

૨૭૫૧

પ્રવાસવર્ણન.

ભીકરજી દેશાધિપતિ મહારાજાધિરાજ મિરઝાં મહારાજો શ્રી ૭ જંગારજી સવાઈ બાંહોદુરે મુંબઈ, પુના, મહાબલેશ્વરાદિ સ્થળે કરેલા પ્રથમ પ્રવાસનું વર્ણન.

કવિતામાં રચનાર

શિવલાલ ધનેશ્વર.

મહારાજા કુમાર શ્રીકલુભા સાહેબના શિક્ષક.

મુંબઈ,

ઓરિએન્ટલ છાપખાનામાં છાપ્યું.

સંવત્ ૧૯૪૨. સન ૧૮૮૬.

મૂલ્ય દોઢ રૂપેયો.

(સર્વ હક્ક સ્વાધીત.)

દીવાન બહાદુર મણીલાલ જસલાઈ,

ગુજરાતી ભાષાની ઉન્નતિમાટે ઉદાર આશ્રય આપવાને આપનો સ્વાભાવિક પ્રેમ, જુદા જુદા લોકોપયોગી વિષયોપર નિબંધો રચાવી સારા લખનારાઓને ઉત્તેજન આપી ગુજરાતી ભાષાના બંડોળમાં વધારો થયેલો જોવાની આપની અકથનીય ઉત્કંઠા, પરભાષામાં લખાયેલાં હુન્નરકળાનાં તથા ઐતિહાસિક પુસ્તકોનાં ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરાવી તે દ્વારા દેશમાં હુન્નર કળા વગેરેનો વધારો થયેલો જોવાની આપની પૂર્ણ અભિલાષા, કવિ અને કવિતાઉપર આપનો અપૂર્વ કૃપા-કટાક્ષ, પ્રસંગમાં આવનાર પ્રત્યેકનું મન સંતોષ પામે એવી વાંકવિદગ્ધતા અને આપનું મિલનસારપણું, અધિકારના યોગે તેમજ સ્વતંત્રપણે જનમાત્રનું જેટલું કહ્યાણુ થઈ શકે તેટલું તેઓનું કહ્યાણુ કરવામાં આપનો અપૂર્વ આગ્રહ અને પોતાના દેશના અબ્યુદયમાટે આપનો ભગીરથાયત્ન ધ્યાદિ કારણોથી, તેમજ રાજ્યકારભાર કરવામાં આપનું ઉત્તમોત્તમ સરલ મુત્સદીપણું, રાજ્ય અને પ્રજાના હિતના નિરંતર એકસરખા ઉદ્યોગથી બંને વર્ગની પ્રસન્નતા મેળવ્યાનો અદ્ભુત બુદ્ધિવિજય, મારાપર આપનો અતુલ્ય ઉપકાર, અપૂર્વ સદ્ભાવ અને મારા હિતમાં આપે વારંવાર દેખાડેલું અગ્રવાદિપણું તથા લક્ષ, વગેરે કારણોથી આ કવિતામાં લખાયેલું કચ્છના નામદાર મહારાજાધિરાજના પ્રથમ પ્રવાસનું પુસ્તક, આપ કચ્છના ઉત્તમોત્તમ દીવાનપદથી મુક્ત થતાં તે પ્રસંગના નિરંતર સ્મરણુ માટે આપને કૃતમતાપૂર્વક અર્પણ કરું છું.

મુકામ બુજા તા. ૧ લી
જાન્યુઆરી સન ૧૮૮૬.

હું છું આપનો આચ્છાંકિત,
શિવલાલ ધનેશ્વર.

પ્રસ્તાવના.

યાત્રાનિમિત્ત જનસમાજના મેળાવડાનો ગર્ભિત આશય દેશાટનની અગત્યતા સૂચવનારો છે. ધર્મને બહાને એ રીતે દેશાટનનો હેતુ કેટલેક દરજ્જે થોડો ઘણો પાર પડે છે. તથાપિ પ્રાંતના, ઈલાકાના, દેશના કે ખંડના જુદા જુદા ભાગોપર મુસાફરી કરી ત્યાંની રીત-ભાતો, વિધાકળા, જનસ્વભાવ, જોવા યોગ્ય સૃષ્ટિસૌદર્ય-વાળાં સ્થળો, ઐતિહાસિક સ્થળો અને પુરાતની ભવ્ય મકાનો વગેરેનું અવલોકન કરી અનુભવ મેળવી સુજ્ઞતામાં વૃદ્ધિ થવાને, બાળપણમાં વિદ્યાભ્યાસને જેટલી અગત્યતા આપવામાં આવે છે, તેના કરતાં પણ વિશેષ અગત્યતા વિદ્યાભ્યાસ પછી દેશાટનને આપવામાં આવે તો દેશાટનનો હેતુ પરિપૂર્ણપણે ફાયદા ભરી રીતે પાર પડે. નિ-શાળમાં, સ્કુલમાં, કોલેજમાં કે એ કરતાં પણ વિશેષ ચઢતી વિદ્યાશાળામાં અભ્યાસ કરી પદવીઓ મેળવી એટલેજ મનુષ્ય કે વિદ્વાન થયા એમ માનવું તથા ગણવું ભૂલ ભરેલું છે. જે યાંત્રિક કળાનો પુસ્તકોમાંથી અભ્યાસ કરી ઘણાં વર્ષ તેમાં કાઢ્યાં હોય તે અભ્યાસ, પ્રત્યક્ષ અનુભવથી ઘણી ઓછી મુદતમાં થઈ શકે છે. કૃષિકર્મનાં પુસ્તકો માત્ર વાંચીને પૂર્ણ અભ્યાસી થયેલો વિદ્યાર્થી, હજીનો દાંડો ઝાલી સીધો ચાસ કાઢવાને ભાગ્યેજ શક્તિમાન થશે. પૃથ્વીપરનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળોનું કાવ્યમાં કે ભૂગોળમાં વર્ણન વાંચીને જે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તેમાં, અને તે સ્થળો નજરે જોયા પછી તેના

દેખાવના ભવ્યપણાનું જ્ઞાન, જ્ઞેનારના અંતઃકરણમાં
 યાવત્ જન્મપર્યંત ઠસે છે તેમાં ઘણો ફેર હોય છે. દેશા-
 ટન કરી દુનિયાંની અનુભવશાળામાં વિશેષ અભ્યાસ
 કર્યાવિના મનુષ્ય થવાતું નથી. કુવાનો દેડકો કુવાને દુ-
 નિયાં માની તેમાં વસનારો પોતે પણ પોતાને સર્વ પ્રા-
 ણીઓમાં ઉત્તમ અને મહોટો માનવાનો ફાંકો રાખી અ-
 ન્યને પોતાથી તુલ્ય માને છે; તેજ જ્યારે ખાહાર નીકળી
 હાથી સરખા વિશાળ દેહના પ્રાણીને જમીનપર, અને
 વહેલ તથા મહોટા મગરમચ્છાને સમુદ્રમાં ફીડા કરતા
 જુઓ છે ત્યારે વિસ્મય પામી પોતાના પૂર્વાભિમાનપર તે
 લજ્જતયુક્ત થાય છે. પ્રત્યેક વર્ગના મનુષ્યમાટે પણ
 એમજ સમજવું. જેઓ દેશાટનના ફાયદા સમજે છે,
 અને તે સમજીને દેશાટન કરે છે તેઓ આજકાલ સર્વ
 પ્રજામાં ઉત્તમોત્તમ પદવી અને સુખ ભોગવે છે. જેના
 રાજ્યમાં સૂર્યાસ્ત થતો નથી એવી બ્રિટિશસરકારનું સા-
 ર્વભૌમપણું, બ્રિટીશપુત્રોના દેશાટનનું આભારી છે. દરેક
 હુત્રર કળાના વધારા સુધારામાં, નવા નવા શોધોમાં અને
 અનેક વિદ્યામાં યુરોપનું અગ્રેસરપણું પણ તેઓના દેશા-
 ટનનું આભારી છે. ઇંગ્લાંડ કે જે આજ સર્વ પ્રકારના
 વ્યાપારનું, કળાનું અને દુનિયાંના દરેક ભાગમાની અરે
 દરેક ખુણા ખોચરામાં પડી રહેલી લક્ષ્મીને આકર્ષણ કર-
 નાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મીભુવન જેવું થઈ પડ્યું છે, તે માટે
 પણ તે તેના સાહસિક પુત્રોના દેશાટનનું આભારી છે.
 એમ દેશાટનથી ખીજી પ્રજાઓ જ્યારે પૂર્ણ ચઢતીના
 દિવસોમાં સુખી હંદગાની. ગુજરે છે, ત્યારે આ આ-

પણ આર્યદેશની અને તેમાં વસનારી આર્યમજ્જની સ્થિતિ, દેશાટન નહિં કરવાના દુરાગ્રહથી કેટલો ખેદ ઉપ-
જ્ઞવે છે? તે જુઓ. ધણીખરી ખાખતોમાં એશિઆ-
ખંડના દેશોમાં ચાલતી રૂઢી, પછી તે કળા કૌશલ્યની સાથે, ધર્મસાથે, સંસારી પ્રકરણ સાથે, પેહુરવેશ સાથે, રહેવાના ધરની ખાંધણી સાથે સંબંધ રાખનારી હોય તે સર્વમાં જુનીને વળગી રહેવામાં ભૂખણ અને કાંઈક પણ ફેરફાર કરવામાં દૂષણ માનવાનો પ્રચાર પરી જવાથી મ-
હોટી મહોટી પ્રજાઓના હિતને તથા ઉત્તતિને હાનિ પહોંચી છે અને પહોંચતી જાય છે. એથી વધારે શોચનીય શું છે? સેંકડો વર્ષઉપર જેવી કળાકૌશલ્યની સ્થિતિ હશે તેવીજ લ-
ગભગ આજે પણ જ્ઞેવામાં આવવાની. ત્યારે જે તર્કશક્તિવહે મનુષ્યમાણી સર્વથી ઉત્તમ ગણાય છે તે શક્તિ શું આ-
પણી આર્યમજ્જમાં નથી!!! માત્ર પશુ પંખીની જેમ તેમને અંગજ્ઞાનની એકલીજ શક્તિ છે! હજારો વર્ષપર ખાંધેલા ચકલીના માળામાં અને આજના ખાંધેલા ચકલીના મા-
ળામાં જેમ કરો ફેરફાર નથી, તેમ આ આપણા આર્ય-
દેશની પ્રજાના વ્યાપાર-હુત્તર-કળામાં સેંકડો વર્ષની મુદતમાં કરો ફેરફાર થયો નથી એ થોડા ખેદની વાત નથી. અને તે ફેરફાર નહિં થવાનાં એક કરતાં વધારે કારણોમાં મુખ્ય કારણ દેશાટન નહિં કરવાનો દુરાગ્રહ છે; એ નિર્બિવાદ સિદ્ધ વાત છે.

ભક્ષખંડના રાજાઓ વિજયયાત્રાનિમિત્ત પરાપૂર્વથી દેશાટન કરનારા છે, પણ તેમાં માત્ર દેશ જીતવાની મત-
લબ સિવાય તેમનો ખીન્ને હેતુ નથી હોતો. અદારમાં

સૈકામાં કે તે પહેલાંના થોડા કાળમાં આપણા દેશની અ-
વ્યવસ્થિત હાલતનેલીધે પોતપોતાની રાજ્યધાની મૂકી
બહાર નીકળવાનું રાજ્યોને માટે જોખમ ભર્યું ગણાતું.
“મારે તેની તરવાર, અને બળીઆના બે ભાગ” એ રાજ્ય-
હુકમાટેનો કાયદો ગણતો: તેથી એક રાજ પોતાની
રાજ્યધાની કે દેશ મૂકી ખીજે સ્થળે જાય એટલે પાછ-
ળથી તેનો પોતાનો જુવરાજ, ભાઈ કે ભાયાત રાજ્ય-
ગાદી પચાવી પડવાનાં જખરદસ્ત કાવતરાં કરી ખંડ ઉઠા-
વતા, અને વખતે ગાદી પચાવી પડતા. તેમજ એક
રાજ ખીજ રાજની હદમાં જાય એટલે ઉંકો ન બન-
વનો, નિશાન ખંધ રાખવાં, વગેરે કેટલાક મૂર્ખાઈ ભરેલા
પ્રતિબંધ કરવાથી સહજ વાતમાં પરસ્પર રમખાણ મચ-
વાનો સંભવ જણાતો. વગેરે કારણોથી રાજ્યોનાં દેશા-
ટન ખંધ હતાં. ભરતખંડમાં બ્રિટિશસરકારનો પરિપૂર્ણ
અમલ જમ્યા પછી ઉપરની તમામ હરકતો દૂર થઈ છે,
તેમજ દેશાટન માટેનાં સાધનોની પણ ઘણી સુલભતા
થઈ છે; તથાપિ ઘણા વર્ષોથી ખંધ પડેલા સારા રીવાજને
પણ ફરી અમલમાં આણવા આપણી આર્યમતિ ધણીજ
દુરાગ્રહી, બહુમી અને આજસુ હોય છે. યુરોપના યુવરાજો
પોતાના બાપની રાજ્યધાનીથી ઘણું દૂર ઉત્તરમહાસાગરના
કે સૂમધ્યસમુદ્રના કે આટલાન્ટિક સાગરના ઉછળતા ભયં-
કર તરંગોપરી ચાલનારી બાષ્પનૌકાઓમાં જ્યારે સાધારણ
ખલાસી દાખલ સઢનાં દોરડાં ખેંચતા આજણું જાણીએ
છીએ, ત્યારે આ ભરતખંડના યુવરાજો પોતપોતાના
બાપની રાજ્યધાનીના અંતઃપુરપિજરમાં “પઢો પોપટલ

શ્રીભગવાન" તો કહે "શ્રીભગવાન" એમ પઢાવતાં દાસ દાસીઓના સ્વાર્થાં લાડમાં ખંચન પામી પડેલા આપણે જ્ઞેષ્ઠએ છીએ ! ! ! યુરોપના યુવરાજે સ્વિત્ઝર્લેન્ડના પહાડી પ્રદેશમાં કે એથી પણ અધિક વિકટ પ્રદેશમાં માત્ર દેશાટનનિમિત્ત જ્યારે તેમને એક સાધારણ મુસાફર દાખલ ત્રણે ઋતુમાં ભટકતા આપણે જાણીએ છીએ, ત્યારે હેમંતઋતુના પ્રાતઃકાળની સૂર્યરશ્મિ પણ ન સહવાય એવા નાજુક શરીરવાળા આપણા ભરતખંડના યુવરાજે, પોતાના રાજ્યમેહેલથી એક પગથીયું પણ નીચે ઉતરવામાં જાણે પોતાની પદવીનું એક પગથીયું નીચે ઉતરી જતું હોય ! ! ! તેમ સમજી તેમાં ગોંધાઈ રહે છે. હમણાં થોડાં વર્ષ થયાં બ્રિટિશ રાજ્યની દૃષ્ટાદૃષ્ટીથી કે પછી બ્રિટિશ રેસિડેન્ટોના આગ્રહથી અથવા તો પોતાનો ક્ષયદો સમજનાથી ભરતખંડના યુવરાજે, દેશકાળને અનુસરી પોતાને દેશાટન કરવાની અગત્ય સમજતા થવા લાગ્યા છે; અને ધણાકો દેશાટન કરે છે એ આપણા ભરતખંડના ઉદયનું સુચિન્હ છે.

સૌના રૂપાપર નકસીકામની ઉત્તમોત્તમ કારીગરીમાં આ કચ્છ દેશ, હિંદુસ્તાનના ખીજા દેશો કરતાં આગળ વધેલો છે; તેનું કારણ પણ દેશાટન છે. મહારાઓશ્રી લખપતજીના વખતમાં રામસિંહ કરીને કોઈ કચ્છનો માણસ વિલાયત ગયેલો તેણે ત્યાંની હુન્નરકળાનો અભ્યાસ કરી પાછો કચ્છમાં આવી તેનો લાભ પોતાના દેશીઓને આપ્યો. અને તે સાથે મહારાઓશ્રી લખપતજીએ તેને ધણા સત્કારપૂર્વક રાખ્યો હતો એવું કહેવાય છે. કચ્છની

સાહસિક પ્રબળ ધણા દૂરના દેશોમાં વ્યાપાર અર્થે જાય છે; અને જે જે દેશમાં જાય છે તે તે દેશની હુત્રરક્ષા તથા તેમાં થયેલો સુધારો વધારો પોતાના દેશમાં થોડો ધણું દાખલ કરે છે. એમ ધણા વર્ષથી થતું આવે છે તેથી પણ અત્રે હુત્રરક્ષાનો ખીજ દેશો કરતાં વધારો જોવામાં આવે છે. સોના રૂપાપરની નક્સીકામની કારીગરીમાં અને ભરતકામમાં તો આ કચ્છદેશ, ખીજ હુત્રરક્ષામાં આગળ વધેલા પશ્ચિમ ભણીના દેશો સાથે પણ સ્પર્ધા કરી શકે છે.

એ ખંધી સત્યવાત છે તથાપિ દેશના સંખ્યામાં ધણા સાધારણ માણસો દેશાટન કરી દેશને જોડેલો ફાયદો કરી શકે તેના કરતાં વિશેષ ફાયદો દેશના રાજના દેશાટનથી થોડા કાળમાં થઈ શકે છે. તેમાં પણ પોતાના દેશના ઉદયનોજ હેતુ મનમાં રાખી દેશાટન કરનારા રાજની તો ખસિહારી છે. જેનાથી આજ પૃથ્વી ઉપરનાં તમામ ખળવાન રાજ્યો કંપે છે ને જેની હીલચાલ ઉપર દરેક મોટાં રાજ્યો ભયની નજરથી જોઈ સાવધ રહે છે, એવું રશિયાના રાજ્યનું મહત્વ, લંડનની ગોદીમાં કામ કરનારા, પ્રસેવાથી નખરીખ ભીજયલા શરીરવાળા મહારાજ પીટર ધી ગ્રેટના દેશાટનનું આભારી છે. જે રાજ્ય પ્રથમ કશી ગણનામાં ન હોતું તેની આજ સર્વોપરી સ્થિતિમાં ચોડી મુદત થયાં ગણનાં થઈ છે, એનું નામ તે દેશાટન. બાકી આમ તેમ બ્રમણ અને દોડાદોડી કરવામાં દેશાટનનો હેતુ સચવાયો ગણાય નહિ. દેશાટનથી ધણા ફાયદા છે અને ધણા રાજ્યો, ગૃહસ્થો, વિદ્વાનો, વ્યાપારીઓ, હુત્રરી લોકો દેશાટન કરતા થશે ત્યારેજ

આપણા આર્યદેશનો ઉદય થશે. દેશાટન સંબંધી વિશેષ લખતાં નિબંધરૂપ થઈ પડવાના વિસ્તાર ભયને લીધે પ્રસ્તાવના દાખલ આટલું લખવું યોગ્ય છે.

નામદાર મહારાજાધિરાજ મિરઝાં મહારાજાઓથી, ખેંગારજી સવાઈ ખાહાદુરનો દેશાટનમાટે સ્વાભાવિક ઉત્સાહ તેઓ નામદારની નહાની ઉમરમાંથીજ અંકુરિત છે. જ્યારે જ્યારે ખહાર પધારવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે ત્યારે તેઓ નામદારને ધણોજ હર્ષ થતો નેવામાં આવે છે. મુંબઈ, પુના અને મહાબલેશ્વરની પ્રથમ મુસાફરીમાં તેઓ નામદારે ધણું નેયું, ધણું સાંભળ્યું અને પોતાનાં સ્વાભાવિક જ્ઞાનમાં ધણો વધારો કર્યો. આ પુસ્તક ખાહાર પડતાં પહેલાં તો તેઓ નામદારે આખા હિંદુસ્તાનની એક વાર વળી મુસાફરી કરી છે. મુંબઈ પછી પધાર્યા હતા. રાજ્યની લગામ પોતાના મુખ્યારક હાથમાં લીધા પછી દેશના સાર્વજનિક સુધારાના કામમાં, વિદ્યા, કળા હુન્નરમાં, પોતાની પ્રજાના અખંડ સુખના તથા ન્યાયના કામમાં ઉત્સાહપૂર્વક તેઓ નામદાર સૌથી પહેલું લક્ષ આપે છે. અને એવા કામમાં મર્યાજ રહેવામાં પોતાની મહાન્ પદવીનું સાર્થક સમજે છે, તે એઓ નામદારના વિદ્યાભ્યાસનું, પોતાનું કર્તવ્યકર્મ સમજવાની બુદ્ધિનું અને મુખ્ય કરી દેશાટનનું પરિણામ સમજવું.

આ પુસ્તક કાવ્યરૂપે લખાયલું છે. મુખતેસર હકીકત તેમાં સમાવવા માટેની કાળજી રાખી છે તથાપિ મુખ્ય વિષયને અગ્ર રાખી દર્શનીય સ્થળો, ખનતા પ્રસંગો અને સૃષ્ટિસૌદર્યપર વિવિધ કલ્પનાઓ કરી વર્ણન કરેલું છે.

તેમાં પણ લોકસુધારણા, દેશહિત અને નીતિમાર્ગ દર્શાવવાનો જે હેતુ રાખ્યો છે, તે લક્ષ્યપૂર્વક વાંચનારના ધ્યાનમાં આંખ્યા વિના રેહેશે નહીં.

આ પુસ્તક થોડે થોડે નામદાર મહારાજાધિરાજને પ્રથમથી છેવટ સુધી વાંચી સંભળાવ્યું છે, તેટલો વખત અન્ય વ્યવસાય મૂકી અપૂર્વલક્ષ્યપૂર્વક સાંભળ્યું તે સાર, અને આ પુસ્તક છપાઈ બહાર પાડવામાં આપેલી સંપૂર્ણ મદદ સાર હું તેઓ નામદારનો અત્યંત આભાર માનું છું. મારા પરમમિત્ર રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામે કલ્પના અને વિચારોના સ્વચ્છપણાની ખુબી માટે વારંવાર ઉત્તેજક વચનોથી આ ગ્રંથ પૂરો કરવા બતાવેલી મમતા મિશ્રિત અભિલાષા સાર હું તેમનો આભાર માનું છું.

શિવલાલ ધનેશ્વર.

પ્રવાસવર્ણન.

મંગળાચરણ.

દોહરા.

જય ત્રિગુણાત્મક^૧ જગતપતિ, અવિગત^૨ ને અવિનાશ;
વરણું તુજપદ વંદિને, પુરપતિતણો^૩ પ્રવાસ.^૪ ૧
રચના તુજ રણિયામણી, મહિમા જેનો મેર;^૫
પુરપતિતણા પ્રવાસ મિપ,^૬ તે વરણું શુભ પેર. ૨
યશ મનુષ્યના વરણિ પછી, મનગમી લેએ મોજ;^૭
પ્રથમ મોજ ચાહું તુજથી પ્રભુ, એ અવિવેક ધણોજ. ૩

વસંતવિલ્કા હંદ.

કીર્તિ કયો પ્રથમ મોજ પછી મળે છે,
એ સંપ્રદાય^૮ જન લોકવિષે રહે છે;
તારો પૃથા^૯ પ્રથમ કીર્તિપદાન^{૧૦} દાતા,
હે નાથ તે પછી સુણે યશ લોકત્રાતા. ૪

દોહરા.

માટે મન સંકોચ ત્યમ, ત્યાંની લોકવ્યવહાર;^{૧૧}
પ્રથમ યાચી યશ ગાહું પછી, હે સૃષ્ટા^{૧૨} સુખકાર. ૫

૧ સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણમય જેનો આત્મા છે.
એવો પરમેશ્વર. ૨ વિગતથી કહી ન શકાય એવો-પરમેશ્વર.
૩ રાજાનો. ૪ મુસાફરી. ૫ મોટો મેર પર્વત. ૬ નિમિત્ત.
૭ શ્રીમ પદ્માડીને જે લેવું તે. ૮ વહીવટ-રીત. ૯ આલ.
૧૦ કીર્તિનું વિશેષદાન પ્રથમથી આપનારો. ૧૧ લોકોમાં આ-
લતે આવેલો રીવાજ. ૧૨ સૃષ્ટિનાં બનાવનાર.

જ્યમ હય^૧ અગ્નિરથાદિથી,^૨ સહુને સરલ^૩ પ્રવાસ;
 સુમતિસાધને^૪ થાગ ત્યમ, આ વર્ણન આપાસ.^૫ ૬
 અવિગત માગું એટલુંજ, દો કરી કૃપા દયાળ;
 દિયે તગદ^૬ જ્યમ દેશપતિ,^૭ પ્રિય સેવક પ્રતિપાળ. ૭
 રાય શિરોમણિ રાવથી, કમાભુવન ખેંગાર;
 કચ્છવેરાપતિ^૮ સ્વચ્છમતિ, પ્રભાપાણ આધાર. ૮
 રૂડે રાજ્યધાનીતાણું, ભવ્ય^૯ નગર છે ભુજ;
 નૃપપ્રતાપરવિકરવડે,^{૧૦} પ્રકુલ જ્યમ અંબુજ.^{૧૧} ૯
 વંસી જમાં વિદ્વાનરૂપ, મધુપ^{૧૨} સિયે મકરંદ;^{૧૩}
 ગુણસુગંધથી દશદિશા, સદા વ્યાપ્ત સુખકંદ. ૧૦
 લાયક લીલાહરનો, પામે કો કયી પાર;
 સુખ નિવૃત્તિ^{૧૪} સહુલોકને, જ્યાં નૃપ શ્રી ખેંગાર. ૧૧
 મતિસાગર અતિ જમનો, ગુણજળ ભર્યો ગભીર;^{૧૫}
 જડે ન કદી જન કોઈને, તરત તેતણો તીર.^{૧૬} ૧૨
 નૃપવિચારસાગરવિપે, ઉપન્યો એક પ્રસંગ;
 પ્રવાસના ઉત્સાહનો,^{૧૭} તરતીખ^{૧૮} લઘુ^{૧૯} તરંગ.^{૨૦} ૧૩
 એમ કરતાં આવિયો, મહા મનોહરમાસ;
 વિમળ વસંતોત્સવ^{૨૧} કરી, જનમન ભર્યા ઉલાસ ૧૪

૧ ઘોડો. ૨ આગગાડી વગેરે. ૩ સહેલો. ૪ સારી-
 બુદ્ધિના સાધને કરી. ૫ મહેનત. ૬ નોકરી કરાવ્યા પેહલાં
 મુસારો આપવો; કચ્છના રાજ્યમાં એવો ધારો છે કે જરૂરના
 પ્રસંગે નોકરોને કેટલાક મહિનાનો પગાર અગાઉથી આપવો.
 ૭ રાજ. ૮ કચ્છની પૃથ્વીના માલિક. ૯ ગંભીરતાસહિત શો-
 ભીતું. ૧૦ રાજના પ્રતાપરૂપી સૂર્યકીર્ણ. ૧૧ કમળ. ૧૨
 ભમરો. ૧૩ કુલમાંનું મધ. ૧૪ નિરાંત. ૧૫ ગંભીર-ઉડો.
 ૧૬ કોડો-કિનારો. ૧૭ હોંસભરીવૃત્તિ. ૧૮ સરસ. ૧૯
 નાના. ૨૦ મોજો. ૨૧ વસંતપંચમીનો ઉત્સવ.

મહાવદી દ્વાદશી રી, વિપ્રધમિય^૧ બુધવાર;
 પધારિયા રણિ^૨ પ્રીતે, સ્વજન નેત્ર સુખકાર. ૧૫
 જાણે મંગળકાર્યના, બેઠા સિદ્ધિ ગણિશ;
 દોષ સખા દુર્જનતણા, દૂર ગયા તણું દેશ. ૧૬
 અથવા થવા પ્રવાસના, શુભ ઉમંગને સહાય;
 પધારિયા જ્યમ તરણિને,^૩ સમીર^૪ અતિ સુખદાય. ૧૭
 ખુબ ખુશી નૃપ ખેંગારજી, માણું રાણું મનમાંય;
 કરણ હર્ષ વર્ણન કદી, થિર મતિ વિના ન થાય. ૧૮
 ગૂઢ હર્ષ મુજને ઘણો, હાથે લખું હેવાલ;
 આત્મપ્રસંશા^૫ દોષનો, ખટકે ઉરમાં ખ્યાલ. ૧૯
 અતિ ઉમંગભર આવિને, ભાવે લીધી ભેટ;
 જ્યમ અકુર ઋષિકેશને,^૬ નિરખી મળિયા નેટ. ૨૦
 કરી નિષાવર^૭ કોડથી, સાહ્યા પાયસરોજ;^૮
 મિલન હર્ષ વર્ણન મહા, કયું શી રીત કહોજ? ૨૧
 નૃપલોચન રવિ શશિ નિરખી, તનમન કમળ કુમુદ;
 એકસમે વિકસિત^૯ ઉભય, ખરું અબ્દુત એ ખુદ. ૨૨
 કૃપા નજર કરી કોડથી, કુળકુંજર^{૧૦} ગુણપુંજ;^{૧૧}
 પુછે કુશળ પરમાદરે, ભવ્યકાંતિ પતિભુજ. ૨૩
 “આપ સદા ધરછો ઉરે, જેનું કુશળ જરર;
 હોય શું તેને કષ્ટ કદિ, આપ વિચારો ઊર. ૨૪

૧ દેવને બાણો. ૨ ચરાડક્તના ઠાકોર રા. રા. રાણા જુલમ-
 સિંહજી. ૩ હોડી. ૪ પવન. ૫ આપ વડાજી. ૬ શ્રીકૃષ્ણ.
 ૭ માથાપર ઉતારીને નાખી દેવું. ૮ રૂઝમાં રાજની પ્રથમ મુલા-
 કાતે અથવા ખીજા પ્રસંગોપર પણ એમ કરે છે એટલે મુલા-
 કાત લેનાર હાથમાં કાંઈક નાણું રાખી રાજના મસ્તકઉપર
 ફરવી હજીરીને આપે છે, એ ક્રિયાને ગોળ કરી એમ કહે છે.
 ૯ પદકમળ. ૧૦ પ્રકલ્પ. ૧૧ કુળમાં શ્રેષ્ઠ. ૧૨ ગુણના સમુદાય.

સદા કુશળ શિર છત્રપતિ, આપ કૃપા અનુસાર;
 આજ કુશળ અતિ ન્યાણિ વણિ, પદસરોજ ભરપ્યાર. ૨૫

આપ પ્રતાપે આપને, નિરખું ભરી ભરી નેત્ર;
 ખુદાવંદને ધણી ખમા, નૃપમણી મમતાસેત્ર.” ૨૬

એમ પરસ્પર અતિ ધણો, ઉરમાં વધ્યો ઉમંગ;
 નૃપવિચારસાગરતણો, જેમ પ્રવાસ તરંગ. ૨૭

“નાના દેશો નિરખવા, પ્રભુનાં કૃત્ય અપાર;
 કળા વિદેશની કોટિધા,^૧ વડો પામી વિસ્તાર. ૨૮

મન અનુમાન ન કરો શકે, એવી કળા અનેક;
 અનુભવ થારો આકુરો,^૨ વિદેશ ગમનવિવેક. ૨૯

જનસ્વભાવ જુદા જુદા, પડ્યે પ્રસંગ પ્રિધાય;
 સાર ગ્રહણથી સુખ્યુદ્ધિમાં, ઉચિત^૩ ઉમેરો થાય. ૩૦

જાણાય જનસમુદાયની, સરસ નરસ રીતભાત;
 દેશપરત્વે દીસતી, ભિન્ન ભિન્ન ભલિભાત. ૩૧

આપણી સાથે એમની, મુકાબલે^૪ મેલાય,
 તત્વ લેઈએ તેનું તો, વિવેકમતિ વખણાય. ૩૨

વિચિત્ર ભૂગિ વિદેશની, વિચિત્ર જન તન વેષ,
 વિચિત્ર દેખાવો વિવિધ, ખલુ રીતભાતો ખેશ.^૫ ૩૩

મહો વિદ્વજનથી મિલન,^૬ કરોને કોડ પુરાય;
 મતિની લલિત^૭ અમત્કૃતી, નિકટપણે^૮ નિરખાય. ૩૪

સ્પર્ધા^૯ કરી મુધા^{૧૦} કરે, સુધામ્નેય^{૧૧} શુભ રીત;
 વિખુધવચનસમ^{૧૨} મધુરતા, પંડિતની અતિ પ્રીત. ૩૫

૧ કરોડો પ્રકારની. ૨ અનીમલો. ૩ ઘોંઘ-લાયક.

૪ સરખામણી. ૫ સારી. ૬ મેળાપ. ૭ સુંદર. ૮ પાસે.

૯ એક ખીજાથી સરસ. યવાનો જે ધણી ભણે ચડસ. ૧૦

અર્થ. ૧૧ અમૃતને પણ. ૧૨ દેવનાં વચન જેવાં.

શૂર પ્રતાપી સુભટના, ^૧ મનમોહિત મેળાપ;	
મન તન બળથી જમના, પ્રજા વિગતપરિતાપ. ^૨	૩૬
વળિ વિદેશમાંહે વસી, સૌમાં લે સન્માન;	
તજે ન તોપણ તનથકી, આ દેશનું અભિમાન.	૩૭
પ્રજા એવી પ્રિય મહારાણીનાં, સુખ વૈભવ નિરખીશ;	
વળિ વિલોકિ રચના રૂઢી, હેડે બાહુ હરખીશ.	૩૮
અલ્લુત રચનાના અચળ, ^૪ અલ્લુત ^૫ ખીણ અનેક;	
પ્રભુ મહિમાના પ્રગટ એ, લાયક રૂઢા લેખ.	૩૯
મંદ ^૬ પ્રવાહિનિ ^૭ પુનિતજળ, ^૮ સ્ખલન દ્વનિ ^૯ સુખકાર;	
પહોળે પટ તટ ઊંચની, અવિલોકશું અપાર.	૪૦
એથી થાય અવિનાશીના, ભલા પ્રતાપનું ભાન;	
અદ્ધા ^{૧૦} વધે સહસ્રધા, ^{૧૧} પ્રભુપદ કમળ પ્રમાણ.	૪૧
તરંગરૂપ દાંડી પડે, કુલાનકે ^{૧૨} કઠિધિંગ ^{૧૩} ,	
આદર્શી ખેદો અંબુનિધિ, ^{૧૪} એ ઉદ્યોગ અભંગ. ^{૧૫}	૪૨
પ્રભુપ્રતાપનાં નિરનિધી, ^{૧૬} દુંદુભિ સ્વર ગંભીર;	
નાસ્તિકમતખંડનમિષે, ^{૧૭} ધરી વગાડતો ધીર.	૪૩
પવિત્ર તીર્થ સ્થળતણા, પાવનજળથી પંડ;	
પ્રક્ષાલન ^{૧૮} કરી પામશું, તન મન શુદ્ધિ અખંડ.	૪૪

૧ લલામ કરનારા શૂરવીરો. ૨ વિશેષકરી નાશ પામેલો મનનો એદ એવી પ્રજા. ૩ જોઇને. ૪ પર્વત. ૫ ભય અને આશ્ચર્ય પમાડે એવી. ૬ ધીમી ગતિવાળી. ૭ નદી. ૮ પવિત્ર પાણીવાળી. ૯ પ્રવાહથી થતો શબ્દ. ૧૦ વિશ્વાસ. ૧૧ હજાર પ્રકારે. ૧૨ કુળ+માનક=કુલ એટલે કોડો અને આનક એટલે દુંદુભી-શુંદારની નગાર. ૧૩ દાંડીના પ્રહારથી નગારાનો થતો અવાજ. ૧૪ સમુદ્ર અંબુ+નિધિ=પાણીનો ભંડાર. ૧૫ કોઇ દિવસ ભંગ ન થાય એવો. ૧૬ સમુદ્ર. ૧૭ ધધરનું હાવા-પણું નહિ માનનારા મતના ખંડનને નિમિત્તે. ૧૮ ધોઇને.

ગહન^૧ ગુફા ઉપવન^૨ ઘણાં, નગર ગ્રામ પુર શહેર;
નિરખી હરખ ઉરે જવે, લાયક લીલા હહેર. ૪૫

અતિ અભ્યાસે પણ ઉરે, લવ અનુભવ નવ થાય;
તે પ્રત્યક્ષ થતાં કણે, સારી રીતે સમજાય. ૪૬

સંગ ન પંડિતનો સદા, વિચરે જે ન વિદેશ;
સંકુચિતા^૩ મતિ તેની જ્યમ, શીતજળે ધૃત^૪ લેશ. ૪૭

સંગતિ પંડિતની સદા, વિદેશ જે વિચરેલ;
ફેલાયલિ મતિ તેની જ્યમ, તરે નીરમાં તેલ. ૪૮

ઉગ્ર^૫ ભીષ્મ^૬ ગ્રીષ્મ^૭ ઋતુ, આવે લગભગ શીર;
શીતહવા સ્થળ વિચરણું, એ નિમિત્ત ધરી ધીર." ૪૯

એમ ઉછળવા લાગિયા, પ્રોઠ પ્રવાસતરંગ;
નૃપવિચાર સાગરવિષે, પામી યોગ્ય પ્રસંગ. ૫૦

તોડી ખાંધ^૮ ખાડુ ખાંધ^૯ પ, આગે ધસે અનૂપ;
કો અવરોધ^{૧૦} શકે કરી, ભલા વિમળ મતિ ભૂપ. ૫૧

ભદ્ર^{૧૧} વદનમુદ્રા દિસે, પ્રકુલ તન સુખમૂળ;
ચંચળપાણું ધારણ કર્યું, અંગે પણ અનુકૂળ. ૫૨

નિત્યની ગંધીરતાવિષે, અતિ ચંચળપાણું એમ,
દીપે મહોદ્ધા^{૧૨} પર્વપર, જળનિધિની ગતિ જેમ. ૫૩

અથડાયા અતિવેગથી, એ તરંગ વધી પ્રાય;^{૧૩}
રાજ્યમાતના શ્રવણતટ, અતિ વિનયે નમી પાય. ૫૪

૧ જવા-પોચવા મુશ્કેલ. ૨ ખાગ. ૩ સંકોચ પામેલી-કુંડી.
૪ ધી. ૫ ન સહન થાય એવી. ૬ ભયંકર. ૭ ઉનાળો.
૮ પાણી રોકવા ખાંધેલા ખંધ. ૯ અડચણ. ૧૦ અટકાવ.
૧૧ કદ્યાણકારી-સાર. ૧૨ ચંદ્રના સંપૂર્ણ ઉદયત્રાણ પર્વઉપર.
૧૩ ધણું કરીને.

દુખરાં લઈ નૃપ દેહનાં, સ્નેહાંમૃત ^૧ મિશ્રિત; ^૨	
વચન વિમળ માતા વદે, રૂડી વરણું રીત.	૫૫
માના દટીમાર્ગમાં, પ્રતિદિન કરો પ્રવાસ;	
બાપુ જાહે બલિહારિ એ, અનુદિન મારી આશા.	૫૬
એ વચને કરી કુંવરમન, ખરેજ દીઠું ખિન્ન; ^૩	
પ્રેમવિવરા ^૪ વરિલોધી કરું, ઉચરી શકે ન અન્ય.	૫૭
વિલોકિ સુતસંકેચ શુભ, અતી ઉમળકાભેર;	
રાજ્યમાત વચનાંમૃતે, સુખ આપે શુભપેર.	૫૮
કરી પ્રવાસ સકોડથી, ભરો જ્ઞાનભંડાર;	
કુલદીપક થાઓ કુંવર, બહુવિધિ જાહે બલિહાર.	૫૯
સરસ રીતે સહુ ગોઠવણ, કરાવીશ કુલદીપ;	
શોચવિમોચન પુત્ર મમ, ^૫ શોચ તન્ને હું સમીપ.	૬૦
રાજપુત્રને વિચરું, દેશવિજય દુર દેશ;	
અનાદિ ઉત્તમ ધર્મ એ, નહિં તેમાં મીન મેષ.	૬૧
બહુધા બુદ્ધિવિજયતણો, આ છે સમય ઉચિત;	
પધારતાં અવરોધ તે, હોય ન થાતાં હીત.	૬૨
માત્ર માતનો પ્રેમ તે, ભલો કહો કે ભૂર; ^૬	
પ્રાણમૂર્તિ નિજપુત્રને, પલ પણ ન ચહે દૂર.	૬૩
સુયશતણો પાયો સુદૃઢ, ^૭ સાધન સુકૃતસમાજ; ^૮	
પુત્ર કરો પ્રારંભ ^૯ અવ, ^{૧૦} કીર્તિ મહેલને કાજ.	૬૪
પ્રજાપાલનાદિક ગુણે, સદાચરણથી સદાય;	
શ્રેષ્ઠ ગણાઓ સર્વમાં, શુભવિધાની સહાય.	૬૫

૧ સ્નેહરૂપી અમૃત. ૨ સેજભેળ થયેલાં. ૩ આશા ભંગ થયેલું-એવ પામેલું. ૪ પ્રેમને વિશેષે કરી વશ થયેલા. ૫ મારા શોચને વિશેષે કરી તજાવનાર. ૬ ઉન્નત. ૭ બહુ મજબુત. ૮ મારાં કામનો સમુદાય. ૯ શરૂઆત. ૧૦ હવે.

કુળાનુયાયી ^૧ કુશળમતિ, તનુજ ^૨ પામી તમતુલ્ય;	
સ્વર્ગે રહિને પણ સદા, પૂર્વજ થાય પ્રકુલ્લ.	૬૬
સાધવી એવી રેણી શુભ, શું કહું ઘણું સુપ્રત;	
કુળદેવી રક્ષા કરો, તન તમારો સર્વત.	૬૭
કુમારશ્રી ^૩ સકુમાર અતિ, જીવનમૂળિ મમ જેહ;	
જાળવજો ઝાઝે જતન, સદા ખતાવી સેહ.	૬૮
તપસ્વિના જ્યમ તપથડી, પ્રીતે થઈ પ્રસન્ન;	
ઈષ્ટ દેવી ઉચરે મુખે, વરદાનનાં વચન.	૬૯
એમ રાજ્યમાતા મુખે, વચનાવલી ^૪ વિશેષ;	
શોભે સુખપ્રદાયિની, ^૫ સુણે સહર્ષ નરેશ.	૭૦
આજ્ઞા વિદેશગમનની, સારી દીધી જ્યમ સિદ્ધિ;	
નક્કિ વાંધવાનો દિવસ, પછી પામશે પ્રસિદ્ધિ.	૭૧
ઈષ્ટદેવીના એક મન, જયી જ્યમ જાપ જરૂર;	
વાંચિત વર પામી વધે, હર્ષ ઉપાસક ^૬ ઊર.	૭૨
તેમ થયો આનંદ મન, પુરપતિ વદન પ્રકુલ્લ;	
મળ્યો સુણી માતાતણો, અભિપ્રાય અનૂકૂળ.	૭૩
નમી માતાપદ નેહથી, ઊર આનંદ અમાપ;	
બહાર પધાર્યા બુદ્ધિનિધિ, અંતઃપુર ^૭ તઈ આપ.	૭૪
મુખચંદ્રીથી ^૮ ચેતીને, કુમારશ્રી સકુમાર;	
હર્ષહેતુ હાંસે પુછે, આતુરપણે અપાર.	૭૫
કહું કારણ હસતે મુખે, ચુંબન કરી કપોળ;	
સુણી આનંદસમુદ્રમાં, ચઢ્યા હાસ્યકલ્પોલ ^૯ .	૭૬

૧ કુળમાં પછાડે થનાર પુરુષો. ૨ પુત્ર. ૩ નામદારકુમારશ્રી કલુભા સાહેબ. ૪ વચનની પંક્તિ. ૫ ઘણું સુખ આપનારી. ૬ ઉપાસના કરનાર. ૭ જનનાંઆનું. ૮ અંતરમાં રહેલો ભાવ કાંઈક સમજી જવાય એવો મુખનો દેખાવ. ૯ હાસ્યતરંગ.

આપનુંય ઠયું છે અહો, તે સુણી વાત તમામ;	
જે ખુશી થઈ કુમાર ઉર, તે શું કયું અભિરામ ^૧ ?	૭૭
એક બીજે મુખ આવિને, ઘણી વિધિ ઘેરેઘેર;	
પ્રસરી ભૂપ્રવાસની, પુરમાં વાત સુપેર.	૭૮
થવા લાગી તૈયારી ધુમ, પ્રવાસની ભલિભાત;	
વરાણું તેની શું વિગતથી, વડા હર્ષની વાત ?	૭૯
તેજી ^૨ પીઠપર તગતગે, એવા તેજી ^૩ અનેક;	
રવાલ ચાલે હૃદયને, છક કરી નાંખે છેક.	૮૦
કચ્છી અરખી આદિ જે, અશ્વનું વિશ્વ વખાણ;	
શાણગારી કર્યા સાવધા, કુંતલ માંડી પલાણ.	૮૧
માંડવી થઈ જળમારગે, કેટલાક કેકાણ ^૪ ;	
મુંખઈ આગળ મોકલ્યા, વડે ચઢાવી બહાણ.	૮૨
શકટ ^૫ વેલ સિગરામને, સુધારતા નિરંધાર;	
હયરથાદિ વાહન વિવિધ, તપાસી કૌંધ તૈયાર.	૮૩
વ્યંગ ^૬ અઢારે અંગથી, પશુ ઉપયોગી અપાર;	
હંચી ડોકના હુંટિયા, ત્વરિત ^૭ કર્યા તૈયાર.	૮૪
સપ્તરંગી મખમલતણા, કો રેશમી ચુસી ભાત;	
સફેત કે ખગ પાંખ સમ, કો ચિત્રિત ^૮ હંચી જાત.	૮૫
એવા તંબુ અનેકનો, ભર્યો શકટમાં ભાર;	
રાઉટિયો ભરી ચાલિયો, ઊંટોની અલગાર. ^૯	૮૬
જરીના તંબુની જોડના, ખેદક ^{૧૦} કરીને ખંડ ^{૧૧} ;	
વાડ ચીભડું ગળી ગયું, ઓકાવું દઈ દંડ.	૮૭

૧ સુંદર. ૨ અળકાટ. ૩ ઘોડા. ૪ તૈયાર. ૫ ઘોડા.

૬ ગાડાં. ૭ ચાંકાચુકા. ૮ ઉતાવળથી. ૯ ચિતરેલા. ૧૦

અંક પછી એક એવી હાર. ૧૧ અંદકરાવે એવા. ૧૨ કડકા.

આગળથી કાગળ લખી, તાકીદ કરી ત્વરિત;
 નિજ નિજ હૃદયમાં નોકરો, સગવડ કરે સુરીત. ૮૮
 ખાંત રાખી યશ ખાટવા,^૧ વળગ્યા વહિવટદાર;
 કોડિ સરભરા કારકુન, મંડ્યા ઉજ્જમ અપાર. ૮૯
 જે સુભાગિ માર્ગે થઈ, સાગર ભરતી સમાન;
 વાંધવાનું અતિ વેગથી, નૃપસ્વારીનું નિર્માણ. ૯૦
 રસ્તો તે કરવા રૂઠો, મંડ્યા મજુર અપાર;
 શું આગળથી સમજી ગયા, નૃપની રીત નિરધાર? ૯૧
 “ભુલિને પણ કદિ ભુજપતી, કુપંથ ન ધરે પાય;
 રૂઠે પંથ નૃપગમનની, સુણિએ વાત સદાય.” ૯૨
 “માટે માર્ગ સુગમ કર્યે, કરી રાખવી ન કમ્પાશ;”
 ધન્ય ચતુરબુદ્ધી મજુર, સર્વ કહે શાખ્પાશ. ૯૩
 પંથની એમ પૂરી થઈ, સગવડ સર્વ પ્રકાર;
 હવે વરણું હોંસથી, નૃપતિગમન નિરધાર. ૯૪
 ચતુર્દશી શુદ્ધિ ચૈત્રની,^૩ રૂઠો ઘણો રવિવાર;
 ઉત્તમ ઉતરાભાદ્રપદ, વૃદ્ધિ યોગ સુખકાર. ૯૫
 નવમે નૃપતીને રહ્યો, અમિનિધિ^૪ આવી આપ;
 ધન્ય કીર્તિ કન્યાતણો, સૂચવે હસ્તમિલાપ. ૯૬

૧ કમાવું. ૨ એ દોહરામાં “કુપંથ” અને “રૂઠે પંથ”
 એ બે શબ્દમાં શ્લેષ છે. ૩ મંપત ૧૯૩૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૪
 તા. ૨ જી એપ્રિલ સન ૧૮૮૨ ને રવેળને દિવસે ખપોર પછી
 બે વાગ્યે નામદાર મહારાજાધિરાજ પ્રવાસમાટે બુજથી પધાર્યા.
 ૪ ચંદ્ર-તે દિવસે કન્યાના ચંદ્ર હતા તે પરથી મકર રાશીથી
 કન્યારાશી સુધી ગણતાં નવમે ચંદ્ર આવે છે; એમ કન્યારાશીએ
 રહેલો ચંદ્ર કીર્તિરૂપી કન્યાનો હસ્તમિલાપ નામદાર મહારાજા
 ધિરાજને જાણે સૂચવે છે. તેઓ નામદારને મુખ્ય વગેરે સ્થ-
 ળથી ઘણી સારી કીર્તિ મળી છે, તેથી આ કલ્પના એની મેળે
 સત્ય થઈ છે.

બુદ્ધિવિજયહેતુ ધરી, પરવરવું પરદેશ;	
સર્વ ધરી સુમુદૂર્તની, સમજે એમ નરેશ.	૯૭
સુયશ પ્રાપ્ત હેતુ સ્વદત ^૧ , મુદૂર્તનો મહિમાય;	
ગુમાન ધરિ એવું ધાણું, ગણક ^૨ ભલે હરખાય.	૯૮
ખેય કુંવરને ખાહુ પ્રીતે, તેડી પાસ ત્વરિત;	
કરી નિઘાવર કોડથી, માતાએ રૂંડી રીત.	૯૯
ખાપુ જાહે પલિહારિ અવ, સજીએ વસ્ત્ર શરીર;	
વાઘો પુત્ર વિદેશમાં, મારા પ્રાણસમીર ^૩ .	૧૦૦
ઉત્તમ આજ મુદૂર્ત છે, કરો માંગણિક કાજ;	
આજ્ઞા શિરસામાન્ય કરી, સજ્યાં વસ્ત્ર સુખસાજ.	૧૦૧
હીરે જલિત હેમના, સુંદર તોડા પાય;	
હીરા મોતિ માણકતણા, હાર હીંચે ઉરમાં.	૧૦૨
સુભગ ^૪ હીંચે શિરપેચ શિર, મનહર મયુરાકાર;	
જાણે જુદુપતિ કૃષ્ણનો, મોર મુકુટ શિર સાર.	૧૦૩
કસિ ખાંધી કટિ તેહમાં, અરિંગજન ^૫ હથિયાર;	
ભીંડીને સાનુજ ભુજપતી, ત્વરિત થયા તૈયાર.	૧૦૪
ધરી કરવિષે ધૈર્યથી, શત્રુસાહ ^૬ સમરોર;	
જનનીને ચરણે નમે, ઉભય ખંધુ ખુશીભેર.	૧૦૫
વિલોકિ સાનુજ ^૭ રામ સમ, જોડી ભુગલકિશોર;	
જનનીઉરસુખકથનનું, મુજમતિમાં નથી જોર.	૧૦૬
આસનથી સાદર ^૮ ઉઠ્યાં, સુમના ^૯ સહિત સનેહ;	
અવધાણુ ^{૧૦} અંખા ^{૧૧} કરે, આયુષવર્ધક ^{૧૨} એહ.	૧૦૭

૧ પેતાનું આપેલું. ૨ જોશી. ૩ પ્રાણવાયુ. ૪ મારા ભાગ્યવાળો. ૫ શત્રુને ગાંજનારાં. ૬ શત્રુઓને દુઃખ દેનારી. ૭ ન્હાનાભાઈ સહિત. ૮ આદરસહિત. ૯ મારા મનવાળાં-એ અંખા-એટલે માનું વિશેષણ છે. ૧૦ મસ્તક સુંઘવું-એવું કર-

ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણે, કુંવર દ્વીપાવી કાય;
 હું ખલિહારી ભૂષણ આ, સુતસુકૃતે શોભાય. ૧૦૮
 આપની પદવી અવનિપતિ, સમન્ને સપુત સદાય;
 દ્વીપાવન્ને તેને તમે, સુયશ પ્રાપ્ત કરી પ્રાય. ૧૦૯
 જ્યાં વિચરે ત્યાં જગતપતિ, મહિમાવંત અનંત;
 સંરક્ષણ ક્ષણ ક્ષણ કરો, આશિષ મા ઉચરંત. ૧૧૦
 કુળરવિ કર લંબાવન્ને, પત્રપી ભલિભાત;
 જેથી જનનિઉરભુવનમાં, ઝગમગાટ દિનરાત. ૧૧૧
 શ્રોત^૧ સદ્ગુણ થાએ સુણી, સુતયશધુનિ^૨ ગંભીર;
 રીત એવો ત્યાં રાખશો, મારા પ્રાણસમીર. ૧૧૨
 નિત્ય દર્શનાતુર^૩ આ, લે.ચન ઉભય ચક્રોર;
 અમિનિધિ થન્ને ઉતાવળા, કુમાર યુગલકિશોર. ૧૧૩
 ઉભય પ્રાણસમ પુત્રનાં, મનહર મુખ નિરખીશ;
 સુખની ઘડી ગણી તે સમે, હૈડે બહુ હરખીશ. ૧૧૪
 એમ કહી ઉર આણિને, મસ્તક કર મૂકીમાત;
 ધણું વદતાં ગદ્ ગદ્ સ્વરે, વત્સલરસની વાત. ૧૧૫
 અનઅવસર પ્રિથિ એ સમે, નયન રોકીને નીર;
 “મીઠા^૪ વાઘો મલપતા,” વધાં માત ધરી ધીર. • ૧૧૬
 અહો માતના પ્રેમને, નિરૂપમ^૫ ગણી નિરધાર;
 અકથનીય^૬ કહી અટકિયા, આગે સુકવિ^૭ અપાર. ૧૧૭

વાઘી પુત્રનું આયુષ્ય વધે છે—અર્થાત્ અતિ બહાલની ક્રિયા છે.
 ૧૧ મા. ૧૨ આયુષ્યમાં વધારો કરનાર.

૧ કાન. ૨ પુત્રના યશનો દ્વનિ. ૩ દેખવાને માટે તત્પર.
 ૪ અતિપ્રિય એ અર્થમાં. ૫ જેને ખીજી ઉપમા આપી શકાય
 નહીં એવો. ૬ ન કહી શકાવા શોભ. ૭ મારા કવિઓ.

તે હદ તલ્લ આગળ જવા, અપંગ મતિ મમ આજ;	
પ્રયાસ ^૧ કરી પસ્તાય ખાડુ, કરું ન એવું જાજ.	૧૧૮
અંખા આશિષ આપની, ત્રિદેવરક્ષક તુલ્ય;	
એણે કરી રહિશું અમે, પ્રદેશમાંય પ્રકુલ.	૧૧૯
દિન થોડામાં દેખરો, પુત્ર નમંતા પાય;	
ચિંતા તલ્લએ ચિતથી, માગું કૃપા એ માય.	૧૨૦
ઉચરી એમ ચરણે નમ્યા, ઉભય ખંધુ એ વાર;	
અપરમાત ^૨ પદ વંદિને, ખેય પધાર્યા ખહાર.	૧૨૧
માતવિયોગે ખિત્ર મન, મુદિત ^૩ પ્રવાસતરંગ;	
મુખમુદ્રા મિશ્રિત રસની, દેખી થઈએ દંગ. ^૪	૧૨૨
રાજ્યમાતના અતિ રડા, સ્નેહતાણું મન સાથ;	
કરે મનન ^૫ ખાડુ કોડથી, ક્ષમાભુવન ભુજનાથ.	૧૨૩
સુણ્યો મેઘસાદશ ^૬ તદ્દા, ગડગડાટ ગંભીર;	
સારથિ હયરથ ^૭ લાવિયો, મહિપતિને માંદિર.	૧૨૪
અપળ અશ્વયુત ^૮ ચારના, હયરથમાં તે વાર;	
સુખાસીન ^૯ સાનુજ નૃપતિ, ખડ્ગ ^{૧૦} ધરી ખેંગાર.	૧૨૫

છાંપ્ય છંદ.

ક્ષમા ભુવન ખેંગાર, હયરથે ચઢ્યા હુલાસી;
સારથિએ રથતાણા, તેલું કૌંધ અપળ તપાસી;
મેઘાહંખર છત્ર, ચમર એપાસા ઢળે છે;
આકૃતાકૃગિરિ^{૧૧} અનુપ, ઉભયગમ આવી મળે છે;

૧ ધણી મુહનત. ૨ ખીજી માતાઝ્મા. ૩ આનંદિત.
૪ વિસ્મય પામીએ. ૫ મનમાં સંભાર્યા કરવું-ગોખવું. ૬
વરસાદના જેવા. ૭ ધોડાગાડી. ૮ ધોડા જોડેલા. ૯ સુખે
કરીને ખેડા. ૧૦ તરવાર. ૧૧ સરૂજના તાપને અટકાવનારું છત્ર.

આગે અનુરાગી સુરાગમાં, ગાયકજન ગુણ આય છે;
સ્વર ગંભીરવડે દસોદિ^૧ મુખ, યદુકુળર વિદે ગવાય છે. ૧૨૬

ઓપદાર મુખતણી, હલક સ્વરની હિતકારી;
સૂચવે દૂરથી સરસ, નૃપાગમ^૨ નકો પે.કારી;
ખળવિશેષ ખેરખો, આરખોની થઈ આગે;
ભાવસહિત વીરને,^૩ રૂડા પ્રગટાવે રાગે;
ગંભીર ભેરોના નાદને, સુણી આશ્ચર્ય થતા સહુ;
કરકે નિશાન મહિમાસૂચક, કેટલું વરણી તે કહું. ૧૨૭

ગજશુંઢાકૃતિદંડ,^૪ કરગ્રહી રક્ષણ કાળે;
ખેય ખાનુ ખળવંત, ભુજવાળા મલ બ્રાજે;^૫
આગે ખાટું અસવાર, ખુલાં^૬ કર ખડગ ધરેલા;
પદ્ધતિનો^૭ પાર ના, અસ્ત્રશસ્ત્રથી સજેલા;
એ અગ્રસૈન્ય^૮ શોભા અનુપ, બૂચગલ હીંડે ખળવતા;
વાદિત અનેક વગાડીને, ગંભીર ગગન ગળવતા. ૧૨૮

પુરપતિ કેરી પૂઠ, પ્રથમ મીસલો^૯ પ્રધાન;
ચઢિ ઘોડે ચાલતા, ચમર ઢોળે ગુણવાન;
પ્રથમ વર્ગના પછી, ભલા ભડવૌર ભાયાતો;
"શોભે નૃપતિ સપક્ષ,^{૧૦} મયુરપીછે મદમાતો;

૧ દસોદિભાટ. ૨ કચ્છના નામદાર દરબાર યદુકુળના છે.
૩ રાજનું આવવું. ૪ વીરસને સ્થાયીભાવ, સંચારીભાવ,
અનુભાવ ઇત્યાદિક ભાવોસહિત ઉત્પન્ન કરતા. ૫ હાથીની સં-
ઢના જેવા આકારના રૂપે મહેલા દંડ. ૬ શોભે છે. ૭ ઉઘાડાં.
૮ પાયદળ-પગે ચાલનાર લશ્કર. ૯ રાજની મોંખરે ચાલનાર
લશ્કર. ૧૦ પદવી પ્રમાણે રાજની આગળ પાછળ ચાલવાની જે
અનુક્રમવાળી ગોઠવણ. ૧૧ પક્ષસહિત.

પછી મુત્સદ્દી^૧ વર્ગ મિસલવિષે, સ્વાર મુલ્ક સાયુધ^૨ ધણા;
હજુરી સવાર હયપર ચઢયા, નૃપસ્વારીમાં નહિ મણા. ૧૨૯
સ્વારિતણું સાઘંત,^૩ વૃત્તાંત ન આ ધરિ ધ્યાને;
કહું મેં માટે કાંક, બુંદ લોધું સિંધુથી જાણે;
તણું ધરકામ તમામ, પ્રજા ટોળે મળી ત્યારે;
ભૂપગમનપંથની,^૪ ઉભયગમ ભોડ થઈ ભારે;
જ્યમ જ્યમ નૃપસ્વારી સંચરે, ત્યમ ત્યમ પ્રજા તમામની;
ધ્વનિયાય ખમાશાપદની ખડુ, છબિનિરખી છબિયામની ૧૩૦
ઝરખાં ગોખ અટારો, પારો ખુલી મેડો અગાસી;
ચઢિ ચઢિ નિરખે ચતુર, નારોઓ નૃપ સુખવાસી;
“સખિ સુંદર નૃપજ્ઞેડ, રામ લક્ષ્મણ સમ રાજે;
લો લોચનનો લાભ, અધિક દર્શન કરી આજે;”
કહિ એમ પરસ્પર દૂર રહી, દુખડાં લે નૃપદેહનાં;
મુખ “ખમા હંમેરા બુગ^૫ ધણા,” સુવાક્ય ઉચરે સ્નેહનાં ૧૩૧
એમ પ્રજાજનતણા, પ્રેમ આશિષ જળ પુનિતે;
અભિષિક્ત^૬ અવનીપ,^૭ રાજતા અતિરૂંડી રીતે;
ભોડને^૮ નાકે ભૂપ, આવી પહોંચ્યા અરિગંજન;
વડો જ્યહાં રખવાળ, પ્રભંજનસુત^૯ ભીડમંજન;^{૧૦}

૧ રાજકારભારમાં લખાણ વિગેરેનું બુદ્ધિવડે કામકરનારો વર્ગ. ૨ હથિયારસહિત. ૩ આદિઅત્મસહિતનું. ૪ રાજને જવાના માર્ગની. ૫ રાઓમી ધણું જીવે એ અર્થનું કચ્છી ભાષામાં ટુંકું કરીને “હંમેરા” એમ લોકો બોલે છે. ૬ અભિષેક થયેલા. ૭ રાજ. ૮ એ નામનું નાકું-બુજશહેરના કોટને જુદા જુદા દરવાજા છે તે જુદા જુદા નામથી ઓળખાય છે-ભીડનું નાકું, પાટવાડીનું નાકું, માહાદેવનું નાકું, વિગેરે. ૯ વાયુપુત્ર હનુમાન. ૧૦ અડચણોને દૂર કરનાર-ભીડના નાકા બહાર દેખાસર નામના તળાવની પાસે હનુમાનનું મહોટું દેવળ છે.

નાકા ખહાર નૃપ નિરખિને, વિજયતોપ ધડુકી વડી;
 ગાજ્યો અષાઢધન ગગન જ્યમ, વિના ઋતુ વાદળ ચડી ૧૩૨
 સુણી નાદ સેનાબ્ધિ,^૧ ક્ષોભ પામ્યો સુખવાસી;
 ઉછળે હયહોડિયો,^૨ સંભીત ચિત્ત સ્વાર ખલાસી;
 મિસલ પુરાવાતણી, એક ચિંતા નહિ થોડી;
 અન્ય સુકાન^૩ લગામ, ન માને હયરૂપ હોડી;
 ચાકર કર કરી લંગર^૪ કઠક, તન સાચવ્યું મિસલ તણ;
 મન ગણે ધડાકા તોપના, આતુર ચઢવાને હણ. ૧૩૩
 પ્રવીણ ખલાસીપેઠ, અભય^૫ સ્વારો અલખેલા;
 દિલમાં નહિ દરકાર, અચળ પેંગડે રહેલા;
 સત્તરવાર^૬ સુપેર, તોપ ધડુકી ધનનાદે;
 સેના સાગર શાન્ત, થયો પછી સ્ફેજ સનાદે;
 ચાલ્યો વળિ માર્ગ સરિતમુખે,^૭ સરખી દોસે વહનગતી;^૮
 ઉપમા કવિ ઉરની ખુટાડતો, આપ ભર્યો ઉપમા અતિ. ૧૩૪
 દયાશીલ દાદાનું,^{૧૦} નામ સ્મારક^{૧૧} સહુલાસે;
 દેશલસર ગંભીર, પાળ પનઘટ ચોપાસે;
 વિમળ ખિલોરસમાન, સુધાજળ^{૧૨} ભરિયું સારં;
 તીર દેવ મંદિર, વૃક્ષ નવ પદ્મવ વારં;

• ૧ સેનારૂપી સાગર. ૨ ધોડારૂપી હોડીઓ. ૩ ચિત્ત.
 ૪ જેને મરડવાથી હોડી આમ તેમ દિશા બદલી ચાલે તે લાકડું.
 ૫ બહાણ ચોભવવાની લોઢાની ખીલાડી. ૬ ખીકવિનાના. ૭ ક-
 ચ્છન્ના રાજધિરાજને સત્તર તોપોનું માન છે. ૮ માર્ગરૂપી નદીના
 મુખપરક. ૯ વહેવાની ગતિ. ૧૦ કચ્છના વિદ્યમાન મહારાજ
 ધિરાજના દાદા રામોશી દેશલજી બહુ પ્રજાપ્રિય અને કુશળ
 બુદ્ધિના રાજા હતા. ૧૧ નામની સ્મૃતિ કરાવનાર. ૧૨ અમૃત
 જેવું પાણી.

ભુજગઢ^૧ શિખરસ્થર ભુજંગનો,^૩ જાણે મુખ જોવા તાણો;
 શોભે સ્ફટિક મણિનો રૂઠો, અષ્ટ કોણ અરિસો ધણો. ૧૩૫
 એ ઉત્તમ સર અધિક, મૂકિ ડાખે^૪ મહિપાળે;
 હુયરથ હંકાવિયો, અતિ વેગે એ કાળે;
 અગ્રપૂઠ અસવાર, તખ્તડી તેની રૂડી;
 પડઘો અધપાયની, અબ્ર છાયો રજા ઉડી;
 જમણે^૫ ભુજંગગઢને દર્શ, વલણ કચ્છ વસુધાપતિ;
 માધવપુર^૬ હેલા માત્રમાં, પધારિયા નિર્મળમતી. ૧૩૬
 સ્થંભી ત્યાં અસવારી, મિસલસર મહાઉમંગે;
 સલામ લીધી સર્વની, અવનિપે એહ પ્રસંગે;
 પોલીટીકલ પ્રધાન, આદિ ગુણિયલ અધિકારી;
 નૃપવિયોગ મન ખિત્ત, ઉભા ત્યાં ઉર ધીર ધારી;
 સહુ માગે દેવ મનાવિને, નૃપદર્શન સત્વર થજે;
 ગદ્ ગદ્ સ્વર ભાયાતો વદે, બહેલા કુશળ પધારજે. ૧૩૭
 વળ્યા નમન કરી સર્વ, અવનિપતિને અનુરાગે;
 વાધ્યા બાડુ વેગમાં, અધિક મતિ નૃપ પણ આગે;
 પાછું ફરિ પેખતાં, ભુજગઢ ભવ્ય દીસે છે;
 ભુરજ^૮ કોકિશાં^૯ બહુ, દૂરથી શોભા દે છે;

૧ એ નામનો કિલ્લો ભુજથી પૂર્વ દિશાએ દેસલસરનીપાસે થોડે દૂર છે. ૨ શિખરઉપર રૂઢેલા. ૩ ભુજયા કિલ્લાને મધાળે સર્પનું દેવળ છે. કચ્છના મહારાજાધિરાજ દરવર્ષે નાગપાંચમે મોટી સ્વામી કાઢી તેના દર્શન માટે પધારે છે. ૪ ડાખી બા-
 જીએ. ૫ જમણી બાજુએ. ૬ એ નામનું ગામ ભુજથી પૂર્વદિશાએ પે ગાઉપર છે. ૭ પ્રીતિએ. ૮ તોપ ગોઠવવા કિ-
 લ્લાની બહાર પડતી બાજુએ ઉચું ગોળાકાર અને નક્કર ચણતર તે.
 ૯ ગોળા-તીર વગેરે મારવાસાર કિલ્લામાં જે બાકાં મૂકેલાં હોય છે તે.

જાણે સહસ્રમુખ^૧ શેષ શુભ, વળિ ધ્રુવ્યણું વિરાજતો;
 ભુજને ભોગાવતી^૨ સમ ગણી, રક્ષણ કરતો ભાસતો. ૧૩૮
 પુઠે રાખી ભુજપુરી, અડગ^૩ થઈ ઉભો આગે;
 કુલિશકપાટ^૪ સમાન, સુદૃઢ કિલ્લો એ લાગે;
 જ્યમ જ્યમ દૂર જવાય, અધિક શોભા ત્યમ એની;
 “દીપે દૂરથી ડુંગરા,” સાનુભવ^૫ સાચી કેળી;
 ભુખરા ચુનાથી ગઢરાંગ^૬ તે, વડુ શોભે કેવી વળી;
 જાણે ભુજંગ ઠરી એક થળ, ઉતારતો તન કાંચળી. ૧૩૯
 વર્ષાઋતુમાં જમ, વેગ સરિતાના પુરનો;
 સ્વારિ વેગ ત્યમ સરસ, વેગ જ્યમ હર્ષિત ઉરનો;
 તાણ્યા ન રહે તેણું, પ્રવાહિનિ^૭ જ્યમ જળ પામી;
 ખેઠો આપ્તુક ગ્રહી, ઉપર સારથી ઉગામી;
 વેગે કરી દીસે વિલોકતાં, વૃક્ષ દોડતાં તે કાણે;
 જાણે નૃપની અમિદષ્ટિથી, એતન^૮ પામી અપળપણે. ૧૪૦
 કરતી પૃથિવપર રહી, દીસે રવિશશિ ચલ અતિશે
 ખેસી રથ ચાલતે, દોડતાં તરે ત્યમ દીસે;
 અશ્વચરણ રજ એટિ, સ્વાર તન વદન કપાળે;
 ખેલિ હાળિ જ્યમ ખૂબ, ધેરિયા ભર્યા ગુલાલે;
 શ્રમખિંદુ સ્વારતન અશ્વતન, રજમિશ્રિત શોભા ધરે;
 લાગી રંગની પિચકારી પછી, ગુલાલજળ જાણે ઝરે. ૧૪૧
 જૂં વર્ણન કેટલું, સ્વારિ મહિમા સાગરનું;
 વેગે આગળ વધે, મુદિત મન નૃપ નાગરનું;

૧ હજાર મોઢાનો શેષનાગ. ૨ નાગલોકોના અહરનું નામ.
 ૩ ન અથ શે એવો. ૪ વજનાં કમાડ. ૫ અનુભવસહિત. ૬
 કિલ્લાની ભીંત. ૭ નદી. ૮ જીવ.

હણહણાટ મુખ હાંફ, તખ્તડકી અથ્થચરણની;
 એ તણ ધ્વનિ સુણી ખવિર, ^૧ખધિસ્તા^૨ તજે કરણની^૩
 જ્યમ દ્વિજના^૪ વરાવિષે^૫ થતી, ચતુરપણાની ચોટમાં;
 ધ્વનિ લાડુનો પરધી પાડવા, પછાડતાં કથરોટમાં. ૧૪૨
 પંથવિષે પ્રતિગામ, પ્રજા ઊભી પાદરમાં;
 નિજનૃપને નિરખવા, અધિક હર્ષાતુર ઉરમાં;
 જૂદો જીવતિ સમાજ, વડા ધરી નથડા નાકે;
 ન્યારો વળિ નરવર્ગ, ટેકરે ચઢિને તાકે;
 શિશુવૃંદ^૬ પરમ આનંદમાં, કક્ષાપટ^૭ કુટિ નાચતો;
 ભૂલિ સર્વ ભાન એકાગ્રમન, રાય નિરખવા રાચતો. ૧૪૩
 “ઓ રજ ઉડતી જીઓ, હવે ધન સમરથ ગાજે;”
 “અથ તખ્તડકી સુણો, કાન પાવનને કાજે;”
 એક કહે “મેં સુણ્યો, સારથી મુખ ડચકારો;”
 “ઉગામી આપક ઉભો, જીઓ નિરખાતો સારો;”
 અતિ દેખી દર્શનાતુર પ્રજા, સારથિને હચરથ તણી;
 કરવા ગતિ મંદ અમંદમતિ,^૮ નૃપે કહ્યું પ્રીતે ધણી. ૧૪૪
 જ્યધ્વનિ ગલ્લીર થાય, નિરખિ સાતુજ નૃપ ભાવે;
 માત્રુનિ મંગળગાય, હલક સ્વરની લંપાવે;
 દુખડાં લે દૂર રહી, ખમા નરવર્ગ કહે છે;
 વેદમંત્ર ભણિ વિપ્ર, દિવ્ય આશીષો દે છે;
 શિશુવૃંદ “હાંચે રા” શબ્દભે, ઉતારી ગાયનમાં અહો;
 કરિ નૃત્ય વદે કોમળ સ્વરે, “રાય ચિરંજીવી રહો.” ૧૪૫
 પ્રતિગામે પંથની, એમ રૈયત ઉલટે છે;

૧ ખેહરો. ૨ ખેહરાપણ. ૩ કાનની. ૪ બ્રાહ્મણના.

૫ નાતવરા. ૬ ખાજકના ટોળાં. ૭ કુલા. ૮ તેજપ્રદિવાળા.

લે લોચનનો લાભ, રંક જ્યમ લંક લુટે છે;
 પ્રજાપ્રેમ આનિવાર્ય,^૧ આર્ય યદુકુળ નૃપ આપ;
 પેખી પેખી પ્રકુલ, થાય ઉરમાંય અમાપ;
 ખદલાવે અશ્વ ખીજ વળી, ચટ લઈ ચોકી આવતાં;
 માંગણિક માર્ગ જંગલતણો, કરતા જતા સિધાવતાં. ૧૪૬

એમ વાધતાં આવ્યું, ક્ષોણિપતિને સુખખાણ;
 દોઢ પ્રહરમાં દુધે, મૈલ ત્રીશપર મેલાણ;
 ઉતર્યા સાનુજ આપ, તંબુ ઉત્તમમાં ત્યાંહે;
 સલામ લીધી સર્વની, મહીપ રાજ મનમાંહે;
 ધરથી પણ સુખ ધણું સાંપડે, સગવડ એવી સરસ તે;
 “જ્યાં રાયખજર ત્યાહો” રૂઠો, અનુભવિ કેવલ સત્ય તે ૧૪૭

સન્મુખ તંબુ વિશાળ, રંગ ભગવે^૩ રાજંતો;
 ધ્વજ ધ્વનિયુત^૪ પવનથી, ઉપર ફરકે લહેકંતો;
 તે તંબુ નૃપતણો, તેની ખે તરફ નિરખતાં;
 મિસલખંધ તંબુઓ, પાર પામું નહિં લખતાં;
 ભાયાત મુલસદીની મિસલ, નૃપના જમાણા કરભણી;
 દીઠી ડાખી લશકરી વર્ગની, શોભા તે શું કહું ધણી. ૧૪૮

રાજ્યનીતિનો ગ્રંથ, ભણ્યાવિણ ભાન કરાવે;
 આ પડાવ અવિલોકી, બ્યૂહરચના^૫ ચિત આવે;
 ધરી કર આયુધ ધીર, નૃપતણા તંબુ ફરતા;
 રહ્યા ધણા રખવાળ, વીરરસ વાણી ઉચરતા;

૧ ન વારી શકાય એવો. ૨ શ્રેષ્ઠ. ૩ કઢેછના મહારા-
 જાધિરાજ આશાપુરા માતાના માનને અર્થે ભગવા રંગનો તંબુ
 વાપરે છે. ૪ શબ્દાયમાન. ૫ લશકરી ગોઠવણ.

છાવણિ તે ધણી વિસ્તારમાં, જાણે રાતની રાતમાં;
 રચિ ગયો વિશ્વકર્મા^૧ વડો, ભવ્યનગર^૨ ભૂલિભાતમાં. ૧૪૯
 નૃપના તંત્રુની પૂઠ, શોભિતી રચી હયશાળા;^૩
 હણહણાટ હય કરે, રાઉટીમાં રઢિયાળા;
 રથ સિગરામો વેલ, સમીપમાં અંતર થોડે;
 ખળહટ એવા ખળદ, ખાંધિયા રાશ અછોરે;
 અસગાર ઊંટિયાંની અધિક, ગારાંની ભીડ પણ ધણી;
 સહુ વર્ગખંધ રચના સરસ, સ્વારીમાં સોહાંમણી. ૧૫૦
 સ્વસ્થ થયા પછી સઘ,^૪ કામ ચાલે કોઠારે;
 સીધાં લેવા ઉભા, જનો રાઉટિને દ્વારે;
 ઝડપ કરે પણ કશી, કરે નહિં ભુલ કોઠારી;^૫
 અકળાય ન ઊરમાં, વાણિયો તે વેપારી;
 કાંકરિનું^૬ કોઈ કહે તદ્દા, હાથ દેઈ કાને હસે;
 ભુલ સુણતાં શ્રેતૃ ખધિરપણું,^૭ ખતાવતો આથો ખસે. ૧૫૧
 આંવું નેઈ આચિંતું, ખહુ ખેરાપણું ખળમાં;
 ચઢે હાસ્યભરી ચીડ,^૮ વઢે જન વાણી વળમાં;
 કરું ગણે ન કોઠારી, ધ્યાન ધંધે નહિ મંદ;^૯
 સૌનું મન સાચવે, યથા માતા શિશુવંદ;
 સામગ્રિ સર્વ સગવડ ભરી, સુખી નોકર નૃપસાથમાં; •
 ધરના સુખકરતાં પણ અધિક, ભોગવતા ભલિભાતમાં. ૧૫૨
 દૂધ લાકડાં ધાસ, પ્રજા દે પ્રતિમેલાણે;^{૧૦}
 લે એટલું નૃપ તેય, પ્રીતિથી પણ ન પરાણે;

૧ દેવોનો શીલ્પશાસ્ત્રી. ૨ ગાંભીર દેખાવે શોભીતુ. ૩
 ઘોડાઓને ખાંધવાની જગ્યા. ૪ તરત. ૫ કોઠારાનો ઉતરી.
 ૬ અનાજ અથવા મસાલામાં કાંકરી આવે તેનું. ૭ કાનનું
 ખેરાપણું. ૮ ગુસ્સો. ૯ ધીમું. ૧૦ મુકામ-પડાવ.

પડાવ ફરતિ પડેલી, ચોકિયો ઠામે ઠામે;
 પ્રવેશ કરવા લેશ, અન્નણ્યો નર નવ પામે;
 પ્રતિ મેલાણે^૧ એવી રીતે, સગવડ સુખ શોભા ભરી,
 કયું વર્ણન કાંક યથામતિ,^૨ ગ્રંથ વધ્યાનો ભય ધરી. ૧૫૩
 પહોર રહી પાછલી, ચાંદની રાત વિભાતી;^૩
 સજગ^૪ થયા સહુ કોય, સ્વારિના લોક સુભાંતી;^૫
 ચઢિ ચઢિ વાહન ચઢ, પ્રેમભર પંથે પડિયા;
 શકટ વેલ સિગરામ, કોઈ હુંટ અશ્વે ચડિયા;
 અલગાર સહુની આધે સુધી, સ્નેહ ધણાથી સંચરે;
 ગાતા જીવનદાતા તણા, ગુણ મુખથી મધુર સ્વરે. ૧૫૪
 પંથે પ્રતિગામની, પ્રજા સહુ પ્રેમ ધણેરે;
 જોતી ખેડી નૃપતણી, વાટ વરસાદની પેરે;
 વિનયપ્રશ્ન તે પુછે, સ્વારિના જનને સારા;
 “નેત્રપંથી નૃપ કદા, થશે અર્હિ આવી અમારા,”
 “ધણિવાર” સૂણે પણ ધરભણી, કરે ન મન કામે જવા;
 ગણતી ન દુઃખ ભુખ તરસનું, દર્શનીય^૬ નૃપ દેખવા. ૧૫૫
 પોઢી ઉઠી પ્રભાત, દંતધાવન^૭ કરી સ્નાન;
 ભોજન કરી ભલિભાત, નૃપતિયે કયું પ્રયાણ,
 વેદાંતિજનો તાણું, પ્રભમય મન જયમ ભાસે;
 પ્રજાનું નૃપમય તેમ, નૃપતિ ક્યારે નિરખાશે?
 કરતા કૃતાર્થ નૃપ તેમને, પ્રેમાશ્રિય બહુ પામતા;
 અતિ ધન્યભાગી આગે વધે, પ્રજાપેખી રાજ થતા. ૧૫૬

૧ મુકામ-પડાવ. ૨ જેવી બુદ્ધિ તે પ્રમાણે. ૩ વિશેષે
 શાભતી. ૪ જાગૃત. ૫ સારીરીતે. ૬ દર્શન કરવા ચોગ્ય-
 જોવાયોગ્ય. ૭ દાંત ધાવીનું કામ તે-દાંતણ કરવું.

વાગડતણા પ્રદેશ, વિષે થઈ નૃપ વિચરે છે;
 રસાળ પૃથ્વિ વિલોકિ, હૃદય આનંદભરે છે;
 ખૂબ મન્યા ખેડુતો, ખેતિમાં રાખી ખાંત;
 જોવા નૃપ જટલીય, પ્રાપ્ત નવ થાય નિરાંત;
 ક્યમ જોયું પાલવે જુગતિથી, “ઓ ક્યારો કુટિ આલિયો;”
 ખાંધે ધરો ખાસો પાવડો, જતો નાસતો ન્યાળિયો. ૧૫૭
 વાગડ વડું વિખ્યાત, માળવો મગ બાજરીનો;
 શોભે જ્યમ સ્વારિમાં, વાવડો વિમળ જરીનો;
 તે પ્રદેશમાં થઈ, સ્વારિ વિચરે સુખકારી;
 નૃપ રચના નવો ન્યાળિ, ભરે મનમાં ખુશી ભારી;
 સિત્તેર મૈલ શીકારપુર, લુજથી દૂર ખીજે દિને;
 મહિપાળે કર્યું મેલાણુ ત્યાં, અતી વેગમાં આવિને. ૧૫૮
 જોગવિ ત્યાં જમની, ભલા સુખમાંહે ભૂપે;
 નીકળ્યા નમતે પહોર, ખીજે દિન હર્ષ અમૂપે;
 ભયું જળે ભરપૂર, માળિયાનું^૧ રણ માટે;
 વળી સ્વારિ વળ દેઈ, વડી વેણાસર વાટે;
 આવ્યું ગાઝિ ચાર ગયા પછી, રણ ત્યાં રેતિ અમાપનું;
 દીકું ખુશી ભયું દિલ ઊંટનું, પ્રવાસીતન પરિતાપનું. ૧૫૯
 શીત હવાનો અમલ, ઊતર્યો ત્યાંથી અરેરે;
 શીતોપચાર કશાથી, સુખ નવ થાય શરીરે;
 સરસ્વતિ^૨ પનાસનું,^૩ બીચે દર નદીના ગણનું;
 વિષજવાળા તેની શું, તપાવે તન પ્રતિજનનું;^૪

૧ એ નામના ગામની પાસેના રણને માળિયાનું^૧ રણ કહેજે.
 ૨ એ નામની નદી. ૩ એ નામની નદી-એ બને નદીઓ સિ-
 હપુર વગેરેના પ્રદેશમાંથી વહેતી આવી કચ્છના રણમાં ગુપ્ત થઈ
 જાય છે. ૪ દરેક માણસનું.

પણ તે વિષ^૧ કલિમલહારી^૨ અતિ, આ ઋતુમાં જનપ્રિય ધણું;
 તવ કીર્ણ પ્રચંદથી જેતી તપિ, કરે દાહ ખડું તે ગણું. ૧૬૦
 અટ્ટહાસ^૩ કરો અનોલ, ક્રોધજળ સાગરનાને;
 ઉભે રણે વિસ્તાર, પમાડે કેમ પરાણે,
 લવણતણા^૪ થર લલિત, ધૈત^૫ રણતીર^૬ નિહાળી;
 તે ધમડાવા તણી, તનથી ચિંતા કયમ ટાળી;
 સુણિ કહે પવન પરમાર્થ એ, સરકારને ન પાલવે;
 કરવી રી નકામો^૭ ઉદારતા, ધણું મોંધું કર ધાલવે. ૧૬૧
 અહિંના^૮ અપથી અધિક, થઈ દાતાર શું કરવું?
 માટે વધુ નિજ માલ, ધસડિને^૯ નિજ ધર ભરવું.
 પરમ ખંધુ પ્રીત્યર્થ, સહાયક હું સાગરને;
 હું કરતો નથી હાસ્ય, સત્ય કહું તે મન ધરને;
 સાગર સહાય શીતળ છતાં, તું ક્યમ તપ દીસે તદા;
 સુણી વહે પવન સાંભળ કવી, કહોશ ન કોઈને કદા. ૧૬૨
 એક હાથ^{૧૦} જયમ કરી, ઉદ્ધિની^{૧૧} ઉદારતાને;
 તરવરની^{૧૨} પણ તેમ, આપ સ્વાર્થે^{૧૩} અભિમાને;

૧ નદીનું પાણી. ૨ પાપને હરનાર. ૩ અહીંથી પવન પ્રત્યોગિત જાણવી. ઉનાંખામાં કચ્છનું રણ પવનના જોરથી વ-
 ઘેલા દરિયાના મોળાએકરી ભરાય છે. ૪ મીઠાના. ૫ ઘાળા.
 ૬ રણના કાંઠાપર. ૭ પ્રથમ કચ્છમાં નીપજવું મીઠું દેશાવરોમાં
 જવું તે હમણા જઈ શકવું નથી, તેથી નકામી એટલે કામ-
 વિનામી. ૮ આ કચ્છ દેશના. ૯ તાણી લઇને-દરિયાના મો-
 લાથી કાંઠાઉપર ખાંડેલા મીઠાના થર પાછા દરિયામાં તણાઈ જાય
 છે. ૧૦ એકજ જણ જેનો વેપાર કરી શકે, ખીજો કરે તો તેને
 શિક્ષા થાય એવો ધર્મો એકહાથ કહેવાય. ૧૧ સમુદ્રની. ૧૨
 માડની ઉદારતા-જેવી કે તાડી, મહુડાં વગેરેની. ૧૩ પોતાની
 મતલબને માટે.

ખુદ્ધિ હવા છે ખચિત, વિધનો પ્રાણ વડેરો;
 સરખી જરૂર સર્વને,^૧ રંક કાં રાય રહેરો;
 તે જાણી કુશળ કો કૌસિલર,^૨ ઝટપટ ઘડિ કાઢી સહી;
 કૌસિલમાં ખીલ^૩ રખે ધરે, “ખુદ્ધિ હવાનો કર” કહી. ૧૬૩
 એ ચિંતા ઉર અધિક, ખીન્ને ઊનાળો ખેઠો;
 ત્રીજું રણ રેતોનું, એયું રવિ ઉતર્યો હેઠો;
 આટલી ચિંતા છતાં, જીવું છું એજ નવાઈ;
 સુખ દુખના સરખા ન, દિવસ જતા કવિ ભાઈ;
 તજ ચિંતા પવન તું પ્રથમની, લારેરિપન^૪ લાયક ગણી;
 અન્યનો ઉપાય ન આ સમે, નમાં વિમળ વાણી ભાણી. ૧૬૪
 અમખિંદુ^૫ રારીરનાં, મંદ ધનખુંદ પ્રમાણે;
 જ્યમ જ્યમ પંથ કપાય, વૃષ્ટિ ઝડી સમ થઇ જાણે;
 એ દુખમાં આનંદ, અંજવાનાં જળ જોઈ;
 દોઢાં દોડતાં ધણાં, તૃપ્તાતુર મૃગ મન મોહી;
 જ્યમ મિથ્યાસુખ સંસારનાં, સત્ય ગણી પામર નરો;
 દાખવે દોટ પ્રાપ્તાર્થ તે, કપિવત^૬ એટલ^૭ કાં કરો? ૧૬૫
 આવ્યા જવ રણ મધ્ય, ઘોર સંગ્રામ ધણેરો;
 દોહો^૮ થતો દહિએ, સૂર્ય શિતરશ્મિ કરો;

૧ તમામને-જેમ મીઠાની જરૂર ગરીબ અને પૈસાવાળા-
 ને સરખી છે તેમ ખુદ્ધિ હવાની જરૂર પણ તમામને સરખી છે
 એમ જાણી. ૨ ધારામ્ભાનો મેખ્ખર. ૩ નવા કાયદાસાફ જે
 ખરડો તૈયાર કરેલો તે. ૪ હાલના આર્યાવર્તના નામદાર
 દયાળુ વાઇસરોય. ૫ પરસેવાનાં ટીપાં. ૬ વાનરની જેમ.
 ૭ આળા. ૮ જોશો-રણની મધ્યભાગે રહી જોતાં પૂર્વ પશ્ચિમ-
 દિશાઓનો અંત જોવામાં આવે છે.

પૂર્વદિશા મોરચે, પલક પાછો હઠિ ધસિયો;
જય મેળવી રવિઉપર, અભ્રભોમે^૧ શશિ^૨ વસિયો;
ધાયલ થઈ રવિ શોણિત^૩ ભર્યો, અલોપ આથમણો થતો;
પછી ચાર પહોર પડી ખાટલે, મલમપટો ખંતવતો. ૧૬૬

સ્વારીતણા જન સાર, શીત જળની ખડુ પ્રીતે;
ભરો કોરાં માટલાં, કરી સગવડ શુભ રીતે;
ભીજવી ગોદડાં, લપેટયાં ગોળા ફરતાં;
દર મૈલે રણમાંય, પાણિની ચોકો નિરખતાં;
જન પિયે તૃષાતુર હોય તે, ધપવા આગળ ધ્યાન છે;
એ ગાઉ સાત દુસ્તર^૪ ઘણા, સાત સમુદ્ર સમાન છે. ૧૬૭

અર્પદિશાના અંત, તંગ^૫ જાણે રજુપારો;^૬
ગોળ ધુમટ આકાશ, તંગ સરખો તે ભાસે;
વિજનપ્રદેશ^૭ વિશેષ, તેથી દિગ્ગંત^૮ ઉદાસી;
એકલ જન તો આપ, હરે રણમાંહે ત્રાસી;
આવે ઉરમાં ઘણી કલ્પના, ગ્રંથ વધ્યાનો ભય મને;
સંકેલું જેમ ખેલાડી લે, ખેંચી ચઢેલ પતંગને. ૧૬૮

ઉતરી રણ યતથી, તીરપર આંચા ત્યારે;
શાંખી ગઈ ગરમી સર્વ, વૃક્ષના પવનપ્રહારે;^૯
ત્રણ માઈલપર ત્યાંથી, ગામ વેણાસર આંચું;
રચનાયુત જ્યાં ત્રીજું, ઠીક મેલાણ ઠરાંચું;
મોરખિવાળા મહિપાળ જે, ભુંજધણીના ભાયાત છે;
એમની હદનું એ ગામ શુભ, વેણાસર વિખ્યાત છે. ૧૬૯

૧ આકાશરૂપી જમીન. ૨ ચંદ્ર. ૩ લાજી. ૪ દુઃખ
કરીને તરી શકાય-પાર જવાય. ૫ બંધખેસતું-સખ. ૬ દોર-
ડાના બંધનથી. ૭ માણસવિનાનો-ઉજડ. ૮ દિશાઓના અંત.

સ્વાગત કરવા સારૂં, મોરખીતણા મહીપે;
 કામદાર મોકલ્યા, સુમતિ ભુજભૂપ સમીપે;
 સ્વાગત સ્વીકારવા, કરી વિનતી કરજેડી;
 ભલે કહ્યું ભુજનાથ, પ્રીત જાણીને પ્રોઢી;
 કરી સરસ પરોણાગત સુણી, વિવિધ પ્રકારે તેમણે;
 સાદુનાં મન બાહુ સંતોષિયાં, પૂર્ણ બતાવી પ્રેમને. ૧૭૦
 મચ્છૂંકાંદો મૂકી, સ્વારી સાગર દિન ખીજે;
 ઉમંગભર ઊલટ્યો, જોઈ જોને જન રીઝે;
 વિધે બધે વિખ્યાત, શક્તિસુત આલા દૂરા;
 દોઢો તેમનો દેશ, જેહ પરહિતમાં પૂરા;
 ધરણીપતિ ધાંગધાતણા, માતુલ ભુજમહિપાલના;
 મોસાળભૂમિ ભાણેજને, પ્રિય એટલી કે પાર ના. ૧૭૧
 મામાનો શુભ મુલક, નિરખી નૃપતી બાહુ નેહે;
 કયું બોલું મેલાણ, પ્રકુલિત થાતા દેહે;
 વાંટાવદર^૨ વિશેષ, શોભી ઉઠ્યું છાવણિએ;
 મામાના તરફની, સરભરા પણ થઈ ધણિએ;
 નિશિ જોગવિને ત્યાં નરપતી, આગે વધ્યા વિનોદથી;
 દિન બીજે સરા ગામે સરસ, કયું મેલાણ સકોડથી. ૧૭૨
 સરાગામ સાયલા, તણા ઠાકોરનું સારૂં;
 આબ્યા ત્યાં નૃપ આપ, સ્વાગતા કરવા સારૂં;
 તન મન ધન જ્યમ શિખ્ય, સ્વામિને ચરણ ધરીને;
 ગણે હું ધન્ય કૃતાર્થ, સેવના શુદ્ધ કરીને;

૧ મચ્છુનામની નદીના કાંઠાપરનો પ્રદેશ-એ નદી પણ માળી-
 યાગામની પાસે કચ્છના રણને મળે છે. ૨ એ નામનું પ્રાંગ-
 ધરાના દરબારનું ગામ છે.

એથી પણ ભાવ અધિક ધરી, ભુજપતિ ઉપર તે સમે;
 સ્વાગતા સાયલાના નૃપે, ધણી કરી તે મન ગમે. ૧૭૩
 જ્યમ જ્યમ આગળ વધે, સ્વારો માગર શોભાએ;
 ત્યમ ત્યમ હર્ષતરંગ, નવનવા ખાડુ નિરમાએ;
 સરાઈ સંચરો સ્વારો, અટકો ખોડુમાં આવી;
 છઠ્ઠા મેલાણની, ભૂમિ તે નૃપ ઉર ભાવી;
 વિખ્યાત ગામ વઢવાણના, દાઝરાજ દરબારનું;
 વઢવાણ કેમ્પથી ગામને, છેટું મૈલ છે બારનું. ૧૭૪
 રાત એક ત્યાં રહી, બીજો દિન કર્યું પ્રયાણ;
 વિમળ થયું વઢવાણ, નૃપનું સાતમું મેલાણ;
 એમ નિપુણ નરેશ, નિરખતા નવિ રચનાઓ;
 ગામ નગર પુર શહેર, ઉલંધી રણ સરિતાઓ;
 નિજ રાજ્યધાનીથી નીકળી, દિન સાતમે સપ્તેમથી;
 વઢવાણ પધાર્યા વેગથી, ક્ષમાભુવન નૃપ ક્ષેમથી. ૧૭૫
 પુરથી દૂર પ્રખ્યાત, “કેમ્પ વઢવાણ” કહે છે;
 જ્યાં અલાવાડના, ઉપરી અધિકારી રહે છે;
 અલા નૃપના જ્યહાં, ઉતારા સુધડ અતીશો;
 એક એકથી સરસ, શોભિતા સાદા દીસે; •
 ખાડુ શોભા સરસ ખજારની, રસ્તા અતિ વિસ્તારના;
 તરફટા ઉભયગમ સડકનો, પામું લખતાં પાર ના. ૧૭૬
 સમર્થ સાક્ષીરૂપ, પુરાતન કાળની પેષો;
 ભોગાવો ભાગળે, વાહિની પુનિતા લેષો;

૧ એ નામનું વઢવાણ દરબારના તાબાનું ગામ છે. ૨
 વેગળ-વઢવાણ શહેરથી બે મૈલને આશરે કેમ્પ દૂર છે. ૩ આ-
 મિસ્ટન્ટ પોલીટિકલ. ૪. ધણા અમલવારાની. ૫ એ નામની
 નદી. ૬ પવિત્રા.

સતિ રાણકદેવીને,^૧ ચિતામાં બળતી કાયે;
નિરખી ઉપેક્ષાસહિત,^૨ જ્વલિયે શાન્તપણાએ;

૧ જુનાગઢના રાઝ્માની સ્ત્રી. સિંધના પાવર ધરતીના શેર-
પાવર નામના રાજની કુંવરી. એમનો જન્મ મૂળ નક્ષત્રમાં થવાથી
જોશીઝ્માના કહેવા પ્રમાણે કાંઈ વિદ્ય થયે એમ જાણી રાજએ
વનમાં મોકલાવી હતી; હડમતિયા કુંભારને હાથ ચઢી તેણે
ઉછેરી મોટી કરી. તે એટલી બધી રૂપાળી હતી કે કચ્છના લાખા
કુલાણીએ એની માગણી કરી. તેને ના ન કહેવાય એ કારણથી તે
કુંભાર ત્યાંથી નાશી રાણકદેવીને લઈ સોરઠમાં મળેવડી ગામમાં
રહેવા આવ્યો. એ ગામ જુનાગઢના રાઝ્માનું હતું. જુનાગઢનો
રાજ, એ રાણકદેવી સાથે પરણ્યો. સિદ્ધરાજે પ્રથમ એ કન્યાનું
માગુ કર્યું હતું અને પરણવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં જુનાગ-
ઢનો રાઝ્મા તેને પરણી ગયો એ કારણથી અને સિદ્ધરાજ માળવે
ગયો ત્યારે જુનાગઢના રાજએ તેની રાજધાની પાટણનો પૂર્વ-
ભણીનો દરવાજો તોડ્યો હતો એ વેરના કારણથી સિદ્ધરાજે જુ-
નાગઢના રાજ ઉપર ચઢાઈ કરી હતી. બાર વરસ સુધી લડીને
જુનાગઢના રાજને માર્યો. એ બાર વરસની અંદર રાણકદેવીને એ
પુત્ર થયા હતા. રાજને મારી સિદ્ધરાજે રાણકદેવીને મેહલ જઈ
તેના એ કુંવરે જેઝ્મા બયથી દેવીની સોડમાં સંતાવા હતા તેમને
એન્ચી લઈ મારી નાંખ્યા; અને રાણકદેવીને લઈ આવ્યો. મતી
રાણકદેવી એને કાંઈ રીતે વશ થઈ નહીં અને છેવટ વઢવાણ
આવી ભોગાવા નદીને તીરે જિતા ખડકી બળી મુઠ. સિદ્ધરાજે
તે કેકાણે દેહ અણાવ્યું જે અર્ચાપિ પણ છે. આગળ ભોગાવા નદી-
ની તીરપર હશે, હમણું કિલ્લાની અંદર એ દેહ આવ્યું છે. આ
વિષેની સૂચિસ્તર ખીના રાસમાગાના ખીજા ભાગમાં છે તે
જેમણે ન વાંચી હોય તેમને વાંચવાની હું બળામણ કહું છું.
૨ એ કાળજીથી-તમા વગર.

મુજકરતાં મહિમામાં ધણી, કેમ વધી સુકૃતે સતી;
ખળતીને બહાર ન.કાઢીશું, એવી અસૂયા ધરી અતી. ૧૭૭

“સ્ત્રીનાં કેમળ હૃદય”, સત્ય કથનાર સુકવિયો;
એ નિર્ણય ભાગતી, જુઓ જડ ઝાઝી નદીઓ;
રે નદિ મંદ નિહાળ, સેતુ તુજ શિર પગ દેવા;
આ જઈએ જ્ઞે અમે, સતીના પદ શિર લેવા;
મહિમા પ્રવાહ જેનો પરમ, નિષ્કલંક નિશદ્દિન વહે;
અવરોધી ન થાયે કાળ પણ, ચતુરજનો જેને ચહે. ૧૭૮

હશે જાણ્યું તે એમ, સતીમહિમા તન સાથે;
લય થાશે લાકડે, ભલી કરી ગુજર્જનાથે;
માત્ર જાત પછી મહારો, વિશ્વપાવન મહિમાનું;
વિદે પામશે વહું, સુખદ સત્કીર્તિ સીમાનું;
પણ પેખ તુજ શિરે પગ દઈ, સતિચરણાશ્રય સૌ કરે;
મહિમા અખંડ સૌભાગ્યની, સતિમાનો જગ વિસ્તરે. ૧૭૯

આગલી વાત ઉખેળી, કવિ શું કુતર્ક કરેછે; ?
પરિતાપી મમ પ્રાણ, વચનપ્રાણ શું હરેછે; ?
અરે પણ અતિ મોટી હતી સતિની મઢીય પૂાળે;
ઉપર ખેઠી હતી આપ, કંકુની આડ કપાળે;

મુખ, “હાપતિ, હાપ્રિય, હાપ્રભુ, હા મમપ્રાણ” હશે ક્યાહાં?
નથિ વાર હવે હું નિમિષમાં, આવી મળું છું હશે જ્યાહાં. ૧૮૦

૧. બંધયજ્ઞેલને પાછું ફેરવવું. ૨ નકારા વિચાર—કદપના.

૩ કુપડી—સતીને ખેસવા માટે ચિતા ઉપર કુપડીના આકારની
કરેછે તે. ૪ કપાળમાં આડું તિલક કરેછે તે—પિયળ. ૫ આંખ
વીચી ઉઘાડતાં જટલો સંમેય થાય તેટલી વારમાં—થોડા વખતમાં

અદાપ^૧ તેના અતિ, પતિથી છેટું પડ્યાના;
 સૂણી હું ગઈ સમાઈ, રેતી રણમાં ફરણાના;
 સતિ ઉરનાં આંસુએ, પૂર્ણ થઈ પછી પ્રવાહે;
 એ જળ તો ઊલટું, દેખતાં જગને દાહે;
 નિરૂપાયે^૨ કઠણ નજર કરી, બળતિ જોઈ મેં ખાપડી;
 ધિક નામ અમારું તરંગિણી^૩, વધીં આલવીં નચિતાવડી ૧૮૧
 સાયુધ^૪ અહિં સિંધરાજ, સતી સન્મુખ ઊભેલો;
 જેનિ આણુ જળધીય^૫, કદી લોપી ન શકેલો;
 નારોજત હું નદી, ઝાઝુ કરતાં રીશ લાવી;
 ખાંધી લે બળ કરી, પલકમાં જીવન^૬ હઠાવી;
 પરમાર્થે જીવન જતાંય પણ, સ્હાય કરું તન રાખવા;
 ચિંતારૂપ ચિતાવિષે સદા, યોગ્ય ન ધારી નાંખવા. ૧૮૨;
 ખાર વરસસુધીં બગે, વડા સિંધરાજથી વઢિયા;
 આપુ નજર આગળે, પ્રાણપતિ^૭ રણમાં પડિયા;
 સુત^૮ લપાય^૯ સોડમાં, ૧૦ ખેંચી લઈ ખડગે તેને;
 માર્યા મા દેખતાં, જરા મન દયા ન જેને;

૧ કરુણા ઉપજાયે એવા નિઃશ્વાસ નાખી વિલાંપ કરવો તે.
 ૨ ઉપાય ધિના. ૩ મોજા જેમાં વિશેષ થાયછે એવી નદી
 ૪ હથિયાર સહિત. ૫ સમુદ્ર પણ. ૬ પ્રાણ રાખી રેવું
 તે-પાણી. ૭ સતિ રાણકદેવીનો સ્વામી-જીનાગઢનો રાઝો. ૮ જી-
 નાગઢનારાઝોને મારી સિંહરાજ રાણકદેવીને મૂલ આપ્યા ત્યાં
 રાણકદેવી પોતાના બે કુંવરો સહિત બેઠી હતી; સિંહરાજને લો-
 હીથી નીગળતી તરવારે ક્રોધ બર્યો આવતો જોઈ તે બે કુંવરો
 પોતાની માન્ન પડખામાં સંતાઈ ગયા તેમને એથી કાઠી સિંહ-
 રાજે રાણકદેવીની નજર આગળ કાપી નાંખ્યા. ૯ સંતાય.
 ૧૦ પડખામાં.

એવી દુઃખણી ધણી શા સુખે, જીવવાને જગમાં ચહે;
 કદિ જીવે તોય જીવનમૃતા,^૧ દયા આણી દુનિયાં કહે. ૧૮૩

આગ પ્રગટી ઓગિતિ, જ્વાળ ગગને અડિ જ્વેતાં;
 નાંખ્યું વસ્ત્ર સતિ ઉપર, સિદ્ધરાજે બજ સોતાં;
 આપ્યું પાછું એણિયે, ચિતા બળતી માહેથી;
 કામા માગતો ઉભો, પુરપતિ સતિ પાસેથી;
 રે ભૂપ ભયંકર તુજતણો, વિષય વૃત્તિના ખેલનો;
 પડદો આખરનો આ પડે, સતીલાભ નાહીં રહેલનો. ૧૮૪

તુજ મનોર્થ^૨ પતિસહિત, કરે સહગમન^૩ સતી જ્વે;
 હવે ધરાયો હર્ષશ, આપ દુઃકૃત્ય^૪ અતી જ્વે;
 તુજ કપાળમાં તિલક, કરી અપયશનું કાળું;
 પવિત્ર અગ્નિ પ્રવેશ, કરી કાયા હું ખાળું;
 મેં તો તુજને કરી છે કામા, મૃદા પણ કયમ સાંખરો;
 ખોલતાં ખોલતાં બળી ગઈ, પ્રાણપ્રિયોત્તમ જ્યાં હશે. ૧૮૫

ખાપે તજિ^૫ ખાપડી, મૂકિ મમતા માતાએ;
 કુસાલ^૬ ધર ઊછરી, સુંદરી સુખશાતાએ;

• ૧ જીવતી મરેલી. ૨ ઇચ્છા-એટલે કે તારી મને પ્રાપ્ત કરવાની જે ઇચ્છા તે સહિત અને મારા પતિસહિત. ૩ પતિ મરી જવાથી તેની સ્ત્રીએ તેની સાથે બળી મરવું તે-સતિ થવું. ૪ નુકસાન કામ. ૫ મૂકી દીધી. • મૂળ નક્ષત્રમાં એ રાહુકદેવીનો જન્મ થયો હતો તેથી જોડીના કહેવાથી અનિષ્ઠ થશે એમ જાણી એ સતિના રાજપિતાએ એને વનમાં છોડાવી દીધી હતી. ૬ કુંભાર-સતી રાહુકદેવી કુંભારને વગડામાંથી જડી હતી ત્યાંથી લાવી તેણે પોતાની સ્ત્રીને આપી હતી તેણીએ બહુ પત્ન્યી ઉછેરી હતી.

આપ નજર આગળે, રૈસિયા^૧ પતિ સુત રેરે;
જન્મ દુઃખી જીવની, શોચના જાય મૈત્રી પેરે;
ખળી આપ એવી ભરી ખળતરા, જે ન પાવકે^૨ પરજળે^૩;
હું સ્તબ્ધ બની તે તક અરે, બાહુ અંતર માંડે બળે. ૧૮૬
દુઃખમૂર્તિ દેવીને, હવે દહી શાન્તિ હમેશ;
શીત પવન વીંછણે^૪, કરે નહિ જેમ કલેશ;
સતિ દુભવી^૫ સિંધરાજ, રાજમદ મદિરા પાને;
કુળાનુયાયી કરણ^૬, તેનું કળ પામ્યો જાણે;
અપકીર્તિ રાજ્ય કુંવરી પ્રિયા, અઢયાં મ્લેચ્છ કર જવ ધંસી;
સિંધરાજે જાણ્યું હશે તદા, સતિમહાત્મ્ય^૭ સ્વર્ગે વસી. ૧૮૭
આણી વાત આટલે, જેહ સુંદરતા સાર;
હશે તેહ અપ્રતિમ^૮, વિવેકે વાત વિચાર;
રૂપ કરતાં પણ રૂઢું, પતિવ્રત તીવ્ર સતીનું;
વખણુ પાત્ર વિશેષ, નારીભૂષણ સુમતીનું;
દુખમૂર્તિ દેવિ તુજ ચરણમાં, આંસુ પુષ્પ અરપી હવે;
ભોગાવામાં કરી સ્નાન હું, માગું રજા મોહું થવે. ૧૮૮

૧ કૂરણે કાપી નાંખ્યા. ૨ અગ્નિમાં. ૩ બળે.
૪ શીતળ વાપુના પંખાએકરીને અર્થાત્ ભોગાવા નદીમાં બાજે
પવનનું આવવું થાય છે તેથી રાણકદેવીના દેરાપાસે બાજે શી-
તળ પવન આવે છે, ૫ મનને એક પમાડ્યો. ૬ કરણ વાઘે-
લો-અલાહદીન ખુનીએ જેનું રાજ્ય લઈ લીધું તે. અતિ
રૂપવંતી કોલાદેવી તેની રાણી અને દેવજદેવી તેની પુત્રી તેમને
પણ અલાહદીનના સરદારો પકડી ગયા હતા. કોલાદેવીને અ-
લાહદીને બેગમ કરી અને દેવજદેવીને શાહબદા ખીજરખાંએ
બેગમ કરી હતી. ૭ સતિનો મહિમા. ૮ જેના સરખું ખીજરું
નહો તે.

સ્વારી સાથે સરસ, રસાલો પરિમિત^૧ રાખી;
 તૈયારી કરી તરત, અવનિપતિએ^૨ અભિલાખી;
 નવમી એપ્રિલ^૩ દિને, અગ્નિરથમાંય પિરાણ;
 વાધ્યા અતિવેગમાં, ૩૭ નૃપ થાતા રાણ;
 અવિલોકી વ્યવસ્થા અવ નવી, ૩૭ રેલવે મુકામની;
 ન પમાય પાર વર્ણન કર્યે, રચના સુખ વિદ્યામની. ૧૮૯

સરસ સપાટ પ્રદેશ, નમ્ર તરુ પુષ્પ ફળોએ;
 નેત્ર શીતળ નિરધાર, પવનયોગે અતિ હોયે;
 જન્ય ગાડી ઝડપમાં, પવન કાપતી પુર ખળથી;
 સહુને સુલભ પ્રવાસ, અકિત જન અકળિત કળથી;
 અવલોકનાર પણ રાતદિન, અકિત થતા ચિત્તે ધણું;
 શું “સદા પ્રિયદર્શનીયા”^૪ તણું, વિદેપામૈ સોહામણું. ૧૯૦

ઝડપે જોતામાંય, પંથ કાપતી ખળ પૂરે,
 સુખદાયક થળ સમૌપ, થાય જે હોયે દૂરે;
 ઉલટ ભર્યો ઉદ્યોગ, જેમ સંપત્તિ સહેજે;
 આણે મુખ આગળે, ઝડપથી દુર્લ્લભ જેજે,
 ઉભી રહે મુકામે જેમ ગજ, માવત વશ મરિયાદમાં;
 ચડકિતરની તવ જે ચપળતા, યોગ્ય રાખવા યાદમાં. ૧૯૧

વિનય વાતનો વડો, ઉંચે સાદે ન ઉચરવું;
 ગડગડાટ^૫ ગાડીનો, તબ્બલે તવ શું કરવું;?

૧ નોખાં તટલોજ. ૨ કચ્છના નામદાર મહારાજાધિરાજે.
 ૩ તા. ૯ મી એપ્રિલ સન ૧૮૮૨ ને રોજ. ૪ હમિયાં જોતાં
 પણ પ્રિય લાગે એવી. ૫ ગાડીનો પોષાટ-ચાકતી આગ-
 ગાડીમાં સાથીજોડે વાત કરવી હોય તો બહુ મોટી બોલવું
 નોખાં.

ગાડી ધણા ગામની, પાદરે થઈ પજાતી,
અહપ દૂર ગામની, નવિન રચના નિરખાતી;
રહિ ગાડીવિષે દેખાય છે, નિજ ઘરમાં નર જીવતી;
જેતાં ધરકામ કર્યાં જતાં, ઉભય લાભ લેતાં અતી. ૧૯૨
સમીપ ચરત ખળદ, ગાય ભેસો ગુણકારી;
ભાગે ઝટ ભાંડકીને, ગાડી રવ સુણી ભયકારી;
થાકે તવ સ્થિર થઈ, પુચ્છ^૧ ઉત્તર^૨ કરી પેષે;
ખચકારે ગોવાળ, લાવતાં પણ નવ લેષે;
વળિ નાસે તદા નિરાશ થઈ, ગોપ દિયે ગાળો મુષે;
એ દિલપસંદ દેખાવ અતિ, સ્નેહથી નિરખાયે સુષે. ૧૯૩
વિશાળ કૂપ વિલોકિ, થયો આનંદ અતીરો;
કાઢે જળ કોશિયા, દૂરથી રૂંડા દીસે;
ચિકુક રવ^૩ આકળો, વરત^૪ વરતનુ^૫ શોભે છે,
કાને ભરવી જનોઈ, વિપ્રચેષ્ટા^૬ શું કરે છે; ?
પાડે ખુમ હેલાની પરમ, “આવ્યા રામ” કહે સ્થળે;
તરિલાવાળો તલ વરતને, વેગથકી પાછો વળે. ૧૯૪
ઉદાર સુજ^૭ ગભીર, ભૂપ ધનવંત ભલાની;
રીત ગ્રહી તે રૂડી, કૂપ^૮ પરમાર્થ કર્યાની;
સુગણવંત^૯ સત્પાત્ર,^{૧૦} તેજ તુજપાસ પધારી;
ગ્રહે જીવન^{૧૧} ધણી રીત, નિરંતર નિર્મળકારી;

૧ પૂછડાં. ૨ જોયાં. ૩ શબ્દ. ૪ દોરડું. ૫ સારા
શરીરપર. ૬ પાહાણની મશ્કરી. ૭ સારા નરસાની પરીક્ષા
કરનાર. ૮ કુલો-કૂપ પ્રત્યોક્તિ છે. ૯ સારા ગુણવાળો અથવા
સારા (મજબૂત) દોરડાંવાળો. ૧૦ સારો લાયક અથવા મારો
વામણ એટલેકે ભાગેલું નહીં. ૧૧ આજીવિકા અથવા પાણી.
આ છપાને. અર્થ રાજાને પણ લાગુ પડે છે અને કૂપને પણ
લાગુ પડે છે.

સત્પાત્ર હોય પણ સુગુણના, સુગુણ હોય સત્પાત્ર ના;
 તો તમ પાસથી તેને જીવન, મળે કદી તલ માત્ર ના. ૧૯૫
 ખીહામાંનું મુખ ખાડું, સરસ^૧ સ્વચ્છરે હૃદય તારું;
 અતિ નીચ^૨ પણ વ્યય^૩ અતિ^૪ કરી જનનાં મન ઠારું,
 મુખ સુંદર પદ મોટું, હોય કાળજી દુર કેવાં ?
 ખળ લોકનાં ખચીત, દૈત્ય દારૂણના જેવાં;
 તું રાત દિવસ પરમાર્થ કર, તે પ્રપંચ ઢગ પાપના;
 તું રહો ચિરંજીવી તે મરો, મૂળ જે પર પરિતાપના. ૧૯૬
 વીરમગામ મુકામ, મૂકી મલપતિ વધી આગે;
 જન્ય ખાડું જ્વરમાં, પવનવેગે અનુરાગે;
 સાપ્રમતીને તીર, ધામ ઉદ્યોગનું જાણે;
 કારખાનું ગાડીનું, જતી જે રાજ્યસ્થાને;
 શુભ સેતુ પરમ દઢપર રહી, ઉભય ખાખુ અવલોકતાં;
 નહીં વહનગતી સર્પાકૃતિ, નિરખાશે નવિ નોક ત્યાં. ૧૯૭
 આવ્યું અમદાવાદ, નગર નૌતમ રઢિયાણું;
 વસ્ત્રું ખાડું વિસ્તારમાં, લક્ષ્મીની લીલાવાણું;
 સંભાગિત^૫ સજ્જનો, નગરના ઊભા આવી;
 ભૂપનો લેવા ભેટ, હૃદય પરમાદર લાવી;

૧ રસમહિત અથવા પાણીમહિત. ૨ ચોખ્ખું-નિર્મળ
 ૩ જમીનની નીચે છે માટે નીચો. ૪ ખરચ. ૫ આખરદાર-
 નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હિમાભાઈ, નગરશેઠ જેમંગભાઈ હરીભાઈ,
 રા. બા. ખેહુચંદ્રદાસ અંબાઈદાસ, રા. બા. ભોળાનાથ સારાભાઈ,
 રા. બા. મુકુંદરાય મણીરાય, રા. રા. રણછોડલાલ છોટાલાલ,
 રા. સા. ભાતીલાલ લાલભાઈ, રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ
 વગેરે ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. સરકાર તરફથી મી. ફરનાન્ડીઝ
 આવ્યા હતા.

*તુ ગ્રીષ્મ કંસભય^૧ યદુપતિ, શ્રીપુર ગોકુળ આવિયા;
 વિઘ્નમુખર સુણી જાણે ઉભા, વિવિધપૂજ સુર લાવિયા. ૧૯૮
 અટકી ગાડી એટલે, જેવી ભોડ ઝાંખી સમાની;
 તેવી ભોડ ભૂપતી, ગાડી પાસે નિરખાણી;
 આગે આવી ઉભા, નગરશેઠાદિક લાવે;
 પ્રિય પ્રધાન^૩ દર્ઠનામ, તેમનું નમન ઝિલાવે;
 “વિદ્રામ કાજ વસુધાપતિ” પ્રેમથકી પગ ધારિએ;
 કરી વિનતિ નગરશેઠાદિકે, સુણી તે નૃપ શુભકારિએ. ૧૯૯
 સહિતખંધુ^૪ ગુણસિંધુ, સ્વચ્છમતિ કર્ણ નરેશ;
 રચનાયુત^૫ ભુવનમાં, પધાર્યા પ્રેમ વિશેષ;
 મળતી માનસરિતાઈ, નમ્ર ગંભીર નિરખાતા;
 દૌધ્યા ઉત્તમાસને, માન પુરજનથી પમાતા;

૧. મથુરાના ઉગ્રસેન રાજાનો પુત્ર પોતાના કાકા દેવકની
 પુત્રી દેવકી જે વસુદેવ સાથે પરણી હતી તેના પુત્રથી પોતાનું
 માત યથે એમ જાણી દેવકીને કારાગ્રહમાં નાખી અને ત્યાં
 એને જે જે પુત્ર થાય તેનો તરત વધ કરતો, તેથી દેવકીએ
 શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થતાંજ કંસના ભયથી તરતજ પોતાના
 પતિસાથે કૃષ્ણને ગુપ્તરીતે ગોકુળમાં મોકલી દીધા હતા.
 (શ્રીમદ્ભાગવત) ૨ વીજળી-અર્થાત્ તારથી ખમ્બર જાણીને.-
 કંસના હાથમાંથી છટકી વીજળી આકારમાં જઈ મોકલી કે ‘મને
 શું કામ મારે છે તારે વેરી તે’ (શ્રીકૃષ્ણ) પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે,
 એવી વીજળીની વાણી આકાશમાં રહેલા દેવો સાંભળી પૂજ લઈ
 ગોકુળમાં આયા હતા. (શ્રીભાગવત.) ૩ રા. બા. મણીભાઈ.
 જમ્ભાઈ ઘડોદરેથી અમદાવાદસુધી સામા આયા હતા.
 ૪ રાજ. ૫ પોતાના ભાઈ કુમાર શ્રીકલુભા સાહેબ સહિત.
 ૬ રચના સહિતના.

સંભાષણ કરી સ્વગતતાણું પુષ્પહાર પ્રકુલિતપણે;
 આરોપ્યા^૧ નૃપના ઉરવિશે, 'ભલે પધાર્યા' સહુ ભણે. ૨૦૦
 ગુણાસક્ત^૨ સજ્જનો, વદે નૃપ પાસ પ્રમોદે;
 દિન થોડા પણ અહીં, કર્યા નહિ નિવસ કોડે;
 'વળતાં અહિયાં વસી, સમાગમ લાભ સરવનો;
 મેળવીશ વળી સુખદ, આપના અતિ અનુભવનો;
 આ અલ્પ સમાગમ પણ મને, નહિ વિસરે નિર્મળ જનો;
 મુજમાટ મળ્યા અહિં તેથી હું, અતિ આભારી આપનો.' ૨૦૧
 વચનસુધાવૃષ્ટિએ, ભરી મનસર^૩ સંતોષે;
 આપ ઉદર તોષાર્થ, પધાર્યા નૃપ સ્થળ નોંખે;
 કરી ભોજન ભલિભાત, ભૂપ કરી સૌને ભેટી;
 ખિરાણ્યા ગાડીમાં, સઘ વાગી સીસોટી;
 કુફરાટા કરતું ચાલિયું, ફાળ દેતું મુખ ફાડિને;
 ઉપમા દઉ ઈલ્લન ગાડિને, કોઈ કલ્પના કાઢિને. ૨૦૨
 પકડી પવનપુત્રને^૪, પુચ્છ મમતા ધણી જાણી;
 વીટાળ્યાં ગોદડાં, રાવણે^૫ અતિ રીંશ આણી;
 લાંબુ કરી લાંગૂલ,^૬ કૌતુકી કપિ તે કાળે;
 અગ્નિ પ્રગટ અવિલોકિ, હૂફ^૭ કરી ચઢિયો ફાળે;
 એ અંજનો સુતવત આ દોસે, ઈલ્લન હુફહુફ ઉચરતું;
 લાંગૂલવત લંગર ગાડીનું, જોર ભેર ઠેકતું જતું. ૨૦૩

૧ નાંખ્યા-પેહેરાવ્યા. ૨ સારા ગુણોમાં પ્રીતિ રાખનારા.
 ૩ મનરૂપી સરોવર. ૪ હનુમાન-સીતાની શોધ કરવા ગયા ત્યારે
 ફળાહાર માટે અશોકવન ઉજ્જડ કરેલું તેથી રાવણે હનુમાનને
 પકડી મંગાવી લાંગૂલને ગોદડાં વીટાળી અગ્નિ સપ્તગાંધ્યો તેથી
 દાઝીને હનુમાને દોડદોડ કરી મૂકી. (રામાયણ) ૫ લંકાનો
 રાજા. ૬ પૂચ્છ. ૭ વાનરાનો શબ્દ.

વાત્રક શેઢી વિમળ, મેહવાદિક જળવાળી;
 સરિતા દઢ સેતુની, ઉલંઘતી આગે આલી;
 ઘોર શબ્દ ગાડીનો, ઘોર રજની વળી મળીને;
 શ્રુતિકદોર ધ્વનિ થતો, ઊંધ દૂર એ સાંભળીને;
 નસકોરે ભેરી ખખવતો, ઊંધણસી જનતો અહો;
 જય મેળવિયો ખે શબ્દપર, કોણ વડું ત્યારે કહો? ૨૦૪
 નગર આઁયું નડિયાદ,^૧ ચરોતર ભૂમિભામિનિના;
 શિરગોકૃણા સમાન, શોભિતું શોકવિહીના;
 લક્ષોપતિ લેઉઆ, ડાહિ મતિના દેશાઈ;
 પંકાતા પરગણે, વિમળ કુળતણી વડાઈ;
 ગુણ, સભ્ય, વિવેક, કૃતજ્ઞ, નય, જાણે જુજવાં તનધરી;
 ભડ પુત્ર ભાઉસાહેબના, વસે ત્યહાં વિગતે કરી. ૨૦૫
 તે સજ્જનો તમામ, નેહ નૃપપર નિર્મળથી;
 સન્માનની સામગ્રિ, ઉભા લઈને આગળથી;
 કરી નમન કરજોડ, સુમનગ્રથિતા^૨ કુલમાળા;
 સાનુજ ભુજનાથને, ઉરે આરોપો વિશાળા;
 કૃણ મેવાદિકથી સ્વાગતા, કરી વિનય વાણી કહી;
 “અતિધન્ય આજ નરરાજને, નિરખ્યાનેત્રભરી અહીં” ૨૦૬
 પ્રેમપ્રદર્શક પ્રિય, વચન રચનાવાળાંએ;
 સહુને દીધ સંતોષ, કચ્છપતિએ શુભ ત્યાંહે;
 ધણુણુ વાગ્યો ધંટ, ગાંભી ઉપડી ચીસ પાડી;
 ઉલંઘતી જતો આપ, અધિક વેગથી અગાડી;

૧ નડિયાદ સ્ટેશનઉપર નામદાર મહારાજધિરાજને માન આપવા માટે નડિયાદના પ્રખ્યાત દેશાઈ વિહારીદાસ અગ્રુ-ભાઈના પુત્રો આવ્યા હતા. ૨ કુલથી ગુથાયેલી અથવા મારાં મનવડે ગુથાયેલી.

મહિમાસાગર મહિસાગરે,^૧ પુલપર ધીમે પરવરી;
અટકી વડુ નગર વડોદરા,^૨ નિરખાયું નેત્રો ભરી. ૨૦૭

ખાગ શું અનુરાગનો, સદ્મ^૩ પદ્માનું^૪ સાંરં,
વિશેષ વિસ્તારમાં, ધામ શોભાનું ધારં;
જ્યાં શ્રીમંત શિયાળું, રાવ ગુજ્જરધણી રાજે;
મતિ વિશાળ મહિપાળ, શોભિતા મંત્રિસમાજે;
મતિમાન મંત્રિ મણિમાળમાં મેરૂપ મહિપાળ તે;
શોભે સુખશોભાધામ અતિ, પ્રજ્વલતા પ્રતિપાળ તે. ૨૦૮

મતિનાગર^૫ મણિભાઈ, સુગુણસાગર ગંભીર;
સર્વપ્રિય સર્વદા, ધામ ઉઘમનું ધીર;
હૃદ્ય જેમને હમેશા, પ્રજ્વલની બાહુ પ્યારે;
અમલ વખાણી આપ, નારી નર સૌ સંભારે;
શ્રીપુરથી^૬ તે સાથે હતા, ઉતર્યા વિમળ વડોદરે;
આદર કરવા નૃપનો અતી, પ્રેમ હૃદય પ્રોઢો ધરે. ૨૦૯
કાળ શહાબુદ્દીન, ઉભા આવી આગળથી;
ભેટ લેઈ ભલિભાત, નેહ નૃપપર નિર્મળથી;
ફળ મેવા ફૂલહાર, કરી સાદર સન્માન;
• ખેય પ્રધાનો^૭ બાહુ, રાજી નૃપ જોઈ સુખાણુ;

૧ મહીનદીને મહિસાગર કહે છે. ૨ વડોદરાના સ્ટેશન-
પરગરા. ખા. મણીભાઈ જમ્મભાઈ તથા આનબહાદૂર કાજી શહા-
બુદ્દીન માન આપતા મોટે પધાર્યા હતા. ૩ ધર. ૪ લક્ષ્મીનું.
૫ અતુર બુદ્ધિના. ૬ અમદાવાદથી. ૭ રા. ખા. મણીભાઈ
જમ્મભાઈ પ્રથમ કર્ચમાં દિવાનની પદવીપર હતા, ખા. ખા. કાજી
શહાબુદ્દીન પણ મરહૂમ મહારાજાધિરાજ સર પ્રાગમલજીના સ-
મયમાં દિવાનપદ્ધતિ હતા.

પ્રીતિદર્શક વચ્ચે નૃપતિએ, ખડુ સંતોષ ખતાવિયો;
 ત્યાંતો એકજણે તે સમે, ઘણુણુ ઘંટ ખૂંતવિયો. ૨૧૦
 કાનમ કાચું સોનું, ઉલંઘતી જાતી આગે;
 દીસે ન રાત્રી તેથી, આસપાસનું અનુરાગે;
 ભવ્યનગર ભૃગુકચ્છ, પાધ વિસ્તાર પનાનો;
 ઉલંઘિયો હળવેથી, સેતુ રેવા સરિતાનો;
 ન ગમે જ્યમ પાલવ નાંખવો, ત્રિયા તરંગિનિને^૧ શિરે;
 શરમાતી હોય તે સખી ભલે, ઢાકે શિર તેનું ધોરે. ૨૧૧
 નદી તેમ નર્મદા, સેતુરૂપ પાલવ શિરથી;
 ખસેડતી દરવર્ષ, છેક છેકી જોખન નીરથી;
 તીર નાક વિંધી તરત, સેતુ નથડો સહુ દેખે;
 પહેરાવ્યો પ્રીતમા, કોટિ અધનોર^૨ આણલેખે;
 તો પણ વશ નહીં તરંગિણી^૩, સભય રાખતી સર્વદે;
 તજ દેવ તું એવી કુલાંગના,^૪ ઘણા ત્યાગી નિજ ગર્વને. ૨૧૨
 સુદૃઢ સેતુ શિર ધરી, પાય ગાડી પરવરતી;
 સૂર્યપુત્રિ^૫ શિર સેતુ, ધીમે ત્યાં પણ પગ ધરતી;
 સુરત આંખીનું સુરત, આંખું રાત્રી ગઈ આધી;
 વીરા મિનિટ વિદ્રામ, લેઈ વળી આગે વાધી;
 શેરડી જ્યાં નિપજે સરસ ખડુ, નૃપ સેવાવત^૬ રસભરી;
 નવસારી આંખું નગર તે, સ્વલ્પ અટકી વળી સંચરી. ૨૧૩

૧ મનના જીદા જીદા કાંઠાવાળી-વિચારવાળી. ૨ નર્મ-
 દાનો નવો પુલ બાંધતાં રેલવેકંપનીને પચાસ લાખનો ખર્ચ
 થયો છે. ૩ નદી. ૪ કુલવાનસ્ત્રી અથવા કાંઠાવાળી નદી.
 ૫ તાપી નદી. ૬ સેરડીમાં જેમ મૂળમાં રસ મીઠા પણ તેડેકા-
 ણે કહણતા વશિષ્ઠ, મધ્યમાં રસ મારો કહણતા મૂળ કરતાં થોડી,
 ટાંચે કહણતા ખડુજ થોડી, રસ મોળો. રાજાની હજુરમાં નોકરી
 ખડુ સખત, લાભ વધારે. એમ સરખાવી લેવું.

અમલસાડ વલસાડ, પારડી દમણાદિકનો;
 પ્રદેશ પરમ રસાળ, હુંગરા દિવ્ય અધિકનો;
 પુલ પૂર્ણાદિક તાણા, ઘણા આવે પથ જતાં;
 વસાઈનો પુલ વડો, દંગ સહુ દેખી થાતાં;
 દુરથી કિલ્લો દઢ દીસતો, વસાઈનો રહી ગાંડીમાં;
 જળનિધિતરંગ ગઢરાંગને, ધુળવતા ધુધવાટોમાં. ૨૧૪
 મોહુ સર્વ મન એમ, મોહમયિ^૧ ક્યારે દીસે?
 આતુરતા ઉર એક, ખેસી થાક્યા બીજું અતિશે;
 એમ એક પછી એક, મૂકી રમણિક મુકામો;
 મોહપૂર્ણ મુંબઈ, પેખી અચરજ સહુ પામો;
 પુરી આઠ પહોર ઉઘોગિની, સુહામણી સુંદરપણે;
 નવું નિરખે તેતો છક થઈ, નાક^૨ પાકરિપુપુર^૩ ગણે. ૨૧૫
 નૃપાગમન નિરધાર, દશમી એપ્રિલ દિન સુખથી;
 આગળથી સુણી એમ, વધામણી વિદ્યુત મુખથી;
 સન્માનની સામગ્રી, સઘ કીધી સરકારે,
 મન્દીરને^૪ મોકલ્યા, ખેન્ડ પલટણુ ઈધ પ્યારે;
 શંકર સુત^૫ પાન્દુરંગના, પ્રસિદ્ધ પંડિત ધારવા;
 જનરલ હુએટ^૬ હયરથ લઈ, આવ્યા ભૂપ ઉતારના. ૨૧૬
 પ્રજાતાણા પ્રેમનો, જળધિ ઉલટેલો જોયો;
 સમીપ શશિમુખ મહીપ, નિરખવા અતિશે મોહ્યો;
 ધણા સુધડ ગાલિયા, પૌયર્યા નૃપ પગ ધરવા;
 ઉપર ઉત્તમાસનો, મૂકિયાં જન મન હરવા;

૧ મોહથી ભરપૂર અથવા મુંબઈ. ૨ સ્વર્ગ. ૩ પાક નામના
 દેવને મારનાર ઇંદ્ર, તેનું પુર—ઈંદ્રનગર ૪ આચીસ્ટન્ટ
 સેક્રેટરી. ૫ આચીએન્ટલ ટ્રાંસલેટર. ૬ એ નામના.

શુભદિન મંગળપગરણસમો,^૧ ગણિને મનમાં ગુણિજનો;
 ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ ધરી, ઘેરો કરી ઉભા ધુણો. ૨૧૭
 સમાય નહિં સ્ટેશને, ઐટલી ભીડ અતીશે;
 ઉભા ખહાર અપાર, દર્શનાતુર જન દીસે;
 હયરથ હારોહાર, ભીડ કરી ઉભા ભારે;
 નહિ પગ મેલ્યા માગ, લાગ જોતાંય લગારે;
 અનિવાર્ય પ્રજાપ્રેમાંપ્રુધિર,^૨ તરંગ કુતુહલ^૩ તે સમે;
 નૃપ સોળકળા શશિવદનને, ધણી નિરખવો મન ગમે. ૨૧૮
 ધીરે વિચરતો ધીર, અગ્નિરથ ઉભો આવી;
 હર્ષનાદ હુરરેથી, ગગન મૂકિયું ગજવી;
 સંભાવિત શોઠિયા, આવિને ઉભા આગે;
 નમન કરી નૃપતિને, ક્ષેમ પૂછે અનુરાગે;
 ઉર હર્ષ માય નહિં નૃપતિને, પૂર્ણ પ્રેમ નિરખી પ્રજા;
 પ્રીતિદર્શક વચને સર્વનાં, મન મનાવી માની મઝા. ૨૧૯
 કોવિદ^૪ વિદે વિદિત, સુજન શંકર, નૃપ પાસે;
 વળી જનરલ હુએટ, આવિયા ખેય હુલાસે;
 કર મિલાપ કરી કરી, ધીરે વિનતી પગ ધરવા;
 સુણી સાનુજ સાનંદ, ઉઠ્યા ભુજનાથ વિચરવા;
 છડિદાર મંકાવે વાટ પણ, ભીડ ધણી ભારે દીસે;
 વિચરાય ધીમે વરસાયા, જેમ વડા સાજનવિષે.^૫ ૨૨૦
 નૃપને શસ્ત્ર નમાવી, અદ્ભુતસર પલટણ ઉભી;
 ખેન્ડ વાગ્યું રાગમાં, દેવનાં શું હુંડુંભી;

૧ વિબાહાદિક શુભ અવસર જેવા. ૨ પ્રજાનો પ્રેમસા-
 ગર. ૩ કોતુહલ. ૪ પંડિત. ૫ વરધોડામાં વરની આગળ જે
 આખર દાર લોકો આગે છે તે.

સરકારી ગાંડીમાં, બહુજ આદરે બિરાજ્યા;
 પ્રજા હર્ષપોષકર, જોરથી કરતી ઝાઝા;
 દરિયાવ દીલ મહારાવશ્રી, દીપ્યા દરિયામહેલમાં;
 છૂટી તોપ તરત સન્માનની, સતરવાર સહેલમાં. ૨૨૧
 સ્વસ્થ થવાને સહેજ, મહોપતિ જાણી શ્રમિત^૧;
 સલામ કરો જન સર્વ, સઘ વિખરાય સમીત;
 જ્ઞાન કરી શુભરીત, કયું ભોજન ભૂપાળે;
 થયા વિગતશ્રમ ઠીક, નવિન રચના નૃપ ન્યાળે;
 જળસાગર તીર સમીર શુભ, સ્વર ગંભીર સોહામણો;
 ગુણસાગર નૃપ તે નિરખતા, તરંગ ધુધવાટો ધણો. ૨૨૨
 આવી મળે જ્યાં અતી, નદી જળનાણાવાળી;
 ખાતાં^૨ લઈ ધન ખૂબ, મળે જેને મતિશાળી;
 પડ્યાં પ્રૌઢ પેટમાં, રત્ન મોતી રઢિયાળાં;
 અવેરખાને^૩ મણી, હીરા માણક પરવાળાં;
 ચાલે ઉદ્યોગ સદાય શુભ, પરાર્થપર બહુ પ્યાર છે;
 સરખા ગુણ વૈભવમાં સદા, દરિયો ને દરખાર છે. ૨૨૩
 રાજ્યનિષ્ઠ રૈયતે, રૂઠી રચનાઓ રચવા;
 જરૂ^૪ કીધો બહુ જમે^૫ ભૂપમાનાર્થ ખરચવા;
 દોપમાળ રચી દિવ્ય, અવનિપતિના ઊતારે;
 વિદ્યુતદીપનું વિમળ, વિલોડ્યું તેજ વધારે;
 હેમાચાર્ય^૬ અતિ હાંમથી, સાધી જોગણી વાસમાં;
 કૃત્રિમ^૭ ચંદ્ર શું ચઢાવિયા, આપ બળે આકાશમાં? ૨૨૪

૧ થાકેલા. ૨ રેવીન્ડુખાતું, જકાતખાતું વિગેરે. ૩ રાજાનું
 જવાહિર રાખવાનું ડેકાણું. ૪ પૈસો. ૫ એકડો. ૬ એનામના જેન
 સાધુ-કુમારપાળ રાજના વખતમાં બ્રાહ્મણોને ખોરા પાડવા અમાં-
 સને દિવસે બનાવટનો ચંદ્રકરીને ચઢાવ્યો હતો. ૭ બનાવટનો.

પ્રતિશનિએ પેખવા, દર્શનીય દરિયામહેલ;
 આવે લોક અપાર, સુખદ સાગર તટ સહેલ;
 દર્શનીય નૃપતણો, ઉતારો ત્યાં પ્રિથિ ભાવે;
 એક પંથ દો કાજ, મળી જુથ જુથ જન આવે;
 દિન આખો દરિયામહેલમાં, ભીડ મેળાસમ ભાસતી,
 રૌશની જેવા રૂઠિ રાત્રિએ, આવે માનવિયો અતી. ૨૨૫
 ભોગાવતી^૧ સમ ભોજો, વિલાસે સમ વૈકુંઠ;^૨
 અલકાસમ^૩ અલખતે, લંકસમ દદ યોખુંટ;
 ફરતો રહી ચોક્કેર, ધ્વનિત^૪ સાગર રખવાળું;
 કરે પુરનું કોટિધા, શાન્તિ સુખ દે રઢિયાળું;
 બાણુ પુર નરનો જળનિધિ, દદ કટિ કંદોરો દોસે;
 સુખ શોભા શ્રીવૈભવ ખધાં, વસ્યાં અહો મુંખધવિષે. ૨૨૬
 સજ્જનોની પણ સીમા, દુજ્જનોનો પણ દરિયો;
 પાર ન જ્યાં પુણ્યનો, પાપનો પણ ઢગ ભરિયો;
 સીમા સુધારા તણી, કુધારાની પણ ખાણ;
 માળા સુદદ મહાન, પારવનું વળી પોલાણ;
 અતિ સુધડ પુરી અલખેલડી, ગટર ગંદકી પણ ધણી;
 ઉદ્યોગી તેમ ભિક્ષુકતાણા, સમ દ્વંદ્વ^૫ સોહામણી. ૨૨૭
 જથાખંચ જ્યાં જુઓ, માનવી મુલકમુલકના;
 કૃપામૂર્તિ કેટલા, સજ્જનો ધણા સલખણા;
 ભાષારૂપી ભલી, ગુજ્જરી ગજગામિનિના;
 પિયેરિયા^૬ ખહુ પ્રવોણ, સતત જ્યાં વસે સુમતિના;

૧ નાગલોકની નગરી. ૨ વિભક્ષુનું નગર. ૩ કુપેરની નગરી. ૪ શબ્દાયમાન. ૫ જોડું-એ સરખાં. ૬ ગુજરાતી ભાષાના ગ્રંથકારો.

સાસરવાસો પામતિ રૂઠો, ગ્રંથરૂપ હમણાં ધણો;
પરમાદર પિયરપત્નોતિનો, વધો વિશ્વમાં શત ગણો. ૨૨૮

પેખી^૧ પરમાનંદ, જીવનપ્રિય મિત્રો આઝા;
વિયોગ સંભવગ્યથા, ટળી મેળાપે તાજ;
શૂંગહરણ સર્વના, જટાયુત શંકર દેખી;
ઉર સવિતા જ્ઞાનનો, ઉગ્યો પડો પ્રભા અલેખી;

મમતારસમાં સન્મિત્રના, ધણાં વર્ષ જ્યાં ગાળિયાં;
પુરો દેખી તે ફરી પ્રેમભર, તનમનનાં દુષ્ઠ ટાળિયાં. ૨૨૯

પુરો વર્ણનનો પ્રાદ, ગ્રંથ વાધે ગુણભરિયો;
ચઢે ઉજમ ચિત્તમાં, દેખી વર્ણનનો દરિયો;
એક ખાનુ તણ એહ, કંઈ વર્ણન અવ આગે,
ભાગ્યવંત ભૂપને, લલિત પુરશોભા લાગે;

૧ આ છપ્પાના ખે અર્થ થાય છે તે આ પ્રમાણે. જીવન પ્રિય એવા આઝા મિત્રોને જોઈને પરમાનંદ થયો, અને વિ-
યોગથી ઉલ્લભ થતી પીડા તરતના મેળાપે નાશ પામી. સર્વનાં
દુઃખ હરનારાં એવા (બુલેશ્વર, વાલકેશ્વરાદિક) જટા સહિતના
શંકરને જોઈને હૃદયમાં જ્ઞાનનો સ્વર્ગ ઉગ્યો તેથી ન લેખી શકાય
એવું તેજ પડ્યું. ખીજો અર્થ-પરમાનંદ અને જીવજીલાલ જેવા
ધણાકમિત્રને જોઈને તેમના તાજ મેળાપથી વિયોગ દુઃખ મટ્યું
ધણાખાનુ^૨ (ઔપધ આપી) દુઃખ મટાડનારા જટાશંકરને (જમ-
નગરના પ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજ જંડુભટના ભાઈ જેઆ દેશી વૈદ્યમાં
ખડુ કુશળ ગણાય છે. એઆ ધણાં બચાં કર દરદે પાણુ દેશી
ઔપધથી મટાડે છે અને મારાપર ખડુ મમતા રાખે છે.) જો-
ઈને વળી મનમાં સવિતાનારાયણ (એઆ મારા કવિમિત્ર છે)
ના જ્ઞાનની પ્રભા લેખાવીના એટલે ધણીજ પડી.

નિરખવા પધારે નિત્ય નૃપ, સ્થળ પ્રસિદ્ધ સોહામણાં;
જ્યાં વિચરે ત્યાં સન્માન ધણું, કરે લોક ક્રોડામણા. ૨૩૦
આવે સુજન અપાર, નૃપતિના સુખ નિવાસે;
સંભાવિત સજ્જનો, અધિક મેળાપની આશે;
પીર^૧ અમીર અનેક, કૌસિયર જડજ વડેરા;
શુભમતિ સર સાઉટર, સદુણાયુક્ત ધણેરા;
વિદ્વાનો બુદ્ધિ વિશાળના, ધીંગા ધનપતિ અંગમાં;
નિરખી મધુર મિતભાષી નૃપ, અનેક જન ઉછરંગમાં. ૨૩૧
વડી કેટ અવિલોકી, ન્યાય નિર્મળ જ્યાં થાતા;
શુભ સરકારી મહેલ, વિલોડ્યાં વિધ વિધ ખાતાં;
વિગતશોક જ્યાં ગયે, ગોળ ગ્રીનચોક નિહાળ્યો;
વિકટોરયા ખાગને, ભાવથી ભૂપે ભાળ્યો;
પેખી ગંભીર પ્રાચીન ઘણી; ગુફા ધારોપુરી તણી;
વર્ણન કરતાં બધું વિગતથી, ગ્રંથ વધે બીક તે ઘણી. ૨૩૨
એમ દિવસ ત્યાં આઠ, નૃપતિએ નહું નહું નિરખ્યું;
કળાયંત્ર કોટિધા, હૈયું તેણે ખડું હરખ્યું;
વિખુધ પ્રિય બુધ વડો, આગણીશમી એપ્રિક્ષની;
મિજબાની રૈયતે, દેઈ દાખવો ખુશી દિલની;
સન્માનપત્ર દેવા સભા, કરી તે નિશિએ કોરથી;
એ પ્રજાપ્રેમ પ્રત્યક્ષ અતિ, કહું વિગત તેની કથી. ૨૩૩
સુધડ ગાલિયા શીર, ખિછાવ્યાં જરી ખિછાનાં;
ઉત્તમ કોચ અપાર, ખુરશિ ખાસી વિધ નાનાં;
રચનાયુત રોશની, વાયુ વિદ્યુતની વિશેષે;
શું શર્શિ મંડળસહિત, પૃથ્વીવપર પ્રગટ સુવેષે;

વળી રંગ વિચિત્ર વિશેષની, દીપમાળ ક્ષાનસ તણી;
 ઝગમગ ઝૂમર હાંડીવિષે, રોશની ધણી સોહામણી. ૨૩૪
 હિચ ઉત્તમાસને, ખંધુ લઈ ભૂપ બિરાજ્યા;
 સભ્યજનો^૧ શોભિતા, આવી ખેઠા ત્યાં આઝા;
 આઝી બુદ્ધિના જરજ, કૌસિતર બુદ્ધિ કુશાચ;^૨
 પારિસ્ઠર ખાડુ બુદ્ધિ, શોઠિયા મળ્યા સમચ;^૩
 વિદ્વાન ધણા વકીલો ધણા, ભરેલ તર્ક વિતર્કના;
 સરદાર શોભિતા સહુ વિધે, લાયક લશ્કરી વર્ગના. ૨૩૫
 લલિત રૂપગુણ લેડી, સુધડ મડમો પતિ સાથે;
 આવી ખેઠી અનેક, દીપે સમ ઈદ્રસભા તે;
 વાગે શુભરાગમાં, ખેન્ડવાજી ખાડુ પેરે;
 નૃત્ય કરે નાયિકા, હલકસ્વરની મન હેરે;
 શોભા તે સભાતણી ધણી, વરાણું શું વિસ્તારથી;
 મળિયા ત્યાં વિવિધ માહાજનો, પુરપતિપરના પ્યારથી. ૨૩૬
 પંડિત રત્ને પૂર્ણ, સભ્યજન જળ આઝાનો;
 ભાસે શુભ ભાષણે, તરંગિત^૪ તેહ સમાનો;
 ધ્વનિત^૫ મૃદંગ સતાર, નાયિકાપદનેપુરથી;
 શોભિત સાગર સભા, દિવ્ય દેખાતો દૂરથી;
 નિઃજતીર સભાનિધિ નિરખિ શું? હર્ષપયોધિ જણાવવા;
 ઉત્તત કલ્લોલ ઉછાળતો, ધીમીધીમી ધ્વનિગે સુખથવા. ૨૩૭
 કવિ કોવિદ સામન્ત,^૬ ક્ષિપક^૭ ગાયક આઝા;
 ઇતિહાસજ્ઞ^૮ અનેક, પરમ પૌરાણિક^૯ તાજ;

૧ સભામાં ખેસનાર માણસો. ૨ ધણીજ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિના.
 ૩ સુધના. ૪ ઉછળતા મોજાવાળો. ૫ નાદ યુક્ત. ૬ સરદારો.
 ૭ હાસ્યઉપત્તે એવું ભાષણ કરનારા. ૮ ગાન કરનારા.
 ૯ ઇતિહાસ જાણનારા. ૧૦ પુરાણ કહેનારા.

સપ્તાંગી^૧ તે સભા, નિરખિ ત્યાં ભૂપ નિપુણે;
ખિના લખે વળી ખેસી, ખખરપત્રીઓ ખૂણે;
ગાયન ચાલ્યું ઘડિ ચાર પછી, પ્રજા ભણીનું ખાડું પ્રીતે;
સન્માનપત્ર એક સજ્જને, રૂઢું વાંચિયું આ રીતે. ૨૩૮

હરિગીત હંદ.

- ૧ “અભ્યાસ કરી કરવા પ્રવાસ પધારિયા અહિં રાયજી,”
“આનંદ કચ્છિપ્રજા ઉરે તે કારણે ખાડું થાયજી;”
“જાહેર કરવા શ્રીહજીર^૨ ખુશી તેહ મમતા પ્રેમથી,”
“માગે રજા સઘળી પ્રજા આ આપની શુભ નેમથી.”^૧
- ૨ “દાદા દયાશીલ આપના દેશલ પ્રતાપ અપારના,”
“જ્યારે થયા તે વંશભૂષણ, યોગ્ય વર્ષ અઢારના;”
“સ્વાધીન સરકારે કરી તવ રાજ્યસત્તા પ્રીતિથી,”
“કીધી પ્રજા રંજન ચલાવી રાજ્ય રૂઢી રીતિથી.”^૨
“રંજનપણું પોષાઈ વધી તે પ્રકુલ થઈને આ સમે,”
“સન્માન દેવા તેમના વંશજ ભણી વેગે નુમે;”
- ૩ “વિખ્યાત તાત પ્રયાગમલ વળી આપના અવનીપતી,”
“કરી સોળ વર્ષ સુરાજ મોહિત કીધો રૈયતને અતિ.”^૩
“ખેચાઈ રહી છે તેથી સર્વ પ્રજાતણી પ્રીતિ ધણી,”
“નિર્મળ નિરંતર આપના અખ્યાત રાજ્યાસન ભણી;”
- ૪ “સરકારની શ્રીકાર લઈ સદ્ગાહ અતિ ચતુરાઈએ,”
“કીધી વ્યવસ્થા શ્રેષ્ઠ મુખ્ય દિવાન શ્રી મણિભાઈએ.”^૪

૧ જ્ઞાત અંગવાળી. ૨ આપની હજીર, અંતરે નામદાર
કચ્છદેશાધિપતિ હજીર.

- “રૂંડી તે વ્યવસ્થાસમ કર્યો અભ્યાસ બાળપણે રૂંડો,”
 “તેણે કરી આનંદ રૈયતને ઉરે થાએ ઉંડો;”
 “અનુભવ થશે અવ આપને શુભરાજ્યનીતિરોતિતણો,”
 “પોલીટિકલ દીવાનની સંગત સહાયનડે ધણો.” ૫
 “વધશે વળી વિદ્યાદિ કેષ્ટન રે તણુ સહવાસથી,”
 “વિદ્વાન છોટાલાલ શિક્ષકના સદાય પ્રયાસથી;”
 ૫ “છો આપ તજ્જનશીન સાત વરસ થયાં શુભ સાજમાં,”
 “પણ બાળપણુ તેથી પ્રયાસ કર્યો દિવાને કાજમાં.” ૫
 “મણિભાઈના પરિશ્રમથી તે પરિતોષ પામી જે પ્રજા,”
 “તે વિદિત કરવા શ્રીહંબુર શિરનામો માગે છે રજા;”
 ૬ “નૃપ આપની પંદરમી પેઢીપર થયા ખેંગારજી,”
 “જઈ તેમણે શ્રીનગરમાં કિંચ સિંહનો શીકર જી.” ૭
 “નિરખી ઉમર નાની પ્રખળ બહુ રાજી મહમ્મદ ખેગડો,”
 “ઇલકાબ આપ્યો રાખ્યોનો વળિ દિવ્ય યશ ભરો દેગડો;”
 “લશ્કરો મદદ લઈ શાહની જ્ય પામો ઠામોઠામથી,”
 “ભુજ રાજ્યધાનો વસાવો શોભ્યા શૂર પ્રતાપી નામથી.” ૮
 ૭ “તે પ્રથમ શ્રી ખેંગારજી પછો આપના શુભવંશમાં,”
 “ખેંગારજી ત્રીજા થયા છો, આપ ગુણ અવતંશમાં;”
 “કેશોર વયમાં પ્રાપ્ત કરી વિદ્યા સદા અભ્યાસથી,”
 “નિકળ્યા પ્રવાસે નિરખવા બહુ દેશ આપ હુલાસથી.” ૯
 “સત્તા પંથી સરકાર કરતે કારણે સાનુકમે,”
 “આ આર્યદેશવિષે બધે શાન્તિ પ્રવર્તે આ સમે;”
 “એ શાન્તિના તકની સુકીર્તિ હિત પ્રજાનાં ધારવાં,”
 “કરિને સુધારા દેશમાં સુખ ને સમૃદ્ધિ વધારવાં.” ૧૦
 “અધિકારપર જવ આપ નિર્મળ બુદ્ધિના નૃપ આવરો,”
 “દેશોત્તતી કરી શાન્તિનો તવ શ્રેષ્ઠ વિજય જણાવરો;

- “એવી અમારી આશ તે પૂરો પાડશે પૃથ્વીપતી,”
 “સંતોષ તેથી પામો ઉર આનંદ માનીશું અતી.” ૧૧
 ૮ “નૃપ આપની રૈયત ધણાં વર્ષોથી દૂર દેશાંતરે,”
 “તરો ખુશકોને રસ્તે થઈ વ્યાપાર અર્થે વિચરે;”
 “ઘેરાન અરબસ્તાન ખલુચિસ્તાન કોસ્ટ ખટેવિયા,”
 “જાવા મલાયાદિક ધણા દૂરના વિદેશો સેવિયા.” ૧૨
 “ન તજે તથાપિસ્વદેશપ્રીતિ આભિમાન જન્મભૂમિતાલું,”
 “વળિ વાસ કરી પરભૂમિમાં ન વસે નિરંતર તે ધણું;”
 “તેનો સખખ શુભ આપના વરિલોનો રાજ્યનીતિયકી,”
 “સુખ ભોગવે રૈયત ખધી જોતાં દોસેછે તે નકી.” ૧૩
 “આપની પ્રજાને એમ રાજ્યનું સુખ રૂડા અંકેરથી,”
 “દૂર દેશથી ખેંચી લિએ છે જન્મભૂમિમાં જોરથી;”
 ૯ “અત્રે પધારવું આપ નામાંકિતનું થાતાં નેહથી,”
 “સરકારના નિરખી સુધારા પ્રકુલ થાશે દેહથી.” ૧૪
 “મોટાઈ સતા ખળ કળા કૌશલ્ય રાજ્યનીતિ સહુ,”
 “સ્વાતંત્ર્ય સુખ અહિંની પ્રજાનું પેખશે પ્રેમે ખહું;”
 “આપની પ્રજા ને રાજ્યને એથી કરીજ નિરંતરે,”
 “સુખલાભ થાશે વિવિધ એવી આશ અમને અંતરે.” ૧૫
 ૧૦ “સંતોષ માન સહિત પ્રજા અહિં આપ નામાંકિતની,”
 “શ્રીહંબુરમાં એવી કરે જાહેર વાત સરીતની;”
 “પાલન પ્રજાનું પ્રેમથી ક્રૂરું સદા કેવી રીતે;”
 “સ્વાધીન જમિનદારોની સાથે વર્તવું કેવી પ્રીતે?” ૧૬
 “સરકારથી વ્યવહાર કેવો રાખવો પ્રીતે હંડી?”
 “કરવી વ્યવસ્થા કેમ મુલકિ જકાતખાતાંની રૂડી?”
 “નિજ રાજ્યકાર્ય ચલાવવા પંડિત પ્રમાણિક માણસો,”
 “પરખી કરીને રાખવાની જરૂર કેટલી જાણશો.” ૧૭

- “ઈત્ય દિ પાપત આપ નામાંકિતનો નિર્મળ બુદ્ધિમાં,”
 “આવી હશે વિદ્યાપ્રતાપે સારોપેઠે શુદ્ધિમાં;”
 “તેને અનુસરો આપ રાજ્ય ચલાવશો ઉત્તમરોતે,”
 “થાઓ સદ્ગુણ આપની પ્રજાની આશ ઇશકૃપાથી તે.” ૧૮
- ૧૧ “વય છોટો તેથી લોધી ન આપે રાજ્યસત્તા જ્યાં સુધી,”
 “કહિ ના શકે કરું તે વિષે આપની પ્રજા પણ ત્યાં સુધી;”
 ૧૨ “અબ્યાસ ચાલ ચલાણથી આપે, યૌવનાવસ્થાવિષે,”
 “આપની પ્રજાની આશ ઊંચ પ્રકારની કરો તે દ્વીસે.” ૧૯
- “શકિયે કરી અનુમાન તેથી પ્રજા અમે સૌ આપની,”
 “રૂઠા થશો નિજ વડિલસમ નૃપ આપ કચ્છધરાધણી;”
 “થાવાનું સત્ય ભવિષ્ય આ સંભવ જાણાય સહસ્રધા;”
 “આપની પ્રજા અંકધાથી માને એવું ઉરમાં સર્વથા.” ૨૦
- “કરવા વિદિત તે માન આજ્ઞા માગિયે રૂઠો રીતથી,”
 “અમ રાજ્યનિષ્ઠ પ્રજાતરીકે આપપ્રત્યે પ્રીતથી;”
 ૧૩ “સુખનાં અને કલ્યાણનાં સંપૂર્ણ રીતે પ્રીતનાં,”
 “જે જે થયાં છે કામ રાજ્યભણીથી રૈયત હિંતનાં.” ૨૧
- “વડુ માન તેથી આપની દરબાર શતધા રહાણિને,”
 “શકિયે ન કહી આ સ્થળ યથાસ્થિત તે તમામ વૃષ્ણણિને;”
 “તો પણ અમારા ઉર તણા ઉત્સાહની કિંચિત ખિના;”
 “મનશાન્ત થતું નથી ટ્રીહજુર તે આ સમે કીધાવિના.” ૨૨
- ૧૪ “જ્યાં જ્યાં પધારો આપ ભાં ત્યાં થાઓ રક્ષણ આપનું,”
 “પ્રભુની દયાથી અને પ્રજાનાં વચન આશિષથી ધણું;”
 “છે એવી પ્રભુને પ્રાર્થના આ આપની રૈયત તાણી;”
 “જે રાજ્યનિષ્ઠ અને નિરંતરછેલ્લું આજ્ઞાંકિત ધણી.” ૨૩
- હર્ષતાળી તે સમે, પડી બહુ પારવિનાની;
 ઉભરાયો આનંદ, જોગ્ય નૃપતીને જાણી;

પ્રત્યુત્તર પ્રેમથી, વાંચતાં સભા સમીપ;
આસનપર રહી ઉભા, સ્વચ્છમતિ કચ્છમહીપ;
નૃપ નિરખી ઉભા સધળી સભા, સાદર ઉઠી તેણે સમે;
ધનસાદશ નૃપગંભીર સ્વર, સભ્યોને સુણવો ગમે. ૨૩૯

હરિગીત છંદ.

- ૧ “સન્માનપત્રે સજ્જનો સુવિચાર માયાળુ ધણા,”
“જાણવ્યા તમે તે સાડ ઉરથી માનું પાડ તમે તણા;”
“મુજ પૂર્વજેએ આપણા સામાન્ય દેશનું સુરોને,”
“કર્યું રાજ્ય ગણના તેની શ્રેષ્ઠ કરી તમે પ્રોઠી પ્રીતે.” ૧
“તે સાંભળી આનંદ મારા ઉરવિષે બહુ થાય છે,”
“કયોને જાણાવા જેટલી શી જરૂર તેની જાણાય છે?”
- ૨ “મુજ માનવંત પિતાજીએ જસભાઈસુત મણિભાઈને,”
“કીધા હતા મનથી પસંદ દિવાનપદપર ચાહિને.” ૨
“શુભ કારકીર્દિ દિવાનની દોષી તેમની છુદ ખાંતથી,”
“સંતોષ જાણવો તે તમે સુણો હું ખુશી તે વાતથી;”
- ૩ “અભિલાષ લાખો દાખવ્યા મમતા અને મયાભર્યા,”
“મારા ભલાનેમાટ મુજ પ્રત્યે તમે જે આ નર્યા.” ૩
“આભાર માનું અપાર અંતરથી તમારો તે તણા,”
“શ્રમ કરીશ તે અભિલાખપાત્ર થવા નિરંતર હું ધણા;”
“મુનિશ્રેષ્ઠ રાજ શબ્દનીશુભ એમ વ્યાખ્યા ઊચરે,”
“છે સત્ય રાજપાણુ પ્રજાપાલન અને રંજન કર્યે.” ૪
“ઉત્કૃષ્ટ એ ધોરણ અસંશય પ્રાપ્ત કરવાનું કમે,”
“મુજ ભાગ્યથી આવી બનો ધરૂં આશ એવી આ સમે;”
“જેણુ કરી માયાળુ વિકટોરયા તણાં દષ્ટાંતને,”
“અનુસરતુ એ રીતે સહજભાવે સદા આવી બને.” ૫

“અમ લે વળી રાજા પ્રજાહિતમાટ જે અતિ આદરે,”
 “આધાર તેની સિદ્ધિનો પ્રાપ્તે પ્રજાપોતાપરે;”
 “રૈયતતણા હિતયત્રમાં વિજયી થવા વસુધાપતિ,”
 “સર્વે પ્રજાએ શાન્તિ સંપ સલાહમાં વસવું અતી.” ૬
 “વળી રાજ્યધારા માનવા થઈ રાજ્યનિષ્ઠ રી રીતે,”
 “એ સર્વ વાનાં જરૂરનાં છે પ્રીછવું મનમાં પ્રીતે;”
 “નિજરાયપ્રતિ અંતરની અતિ ભક્તિ તમારી ભાજિને,”
 “નિજદેશમમતાનાં સુચિન્હુ વિવિધપ્રકારે ન્યાજિને.” ૭
 “તે પરથી એ ભાવી તણા કરતાં વિચાર રૂઠું દોસે,”
 “ભલિભાત ઉત્તેજન મળે હું એમ જાણું ઉરવિષે.”
 “કલ્યાણસાર જેમના અમ લેઈએ તે વાતની,”
 “ગણના કરે મનમાં ધણી વળિ રાજ્યભક્ત સુભાંતની.” ૮
 “એવી પ્રજાપર રાજ્ય આહિ ચલાવવાનું આવશે,”
 “ત્યારે મને કેવી સરલતા કાર્યમાં કોડે થશે ?”
 ૪ “સુખમૂળ છે અનુકૂળ અન્યખિના ધણી વળી એવિયો,”
 “આશાભરેલ ઉમેદ રાખી શકું હું આગળ તેવિયો.” ૯
 “સુધરેલ વહિસરકાર રાખી ધ્યાનમાં શુભ ધોરણો,”
 “શુભ મૈત્રિભાવ સદાય કછના રાજ્યભણી રાખે ધણો;”
 “ગુણપુંજ મુંખઈના ગવર્નર મુજભણી મમતાભરી,”
 “રાખે વળી પ્રીતિ ખાનગીરાહ રૂઠા ભાગ્યે કરી.” ૧૦
 ૫. “સાંપ્રત વ્યવસ્થા શ્રેષ્ઠ નિઘાળ્યાસમાટે માહરા,”
 “મુંખઈની સરકારે કરી છે પાઠ ઓછો ના જરા;”
 “તે માટ તેમની ભણી કૃતજપણું જણાવવું ચૂકતાં,”
 “ઉપકારબુદ્ધિની ઓછ મારામાં જણાએ તો છતાં.” ૧૧
 “થઈ એકમત તમસાથ જણવું લાભ જે થાવા તણા,”
 “ગુણવાન ગુરુદેવોની સંગત ને સલાહવડે ધણો;”

- “મમ રાજ્યનાં આગે મહત્કાર્યો જે કરવાં માહરે,”
 “તૈયારી તેને લગતી કરવામાંય લાભ મને ખરે.” ૧૨
 “આ હેતુ મન ધરી જરૂરી રાખીશ હાલ વિદ્યાભ્યાસ હું,”
 “સન્મિત્ર કેપ્ટનરેની તનમનની તપાસ નોંચે કહું,”
 “મારી ભવિષ્યની ફરજલગતી રાજવટ શિક્ષા રૂઠી,”
 “સાવધપણે સંભાળ કાળજી રાખી તેમાંહે હંડી.” ૧૩
 “એવાં આહો મુજપૂજ્ય માતૃશ્રી તાણું મમતાભયું,”
 “દર્શાવું આસંગણપણું અહિં આજ જે હિત આદ્યું,”
 “શિક્ષક તરીકે હારી જે કરી નોકરી મન નિર્મેળે,”
 “હું તેહ છોટાલાલનો ઉપકાર જાણવું આ સ્થળે.” ૧૪
 ૬ “ઉદમ અને સાહસવડે દૂર દેશમાં કચ્છીજનો,”
 “વ્યાપાર કરતા સાંભળી સદ્ગર્વ થાય મને ઘણો;”
 “આશા હું રાખું એવી જે સાહસ પ્રતિષ્ઠા હાલની,”
 “ચિરકાળ ટકજે તેમની દેનારી ખાહુ ધન માલની.” ૧૫
 “સંપત્તિ પૂર્વે ઝાઝી જે વળી મેળવેલી તેમણે,”
 “સુણી જેહ મન ખુશિ હાઈ તેમાં વૃદ્ધિ થાઓ કાણુકણે,”
 ૭ “નિરખ્યાં મકાનો મેં ઘણાં આ નગરનાં આનંદથી;”
 “અહિં એકવાત કથ્યાની તમને જરૂર હું જોતો નથી. ૧૬
 “મારી પ્રજા લે ભાગ ખાહુ આ અધિક હોટાં રહેરનાં,”
 “ઉદ્યોગ ને વેપારમાં પંકાય તેમાં ફેર ના;”
 “તેઓ ભણીથી નિજ દેશના ધનવૃદ્ધિ ધંધા કારણે,”
 “કંઠપણ ઉપાય થશે રૂઠા તે મનવિષે ગમશે મને.” ૧૭
 ૮ “અમ લેઈ ખાહુ સુજનો તમે કરી વ્યય વધારે વિત્તનો,”
 “સત્કાર દિલ ખુશાકાર મુજને આપિયો અતિ પ્રીતનો,”
 “હું ધાઈ તે કરતાંય અતિ સત્કાર કીધો જે તમે,”
 “તે સાઈ ઉરથી તમતણો ઉપકાર માનું આ સમે.” ૧૮

“નિશ્ચયથી જાણું એમ મુંબઈસાથનો આ સમયનો,”
 “મેળાપ માટે હું નિરંતર યાદ કરીશ ઉરે ઘણી;”
 નૃપવદનથી એ રીત સુણી ઉપકાર કલમો આઠથી,
 રાજી સભા સહુ ભૂપના ભલપણતણા ભંડારથી. ૧૯

સભ્યોની સામટી, હૃદયનીતાળી હબ્બરો;
 તરંગ જળનિધિતાણા, નાદ તેનો વળી ન્યારો;
 શીતળમંદ સમીર, ઝુમરને ખાણુણ ઝુલાવે;
 નાદત્રિપુટી નિર્મળી, મળી એ રીતે ભાવે;
 દિલમાં પણ દરિયાલેલને, નહિં વિસરે નિશિ તે કદી;
 સર્વત્ર દૌસે આનંદ શુભ, વિગતવાત તે કહી વદી. ૨૪૦
 પ્રગ્લવિનતિ સુણિ રાય, પધાર્યા, ઉર થઈ રાજ;
 સત્વર સભા સહીત, નિરખવા આતસખાજ;
 અરૂપે ખેડી જીએ, દૂરથી દારૂખાનું;
 રચનાયુત તે રૂઢું, પાર તેનો ન પ્રમાણું;
 જોવા તે ભીડ જનોની ખાહુ, વિગતથકી શું વખાણિએ;
 ઘડો ચાર લગી તે ગમતમાં, જન રોકાયા જાણિએ. ૨૪૧
 દારૂખાનું દેખીને, આસને ભૂપ ખિરાજ્યા;
 સભ્ય લોક પણ સર્વ, સ્વસ્થ થઈ ખેઠા ઝાઝા;
 અર્દ્ધરાત્રિ ગઈ એમ, પરસ્પરની ખાહુ પ્રીતે;
 સભા વિસર્જન તણો, સમયે પ્રિછિને શુભ રીતે;
 કરીને નૃપને જન નમન સહુ, ગયા તરત નિજ નિજ ઘરે;
 નિરખ્યો નૃપ રૈયતનો રૂડો, પ્રેમ ઘણોજ પરસ્પરે. ૨૪૨
 કેશવજી નાયકે, પ્રેમપરિપૂરણ દેહે;
 દિન બીજે મિજબાની, નાત મળિ દીવી નેહે;

સંતોષ્યા સ્વારીના જનને સ્નેહ આજે;
રેશનિ કરી રાત્રિએ, ભૂપના આદર કાજે;
કરી વિનતી નૃપને કોડથી, નિજ ખંગલે પધારવા;
સ્વીકારી સુખકારી નૃપે, પ્રજલોકને પ્રિયથવા. ૨૪૩

સહિત ખંધુ નિજ સાથ, કચ્છ નરનાથ સકોડે;
પધારિયા જ્યાં મળ્યો, વણિકનો સાથ વિનોદે;
ઓસવાળ જ્ઞાતિના, મહાજન મળી નૃપકેરો;
આદર કીંધ આગુવો, રાજ્ય થઈ અતિ રૂંડેરો;
નિજ રૈયતના પુરવાસિના, પ્રેમે પરિપૂરણ થઈ;
ઈચ્છા કરી આગે વાધવા, ભૂપતિએ સત્વર સહી. ૨૪૪

શુક્રવાર શુદ્ધ ચોથ, માસ વૈશાખ રૂંડેરો;
સજ્જ થયા જન સોય, હુકમ જેને નૃપકેરો;
સાનુજ ભુજપતિ સઘ, અશ્વરથમાં અનુરાગે;
ખેસી પધાર્યા ખેશ, ખોરોખંદર ખે વાગ્યે;
લીધ જનો નિવેડિ નિવેડિને, સાઠ આશરે સાથમાં;
ત્યાં ખાકી રસાલો રાખીને, નૃપ વિચર્યા નિરાંતમાં. ૨૪૫

વસંતતિલકા હંદ.

સ્નેહ નમાવિ શિર શ્રીપ્રભુ પાય હાંડે,
શ્રીસપ્તસંયુત મહીપનું વાંચિહ સાંડે;
સર્વેશના સુમહિમા ખાડુનો ભરેલો;
પૂરો કંડે નૃપપ્રવાસ તરંગ પહેલો. ૨૪૬

મુંબઝથી પુનાસુધી.

તા. ૨૧ મી એપ્રિલ સન ૧૮૮૨.

વસંતતિલકા હંદ.

સત્કીર્તિરૂપ વરિ સુંદરી મુંબઝમાં,
માહામતી ભુજપતી ગુણરૂપસીમા;
માહાબલેશ્વર તાણું પરિયાણું^૧ કીધું,
સ્નેહે ધણે સુકૃતિમંડળ^૨ સાથ લીધું. ૧

ભેગા મળ્યા^૩ જન ધણાક વળાવવાને,
જાણે વિદાય કરવા વર રાજ્યાને;
આવ્યું સશસ્ત્ર^૪ દળ સ્થાનિક ભૂપકેડું,*
શસ્ત્રો નમાવી સનમાન કર્યું ધણેડું. ૨

અગ્નિરથે^૫ પછી સુખાસીન^૬ સાબિલાખે,^૭
ખંધુ^૮ ગુરૂ^૯ સહિત શોભિત ગર્વપાખે;
જાણે રઘુપતિ સખંધુ^{૧૦} વિરાજતા તે,
માહામુનિ પુનિત^{૧૧} કૌશિકકેરી^{૧૨} સાથે. ૩

૧ બાહારજીવું તે.-પ્રયાણ. ૨ નામદાર મહારાજની સાથે
સ્વામીમાં દોઢસો માણસ હતાં. તેમાંથી સાઠ માણસને મહાબલેશ્વર
લીધાં હતાં. બાકી રસાલો મુંબઝમાં રાખ્યો હતો. ૩ બોરીગંદર
સ્ટેશન ઉપર. ૪ હથિયાર સહિત * અંગ્રેજ સરકારનું.
૫ આગગાડીમાં. ૬ મુખેકરીને ખેડા. સુલ્લ+ખાસીન. ૭ હોંસ
સહિત. ૮ નામદાર કુમાર શ્રીકરણજી. ૯ કેપ્ટન રે સાહેબ.
૧૦ લક્ષ્મણ સહિત-તાડિકા અને સુબાહુ નામના રાક્ષસો યમમાં
ઉપદ્રવ કરતા હતા તેથી વિદ્યામિત્ર મુનિએ રાજા અરથ પાસેથી
રામલક્ષ્મણને યમનાં રક્ષણમાટે માગી લીધા હતા, ૧૧ પવિત્ર
૧૨ વિદ્યામિત્રની.

રાણાતણા^૧ સુભગ^૨ સાથવિષે વિરાજે,
જાણે મુકુંદ^૩ ખલિ^૪ અકુર^૫ સાથ આજે;
કેવા વળી સહસમાજ^૬ વિરાજમાન,
જાણે ગ્રહોસહિત શોભિત ચંદ્ર ભાણુ.^૭ ૪
ભૂપપ્રયાણ સમયેજ થયો મળ્લનો,
આનંદધોષ^૮ અતિ જ્ઞેસભર્યો પ્રજ્ઞનો;
ઈંદ્રપ્રયાણ તક^૯ દેવ પ્રહર્ષનાદ,^{૧૦}
જાણે થયો અધિક ગંભીર નિર્વિવાદ.^{૧૧} ૫
વાગે સુરાગથકો ખેન્ડ વળી મંધૂર,
કુંદુભિનાદ કરતા સુર^{૧૨} પૂરો મૂર^{૧૩};
આલી અગાડી પછી ઉપરી આગગાડી,
નિંદી વિમાનગતિને જતી તે અગાડી. ૬
કોઈ ઉદાસીમુખ આપ્ત^{૧૪} વિયોગ થાતાં,
અન્યોન્ય^{૧૫} આસુ ભરતાં ડુસકાંજ ખાતાં;
તે સૌ વતીનો થઈ ભેગો વિયોગકેરી,
સીસોટીની^{૧૬} ચીસ ભયંકર શું ધણેરી? ૭
ધંટા^{૧૭} વગાડી પ્રિયનું પડખું તળવે,
શું જ્ઞાનધંટ જગની મમતા મુકાવે; ?

૧ ચરાડવાના નામદાર ઠાકોર સાહેબ રાણા શ્રીજલમસિંહ.
૨ સુંદર. ૩ શ્રીકૃષ્ણ ૪ ખલભદ્ર. ૫ એ નામના પાદવ,
શ્રીકૃષ્ણના પરમ ભક્ત હતા. શ્રીકૃષ્ણ અને બળિભદ્રને ગોકુલથી
મથુરા તેડી ગયા હતા. ૬ મંડળ સહિત ૭ સૂર્ય. ૮ હર્ષનો
મોટો અવાજ. ૯ વેળા, સમય. ૧૦ વિશેષ આનંદનો શબ્દ.
૧૧ વિવાદ મિનાનો. ૧૨ દેવ. ૧૩ સ્વર. ૧૪ વહાલાં, મગાં.
૧૫ પરસ્પર, સામસામી. ૧૬ સ્ટેશનપરથી ઉપડ્યા પેહલાં ચેત-
વણી મોટે આગગાડીમાંથી ચીસ પાડવામાં આવે તે. ૧૭ તે
વખતે ગાડીની બાજુ પકડી ઉભેલા લોકોને ધંટ વગાડી દૂર
થવાનું સૂચવે છે.

વેદાંતિની સમ ક્રિયા કરી આગગાડી,
ચાલી ધીરે ગરગડાટ કરી અગાડી.

૮

બહીસે મુખે વળિ ઉભાં પ્રિયને વળાવી,
જેવી રીતે કૃપણ દીન^૧ મુડી ગુમાવી;
સંયોગનાં^૨ સુખની આશયકી ભરેલા,
ચીડાય તે ધોમીગતી થકી હર્ષધેલા.

૯

તે જેમ નિર્ધનતણા દુખદુંગરોને,
દેખે ન ગર્વિત ધનાઢય^૩ મદે જુઓને;
જે ધંટ ચીસ વિરહી ઉર ફાળ પાડે,
સંયોગ આશ ઉર હર્ષ ધણે પમાડે.

૧૦

આશ્ચર્ય એ અતિ ધણું નજરે વિલોકે,
હે પ્રેમો પૂગણ રસજ દયાણુ લોકે !
પ્રારંભમાં ધિમિ ધિમિ ધ્વનિ તેની થાય,
વેગે ચઢ્યા પછી ન કાન પડયું સુણાય.

૧૧

તે જેમ શાસ્ત્રિની સભા મળી વાદ માંડે,
પહેલાં ધીમા પછી પરસ્પર તો ખરાડે;
અંધાર^૪ ગાડિ ઉભી થાય ત્યહાં મુકામે,
ત્યાગે મુકામ તવ પૂર્ણ પ્રકાશ પામે.

૧૨

અજ્ઞાન જેમ જનને ધર ખેસી રે' તાં,
દેશાટને મતિપ્રકાશનું સુખ લેતાં;

૧ ગરીબ. ૨ પરદેશથી પોતાને ગામ જતાં માણસોને
મગાંવહાલાને મળવાની ઉલ્લેખ ધણી હોય છે તેવા ૩ પૈસા-
વાળા. ૪ વડોદરા રેલવેનાં ફેટલાંક સ્ટેશનપર જ્યાં ગાડી ઉભી
રહે છે તે ઉપર છાપરાં નથી હતાં. પણ જી, આમ્રપી, રેલવેનાં-
ધણાં ખરાં સ્ટેશનપર છાપરાં હોય છે, તેથી ગાડી ઉભી રહે ત્યાં-
મુધી થોડું ધણું અંધાર^૪ ઉતારાઓને લાગે છે.

આડા ઉભા અધિક માર્ગ જણાય વાંકા,
 ગાડી જતાં ઉપર ખૂબ થતા ખટાકા.^૧ ૧૩
 તે જમ આ કળિત્રિષે ખાહુ દોઝી ધર્મ,
 આ જીવને દુખ દિએ ઉપજાવે ભર્મ.^૨
 સૌશીર દુધ પગ ને પડી પંથ એકે,
 હાલે ન પેટનુંય પાણી રૂડા વિવેકે. ૧૪
 પાખંડોનો કરો તિરસ્કૃત વેદધર્મ,
 પામી લહુ જ્યમ અહો જીવ શાન્તિ પર્મ;
 રસ્તા ખીજ ચકચકીત દોસે ધસારે,
 વાંકાચુકા અગનગાડીતણા પ્રચારે. ૧૫
 પુરીરૂપી પદમણી શિર તેલ સિંચી,
 જાણે દોસે અલકકેરો^૩ લટો વહૂટી;
 ગાડી જીતી ત્રિવિધ^૪ ચોથીજ માલમાટે,
 આલ્યું સવેગ પડ્યું ઈજાન લાખી વાટે. ૧૬
 તે જમ રાણી ત્રણથી^૫ અજપુત્ર^૬ યાત્રા,
 આલ્યા વળી સહચરી^૭ કરી વ્યંગગાત્રા;^૮
 ખીજ ખાહુ ઉભો રૂપાળો કુરૂપો ટાળે,^૯
 જોડાય આ રથની સાથ કદાપિ કાળે. ૧૭
 તે જમ એક નૃપ રાણી ધણી જનાને,
 વારો મળે ખાહુ દિને જગ સર્વ જાણે;

૧ આડા ઉભા રસ્તાની મંઘી ઉપર થઇને ગાડી જતાં
 ખટાક ખટાક-યાય છે. ૨ શંકા. ૩ ચોટલાની, અંબોડાની.
 ૪ પહેલોવર્ગ, ખીજો વર્ગ, ત્રીજો વર્ગ એ ત્રણપ્રકારની.
 ૫ કૌશલ્યા, કૈકયી અને સુમિત્રા. ૬ દશરથરાજ. ૭ સાથે
 ફરનારી. ૮ કુબજા શરીરવાળી મંથરાદાસી. ૯ સ્ટેશનઉપર.

જોડાય તે રથ ખીજે ભરિ માલ ભારી,
જાએ પછી નિસરી જેમ નહારી નારી. ૧૮

ખોલે ન શાહ મુકો માનીતો ખેગમોને,
જાએ ખીજ નિસરી નીચની સાથ જોને;
નાસે ન તો અધમસંગ^૧ કરે નમેરી,^૨
માટે ન સ્ત્રી વરવી એકજણે ધણેરી. ૧૯

આ લોહપંથ શુભભારતગ્રંથ^૩ રૂપે,
તેમાં મુકામ ખડુ પર્વ^૪ સમાન દીપે;
મોટા મુકામ સમ પર્વ મહાન શોભે,
અધ્યાયસા લઘુમુકામથી^૫ ચિત્ત લોભે. ૨૦

છે સાર્ય^૬ જે અટકવાતણી ભૂમિ નામે,
ગાદી ઉભી ત્વરિત ભોંયખળા મુકામે,
મૂડ્યા ઉતારી જન તે સ્થળ કેટલાક,
લીધા નવા પ્રથમ દામ લઈ ધણાક. ૨૧

દામ પ્રમાણ થતો નાથની^૭ ઝાંખી^૮ જેમ,
યાત્રાણુ વેણુવ ઉતાડ સમા સપ્રેમ;
સંસારની અનિયમિત મુસાફરી આ,
દર્શાવતી વળિ વિરાગ ભરી ખરી આ. ૨૨

ભારતણા પ્રથમ દામ દીધા ચુકાવી,
લીધી ટિકીટ પરમાદર ઊર લાવી;

૧ અતિ નીચ સોખત. ૨ જેને દયા નહીં એવી. ૩ મહા-
ભારત નામનો પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ જેમાં પાંડવ કૌરવોનાં પરાક્રમ
વર્ણવેલાં છે. ૪ લાક્ષણિક અર્થ ભાગ અથવા પ્રકરણ. ૫ નહાનાં
મુકામ. ૬ અર્થવાળી-સહિતની, તે એમ કે “ભોંયખળા”
અટકવાની ભૂમિ. ૭ શ્રીનાથજી. ૮ દર્શન.

દીધો લઈ પુરવ પુણ્ય મનુષ્ય દેહ,
 આયુષ્ય લેખ વિધિએ^૧ લખી દીધ એહ. ૨૩
 દામ પ્રમાણ વર^૨ મધ્યમ^૩ નીચ^૪ કલાસ^૫,
 કર્માનુસાર કુળ જેમ મળે નિવાસ;
 ચાલી ધીરે જ્યમ શરૂ થઈ જાંઘળી રે,
 આયુષ્યવેગસમ આગળ એ વધી રે. ૨૪
 આવ્યો મુકામ રચના નવી જોત જોતાં,
 આવી ચુકી અજલ^૬ ફોગટ આયુ^૭ ખોતાં,
 આવે ઘણા વળી ઘણા ઉતરી પડે છે,
 સંસારમાં જ્યમ જનો ઉપજે ખપે છે.^૮ ૨૫
 જ્યાં પુણ્યદામ પતિ^૯ આયુનો દોરી તૂટી,
 ત્યાંથી મુસાફરો મુસાફરકેરી છૂટી,
 ખેડેલ તે જન રહે નજરે વિલોકી,
 તેથી થતાં દૂર જતાં ન શકાય રોકી. ૨૬
 તેં જેમ અંત સમયે પિતૃ^{૧૦} માત નારી,
 ખેઠા જીએ પણ શકે યમને ન વારી;
 સંયોગઆશ ઉર પ્રિયવિયોગ માટે,^{૧૧}
 જે ઉતર્યા પ્રસન કે દુખી કે દીઠા તે. ૨૭
 તે જેમ જેવી કરણી ભવમાં કરારો,
 તેવુંજ દુઃખ સુખ છે પરલોકવાસે;

૧. પ્રજ્ઞાએ. ૨. પહેલો. ૩. ઝીંજો. ૪. ઝીંજો. ૫. વર્ગ
 ૬. અંત. ૭. ઉમ્મર. ૮. નાશ પામે છે. ૯. થયેલ રહીને. ૧૦. પાપ.
 ૧૧. ઉતાડીઆમાંથી કેટલાકને પોતાનું ગામ મૂકી ખીજે ગામ
 જવાનું; તેઓને પોતાનાં પ્રિયનો વિયોગ માટે તેઓ તેમને
 સંભારીને ઉદાસ-અને નેઓને પોતાને ગામ જવાનું તેઓ
 હવે થોડા સમયમાં પ્રિય મળાપ થશે એ વિચારે ખુશી ભર્યા.

આપેલ દામ ટિકિટો ખરીદીય તોય,
 મોડા^૧ થયેલ જન ખેસી શકે ન કોય. ૨૮
 તે જેમ થાય જગ અર્ભક ગર્ભઆવ,^૨
 થાયે પ્રયાસ^૩ ૨૬૪ સૌ વળી દુઃખદાવ;
 બહુલા પડે ઉતરી કો જન મધ્ય પહોંચે,
 કો ખાળ જોખન વયે જ્યમ જતય શોચે. ૨૯
 કો ઠેઠ પહોંચી શકતા સુધી જેમ રહે છે,
 આયુષ્ય પૂર્ણ સુકૃતી જન ભોગવે છે;
 છે વર્ગ ત્રણ વર મધ્યમ નીચ વાડ,
 થોડા, ઘણા, અતિઘણા ક્રમમાં ઉતાડ. ૩૦
 આ જગત જેમ વર મધ્યમ અદ્ય લોક,
 દુટો ખૂંચી દુનિયાં ભરી છે સશોક;
 ના હોય પંક્તિ ત્રિજના જન જો ધણેરા,
 દે ખાતુ બંધ કરી માલિક ગાડીકેરા. ૩૧
 દુટો ન હોય ખહુ તો જગદીશકેરું,
 વા ખાતું^૪ થાય યમખાતુય જે વટેરું;
 શ્રીમંત કો પણ ઘણી કૃપણાઈ ધારી,
 ખેસે ત્રીજ વરગમાં ભીડ વેઠી ભારી. ૩૨
 તે જેમ ઉત્તમકુળે ધરી જન્મ સારો,
 પામી કુસંગ દુખવેઠી મરે ખિચારો;
 પહોંચે મુકામસર વર્ગ પધાય સાથે,
 તેમાં ન ભેદ ભલિભાતથી કોઈ વાતે. ૩૩
 તે જેમ ઊંચ નીચનો નહિ વર્ણભેદ,
 પામે હરિપદ પધા લહિ માર્ગવેદ;

૧ ગાડી ઉપડવાના સમય કરતાં મોડા. ૨ ખાળકનું
 અધુરે જવું. ૩ મેહનત. ૪ વૃથા. ૫ કામકાજ વિનાનું.

થાકે ન રાતદિન પંથ કરે પ્રમાણ,
 કો ઊંઘતા અધિક જાગૃતકો સુખજી. ૩૪
 તે જેમ આ સતત^૧ કાળ ગતિ કરે છે,
 સંતો સચેત મૂંઢ મોહવિષે^૨ ઉંધે છે;
 છે અંક એક ગમ મૈલતણા લખેલા,
 તે વાંચી લેખુ કરતા પથ^૩ પાકી ઘેલા. ૪૫
 તે જેમ હંદગીતણી જનમોત્રિ માંડી,
 આયુષ્યની ગણતરી કરી પાકો કાઢી;
 થાયે ખુશી ત્વરિત પંથ પ્રિછી કપાતો,
 જાણે નહીં રહિ મુસાફરી થોડી આ તો. ૩૬
 મોટો થતો તનુજ^૪ જાણીજ હુપ ભારે,
 આયુષ્યમાંથી થયું જોછું ન એમ ધારે;
 ખે પાસ તાર શિર આશ્રય થાંભલોને,
 સખે સચેત ખાડુ એ સહુ નોકરોને. ૩૭
 લેખુ કરે જીવનું આગળથી સપ્રેમ,
 કર્મો શુભાશુભનું ચિત્ર વિચિત્ર^૫ જેમ;
 એવી રીતે ખસકખેલ^૬ ખતાવનારી;
 આયુષ્યવેગ સમ વેગવિષે જનારી. ૩૮
 કીધુંજ વર્ણન યથામતિ^૭ ગાડીનું મેં,
 શક્ત્યાનુસાર^૮ ગગને ખગ^૯ જેમ ધૂમે;
 ચાલી ત્યહાંથિ અતિવેગ વધારો ગાડી,
 દેતી મૂંકી લઘુમુકામ જતી અગાડી. ૩૯

૧ હમેશાં. ૨ અચાનમાં. ૩ રસ્તો. ૪ દીકરો.
 ૫ યમરાજનો મેહેતો. ૬ દુનિયાની રમત ખતાવનાર.
 ૭ જેવી બુદ્ધિ તે પ્રમાણે. ૮ ખળપ્રમાણે. ૯ પક્ષી.

સપ્તાવિધે જયમ પ્રયાસથી કલેશ આણી,
 અધ્યાય દે મૂંકી ઉતાવળિયો પુરાણી;
 “નારી જનારી ભટિયાણી અહો મટુંગે^૧,”
 જો આ ભાણી દિરધ^૨ લોલ^૩ કટાક્ષ તુંગે.^૪ ૪૦

આ જય છે યદુપતીકુળકંજ^૫ ભાનુ,
 થા તું કૃતાર્થ કરી દર્શન એ મઝાનું;
 જોને^૬ તું જાણી યદુકુળ કૃતાર્થ થાવા,
 જાતી ઉતાવળીજ ભાવકિમાં ગણાવા. ૪૧

શ્રીકૃષ્ણકુળ નહિ તે કહું સત્ય શા’ણી,
 રે પાછિ તું વળ લુંડી ભ્રમમાં ભુલાણી;
 આ કચ્છભૂપ અતિ સ્વચ્છ ઉદારથી છે,
 રૂપે ગુણે અધિક સર્વ મનુષ્ય પ્રીછે. ૪૨

તું તેમને નિરખિ પાછિ પધાર ધામે,
 મિથ્યા નહીં ભટક ભામિની ભોળી ભામે;
 હે રામ સેવક સખા^૭ કપિયો^૮ ટપો^૯ કાં?,
 આવો સમીપ નૃપને નિરખો ખિહો માં^{૧૦}. ૪૩

જો સ્વામિભક્તપાણુ રૂડું તમો વિષે છે,
 તે આ કૃપાળનૃપ પ્રેમથકી પ્રિછે છે;

૧ વલ્લભકુળના ગોસાંઘજીનું ત્યાં મંદિર છે. મુંબઈથી આશરે ત્રણેક મૈલ દૂર છે, ત્યાં વૈષ્ણવો દર્શન જાય છે. ૨ લાંબાં. ૩ ચંચળ. ૪ ઊંચાં. ૫ કચ્છદેશાધિકારી જાદવકુળના છે, એમ તેઓ નામદારની વંશાવળી પરથી જણાય છે. જાદવકુળરૂપી કમળને પ્રકલ્પ રાખવા સૂચ્યે જેવા. ૬ ગુસાંઘજીના બાળકને. વૈષ્ણવો તેમને શ્રીકૃષ્ણના અવતાર ગણે છે પણ શ્રીકૃષ્ણ ક્ષત્રી હતા અને આ લોકો મૂળ તિલંગા શ્રાક્ષણ છે, એ વાત પ્રસિદ્ધ છતાં પણ તે માનવાને આનાકાતી કરે છે. ૭ મિત્ર. ૮ વાનરા. ૯ ડોકવું-કુદકા મારતાં નાચવું. ૧૦ બહીશો નહીં.

કીધી તમે જનકપુત્રીની^૧ શોધ ધીર,
 લોયાં વિયોગદુખસંભવ^૨ આંસુનીર. ૪૪
 હુખેલી તે વિરહસાગરમાં ખિચારી,
 નૌકારૂપે થઈ તમે દુખથી ઉગારી,
 સુણાવ્યું દુઃખ જઈ રામ રમાપતિને,
 સાથે રહી પછી ખતાવો દીધી સતીને. ૪૫
 બાંધ્યો મહાર્ણવપરે^૩ શુભરીત સેતુ,^૪
 છે એ હજીય^૫ કપિનો કુળકીર્તિકેતુ;^૬
 મોટા પ્રમત^૭ અસુરો^૮ હણિને સરીશે,
 કીધી સહાય રઘુવીરતાણી અતીશે. ૪૬
 રામે મહાબળથી કીર્તિસહિત સીતા,
 લંકાપતિ^૯ હણી લીધી અતિ જે પુનિતા;^{૧૦}
 જાણે સ્વબંધુસમ છો તમ ધર્મધોરી,
 શ્રીરામચંદ્ર મુખચંદ્રતાણી ચકોરી. ૪૭
 તે સૌ કથા રચિર^{૧૧} આદિથી અંત પ્યારે,
 વાંચી સુણી વિગતથી નૃપ આ અમારે,
 તે સાર્વભૌમ નૃપ^{૧૨} રામ સુનીતિધામ,
 તેવા સુનીતિ પગલે ચઢતા સહામ. ૪૮
 તેથી તમોપર ધણો ઉરહર્ષ આવે,
 દેખાવ^{૧૩} હર્ષ વળિ હાસ્યજી ઊપજાવે;

૧ જનકરાજની દીકરી સીતા. ૨ વિયોગના દુઃખેકરી
 ઉત્પન્ન થતાં. ૩ મોટા સમુદ્ર ઉપર. ૪ પુલ. ૫ એ પુલની ભાગી
 પુત્રી નિશાનીઓ હજી પણ ઓઠની વખતે જાણાય છે. ૬ વંશની
 આબરૂના ધ્વજપુદ્ધ. ૭ ધણા મદવાળા ૮ દૈત્યો. ૯ લંકાનો
 ધણી રાવણ. ૧૦ પવિત્ર, એ સીતાનું વિશેષણ છે. ૧૧ સુંદર.
 ૧૨ અક્રપત્તિરાજ. ૧૩ વાનરાઓનો દેખાવ.

દો હૃદય નેત્રનૃપને અતિ અપમેય,^૧
થાઓ કૃતાર્થ કરી દર્શન ને તમેય. ૪૯

દુષ્પ્રાપ્ય^૨ છે નૃપતિ દર્શન પ્રુણ્યમૌઢ,
નાસો ન અંચળ બની થઈ દિગ્મૂઢ;
હે આમ્રવૃક્ષ^૩ ફળફૂલથી નમ્ર ભારે,
વિદ્યા ગુણે જયમ વિનીત જનો વધારે. ૫૦

જ્યારે હતો તું ફળફૂલ રહિત ભાઈ,
ત્યારે ન તારું કશું યત થતું સુહાઈ;
તે જો તું આજ તુજ રક્ષણમાટ કંઠે;
આ આંખરાં ઝિટિ લીધાં અતિ ઉતકંઠે. ૫૧

તું તો ઉદાર પરમાર્થી ધણો પ્રસિદ્ધ,
આ હાલ નીચ રખવાળ કરે અણુધ;
છાંયાતું સુખ પણ પંથીનું લૂટી લીધું,
રે શૂળ^૪ પાથરી નીચે અધટિત કીધું. ૫૨

પંખીનું રોધવું^૫ થયું નહિં કો પ્રકારે,
સંતાપ તે ઉર ધરે રખવાળ ભારે;
તારી અને નૃપની^૬ એક દશા અરેરે,
વિસ્તારી શું વરણી હું શકું સારિપેરે. ૫૩

૧ જે જાણવાને માટે કહણ તે. ૨ દુઃખ કરીને પ્રાપ્ત થાય એવું
અથવા ઘણી મહેનતે પ્રાપ્ત થાય એવું. (રાજના દર્શનના મોટા
પુણ્યનું વિશિષ્ણ) ૩ આંખાનું ઝાડ. ૪ આંખાને કેરીઓના
મરવા ખેસે ત્યારથીજ તેનો માલીક અથવા રખવાળ ગ્રાણામાં કાં-
રાનાં ઝરડાં ભરાવે છે, જેથી કોઈ ઉપર ચઢી કેરીઓ લઈ શકે
નહીં. ૫ આંખાની નીચે પણ કાંટા નાંખે છે, કારણ કે ગળીને
સાખ પડે તે પણ કોઈ લઈ શકે નહીં. ૬ અટકાવવું. ૭ રાજની.

જે રાજ્યત્રીરહિત તો નહિ ભાવ ભારે,
જે રાજ્યભક્ત જન તેય વિમુખ^૧ ત્યારે;
તેવે મમે રહિત આશ સહી અપાય,^૨
જે આપ^૩ તેજ કરી સેવન ગુણ ગાય. ૫૪
જ્યારે પદારૂઢ^૪ તદા નૃપ દેવઅંશા,^૫
પહેલા વિમુખ જન તેય કરે પ્રસંશા;^૬
લે ઘેરી સાચ જુઠ લાલચ લોભ દાખી,
દુષ્ટ પ્રધાન નિજ માનવિ પાસ રાખી. ૫૫
તે આસપાસ વિટ દુષ્ટ દયા વિનાના,
કો જે શકે સમીપ ના ગુણરાગિ^૭ નાના,^૮
આવે સમીપ કદી તો કરી હેલના રે^૯,
કાઠી મૂકે હૃદય આંખ ભરેલ ખારે. ૫૬
દે નાણું રાય જવ ફૂંડવિષે અમાપ,
ત્યારે રહે મુખ વિકાસી કરી પ્રલાપ;^{૧૦}
તું શૂળ દૂર કરવે નિરૂપાય^{૧૧} આજ,
ફાટો કર્યે દૂર મહીપતિ લાઈલાજ. ૫૭
હે તાલ વૃક્ષ^{૧૨} જન આત્મપ્રસંશી^{૧૩} જેવા,
ભીચે અઢ્યો શીઠ હંચાઈ ખતાવી દેવા;
તારાવિષે જગહિતાર્ય^{૧૪} ગુણો કશા છે?
શાને તું ફોગટ મહોટમ ખોટિ વાંચે. ૫૮

૧ પ્રતિકૂળ. ૨ દુઃખ, હાનિ. ૩ સગાં. ૪ તપ્ત-
નશીન. ૫ દેવનો અંશ છે જેમાં. ૬ વખાણ. ૭ ગુ-
ણમાં પ્રીતિ રાખનારા. ૮ નાનાપ્રકારના. ૯ મશ્કરી, ચેષ્ટા.
૧૦ ખડખડટ, લવારો. ૧૧ ઉપાય વિનાનો. ૧૨ તાડનું ઝાડ.
૧૩ પોતાનાં વખાણ પોતાને મોઢે કરનારા, આપવડાઈખાર.
૧૪ જગત્નું ભણું કરવા જેવા.

તારાંથી કંદ મૂળ ગુપ્ત ભૂમી પ્રવેશે,
 લોકોપકાર કરતાં અતિ અલ્પ વેશે;
 થા દૂર દષ્ટિ તું ભણી નહિ ખેંચ લાજ,
 જાણ્યુંજ પોકળપાણું મહતાનું^૧ આજ. ૫૯
 પદ્માકર^૨ પ્રકુલ્લ હે કવિવર્ણનીય,^૩
 મિત્રોદયે^૪ લલિતવેશનું નેત્રપ્રિય;
 ગુંજરવ ભ્રમર ભોગિ કરે મધૂર,
 તે સાંભળી ઉરવિષે ધરું હર્ષ પૂર. ૬૦
 ખીજાં ખગો મૃગ કરે જળપાન આવી,
 લે સુખ સૌ ત્રિવિધ^૫ વાયુનું પ્રેમ લાવી;
 સંપત્તિ શ્રેષ્ઠ જનની જગાહત હેતુ,
 દર્શાવતું શિખ રૂડી અતિ ધન્ય હે તું !!! ” ૬૧
 એવી વિવિધ રચના રમણીક ન્યાળી,
 થાણે મુકામ ઠરો ગાડી સુવેગવાળી;
 ઊભા ધણા મજુર સ્થાન ત્યહાંનું ઘેરી,
 લંગોટી એક કટિ^૬ મસ્તક પાધ^૭ પહેરી- ૬૨
 કે હાથ ધારિ હથિયારજ ખોદવાનું,
 કોઈ કરે કૃત ભૂમી ઉઠી પૂરવાનું;
 નિદ્રા કરે જન ધણા શરીરે ઉઘાડે,
 વાણી રૂપે હદ વિમોહ^૮ ઉરે પમાડે. ૬૩

૧ મોહોટાધનુ. ૨ કમળ જેમાં થાય છે એવું તળાવ. થા-
 ણાની નજીક ચાલતી ગાડીમાં રહી જોવામાં આવ્યું. હવું. એ
 અને પાછળ કહેલી અન્યોક્તિઓ પણ જોખનેજ કરેલી છે. ૩
 કવિઓને વર્ણન કરવા યોગ્ય. ૪ સૂર્યના ઉદયે. ૫ ત્રણ પ્રકારના,
 મંદ શીતળ અને સુગંધી. ૬ કેડ-કમર. ૭ પાધડી. ૮ વિશેષમોહ.

ટાણું વિલોકી મજુરોતાણું એવી રીતે,
 આવી ઉરે કલપના કહું તે સમીતે;
 જાણે સહાયી સિંધરાજતણા^૧ ગુમાની,
 ઉભી ભુતાવળી મહાખળી ખાખરાનીર. ૬૪
 વેચાય ત્યાં અશન^૩ પ્રાશન^૪ વસ્તુ ઝાઝી,
 લે પંચી દે ધન તૃષા ભુખ ટાળી રાણ;
 સંતોષદેશ હરિભક્ત લઈ સુભાંતો,
 પામે શું જેમ ભવપંથવિષે પ્રશાન્તિ.^૫ ૬૫
 ઊભા રહ્યા ઉતરો ત્યાંથી વળાવનારા,
 જે રાજ્યભક્ત અતિ પ્રેમી હિતેચ્છુ પ્યારા;
 સેવા મહીપતણીથી ઋણછેડ સાર્ય,
 થૈને વળ્યા જ્યમ ખુશીભરો દેવું હાથ. ૬૬
 વેગે ચઢી જ્યમ ધણીજ પિયુની પ્યારી,
 ચાલી ત્યહાંથી ભરો માનવી કો ઉતારી;
 વાધે ઘટે વિવિધ લક્ષણ નારિ જાતે,
 આયુષ્યના જ્યમ રૂડા વધવાની સાથે. ૬૭
 જ્ઞેનારની નજરથી વહિ જાય ગાડી,
 જ્ઞેનાર જાય વહિ પંચીયકી પછાડી;
 આ વિશ્વ જાય વહિ આપણુ દેખતેય,
 જ્યે વહી જગત દેખત આપણેય. ૬૮

૧ પાટણના મહારાજભિરાજ સિદ્ધરાજ. ૨ એ નામનો
 જૂત-કહે છે કે સિદ્ધરાજ મહારાજને એ જૂત સહાય હતો; તેની
 મદદવડે મહારાજએ મહોટાં મહોટાં જળાશય ક્ષિપ્ત વગેરે થોડી
 મુદતમાં બંધાવ્યાં હતા. પાંચ હજાર જૂતાવળી લેધને એવે પ્રસ-
 ગે સિદ્ધરાજ મહારાજપાસે આવીને ખાખરાજૂત હાજર થતો.
 ૩ ખાવું, જમવું તે. ૪ પીવાનું. ૫ વિશ્વપ્રશાન્તિ.

ખે પંથ એક જતી આવતી ખીજી એક,
 ખે પંથ સંસૃતિ^૧ તણા જ્યમ એ વશેક;
 ખે પાસ વૃક્ષ અતિ વેગથકી ગમે છે,
 થાએ ધ્વનિ મધુર સાંભળવો ગમે છે. ૬૯
 આ ભૂપને નમી કરી શુભ તાગ^૨ માટ,
 જાણે કરે યશનું ગાન દસોદિ ભાટ;
 દેખાય દૂર ખાદુની રચના રૂડેરી,
 ભૂમી કુળદ્રુપ દીસે તૃણસા^૩ ડી પહેરી. ૭૦
 નાના પ્રકાર તરભૂષણ સ્વાર્ણ^૪ ભાસે,
 માણેક મોતિરૂપ શુભ કુળો પ્રકાશે;
 એવો ન કોય અનભિજ્ઞ^૫ હશે અનાડી,
 મોહાય ના નિરખી નાજુક આવે વાડી. ૭૧
 દેખાય ગાડીથી ઘણે દૂર હુંગરા તો,
 સોપાનમાર્ગ^૬ ખાદુ સંધીથકી^૭ જણાતો;
 જાણે વિલોકી સમ વાસવવજ્જ^૮ ગાડી,
 નાઠા વિચારી ખળ આગલું^૯ વાટ પાડી. ૭૨
 “હે શીરધારી તર ટોપ વિરાજનાર,”
 યુક્તેચ્છુ પર્વત ઉભો દઢ થૈ ખહાર;

૧ જન્મ મરણના. ૨ દાન. વિવાહપ્રસંગઉપર રજવાડામાં
 ભાટચારણોને જે દાન આપનામાં આવે છે તેને તાગ કહે છે.
 ૩ ધાત્ર એજ જેને સાડીરૂપ છે. ૪ વસંતકુનાથોગે પીળાં
 થયેલાં પત્રો તે જાણે સોનાનાં આભૂષણ. ૫ મૂર્ખ, અભાણ.
 ૬ પગથીયાંવાળો રસ્તો. ૭ પર્વતની સાંધ. ૮ ઇંદ્રનું વજ્જ.
 ૯ પ્રથમનું-તે એમ કે-પર્વતોને પ્રથમ પાંખો હતી તે ઇંદ્રે પો-
 તાના વજ્જવડે (વીજળી) છેદી નાંખી તે દિવસથી પર્વતો એક
 સ્થળે પડી રહે છે. આ વાત પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

જે આવશે સમોપ તો તુજપેટ ફાડી,
ખીજની જેમ કરશે તુજ હાલ ગાડી. ૭૩

ફાવે ન જેહ તણી આથ કોધે વિરોધ,
ત્યારે કરી કરવું શું ઉરમાંય કોધ;
હોરે સમાવો રોરા ખેસવું ચૂપ સાધી,
જેતાં રૂંડે સમય ગ્રુપ ખળેથી વાધી. ૭૪

એ રાજ્યનીતિ રૂંડી આવ પઢાવું આજ,
થા શાન્ત તું કવચ ટોપ ઉતારી તાજ;
રે પેંગડે પગ અપાય ન આત્મશિક્ષા,
શિક્ષા શુભાશુભની તું કરજે પરીક્ષા. ૭૫

રે દૈવહીન ખધો હિંદુમજ્જ કુસંપી,
આ આગગાઉથી શિખામણ લોજ જંપી;
છે હાડવેરી જળ અગ્નિ અનાદિ એવાં,
સંપી કરે કૃત જુઓ અદ્ભુત કેવાં ? ૭૬

તેને ગણીજ જડ વાદ કરો વિતંડ,^૧
પોતે ગણો સમજણા નિજનેર અખંડ;
રે ભાગ્ય એ દુખ અભાગિણિ બુદ્ધિકેરં,
કોની કને જઈ કથું જગમાં ધણેરં. ૭૭

ધાલ્યું તમે ઘર^૨ કુસંપ કરી કરીને,
એતો હવે મનવિષે પ્રભુથી ડરીને;
આ આગગાઉથકેર સંપ સુખો પ્રમાણો,
વિદ્યા કળા વિવિધ સંપો સ્વદેશ આણો. ૭૮

૧ તકસરમાં કોઠાને મિથ્યા ચુંથવો, રીશ ચઢે એવી ખાટી તકસર કરી વાદ કરવો. ૨ પોતાને. ૩ આ આર્યદેશને વણસાડ્યો એવો ભાવાર્થ.

કલ્યાણિ આવી મતિ ત્યાં અકળાણિ^૧ મારી,
 જ્યાં વર્ણનીય^૨ રચના નિરખાય ભારી;
 એ રાજ્યધાની રૂઠી ભૂવડ ભૂપકેરી^૩,
 જણે લીધેલ જયશીખરી^૪ રાજ્ય ઘેરી. ૭૯
 તે ભૂપ ભૂવડ અને જયશૃંગ^૫ ખેય,
 ભૂસૈ ગયા ભૂમિથકી પળ અપ્રમેય;
 ક્ષત્રીપાણું અતિ રૂઠા જયશીખરીનું,
 કલ્યાણી ભૂપનું મહાપળ દુર્મતિનું. ૮૦
 એ ખે રહ્યાં અમર થૈ ઇતિહાસ લેખે,
 કર્મો શુભાશુભ સમાન પછીથી પેખે;
 નિર્માયું નેરલ^૬ પછી રચના નવીનું,
 જણે પ્રકુલ કયું દીલ ખહૂ કવીનું. ૮૧
 આવ્યો મુકામ પછિ કર્જત તે વિલોકી,
 જોવા જને સુરચના નિજદષ્ટિ રોકી;
 ખે પાસ ગાડી વચમાં અનુરાગ ખાગ,
 હર્ષે ન ન્યાણિ જન તેહતણાં અભાગ્ય. ૮૨
 ત્યાંથી દિસે ચઢાણ દુર્ઘટ ઘાટ વાટ,
 તે જોઈને મનવિષે ઉપજે ઉચાટ;
 જોડાક્ષરો નિરખિ પાઠપિયો પ્રકંપે,^૭
 જાણે ભયો દિલ દિસે અતિશે અચંપે. ૮૩
 અંધાર ધોર પથ પર્વત પેટ ફાડી,
 કાઢેલ તે ગહન ઊતરવા અગાડી;

૧ અકળાણ-મુઝાઈ. ૨ વર્ણન કરવા ચોગ્ય. ૩ સોલંકી
 વંશનો ભુવડ રાજા. ૪ ગુજરાતનો આવડા કુળનો મહારાજા.
 ૫ જયનો શિખરરૂપ. ૬ એ નામનું સ્થાન. ૭ વિશેષ કરીને ધ્રુવ.

“ થારો શું ” એમ હું વિચાર કરું છું એવે,
 આવ્યું સહાયકર ઈન્ન પીન્નું તેવે. ૮૪
 ખે ઈન્નો રહુંજ પાછળ એક આગે,
 ગાડી બધી રહિ ઉતારની મધ્યભાગે,
 આલ્યાં સવેગ સુસવાટ કરી સભરે,
 શોધી કહું છું ઉપમા સુણુને મઝરે. ૮૫
 માર્ગિત^૧ અથ યુવરાજ^૨ પછાડિ શુદ્ધે,
 લાંગૂલ^૩ સાહિ કપિ^૪ એક બિન્નનું મધ્યે;
 સીતાની^૫ શોધ તક પંથ ભુક્તી ત્વરીત,
 પેઠા ગુફા ગહનમાં જ્યમ સૌ સભીત. ૮૬
 રેતી લોધી લપસી જાય ન ગાડી માટે,
 તે વેરતા ઝટ જતા વસમીજ વાટે;
 ઘેરાય ગાડી ફરતા બહુ ટુંગરોથી,
 આવે સપાટ ભૂમિકે સ્થળ અબ્દુતોથી. ૮૭
 સંપી ઉભા વીજળી ઘેરી વચે સમગ્ર,
 ટાંપી રહ્યાં શું પડવા તુટી પર્વતાગ્ર^૭;
 રે મૂર્ખતા ન કરતા કર્શી રોષ કા’ડી,
 આ ઈદ્રઆયુધ^૮ નથી પણ આગગાડી. ૮૮
 ને છેડશો તરિતપુલ્યની^૯ આ સવેગ,^{૧૦}
 તો પેટ ફાડી કરશે પછી ભોંય ભેગા;

૧ પવનપુત્ર હનુમાન. ૨ વાળીપુત્ર અંગદ. ૩ પુસ્ક. ૪ નળ
 નીલ ચિત્રે વાનરાઓ. ૫ સીતાની શોધ કરવા ગયેલા હનુમાના-
 દિક વાનરાઓ એક ગુફા આગળ ભૂલા પડ્યા તે વખતે તે ગુફા-
 માં પ્રવેશ કરતાં હનુમાન અગ્રભાગે રહ્યા હતા, નલનીલાદિક તેની
 પછાડી અને અંગદ સૌની પાછળ. રામાયણના કિલ્કિંધાકાંડમાં
 એ વાત છે. ૬ સુધળા. ૭ પર્વતના અગ્રભાગ- શિખર. ૮ વજ્ર.
 ૯ વીજળી જેવી. ૧૦ વેગ સહિતની.

કાપી ધણા ગહન^૧ માર્ગ જતી અગાડી,
આવી રહી ટનલના^૨ મુખમાંય ગાડી. ૮૯

પેઠી મુખે ટનલને અતિ વેગવાળી,
છેડે ત્વાત નીકળી ભય સર્વ ટાળી;
એવી કૃતિ નિરખી હું ઉપમા વિચારી,
આપું સુણો સુજન સ્નેહ ધણો વધારી. ૯૦

શ્રીરામરાવણુરણે ખળિ કુંભકર્ણુ,^૩
જાણે ઉભો મુખવિકારીજ શ્યામવર્ણુ;^૪
ક્રોધે ધરી ધરી મૂકે મુખમાં કપિને,
ક્રોધી કપિ કુખખહાર પડે ટપીને^૫. ૯૧

વૃંદાવને વળિ અધાસુર^૬ કંસ પ્રેર્યો,
આવી ઉભો જ્યમ કરી વિકરાળ ચેરો;
લીધાં ગળી કપટવેશથી ગોપધેનુ,
કાઢ્યાં ખહાર પ્રભુએ ચિરો પેટ તેનું. ૯૨
ઠીધી સહાય ગઉં ગોપ સખાની સારી,
કૃણે મહાવિપત જમ લીધી નિવારી;

૧ મુશ્કેલ. ૨ પર્વતને કોરીને રસ્તો કાઢેલો તે, વિવરમાર્ગ.

૩ રાવણુનો ભાઇ, એ રણ સંગ્રામમાં અતિ ક્રોધે કરી વાનરોને
પકડી પકડીને મોઢામાં મેલતો, વાનરો તેની કુખ ચીરીને ખહાર
આવી વળી યુદ્ધ કરતા એવી કથા રામાયણના યુદ્ધકાંડમાં છે.

૪ કાળો રંગ. ૫ કુદીને. ૬ એ નામનો અજગરરૂપ રાક્ષસ.

૭ કંસનો માકલેલો-એ સર્પરૂપ રાક્ષસ શ્રીકૃષ્ણ જ્યાં વૃંદાવનમાં
ગાય ગોપાળ સહિત હતા ત્યાં આવી મોં ફાડી ખેડો હતો, તેને
ચુકા જાણી ગાયો અને ગોપ અંદર પેદાં. શ્રીકૃષ્ણે અંદર જઈ
પોતાનું અંગવધારી તેને ચીરી નાંખ્યો અને ગાય ગોવાળ
સહિત કુશળ ખહાર નીકળ્યા, એ કથા શ્રીભાગવતમાં છે. ૮ ગાયો.

છે વિદ્ આપ કુળનું જનદુઃખહારી,
 રે'ન્ને સદાય ભુજનાય સહાય ભારી. ૯૩
 અંધાર ધોર ટનલે ધ્વનિ ધોર થાય,
 તે સાંભળી ભલભલા નર ત્યાં મુઝાય;
 ગર્ભાશ્રયે છંવ મુઝાય ઘણાજ જેમ,
 “હે નાથ સઘ છૂટકો કર તું મમેમ.” ૯૪
 ક્યારે અહીંથી નીસરી રવિ સ્વચ્છ જોશું?
 અલ્પપ્રકારી દીપથી ક્યમ રાહું હોશું?”
 એવી રીતે જન કરે મનમાં વિચાર,
 યાએ ખુશી ટનલનો ઝટ થાય પાર. ૯૫
 આવે ખીજ ટનલ ખેડક? છેક એવા,
 તેનોય પાર લહિ હર્ષિત પૂર્વ જેવા;
 હાંકી ગઈ ચઢિ ચઢાવ ખીચારી ગાડી,
 વિઆમકાજર ઉભી થાકી જઈ અગાડી. ૯૬
 વિઆમ લે થઈ અગાડી પછાડી આપ,
 ચાલી ખતાવતી સુસંપતણો પ્રતાપ,
 જે અગ્ર તે પુઠળ પૂઠળ તેહ આગે,
 આશ્ચર્ય પંથીજનને ઉરમાંય લાગે. ૯૭
 સંસારચક્રતણી એજ રીતિ અનાદી,
 દર્શાવતી વધતી ગાડી જતી અગાડી;
 ત્યાંથી વળી અધિક ઘાટ હંચો દિસે છે,
 નેહું નવીન રચના નજરે પડે છે. ૯૮
 તેડે ઈશારત કરી જન નિર્મતા જે,
 જોનારને પથિક સાન કરે સમાજ;

૧ એદ પમાડે એવા. ૨ એ ઘાટ ચઢી રહ્યા પછી ગાડી ત્યાં થોડી વાર ઉભી રહે છે, અને પછી વળ દધને ચાલે છે. ૩ આગળ.

જેનું ખપે ન જ્યમ તે ધરો ભાવ સારો,
મિથ્યા પરસ્પર કહે જમવા પધારો. ૯૯

ખે સામસામી ભુલથી અથડાય^૧ ગાડી,
ઊતાર ધાયલ થતા બુમરાણ પાડી;
તે જમ ખે રથિ^૨ લયોખય યુદ્ધભોમે,
સેના પરસ્પર ધવાતી ઘણાજ જોમે. ૧૦૦

કોધે લડે દ્વિરદ્વ^૩ ઉદ્ધત^૪ ખે અતીરો,
વૃક્ષોતણો જ્યમ વિનાશ વિશેષ દીસે;
નાદેલી યાર^૫ સહ ભેટતી સામી રસ્તે,
ખંને જણા જ્યમ લડે કરી કોધ હસ્તે. ૧૦૧

મદ્યસ્થ^૬ કોઈ થઈ લાલ ધન^૭ ધરે છે,
એ વાવટો જ્યમ સલાહતણો ઠરે છે;
હતે મળી ઉભય એક પથે^૮ પળાતા,
જાણુ કમા કરી કર્યા અપરાધ જતા. ૧૦૨

સંસારની વિકટ વાટ સમાન ધાટ,
આત્મી સુધીરજન^૯ જમ ચઢી અધાટ;

૧. કોઈ વખતે સામસામી ગાડી અથડાવાનો અકસ્માત
ખને છે. ૨ રથમાં ખેસી ઘણું લશ્કરસાથે યુદ્ધ કરનારો.
૩ હાથી. ૪ મસ્તાનો. ૫ સ્ત્રીનો ઉપપતિ. ૬ ખે પક્ષનું સમા-
ધાન કરવા વચમાં પડેલો ત્રાહિત પુરૂષ. ૭ સામસામી આવતી
ગાડીની ખખર ખંગલીવાળાને પડેતો તે લાલ રંગનું નિશાન
વચમાં રહીને હલાવે છે તેથી ખંને ગાડીથી પોત પોતાની હદમાં
ઉભી રહે છે, અને અકસ્માત થતો અટકે છે. ૮ વળવાનો જીવો.
રસ્તો ન હોવાથી ખંને ગાડીઓ એકજ રસ્તે જાય છે. ૯ સારો
હિમ્મતવાન.

ખે ચાર બ્રેકરથ^૧ ઊતરતાં ચઢતાં,
સારી સહાય રહિ પૂઠળ તે કરંતાઃ ૧૦૩

સન્મિત્રમંડળ સહાયક જોમ હેતે,
થાયે સદા ચઢતિ ને પડતી વિષે તે;
ખડાલું^૨ આઠ્યું પથનો કરો ખંડ ખંડ,
ગાડી ઉભી અભય^૩ રાચી બળે પ્રચંડ^૪. ૧૦૪

કાઢે વરાળ બહુ તેથી ટિપાં ઝરેછે,
જોણે રણઅમતણાં^૫ શુભ ખિંદુ એ છે;
થાએ સુશબ્દ નીકળે બહુ બાપગોટા^૬,
એ અટ્ટહાસ^૭ જય પામી કરે શું મોટા. ૧૦૫

લીધા નવા બહુ હોવા બહુને ઉતારી,
આપું વળી સુઉપમા ઉરમાં વિચારી;
જોણે ન જોર કયું જંગવિષે^૮ સપ્રેમ,
તેને રજત દર્ધ નહું લીધું સૈન્ય જોમ. ૧૦૬

ચાલી સીંધીજ કુલટા^૯ જયમ યૌવનાંતે^{૧૦},
ધ્રુવ સવેગતણી તો ન મટે વધાંતે^{૧૧},
પૈરાંતણી ખડખડાટ થતો સતાલ,
ગાતાં મૃદંગરૂપ થૈ સ્વર તાણી ખ્યાલ. ૧૦૭

૧ ગાડીને ધીમી પાડવી હોય ત્યારે અથવા ચલાવવી હોય ત્યારે તેનાં પૈડાં આગળ જે અટકણ લગાડવામાં આવેછે એવી ગાડી. ૨ એ નામનું સ્ટેશન. ૩ ભય વિના થઈને. ૪ અતિ તેજવાન. ૫ પંકુદ કરવાથી પડેલી મેહેનતનાં ૬ વરાળના ગોટ. ૭ ખડખડ મોટેથી હસવું-(હાસ્યનો રંગ સફેદ છે તેપરથી.) ૮ લઘાઈ. ૯ અભિચારિણી. ૧૦ જુવાનીના અંતભાગે. ૧૧ આયુષ્યના અંત ભાગમાં પાણુ.

ત્યાં? અપ્સરાસમ કૂરે મડમો રૂપાળી,
 કો સ્વામિ કો સખીતણી કરકંજર આલી;
 કે'વાય કેમ નૃત કાજ ભરાય રોષે,
 તો થાય તાન્ડવ પુરો શિવનો પ્રદોષે. ૧૦૮
 જ્ઞાતાજ અસ્તગિરિ^૪ લોકસખા^૫ વિલોકે,
 પંખી કરે કલખલાટ પંથાં સશોકે^૬;
 થૈ વાનપ્રસ્થ^૭ નૃપ વાસ વને કરંત,
 ન્યાળી રૂને જ્યમ પ્રજા પુરની સમસ્ત. ૧૦૯
 અસ્તાચળે રવિ ગયો નમીને નિદાન,
 દેખાતું અંધ થયું સ્કત^૮ રથે નિશાન;
 રે ખોલતાંય ખગ^૯ અંધ પડ્યાં ખંધાંયે,
 માળે સુતાં રહિતચેતન^{૧૦} જમ કાયે. ૧૧૦
 દેખાતું અંધ રથનું ભગતું નિશાન,
 તે જોઈ મૂર્ચ્છિત પ્રજા જ્યમ ભૂલી ભાન;
 તેજ પ્રભાગત તિમિર^{૧૧} વધ્યું વિશેષે,
 દેખે ન મુખ જન એક ખીજનું લેશે. ૧૧૧
 રાંણી કુમાર વિરહે વનરાયપાસે^{૧૨},
 જાતાં પ્રજા મન મુઝાય ઉદાસ ભાસે;

૧ અંડલાના ઘાટપર પણ કેટલાક માહેખો હવા લેવા ઉનાળામાં જાય છે. ૨ હસ્તકમળ. ૩ સંધ્યાકાળે, (મિલટ્ટેન ત્યાં સંધ્યા વખતે પહોંચે છે તેપરથી.) ૪ જે પર્વતની પેલી પાસ જવાથી સૂર્ય અસ્ત થાય છે તે. ૫ સૂર્ય. ૬ શોકે સહવર્તમાન. ૭ ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યા પછી સંસાર ઉપરથી ભાવ ઉઠાડી એકાન્ત વનમાં વાસ કરવાનો કાળ. ૮ રાત્રું. ૯ પક્ષીઓ. ૧૦ જીવ-વિના. ૧૧ અંધકાર. ૧૨ વાનપ્રસ્થ થઇ વનમાં ગયેલા રાજાની પાસે.

સંધ્યા^૧ કરી નમન ભૂસુર^૨ ઉત્તરાશે^૩,
 સુર્યાસ્ત તોય રવિને કરોને ઉપાસે. ૧૧૨
 ઓટે^૪ નમે નિત જઈ થઈને ઉદાસ,
 જાણે સખાખ ઉર^૫ કેઈ અનન્યદાસ^૬;
 દેખાય ત્યાં ભગવાં રંગની પરિચમાશા^૭,
 પામ્યો વિરાગ રવિ શું ધરીને નિરાશા. ૧૧૩
 જોઈ ન જાય સ્થિતિ કેક સુકુંકેરી^૮,
 સૂર્યાસ્તથી હૃદય ઝલાની થઈ ધણેરી;
 ત્યાગે સુવૈભવ બધો નૃપના વિયોગે,
 જે રાજ્યભક્ત જયમ તેહ બળે પ્રશોકે. ૧૧૪
 જોઈ સુનું જગતરાજ પધારી હેઠો,
 શાપિત^{૧૦} ખંડિત^{૧૧} શશિનૃપ પાટ બેઠો;
 શોભે નિશીમહિષી^{૧૨} તારકભૂષણોએ^{૧૩},
 ને આંદનીરૂપ ધર્યો શિરસાણુ સોહ. ૧૧૫
 નાનો^{૧૪} શશિનૃપતિ મ્હોટો^{૧૫} નિશિ મહિષી,
 એવું કળેડુ કરમે મળ્યું પેલી વીશી;

૧ જનોઈવાળી જાતિએ અથવા બ્રાહ્મણે સવાર બપોર
 અને સાંજે કરવાનું જે ધ્યાનકર્મ તે. ૨ બ્રાહ્મણ. ૩ ઉત્તર
 દિશાએ. ૪ સ્મશાનસ્થળ, છતરડી, કચ્છમાં ઓટા કહે છે.
 ૫ ગળગળિત મન. ૬ એકનાજ ઉપર જેનો આધાર અથવા
 ભાવ એવો આકર. ૭ પશ્ચિમ દિશા. ૮ સૂર્યના ઉદયથી પ્રકુલ
 રહેનાર પક્ષી. ૯ સારાં કમળ. ૧૦ શાપ પામેલો. ૧૧ ખાંડો-
 થયેલો-વૈશાક-શુદ્ધ ૪ સંવત્ ૧૯૩૮ તેથી પહેાર રાત્રીસુધી અંદ્ર-
 પ્રકાશ હતો. ૧૨ રાત્રીરૂપી પટરાણી. ૧૩ તારારૂપી અલંકાર-
 ધરાણાંથી. ૧૪ આઠ ધડીનો તેથી નાનો. ૧૫ ત્રીસ ધડીની
 રાત્રી તેથી અંદ્રરૂપી પતિના કરતાં રાત્રીરૂપી પટરાણી મ્હોટી.

એ દુઃખ જે કુમુદની નણ્ણીની^૧ પાસે,
 રોઈ સુણાવ્યું પ્રહંબ્યાપિનિએ ઉઠાસે. ૧૧૬
 ભાઈતણે ઉદય ન્યાળી પ્રકુલતામાં,^૨
 ભોળઈની^૩ સ્મરવ્યથા^૪ ન ધરી હૃદમાં^૫;
 ભોળઈએ મન ગમ્યો પછી માર્ગ લીધો,
 દૂંપો ગળે પ્રહરમાં^૬ પતિનેજ દીધો. ૧૧૭
 ઝોઢયો સશોક પછી તો શિર શ્યામ^૭ સાણ,
 એ લોકલાજ્યકો ઢોંગ કર્યો નિહાણ;
 પાળ્યો ખુણે પળ ઘડી^૮ પછી એ પ્રકાશ્યાં,^૯
 કાળાં કટાક્ષ વિપાર્ય મનમોહ ભાસ્યાં. ૧૧૮
 સૌભાગ્ય સ્વામિતણું જે ચુરી ચાંદલાનું,
 કાઢ્યું દીસે કર લલાટ થકી મઝાનું;
 વર્તીવી આણ પછી દુંડી પિટાવો દેશે,
 “રાજેશ્વરી નિશિમહિની”^{૧૦} ખમા વિશેષે.” ૧૧૯

૧ ચંદ્ર એ કુમુદબંધુ કહેવાય છે તેથી કુમુદની એ રાત્રી રાણીની નણ્ણ કહી છે. ૨ પ્રકુલપણમાં-ચંદ્રને જોઈ કુમુદની ખીલે છે તેમ ભાઈની ચઢતી જોઈ ખેન પણ પ્રકુલ થાય છે. ૩ ભાઈની વહુ-અહીયાં રાત્રીરૂપી રાણી. ૪ કામદેવની વાડ. ૫ મનમાં. ૬ આઠ ઘડીમાં-ચોથનો ચંદ્રમા આઠ ઘડી પ્રકાશે છે. ૭ કાળો-ચંદ્રમા અસ્ત થવાથી રાત્રી અંધારી થાય છે. ૮ ઘડીવાર-ચંદ્રમા અસ્ત થયા પછી એકદમ અંધકાર થાય છે પણ થોડીવાર પછી રાત નિર્મીરને ઉજેમ મારે છે.-થોડી-વાર જે અંધકાર રહે છે તે જાણે પતિના તરત મરણે કરી ખુણે પાળશે. ૯ તેજવાળી થઈ-ગર્ભિત અર્થ એ કે પોતાને રૂપે થયાં. ૧૦ રાત્રીપટરાણી. આ વર્ણન રાત્રીમાં બનતા બનાવોનું જાણવું. એમાં અંધેર કારભારનો જીલમ વર્ણવ્યો છે.-એ દરેકને ખાધ લેવા લાયક છે.

કીચો પ્રધાન કુર હિસક વ્યાધી^૧ બહાલે,
 અડીથી નીસરો સલામ કરી નિહાળે;
 શીઆળને કીધ પ્રપંચિ સિરસ્તદાર,
 તૈયાર ભક્ષ બહુ મેળવવે શિકાર. ૧૨૦

ખાતાંતણા ઉપરી અન્ય કર્યા હઠીલા,
 ભાલુ^૨ ભયંકર કરાળ વરૂ વગીલા^૩;
 સીપાઈયો સરપ વીછી અને ખજૂરા,
 શસ્ત્રો સજી નિકળિયા ઉર કૂર પૂરા. ૧૨૧

ફાલુ^૪ તથા ધુવડ ને તમરાં ખંચાંએ,
 આરંભ્યુ ગાન નૃત એ નિશિતાયક્રએ;
 ડોકાય ત્યાં દરથી ઊંદર ચોર બહાર,
 માંનર પોલિસ છુપી ખની સાધિકાર. ૧૨૨

સંચાર ધોર અતિ ધો રૂપ ગોલિયોનો,
 જેનાથી સૌ સભય ભાર રહે ન કેનો;
 માંનીતી ગોલી બહુ ચંદન ધો^૫ કૃશાંગી^૬,
 થાપી વડી સહુ વડારણમાં^૭ સહાગી. ૧૨૩

રોહિણી^૮ શોકય વડીને ધરી ખંચીરાળે,
 પોતે અઢી મૃગશિરે સજી તેહ કાળે;

૧ વાધ. ૨ રીંછ. ૩ વગવાળા-પ્રધાન વાધ હિંસકજનત,
 તેમ રીંછ વરૂ વગેરે હિંસકજનત તેથી તેઓ વાધની વગવાળા
 કલ્યા છે. ૪ ઘરડુ શિયાળ. એના ઘાંત પડી જવાથી મૂળે એનો
 સ્વર કર્ણકટુ, તેમાં વળી ઘાંત નહીં તેથી ખમણા કર્ણકટુ થાય
 છે. ૫. એ જનનવર બહુ પાતળું હોય છે. જેને કરડે તે તરતજ
 પ્રાણ મૂકે છે એવું ઝેરી છે. ૬ પાતળા આંગની. ૭ દામી-
 વર્ગ. ૮ એ નામનું નક્ષત્ર-મસાવીશ નક્ષત્રને ચંદ્રની પ્રિયા-
 ઓ કલ્પી છે, રોહિણી નવેથી અધિક પ્રિયા કલ્પી છે. વળી એ
 દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર ૨૩ ઘડી ૨૨ પલ હતું, પછી મૃગશર નક્ષ-
 ત્ર ખેડું હતું.

અષ્ટપ્રધાન^૧ ગ્રહ ખાસ કર્યા ખુશીથી,
થોડુંધાણું જગતરાજ ઉભસ જોથી. ૧૨૪

મૂક્યા પિશૂન^૨ ફરતા ખાહુ નાગ ઝેરી,
જે સર્વના જગ અકારણ હાડવેરી,
એવી રીતે અમલદાર નિમી અપાર,
લાગી મહિષો કરવા નિશિ કારભાર. ૧૨૫

સોંપી દીધો સરવને કુલ અખિતયાર,
સર્વે પન્યા અમલ કારણ હૂશિયાર;
ગંભીર ને કરી ભયંકર શબ્દ ત્રાડ્યો,
વ્યાધે પથેય વન ત્રાસ ધણો પમાડ્યો. ૧૨૬

ધેરી રહ્યો સરિતતીર તળાવપાળ,
છપો ઉભો સમીપ આડીવિષે કરાળ;
એવે વખૂટી પડીને ધણમાથી^૩ ધેનુ,
આવી ચઢી ભુલથી ત્યાં કુટુંબ કર્મ એનું. ૧૨૭

ભો શબ્દ તે કરતી વાછરડાં વિયોગે,
ફંધાય કંઠ જળવત્સવિના સસોકે;
વેગે વિલોકિ જળ આવી ખિચારી આરે,
અન્યાયિનો અમલ જાણતો ના લગારે. ૧૨૮

ટાંપી રહેલ તળપી^૪ અઢિ કંઠ ખેઠો,
રે રાંકડો પુનિત દેહ પરચોજ હેઠો;

૧ આઠ પ્રધાન-ચંદ્રનો અસ્ત થવાથી આઠ ગ્રહરૂપી પ્રધાન. ૨ આડિશાઓ એકઠાણે જે વાત એક રૂપે કહે તે ખીજેઠાણે ફરતીને ખીજે રૂપે કહે જોથી ખીજાનું અનહિત થાય તે કારણથી તેઓને સાપની પેઠે બે જીભ વાળા કલ્યા છે. ૩ ગાયોનું ટોણું. ૪ તળપ મારીને-કુદકો મારીને.

માથી વખૂટ મૃગશાવક^૧ એક રંક,
આવે દયા નિરખિ દીસતું નિષ્કલંક^૨. ૧૨૯

રે કાળ તેય ન કરે મન મારવાને,
આવ્યું ત્યહાં અરર આવી બન્યું નિદાને;
પંઝો હણી પલકમાં પ્રિયપ્રાણ લીધો,
વ્યાધે વડો વિજય ન્યાય રહિત કીધો. ૧૩૦

ખીન્ન કુર્મ ખાડુ પાર ન પામું વર્ણી,
થાયે પ્રકંપ^૩ ઉર એવી અયોગ્ય કર્ણી;
શિયાળ ને સુવર ખે કરી સંપ ગાઠ,
ભેલાડો ઉજ્જડ કર્યો જઈ ઇશુવાઢ^૪. ૧૩૧

સ્વાર્થી શિયાળ પછો ભુંડથી છાનું ભાગ્યું,
ખચ્યાં ઇલાં કુકડી કેરું અભાગ્ય જાગ્યું;
વાજ્યું નખોદ મરઘાતણું વાંક વિના,
જાણી પ્રભાત છડિદાર રડા રવિના. ૧૩૨

આપાપમાં^૫ કપટ ચાતુરિયો કરે છે,
ખીજની વાત કર્શો ત્યાં ઉર સૌ ડરે છે;
સર્પો વીંછી વરતણો અતિ કેર^૬ દીસે,
લીધા જીવો અનપરાધીતણા અતીશે. ૧૩૩

માંજરનો જીલમ ઉંદરચોર જાણે,
માટે ન રોકુ લખી પત્ર ઘણાં પરાણે;
નિર્વશ કીધે ખહુને જગ ગોલિ ધોએ,
ચારે દિશી જીલમ જીલમ આંખી જોએ. ૧૩૪

૧ હરણનું ખાખક. ૨ વાક વિનાનું. ૩ વિશેષ ધનરો.
૪ શેરડીનો વાઢ. - શિયાળ અને ભુંડ એ જનાવરો શેરડીના
પાકને ખહુ નુકશાન કરે છે. ૫ પોતપોતામાં. ૬ ગળ્ય.

એતો કથ્યો જીલમ મેં વન તાલુકાનો,
હાવાં સુણો નગર ગ્રામ પુરો પરાંનો;
નારી જતી પતિકને અભિસારિકાઓ^૧,
સોળે^૨ સજી બાણિહાણી સુકુમારિકાઓ^૩. ૧૩૫

હીરાતણાં શ્રવણકુંડલ^૪ લોલ^૫ દીસે,
તેમાં પ્રકાશ મૃખચંદ્રતણો અતીરો;
તેણે કરી તિમિરધ્વંસ^૬ ગતિ સુહંસા^૭,
જતી કઢાવતિ કવિમુખથી પ્રસંશા^૮. ૧૩૬

નેપૂરથી મદનકુંદુભિષ્ જાણું દેતી,
સીપાઈ સર્પ વિંછિને “દૂર દૂર” કહેતી;
પોતે પતિવ્રતપ્રભાવથી^{૧૦} રક્ષિતા^{૧૧} ત્યાં,
પહોંચી સભીત પતિ મેડિવિષે સુતા જ્યાં. ૧૩૭

કર્માનુસાર કુલટા ધરો સાણુ કાળો,
સ્વામી સુતો શ્રમથી થે અતિ ઊધવાળો;
તેને તજી ભટકવા સુની શોરિઓમાં,
આલી ધોરે ચિત ધરી પરપૂરોમાં. ૧૩૮

ત્યાગી સ્વપત્ની^{૧૨} સુવ્રતા^{૧૩} સ્વરૂપા^{૧૪} અપાર,
નિર્ભાગી જનપુરો^{૧૫} નીકળ્યા બહાર;

૧ કામે કરી ઉલ્કાંકિત થઇને પોતે પતિપાસે જનારી તે,-
આઠ પ્રકારની નામિકા કહી છે તેમાંની એક. ૨ સોળે શણ-
ગાર. ૩ કોમળ અંગવાળીઓ. ૪ કાનનાં કુંડળ. ૫ ચંચળ-અપળ. ૬ અધિકારનો નાશ કરી. ૭ સારાહંસની.
૮ વખાણુ. ૯ કામદેવનાં નગારાં. ૧૦ મહિમા. ૧૧ સચવાયલી-
રક્ષણુ પામેલી. ૧૨ પોતાની સ્ત્રી. ૧૩ સારાં આચરણની.
૧૪ સારાં રૂપવાળી. ૧૫ બ્યભિચારી પુરો.

સંકેતને સ્થળ મળી કુલટા ઉભેલી,
 એવે ડસ્યો સરપ ભૂમિ ન વાપરેલો. ૧૩૯
 પાવા ન પાણી ઉભી એ ડરી લોકલાજે,
 છે પ્રીત પીતળ સગાઈ સુનું અકાજે;
 વારાંગના^૧ મદનદીપની^૨ દીપ્ત^૩ જ્વાળા,
 તેમાં પતંગવ્યભિચારી પડે રૂપાળા. ૧૪૦
 અંબદને ફરી ફરી ઉડી ઉડી આવે,
 અંતે મરી ઉરવિષે કણ્ણા અણાવે;
 હારે જુગારી નિજનારોસુધાં જુગારે,
 તોએ હઠે ન રમતા કરી વાદ ભારે. ૧૪૧
 સર્વસ્વનારા^૪ જન થાય જુગારખાને,
 તહારા નિશિ અમલનું જગ દુઃખ જાણે;
 ઉપાસકો વણિક ભૂસુર દેવીકેરા,
 તે ખાટલીભગત^૫ રાઈ થતા ધણેરા. ૧૪૨
 “ રંજે નિરંતર નિશિ મહિધીનું રાજ્ય,”
 “ લાભે કલાલ ખડુ આપણ રાઈ આજ;”
 શું તેમની કથુ ભયંકર સ્થિતિ આમાં,
 મા બેન નાર સરખી ગણતા નિશામાં.^૬ ૧૪૩
 ચોરોતણે હૃદય તું ખડુ ભાવનારી,
 રે રાંડ રાત્રિ જગ કેર કરાવનારી;
 શું દુષ્કૃતો વરણું હુંમન લાજ પામું,
 થોડાંજ છે સુકૃત^૭, જે વરણી વિરામું. ૧૪૪

૧ વેશ્યાઓ. ૨ કામદેવના દીપકની. ૩ પ્રકાશિત. ૪ ત-
 મામ નાથ. ૫ દારૂની ખાટલીઓની આસ્થાપૂર્વક સેવાકરનારા.
 ૬ કેડમાં. ૭ સારાં કામ.

વિધાર્થી મંત્ર જપતા^૧ તુજ નાશ થાય,
તારા પ્રકાશ અરિ દીપની લૈ સહાય;
તેને સુતા તુજતણી હંધ લેતી ઘેરી,
હાહા પ્રપંચકુશળા^૨ તું નિશિ નમેરી૩. ૧૪૫

જેઈ ઘણા ગજબ આ નિશિ રાણીકેરો;
સર્વે મળી સુદઢ સંપ કર્યો ઘણેરો;
ઉઘોગ ખંધ કરોને હડતાળ પાડી,
વાસ્યાં કમાડ જન કે ન શકે ઉઘાડી. ૧૪૬

શેરી ખજર શુનકાર પરાં પુરોના,
રસ્તા સુના નગર ને ગલિ કુંચિયોના;
સર્વ સ્થળો વિજન^૪ ને વન શાન્ત સર્વે,
હા હા^૫ ખંધુય વણસાડ્યું વિશેષ ગર્વે. ૧૪૭

તોએ મહાડપ ભયંકર ધારો ફૂર,
સત્તા ચલાવતી આતિ જીલમી જરેર;
સત્તાતણે કરો અનાદર આગગાડી,
લાનોલી^૬ આવી પથ દુસ્તર પાર પાડી. ૧૪૮

તે જમ વેઘમણિ^૭ રોગ અસાધ્યવાન^૮,
વેગે મટાડી શકતા પરખી નિદાન^૯;
દીધા ઉતારી લીધ ત્યાંથી જનો અપાર,
ખાતે કરે જયમ વણિક જમે ઉધાર. ૧૪૯

૧ અભ્યાસ કરતા એ અર્થમાં. ૨ ખટખટમાં પ્રવીણ-ચ-
તુર. ૩ દયાવગરની. ૪ માણસ વિનાનાં. ૫ અરે અરે,
૬ એ નામનું સ્થેશન. ૭ વૈદ્યામાં શ્રેષ્ઠ. ૮ સાધ્ય ન થાય
એવો-મટી ન શકે એવો. ૯ મૂળકારણ.

કર્જટ^૧ સુધી હતી કિશોરવયે કુમારી,
ચાલી સૌધી રહિતદોષ પ્રહર્ષકાશ્વીર^૨;
ત્યાંથી જીવાનો પછી આવો ગધાપચીરી,
વાંકેચુકે ટનલપંથ ચઢેલી દીસી. ૧૫૦

લાનોલીથી સૌધી ગતિથી સવેગ ચાલી,
વૃદ્ધાપણું નિજનું પંથપતિનું ન્યાળી;
ફાડી પહાડ ઉર વૈર મહાન ઊદારી,
ઢોળાવ^૩ ઊતરતી વેગસહિત ધોરી^૪. ૧૫૧

તે જોમ પારવટુ^૫ જખખરથી કરીને,
જસો^૬ કરી ઝટ પળાય ઉરે ડરીને;
ન્યાળી નદીપુલ પડી ધોમો મંદ ચાલે,
જાણે રખે જનકવેરિણિ^૭ જાણી ખાળે. ૧૫૨

૧. એ નામનું સ્ટેશન—મુખ્યથી પુનાસુધીના માર્ગના ત્રણ ભાગ કરીએ તો પ્રથમ કર્જટ સુધીનો, બીજો ભાગ કર્જટ-થી લાનોલી સુધીનો અને ત્રીજો ભાગ લાનોલીથી પુના સુધીનો. કર્જટ સુધી સીધા રેલવે છે, કર્જટથી લાનોલી સુધી ખંડા-લાનો ઘાટ ચઢવાનો તે વાંકો ચૂકો માર્ગ છે તથા એટલામાંજ ધણુખરા ટનલ આવે છે. લાનોલીથી પુનાસુધીનો પાંચો સીધા-માર્ગ છે.—એ માર્ગના ભાગને અનુસરીને ગાડીરૂપી સ્ત્રીની ત્રણ અવસ્થા કહી છે. ૨ અતિ હર્ષ કરનારી. ૩ ઢળતો રસ્તો-લાનોલીથી આવે છે. ૪ મહેટો-સરિયામન^૫ પેર વાળવા સાફ ખ્ખાર નીકળવું. ૬ પારવટે નીકળેલો માણસ જે નુકશાન કરે તેને જસો કહ્યો એ-મ કહે છે—અથવા નુકશાન કરવાની ચેતવણી માટેથી ચાંલીને કે ચીડી લખીને ચોડી જાય તેને પણ જસો કહે છે. ૭ આપની શત્રુ-પર્વતમાંથી નદી નીકળે છે માટે નદીનો આપ પર્વત, તેનું પેટ ફાડનારી ગાડી માટે તે શત્રુ.

લે વેર કોઈ સમયે નગ^૧ પુત્રિદ્વારે,
 તેનો પ્રપંચ સુણજે સનમિત્ર મારા;
 દે દાયજી^૨ નિમિત પ્રાવૃટમાં^૩ સપ્રીત,
 પાણી તરૂંપ મહાધન શસ્ત્ર નિત્ય. ૧૫૩
 પામી પિતાતણી સહાય શૂંરી સરિતા,
 વાધે મદોનમત મસ્ત પની અભીતા;
 પહેલો દિએ હચહચાવી સરોષ સેતુ,
 વૃક્ષો સાહિત જળ વેગથી જાય બહુતુ. ૧૫૪
 જસો કરી જનકથી ઝટ જવો આવે,
 ને છાંની માની વિચરે નિજશીર^૪ દાવે;
 તેવી લઈ ઝડપી પેટવિષે પચાવે,
 ચાપે પતાળ કદિ ઊપર તે ન આવે. ૧૫૫
 રાજ્યપ્રપંચિ નગરાજવિ^૫ પેચ^૬ જાણો,
 મહોટાંથી વેર કરી નિર્ભયતા ન માનો;
 આવી ત્યહાંથી તળિગામ^૭ રૂપાળી ગાડી,
 લીધા નવા બહુ ઉતારો મૂક્યા પછાડી. ૧૫૬
 ઊઠી ગયા ભણી રહેલ નવા ભરાયા,
 પોશાળરૂપ^૮ ગાણું ગાડો સદા સમાયા;

૧ પર્વત. ૨ દીકરીની મારફત. ૩ રાજપુત્રિઓને માસરે
 વળાવતાં જે માસરવાસો પિતા તરફથી મળે છે તે. ૪ વર્ષાઋતુમાં.
 ૫ ગાડી આવે. ૬ નદીના માયાપર થઇને. ૭ પર્વત રાજ.
 ૮ છળમેદ-પ્રપંચ. ૯ એ નામનું સ્થેશન. ૧૦ કચ્છના મહારા-
 જાધિરાજ લખપતજીએ કાવ્યશાસ્ત્રના અભ્યાસને માટે પોતાની
 કારકીર્દિમાં એક શાળા સ્થાપેલી હતી પણ બુજમાં ચાલે છે તેને
 પોશાળ કહે છે. એ પોશાળમાં બાર ચારણોના છોકરાઓ ધણે
 દૂર દેશાવરથી અભ્યાસ કરવા આવે છે તેમને નામદાર કચ્છ-
 દરબાર તરફથી આવવાનું મળે છે અને બહોળે ભવિષ્ય યાય
 ત્યારે તેઓને પોશાક આપે છે.

આપે ઉજેશ દીપથી^૧ નિજ આશ્રિતોને,
જ્ઞાનોપદેશ ગુરુનો જ્યમ બાળકોને, ૧૫૭
રાત્રીતણો અમલ પૂરણ ત્યાંથી ભાસે,
જ્ઞેષ્ઠ શકાય નહિં ઉર ભયું ઉદાસે;
ત્યાંથી સવેગ બહુ વાયુગતે વહી છે,
સન્માર્ગમાં^૨ અભયતા અતિરો રહી છે. ૧૫૮
સર્વે દિશા અતિ પ્રકાશિત થાતી જાય,
ગંભીર નાદથી પ્રતિધ્વનિ ધોર થાય;
જાણે તિર્મિરજળ^૩ આગું ઉલેચી કાઢે,
જ્ઞેષ્ઠો દોસે અગનખંબ ખુશી પમાડે. ૧૫૯
માટે તમે વિનયિ પ્રેમી રસજ લોકો,
રાત્રીચરા^૪ પણ નહીં કુલટા કહો કો;
આવી ઉભી ધુધવતી ખિરકી^૫ મુકામે,
આજ્ઞાક્રિતા સ્વપતિને સતી જેમ કામે. ૧૬૦
માંસાશિન^૬ પ્રખળ નિર્ખળ અત્રભક્ષી^૭,
ખોરાક ઉપર ભુલો નહિં દીર્ઘ લક્ષી;

૧ રાતની ગાડીઓમાં રેલવે કંપનીવાળાઓ દોડાં કરે છે તે.
૨ મારા માર્ગમાં અર્થાત્ મદ્યચરણમાં-(સીધા રસ્તો આ-
વવાથી ગાડી પણ ઘાટઉપરના વેગ કરતાં વધારે વેગથી દોડતી
હતી). ૩ અંધકાર એજ જાણે જળ. ૪ રાત્રીએ ફરનારી (ગાડી)
૫ એ નામનું રોટરાન-સન ૧૯૧૭ માં એકેકાણે ખીરકીની લ-
ઠાઇ નામે યુદ્ધ થયું હતું. છેલ્લા પેશ્વા બાહુરાવ પાસે ૨૬૦૦૦
હજાર લશ્કર હતું અને ચૌદ તોપો હતીયો; ઇંગ્લેજનું લશ્કર
આશરે ૩૦૦૦ હજારનું હતું. એ નાની ફાળે પેશ્વાની જબરદસ્તી
ફાળને હરાવી રાજ્ય લઇ લીધું. ૬ માંસના ખાનારા. ૭ અ-
ખના ખાનારા.

આ કોયલા ખઈ પિએ જળ આગગાડી,
 છે કેવી મસ્ત નિરખો નર હે અનાડી ! ૧૬૧
 રે ખાજંરાવ^૧ નહિં ખાઈજંરાવ સત્ય,
 તે આણી દેશપર દુર્મતિથી વિપત્ય.
 તે તહાં આ સ્થળ પરાભવનું^૨ અભાગી,
 જોઈ બહુ નહિં ભલે નિશિ આવી લાગી. ૧૬૨
 હિંદપ્રતાપરવિને કરવા અલોપ,
 રે ક્યાંથી તું પ્રગટિયો કુળરાહુ^૩ કોપ;
 તારાં દુરાચરણથી પુરિ શ્રેષ્ઠ પુના,
 રંડીતાણું ધર ગણાય અરે અધુના.^૪ ૧૬૩
 રે અલ્પભાગિ જીવતો થઈ જો તું આજ,
 છે કેવું આ સુખદ ઈગ્લિશકેર રાજ;
 નીતિ દયા વિમળ ન્યાય ભરેલ દીસે,
 તું તો પ્રજાપીડ^૫ હતો અતિશે અતિશે. ૧૬૪
 મુવાતણા અવગુણો સુકવિ કયે ના,
 માટે જતો મૂકુ તને નૃપ કર્મહીણા;
 હે લશ્કરીજન^૬ ઉઠો સજી શસ્ત્ર સાફ,
 પીડે નિશિઅમલ આ અમને અમાપ. ૧૬૫
 લાવોજી અંત ધરો અંત તમે નિશિનો,
 ઉદ્ધોગ જેથી હઠી જાય કુકર્મિઓનો;
 અંધેર આર્ય ભૂમિકેરૂં ધાળે તમારે,
 કાઢી હજી પ્રિયપ્રજાજનને સુધારે. ૧૬૬

૧ છેલ્લા પેશ્વા ખાજરાવ પ્રત્યાજિત છે. ૨ હારનું-પરાજયનું.
 ૩ કુળમાં રાહુ જેવા. ૪ હજીપણ-હમણાં. ૫ પ્રજાને પીડા આપ-
 નારો. ૬ ખીરકીમાં ઇંગ્લેજ સરકારની છાવણી છે તે પ્રત્યે ઉક્તિ.

આ અંધકાર બળથી ન હઠે કદાપિ,
 માટે રવિનું કરી ચિંતન લો સમાધિ;
 હે વિમ્નહારિણિ^૧ ગભીર ગણેશખીણ,^૨
 ઉત્કંઠિતા^૩ અતિ સુસંગની રાતદિન. ૧૬૭

રાજે સમીપ તુજ રાજ્યમહેલ શીર,
 જેમાં ગવર્નર વસે ગુણધામ ધીર;
 જોયા ગવર્નર ધણાય વસેલ એમાં,
 શ્રી જેમ્સ ફર્ગસન તુલ્ય હતા શું તેમાં? ૧૬૮

જે આજ દાઝ ઉર રૈયતની ધરે છે,
 લોકો હિતાર્થ કૃત ઉત્તમ આદરે છે;
 તેનો તું છોડતો ન સંગ પ્રસંગ છાંય,
 ખીજની જેમ અહિં ખાંધી મુદતમાંય. ૧૬૯

ત્યાંથી ઉતાવળથી ચાલી જનો સમેત,
 લોકો પુને ઉતરનાર થયા સચેત;
 નિદ્રાણુને સજગ સાથી પુરા પ્રમોદે,
 દૈ હાંક જગૃત કરે ગબ્બ મારી ગોદે.^૪ ૧૭૦

ગોદાની પીડથી ઉઠે ઝટ ગાળ દેતો,
 “શું છે શું છે” કહિ બકે કર કાઢ લેતો;
 આઠ્યો મુકામ સુણી વસ્તુ બધી તપાસે,
 જોડું^૫ ન એક જડ્યું એકજ દીકું પાસે. ૧૭૧

૧ અડચણોને દૂર કરનારી. ૨ એ નામની ખીણ છે. ત્યાં મુ'બઈન ગવર્નરને રહેવા માટે રાજ્યમેહેલ છે તેને ગણેશ-ખીણનો મહેલ કહે છે. ધણું કરી નામદાર ગવર્નર વર્ષાઋતુમાં ત્યાં રહેવા જાય છે. તે ખીણ પ્રત્યક્ષિત. ૩ આતુરતાવાળી. ૪ જોરમાં ઠાંસો મારવો તે. ૫ પગરખું.

“આ એકને કંઈ શું” એમ વિચારી પોતે,
 નાખી દઈ દૂર ઉધાડપગો થયો તે;
 કે લોભાં જોડુ બદલાયુ વિલોડી પોતે,
 આદ્રેરદદિથી જુએ સહુના પગો તે. ૧૭૨
 પુણ્યાવતી નગરી પૂર્વ પુના અધુના,
 જોવાઈ ના તિમિરથી પુરી આ સગુણા;
 પહેલાંથી જાણી ભુજભૂપ પધારનાર,
 તૈયારી આગળથી સર્વ કરેલ સાર. ૧૭૩
 આઠ્યા કલેઝટર^૧ ઉમંગી ઉતારવાને,
 આઠ્યા પ્રતિષ્ઠિતજનો નૃપ નિર્ભવાને;
 આવી ઉભી અગનગાડી પુના મુકામ,
 આનંદધોષ કરી સર્વ કરે સલામ. ૧૭૪
 ખેસી પછી હયરથે સુભનોર્થિ^૨ ભૂપ,
 આઠ્યા નિવાસથળ^૩ સુંદર ખે સ્વરૂપ;
 અંધેર ત્યાં નહિ દીપોત્સવથી લગારે,
 જ્યાં પુણ્યશાળી નર પ્રેમથી પાય ધારે. ૧૭૫
 ત્યાંની રૂડી સગવડે પરિતોષ પામ્યા,
 આનંદઓધ^૪ ઉરમાંય અમોધ^૫ જામ્યા;
 પોઢ્યા જમી નિશિતણા અધિકાર નિંદી,
 ચણારપિંદ^૬ રવિનું ચિતમાંય વેંદી. ૧૭૬
 રાત્રીમહિષી ભય ત્યાંજો પછીથી ભારે,
 સત્તા બળવતી જગતપરે મૂર્છા ખારે;

૧ પુનાના કલેઝટર સાહેબ આઠ્યા હતા. ૨ સારા મનોર્થ-
 વાળા-સારી ઇચ્છાવાળા. ૩ પુના સ્ટેશનની પાસે નામદાર
 આગાખાનના બંગલામાં ઉતારો હતો ત્યાં. ૪ આનંદનો સમૂહ.
 ૫ સફળ. ૬ ચરણકમળ.

લોકો ન જૂલમ ધણો ખમી આ શક્યાથી,
 પાડી સરોષ હડતાળ લીધી સમાધિ. ૧૭૭
 સૂતા રવિચરણ ચિંતિ કમાડવાસી,
 ભાસે પધા જગતમાં ભય ને ઉદાસી;
 લોકોની જાણી સ્થિતિ લોકસખા કૃપાળ,
 સંહારવા નિશિ થયો સજ તેહ કાળ. ૧૭૮
 “જામેલ રાજ્ય નહિ યુદ્ધવિના જૈંતાય,”
 એવો વિચાર ઉરમાં કરી સૂર્યરાય;
 પ્રાચીદિશા^૧ ઉદયપર્વત શીર જોરે,
 માંડ્યો અમોઘ^૨ નિશિસન્મુખ મોરચો^૩ રે. ૧૭૯
 કીધો ત્વરિત અરુણ^૪ રથ સાવધાન,
 જોડ્યો તુરંગ પલિ સપ્તમુખી^૫ સુખાળ;
 એ અશ્વ વિશ્વવિજયી સહુમાં વડેરો,
 જોતાંજ અંત સમજે નિશિરાણી કેરો. ૧૮૦
 ખેઠો અરુણ ગ્રહિ રાશ અને પરાણો,
 જોતાં રહે ન નિરખી મન ગર્વ કોનો,
 તૈયારો ગુપ્ત થતી જાણી ભલી છપીનો,
 ખોલ્યો પ્રભાત છડિદાર^૬ રૂડા રવિનો. ૧૮૧
 તે નાદથી ખળભળાટ થયો અતીશે,
 ત્યાગી સમાધિ જગ જાગૃત સર્વ દીસે;

૧ પૂર્વ દિશા. ૨ સફળ-કદી અફળ ન જાય એવો. ૩ તોપ
 ગોઠવવાનું સ્થળ. ૪ સૂર્યનો સારથી. ૫ સૂર્યનો ધોડો સાત
 માઢાંવાળો છે. -સમુદ્રમાંથી દેવદાનવોએ મળી જે ચૌદ રત્ન કાઢ્યાં
 તેમાંનું એક રત્ન એ ધોડો ગણાય છે. (પુરાણોકત) ૬ નકી
 પોકારનાર-અર્થાત્ કુકડો.

કુંકુભિનાદ^૧ સુરમંદિરમાં^૨ થાય,
આનંદમગ્ન જન રાગ પ્રભાત ગાય. ૧૮૨

થે શુદ્ધ વિમ પ્રભુના મુખ જાપ જાપે,
સંધ્યા કરી રવિપદે નમિ અર્ધ આરે;
નારી વલોણું કરતી રાંઠી^૩ ગોળી માંડી,
થાયે ધ્વાનિ ધમમ ખીક નિશીની છાંડી. ૧૮૩

આકાશ ગાળું ઉઠ્યું ઘોર પ્રતિધ્વનોથી,
લાગ્યાં થવા વિમળ શેરો ખજર વીથી^૪;
સ્વામીતણી સુખદ હસ્તલતાથી છૂટી,
પાસે તણ સુધડનાર સલુણી ઊઠી. ૧૮૪

જાગો પ્રભાત નિરખી પતિપ્રાણ મારા,
ન્યાણ પ્રકુલ મુખપંકજ પ્રેમી પ્યારા;
ઊઠી લજ્જતી મુગધા^૫ તણને પલંગ,
સંભારોને નિશિવિનાદ પ્રમોદ અંગ. ૧૮૫

પુણ્યાત્મિ કુંભ ધરો હસ્તલતા હિરોળે,
ચાલી નદીતટ મળી સખી સર્વ ટોળે;
વાટે પરસ્પર રતિપતિ મોહકારી,
વાતો જતી કરતી નેત્ર વિલોલ કારી. ૧૮૬

વાસ્યાં કમાડ ઉઘડ્યાં હડતાળ છૂટી,
ચારોથી રાંડ કુલટા પડિયો વિખૂટી;
ને ખાંડતા કલહ સ્વાનિથી ખેઠો માંડી,
આસુભરી કરગરાવતી ખીક છાંડી. ૧૮૭

૧ નગારાંના અવાજ. ૨ દેવમંદિરમાં. ૩ હવેથી આ પ્રભાતના દેખાવનું વર્ણન છે. ૪ ઘણી વપરાવાયી અથવા દહીદૂધ વિગેરેનું ચીકટ ધણું પીને કઠણ થયેલી. ૫ રસ્તો. ૬ નવયૌવના.

વિદ્યાર્થી લેઈ સ્વર^૧ સુસ્વર વેદ પાઠી,^૨
 ભાવે ભણે નિશિદ્દશા અવિલોકી માઠી;
 એવી સ્થિતિ જગની ભેઈ નિશિમાહુધી,
 આખો ઉધારી નિરખે થઈ ગાભરીશી.^૩ ૧૮૮
 થાયે પદ્મચુત^૪ ટપોટપ કેટલાઓ,
 શૂરા થતા સમરસૈનિક તારકાઓ;
 કો પામીને ભય લપાઈ^૫ જતા લપાડી,
 એવા ન કો છુણુહરામી દોઢા અનાડી. ૧૮૯
 અષ્ટપ્રધાન પાણુ લોપ^૬ થયા દોસે રે,
 છે કોણુ કોનું સગુ સંકટમાં અરેરે?
 રોતી અધોમુખ^૭ પડી પીળી રાત્રિનાર,
 રે ઓસખિંદુર^૮ આંસુ ખરે અપાર. ૧૯૦
 ઘો ગોલોયો પ્રથમથી તરપોલમાંય,^૯
 સંતાઈ પેદી પછી રે કુણુ પાણી પાય;
 પેઠા પિશૂન કૃણિ સૌ દર ભોંયરામાં,
 કોઈ દોઢો ન નિજ સેવક આ ધરામાં. ૧૯૧
 સૂતો છુપી ગિરિગુફારૂ^{૧૦} દુર્ગ છાને,
 વ્યાધ પ્રધાન પાણુ ખેડી થયો ન ટાણે;

૧ ઉદાત્ત, અનુદાત્ત અને સ્વરિત એ રીતે વેદ-
 મંત્રના સ્વર લેવાય છે તે. ૨ વેદને ભણનારો. ૩ ગભરાયલા
 માણુઓ અરેરા શીકો જણાય છે. રાત્રીનો ચેરો પણ પ્રભાત
 સમયે થોડો પ્રકાશિત જણાય છે. ૪ પદ્મપુષ્પ-અર્થાત્ અરતા
 તારા. ૫ સંતાઈ જવું-શર્યાના તેજથી તારાઓ જણાતા નથી.
 ૬ અર્થાત્ આયમી ગયા. ૭ નીચું મોંદુ રાખીને. ૮ બ્રાહ્મણનાં
 બિંદુ પડે છે તે. ૯ કાડના પોલમાં. (રાત્રીએ ફરનારાં જના-
 વરો દિવસે સંતાઈ પેસે છે.)

ભૂમિતણાય પરિવાર સભીત દેખી,
 દુસ્કાં ભરી રડતી કર્મદશા ઉવેખી. ૧૯૨
 “જેને” ન આશ્રય બીજે જગમાં જડે છે,
 “તેને નીચે ધરતી આભતણા હંચે છે;”
 “હા નાથ તેય નથિ આશ્રય આજ મારે,”
 “દુર્ભાગિણી મુજસમી દોઢી કે ન ભારે.” ૧૯૩
 “હા નાથ જાણતી ન હું મૂકી સર્વ જશો;”
 “સૌભાગ્ય મારું પતિપાસ વિના લુટાશે;”
 “હા મારો હા કુમુદિની નણદી તને મેં,”
 “બ્રાતાવિયોગર દિધ તે વિસરે ન કેમે.” ૧૯૪
 “ભોજનઈના અમલમાં સુખ પામી તોય,”
 “માટે દયાદ્રે^૩ નજરે મુજસામું જોય;”
 “રે હાય મ્હાન^૪ થતિ એ પણ દુઃખ મારે,”
 “થાયે સહાય દુખમાં સ્વસગાંજ ભારે.” ૧૯૫
 રે રાત્રિ છોડ કરૂણા કરવી ઘણેરી,
 થા ધીર ધારો સનમુખ હવે નમેરી;
 આ જ્ઞે સહસ્રકરૂપ અમોઘ બાણ,
 ચોપે ચઢાવો રથમાં થઈ સાવધાન. ૧૯૬
 ઘેરી ઉભો રવિમહીપ તને પ્રચારે,
 હું નારી છૂટ જીવનો ખપ હોય તહારે;
 અજ્ઞાનિનાં હૃદયરૂપિ જન્તાનખાને,
 સંતાઈ પેસ નહિં તો મરશે નિદાને, ૧૯૭

૧ અહીંથી રાત્રી પટરાણીનો વિલાપ છે. ૨ ભાષનો વિજોગ. અર્થાત્ અંદ્રનો. ૩ દયાએ કરી ભીજાયલી નજર. ૪ કરમાઈ જવું.

મર્યાદાશીલ રવિભૂપતિ જાણ કેવો !
 છે એ પ્રયાગમલ^૧ કચ્છનરેંદ્ર જેવો;
 જેણે ન જોયું કદી આંખી પરસ્ત્રી^૨ સામું,
 ખીજાં સદાચરણ વર્ણિ ન પાર પામું. ૧૯૮
 આ તો સહસ્રકરથી પુરતો દશાશાર,
 આશ્ચર્ય એ ગાણું ન હું મન સાબિલાપા;
 આશા પુરી ખાહુની ખે કરથી પ્રયાગે,
 આશ્ચર્ય એ અતિ ઘણું ઉરમાંય લાગે. ૧૯૯
 પેસી શકે રવિપ્રકાશ ન મંદ હૈર,
 માટે તું મૂઠ જન ઊર ભરા જરેર,
 દેખાડીને પુઠ પલાયન જે કરે છે,
 તેનો ન શૂર કદી પ્રાણ રણે હણે છે. ૨૦૦
 તું કૂર તોય અખળા ગણી છોડો દેરો,
 દેવાંશિ છે દિનમણિ કરણાણુ વેષે;
 એવી સુણી શિખ નિશિ મન પામી ખીક,
 જે ખેઠી મૂર્ખજનના ઉરમાંય ઠીક. ૨૦૧
 સૂર્ય રથે ચઢિ સહસ્ર કરો શરોએ,^૩
 મારી હઠાવ્યું તમ^૪ ના રહ્યું કો જગોએ;
 કીધું જગત્ વિગતમોહ^૫ અભીત એવું,
 શ્રોતાનું હૈર જયકૃષ્ણ^૬ કરેછ જેવું. ૨૦૨

૧ કચ્છના મરહૂમ મહારાજાધિરાજ સર પ્રાગમલજીના
 ધણા મુદ્દગુણોમાં ઉદારતા અને પરસ્ત્રી સામું દષ્ટિએ પણ જોવું
 નહોતું એ બે ગુણોનું આધિષ્ઠ્ય હતું. ૨ દશ દિશાઓ. ૩ ખા-
 ણીઓ. ૪ અધિકાર. ૫ મોહ રહિત. ૬ મુખમાં વ્યાસ
 જયકૃષ્ણજી જીવનરામ વેદાન્ત વિષયની કથા ખાહુ મારી રીતે
 કરે છે. એઓ એવા હૃત્તમ વક્તા છે કે શ્રોતાઓને વેદાંતનો
 ગહનવિષય અતિ સુરસપણે સમજાવી મંત્રાય રહિત કરે છે.

આનંદ મંગળ કુસાહુળથી પ્રભાતે,
 પોઢી ઉઠૂયા ત્વરિત સાનુજ્ય ભુજનાયે;
 પ્રેમે પખાળ્યું મુખપંકજ પેખી મિત્ર,^૧
 શોભે પ્રકુલ સુખમાં^૨ ભરિયું પવિત્ર. ૨૦૩
 વંદી જગત્પતિપદે શિર સર્વપહેલું,
 ભૂપ્રવાસતાણું વર્ણન આદરેલું;
 તેમાંથી આજ કરૂં પૂરણ એક ભાગ,
 બેશો ન દોષ કવિ પંડિત પામી લાગ. ૨૦૪
 નિર્દોષ એક જગમાંય જગન્નિવાસ^૩,
 ખાકી ખધા દૂષિત^૪ વાણિતણા વિલાસ;
 દુઃખોનું વક્તર^૫ વક્ત્ર^૬ ધનુષ્ય ધીગું,^૭
 જેમાંથી વાગશર^૮ નિત્ય છુટે ત્રિશિંગું^૯. ૨૦૫
 તે ભેદશે ઉર થશે મન માત્ર કલેશ,
 તેનાથી સારી શતધા^{૧૦} કવિવાણી લેશ;
 છે માન હાનિ કરતા ખળનો પ્રસંગ,
 આ કાવ્ય સંગથી વધે ઉરમાં ઉમંગ. ૨૦૬
 આ કાવ્ય છે દૂષિત તો પણ સુજ લોકો,
 છે તોતળી શિશુની વાણી ગણી વિલોકો;
 કોડે કરો પ્રભુતણો જ્યઘોષ ગાળ,
 તેસાથ કચ્છનૃપનો થઈ ઉર રાળ. ૨૦૭

૧ સૂર્ય. ૨ શાભા. ૩ પરમેશ્વર. ૪ દોષભર્યા. ૫ માંદ
 રૂપ. ૬ વાંકુ. ૭ જખર. ૮ વચનરૂપી ખાણ. ૯ ત્રણ
 પાંખાંવાળું. ૧૦ સો પ્રકારે.

પુનાથી મહાબલેશ્વર.

તા. ૨૩ મી એપ્રિલ સન ૧૮૮૨

ચોપાવા અથવા મોઢી ચાલની સ્ત્રી.

અતિઅલ્પન અનુપમ નિયમિત રચી, રચના જગની રમ્ય^૧;
જ્ઞાન ગિરા ગોતીતર જે તણો, મહિમા અનુભવગમ્ય^૨. ૧
તે પ્રભુના પદપંક્જ વનમાં, મમ મનભ્રમર ભમે છે;
જ્યાં પરિમળ ગુણપુંજની લેતાં, સંસૃતિ તાપ શમે છે. ૨
ઉદય થવા જ્યમ દિનમણિકેરો^૩, જગ ખાધું વાટ જુગ્યે છે,
કચ્છનૃપતિ કુળકમળ રવિનો, તેમ સ્વજન ઇચ્છે છે. ૩
આદર અવિગત વિગતે અવહ, પ્રવાસવિગત વિરોધી^૪;
વાણી વિમળ ઉર આણી કૃપા દે, વિદિ ભણી અવિરોધી. ૪
પવિત્ર નગરી પુણ્યાવલીથી^૫, પ્રેમે કયું પ્રયાણ;
તારીખ એપ્રિલની ત્રેવેશમી^૬, ભલા ઉગમતે ભાણ. ૫
પ્રાચિદિશા^૭ ઉદ્યાયણપર રવિ, રથે ચઢ્યો અભિરામ;
હયરથ ઉદ્યાયણપર નૃપરવિ, સુખાસીન સુખધામ. ૬
દિન કરવા દિનકર વિચર્યો નભ^૮, સહિતસાથ સસાહાય;
દીનપાણું^૯ દૂર કરવા કંઈકનું, પુરપતિ વિચર્યો પ્રાય. ૭
કૃપાનજર રવિરાય તણી છે, શીતહરણ સુખદાય;
નૃપરવિ કેરી કૃપાનજરથી, દરિદ્ર દૂર પળાય. ૮

૧ રમણિક. ૨ માન, વાણી અને ઇંદ્રિયાથી ભિન્ન.
૩ અનુભવે કરી ભણી શકાય એવો. ૪ સૂર્ય. ૫ શાક
રહિતની પ્રવાસની વિગત. ૬ પુના. ૭ તા. ૨૩ મી એપ્રિલ
સન ૧૮૮૨, સંવત્ ૧૯૩૮ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૬ ને રવેક. ૮ પૂર્વ-
દિશા. ૯ આકાશ. ૧૦ ગરીબાઈ.

આપનાર પરિતાપ અધિક છે, જવ માતંડ^૧ પ્રચંડ^૨;
 નૃપના ક્રોધવિષે પણ દીસે, દાહક^૩ શિક્ષા દંડ. ૯
 કરદારા^૪ લે જીવન^૫ જગથી, શોધી શોધિ શુભરીત;
 ધનદારા^૬ તે જગહિત ખરચે, રવિનૃપ ગુણ અગાણિત. ૧૦
 આ નૃપતિ પણ કરરૂપે^૭ લઈ, દામ પ્રજ્ઞની પાસે;
 ખરચે રૈયતહિત લક્ષાવધિ, આપ વૃદ્ધિની આરો. ૧૧
 સાદશ ગુણ રૂપ કૃત્ય પદવીથી, સખ્ય^૮ થતાં શું સરીતે; ?
 નૃપમણિ દિનમણિ એકજ સમયે, પ્રવાસ નોકજ્યા પ્રીતે. ૧૨
 ષષ્ઠી તિથિ વૈશાખની સુભગા^૯, રવિવાસર રઢિયાળો;
 મહાખલેશ્વરનું કરી ચિંતન, નૃપતિ વીચર્યા ન્યાળો. ૧૩
 નિજ પ્રતાપ નીચે જ્યમ રવિએ, રાખ્યો જગ પરિવાર;
 કૃપાનજરનીચે ત્યમ રાખ્યાં, નૃપે સ્વજન નિરંવાર. ૧૪
 સૂર્યાગમન મૂંચક^{૧૦} ધ્વાનિ થાતો, કુર્કટનો^{૧૧} સુખકાર;
 નકિ પોકારે નૃપની આગે, સ્વર ગંભીર છલિદાર. ૧૫
 વ્યાપ્ત કર્યું સાહુ વિશ્વ કિરણથી, સ્વયં^{૧૨} પ્રકાશિત ભાનુ^{૧૩};
 કીર્તિકિરણથી કચ્છધરાપતિ, વ્યાપ્ત ખયે શું વખાણું ? ૧૬
 મહાખલેશ્વર મૈલ ચુંમોતર, પવિત્ર નગર પુનાથી;
 સડક ઢેઠ સુધી સુધડ ઘણેરી, સંતત^{૧૪} સુધારવાથી. ૧૭
 એવો સદ્ગર્હ ન અવલોકાતી, ગૃહસ્થના ધરમાંય;
 કેટલેક સુધી ઉભયપાખુએ, શીતળ તરની છાંય. ૧૮

૧ સૂર્ય. ૨ અતિશય તપેલો. ૩ દાહ કરનાર. ૪ કિ-
 રણની મારફતે. ૫ પાણી. ૬ વરસાદ. ૭ મહેસુલ. ૮ મિત્રાઈ.
 ૯ સારાં ભાગ્ય વાળી, અર્થાત્ શુદ્ધી. ૧૦ સૂર્યના આવવાની
 સૂચના કરવાવાળો. ૧૧ કુકડાનો. ૧૨ પોતે. ૧૩ સૂર્ય.
 ૧૪ હમેશ.

છાતીવરામ ચઢણુ ગિરિપરનો, જાણી હૃદય શહાણી;
અગનગાડીએ? દિશા તણુ એ, પીડા બાહુ શું પ્રમાણી ?
મહિમાવંતો મહાબલેશ્વર, ગિરિજપતિ ગુણધામ;
વૈર શ્વશુરનું રાખે પ્રિછિ, ગાડી ન જતી તે ગામ.
મોહમયીથી^૩ મહાબલેશ્વર, પાંચ^૪ જવાના પંથ;
હરિપદ ક્ષેત્રક^૫ પાંચ કહે જયમ, સંપ્રદાય^૬ જન સંત.
પ્રથમ પંથ વરણુવું હું પ્રીતે, પંથીના હિતહેતુ;
દર્શન લેતાં પ્રસન્ન થાશે, મહાબલી વૃષકેતુ^૭. ૧૨
જયમ દુસ્તર ભવસાગર તરવો, હરિપદ કરતાં હેત;
ત્યમ જળસાગર પાર જવાનો, શુભ કરવો સંકેત. ૨૩
તે કારણ સુખકાર તરણિમાં,^૮ ચઢો મુંબઈથી સુપેર;
બાણુકોટસુધી કાંઠે કાંઠે, મૈલ જવું સિતેર. ૨૪
તે પછી નદીના મિષ્ટ સલિલપર^૯, ચાલે નાવ નિરાંતે;
ખેરી તેમાં ત્રીસ મૈલ જવું, મહારસુધી^{૧૦} ભલિભાંતે. ૨૫
ફિટ્ઝરાલ્ડને રસ્તે પછી જન, પગવાટે વિચર્યાથી;
માત્ર મૈલ થાયે છેતાળીસ, મહાબલેશ્વર ત્યાંથી. ૨૬

૧ પુનેથી આગગાડી મહાબલેશ્વર ન જતાં રાયચોર ભણી
જાય છે. ૨ પાર્વતી એટલે પર્વતની પુત્રી, તેના પતિ શંકર તેથી
પર્વત એ શંકરના સમરા થાય. આગગાડીએ પ્રવૃત્તનાં (શંકરના
સમરાનાં) પેટ ચીરેલાં તેનું^૩ વેર રખેને લે એમ જાણીને અગ-
નગાડીએ દિશા તણુ કે શું? ૪ મુંબઈથી. ૪ મહાબલેશ્વરનો
ભામિશો એ નામની ચોપડીમાંથી પાંચ રસ્તાની હકીકત મળી
છે. ૫ હરિના પદમાં રમેહ કરાવનાર. ૬ ધર્મના માર્ગ.
શંકરાચાર્યનો, રામાનુજાચાર્યનો, વલ્લભાચાર્યનો, પ્રણામીનો
અને વેદાંત. ૭ બળદનાં ચિન્હવાળી ધજા છે જેને એવા મહા-
બલેશ્વર. ૮ નૌકા. વહાણ, ૯ પાણીપર. ૧૦ એ નામનું ગામ.

પગરસ્તાના મૈલની મજલો, ગણાવું સુગુણિધાનો;
 પ્રથમ મજલ દશગામથી કુમલી, મૈલ થાય નવ માનો. ૨૭
 ત્યાંથી થતી પોંડાદપુરતાણી, મજલ મૈલ નવ બીજી;
 પછી ત્યહાંથી ચિરાળીણુ ને, વારા સુઘીની ત્રીજી. ૨૮
 સત્તર મૈલની મજલ થાયછે, મૈલ ચોથી અગિયાર;
 એમ ચાર મજલો કાર્યા પછી, પમાય પથનો પાર. ૨૯
 ચાર^૧ આશ્રમે જ્યમ જન સુકૃતી^૨, પામે હરિપદ પ્રેમે;
 ચાર મજલ કરી મહાબલેશ્વર, ક્ષેત્ર^૩ જત્ય ત્યમ ક્ષેમે. ૩૦
 મોહમયીથી મહાબલેશ્વર, ગણતાં આ ગણતીથી;
 મૈલ એકસોને છતાંબીશ, થાય ભડી રીતીથી. ૩૧
 સમુદ્રની આ લાંબી સફરપર, પંથોની હોય ન પ્રીત,
 બીજાં પંથ ટુંકા બતલાવે, રમણિક જે રૂઝી રીત; ૩૨
 આડે રસ્તે અગ્નિખોટમાં, જવું મુંબઈથી જરૂર;
 અગાધ અંબુધિ^૪ ઉલંધિ પહોચે, પ્રીતે ધુરંતુર પુરૂ^૫. ૩૩
 કાં પછી બંદરખોટવિષે ચઢી, નાગોટાણા ગામ;
 ચાંબીશ મૈલ મહાજળપર જવું, હૈયે રાખી હામ. ૩૪
 પુરાકારક ત્યાંથી પુરકીનો, રસ્તો અતિ વિસ્તાર;
 મૈલ માત્ર છોતેર મનોહર, માપતણે અનુસાર. ૩૫
 તે રસ્તે સુખદાયક લાયક, ઠામોઠામ મુકામ;
 મુસાફરોની સગવડ માટે, રચ્યાં દ્વીપે અભિરામ. ૩૬
 નાગોટાણાથી નીકળતાં, લાયક લીલા લેખો;
 સાડા અઢાર મૈલ ગયા પછી, પ્રથમ બંગલો પેખો. ૩૭

૧ ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થાદિક ચાર આશ્રમ. ૨ મારાં કૃત્ય કરનારો. ૩ યાત્રાનું ન્યયન. ૪ સમુદ્ર. ૫ એ નામનું ગામ.

ઇંદાપુર છે ગામ અનુપમ, તેહ સમીપ તપાસ;
 ત્યાંથી આગળ વધતાં જન મન, તનક^૧ ન પામે ત્રાસ.
 બાવીશ મૈલ ઉપર પહો ત્યાંથી, સુધડ બંગલો સોહ;
 મહાર આગળ મહા મનોહર, મન પંથીનું મોહ. ૩૯
 મૈલ કાપતાં મન મેલી પછી, સાડાદશ શુભ રીતે;
 ત્રીજો બંગલો પોલાદપુરની, પાસે આવે પ્રીતે. ૪૦
 અંબેલનુલા ગામ અગારી, મુકામ ચોથો ચાર;
 પંદર મૈલનું અંતર પરિમિત, વિગતે કરી વિચાર. ૪૧
 માત્ર ત્યાંથી દશ મૈલ ઉપર છે, માલકમપેઠ^૨ મહાન;
 ત્યાહાં મુસાફરી તણો બંગલો, શુભ વિશ્રામનું સ્થાન.
 ખુશકારક ખુશકીને રસ્તે, પાંચ મુકામ પુનિત;
 અનુક્રમે ઊલંઘી આવતાં, શશિવર^૩ પદ ધરી ચિત્ત. ૪૩
 મોહમયીથી મહાબલેશ્વર, આ ગણતીથી ગણી જ્વેજ;
 મૈલ એકસો સોળ થતા સહુ, સુણી તે સંશય ખોજે. ૪૪
 એ બે સ્થળજગમિશ્રિત મારગ, પ્રિછો પંથીજન ભાવે;
 સદ્ગતો^૪ હોય ન સાગર મારગ, ઊલંઘી ફેર તન આવે. ૪૫

૧ થોડોપણ. ૨ માલકમપેઠનું થાણું મન ૧૮૨૮ ની
 સાલમાં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. એ થાણું મન ૧૮૨૭ નાં મે
 માસની સોળમી તારીખે સતારાના રાજાએ અંગ્રેજ સરકારને
 આપ્યું હતું, અને તેને બદલે વાઈ પ્રગણામાં આવેલું ખંડાલા
 નામનું ગામડું લીધું હતું. એ થાણાની જમીન આશરે ત્રણ
 ચોરસ મૈલ અને દશ ચોરસ ફર્લીંગ છે; અને એના ઘેરાવા આ
 શરે પંદર મૈલ છે. પાછળથી એ થાણું સતારા જીલ્લા સાથે જોડી
 નાખવામાં આવ્યું છે. (મહાબલેશ્વર ગાંધીમાંથી.) ૩ મહાદેવ.
 ૪ માફક આવવું, અનુકૂળ આવવું.

માત્ર ખુશ્કીને મારગ તે જન, વિચરે ભલે વિચારી;
તપસીલ^૧ તે મારગ ત્રણકેરી, કથું પંથી હિતકારી. ૪૬

પુનાસુધી મુંખધંથી માનવી, એકજ પંથે આવે,
આતિ સુલભ છે અગનગારિથી, દિવ્ય પંથ દરશાવે. ૪૭

મહાખલેશ્વર જવા ત્યાંથી પછી, ત્રણ મારગ ફંટાય;
એક પ્રહ્લ જ્યમ ત્રિગુણુરે રૂપ થઈ, વિશ્વવિષે વખણાય. ૪૮

સવળ પડે તે પંથ વિચરો જન, મહાખલેશ્વર જન્ય;
જ્યમ કાવે તે ત્રિગુણમાંથી ભજ, પદ સાયુજ્ય^૩ પમાય. ૪૯

પ્રથમ પાધરો પંથ પુનેથી, ભૌર કુરલ ખોળુકેરો,
પોણીએકાવન મૈલતણો, રસ્તો એહ રૂટેરો. ૫૦

પ્રથમ ટપાલ જતી એ પંથે, મહાખલેશ્વરધામે,
ત્રણેમાંયથી માર્ગ ટુંકો એ, નહીં વળી ભય નામે. ૫૧

ખીન્ને પંથ, પુનેથી નીકળતાં, સિરવલપુલ શુભરીત;
પછી મોન્ડેરહિયો વળી કેટની, આવે ખોણો ખચીત. ૫૨

મૈલ એકસઠનો એ મારગ, જો ઉલંધિને જાયે,
મહાખલેશ્વરને ચરણે નમી, કૃતાર્ય કોડે થાયે. ૫૩

ફેરતણા^૪ રસ્તાને નામે, એહ પરમ પ્રખ્યાત;
નિર્ભય ને સુખદાયક સૌને, વરણવી તેની વાત. ૫૪

વિચરો જો પંથે વસુધાધિપ,^૫ મહાખલેશ્વર જવા;
તે મહિમાવાળા માર્ગતાણું, કરૂં વર્ણન વખણાવા. ૫૫

૧ વિગત. ૨ રજ, સત્વ અને તમ-પ્રહ્લા, વિષ્ણુ અને
મહેશ્વર. ૩ હાથરના રૂપમાં મળી જવું. એ ચારમાંની છેલ્લી મુક્તિ
ગણાય છે. ૪ ફેર નામના સાહેબના નામથી એ રસ્તો ઓળ-
ખાય છે. ૫ રાજા અર્થાત્ કુરુના મહારાજાધિરાજ.

આપનું સુખ ઈચ્છે ઉર જીવું, આશ્રિતોનું પણ એમ;
એ લક્ષણ છે મહાપુરુષનું, પેખી ઉપજે પ્રેમ. ૫૬

આપ ચઢયા હયરથપર^૧ હોસે, તેમ સ્વજનને સાર;
ચઢાવો હયરથપર આલ્યા નૃપ, ક્ષમાભુવન ખેંગાર. ૫૭

નિજસાથે લીધા અતિ નેહે, કુમાર શ્રી કલુમાને;
એક રથે સાથે જ્યમ શોભે, કામ વસંત સમાને. ૫૮

વર મધ્યમ મળી કેટલાક શુભ, હયરથ આલ્યા હારે;
સારથી સ્પર્ધા કરે પરસ્પર, આગળ જવા ઉતારે^૨. ૫૯

ઉત્તમના સરતાળીશ મધ્યમના ત્રીસ રૂપિયા રોક;
મળે ગાડિયો ઘણી પુનેથી^૩, લેતા શ્રીમંત લોક. ૬૦

દેઈ ભાડુ એ રોતે દરેકનું, સ્વજનમાટ નરનાથે;
પ્રયાણ કયું બાડુ પ્રેમ હર્ષભર, સૌને લઈ સંગાથે. ૬૧

કેટલાક હય દૂષ્ટ પુષ્ટ અતિ, ઠરેલ પગના ઠીક;
કેટલાક દુર્બળ^૪ અતિ દેહે, પણ ગતિમાન અધિક. ૬૨

સામગ્રી લીધી ખપ જોગી, ગાતા પ્રભુ ગુણગાથ;
ઉપડયા સર્વ અધિક આનંદે, વસુધાધિપ સંગાથ. ૬૩

૧ ધોડાગાડીપર. ૨ મહાબલેશ્વરને ઉતારે. ૩ પુનેથી ધોડા-
ગાડીમાં ખેડીને જવું હોય તો સરકારી ટપાલના કંટ્રાક્ટર પાસે
જઈને ભાવ ઠરાવવો. ત્યાં ન બને તો ડાકનો આડતીશે ખીજા
ત્યાં છે તેની સાથે બંદોબસ્ત કરવો. બળદના ખટારા તો ગમે
ત્યાંથી મળી રહે છે. ૪ ઉનાળાની ઋતુમાં મહાબલેશ્વર ને પુના-
વચ્ચે ઘણી અમવજાવ થાય છે તે કારણથી સારા ધોડા પણ થોડા
વખતમાં દુબળા પડી જાય છે. હાંકનાર કહેતો હતો કે ધોડો
મરી જાય તો એર પણ વખતસર ઉતારીને પહોંચાડવા એવો
અમારા શેઠનો અમને હુકમ છે.

સખાળ સારથી દુર્બળ ધોડા, વિલોકી વરવો^૧ વાન;
 સાંભયું નળ સારથી ઋતુપાર્શ્વનું, કુંદનપુર^૨ પરિયાણુ. ૬૪
 દુર્બળ અંધ વિલોકી દિલનો, કયું હું શો કચવાટ;
 ખેસનાર પાણુ સૂક્ષ્મ શરીરે, એથી દૂર ઉચાટ. ૬૫
 ચામુક મારી અંધ ચલાવ્યા, વળતી ન થાય વિલંબ;
 ઊપડતાં બળ અધિક પડ્યું જ્યમ, કવિનો ગ્રંથારંભ. ૬૬
 વેગ વધ્યાની વખતે વળી ત્યાં, ખચ્યું ધુંસર ખાંચેથી;
 ઉમા રાખી હય ઉતર્યો સારથી, ખાટું જલપતો^૩ મુખેથી.
 રીશ કરી ખંચન ફરી ખાંધ્યાં, જેમ ન ફરી ખસી જાય;
 ચઢ્યો પછી ઉર કોંઈ ચઢાવી, જાણી વિલંબ થાય. ૬૮
 ચામુક મારી ચપળ હય કરિયા, વધિયો વેગ વિરોધ;
 નીચે ઉતરી અંધમન રું, સમરી મૂંઝ્યો સુરેશ. ૬૯
 ફેરે ચક્ર ચઢ્યાં પછી ફાવ્યું, વેગે ચઢિયા વાળ;
 ઝડપ વધી જ્યમ શીઘ્રકવિતણી, તર્ક કલ્પના તાળ. ૭૦

૧ ખેડાળ.—હું જે ટાંગામાં ખેડા હતો તે ટાંગાના ધોડા-
 ઝા નાના અને દુર્બળ હતા પણ તેઓની ગતિ ઘણી ચપળ
 હતી. ૨ દમયંતીના પિતા ભીમકરાજની રાજ્યધાનીનું ગામ.
 નળદમયંતીને વિજોગ પડ્યો તે વખતે નળરાજ અયોધ્યામાં
 ધોડારનો ઉપરી યત્ન રહ્યો હતો ત્યાંથી તેને કુંદનપુર આણવા
 દમયંતીએ ઋતુપાર્શ્વને કપટથી ફંકારી લખી બોલાવ્યો હતો.
 ઋતુપાર્શ્વ રાજા ખાટું દુર્બળ ધોડા જેમાં જોડેલા છે એવા રથમાં
 ખેડી નળ સારથીને લઈ અયોધ્યામાંથી જવા નીકળ્યા. પ્રથમ
 તો તેને કુંદનપુર પેળાસર પહોંચવાનો આદેશો પડ્યો પણ નળ-
 રાજાએ ઇંદ્રનું ધ્યાન કરી ધોડાઓને અધમંત્રથી આતિ વેગ-
 વાળા કર્યા ત્યારે રાજા થયો હતો. ૩ ખડખડતો. ૪ ઇંદ્ર.

ત્રણ બદામનાં મૂળે ટાયડાં, કેળવી ચપળ કરેલ;
 મંદશિષ્યને પ્રવૌણ કરે જ્યમ, સફર જે સુધરેલ. ૭૧
 બાહ્ય રંગરૂપથી ન રાચવું, રૂડા ગુણે થવું રાજ;
 એ સિદ્ધાંતનું દષ્ટાંત રૂડું, વેગવાન આ વાજ. ૭૨
 નવી રચના નિરખતા જાયે, પ્રથમ કેમ્પની પારે;
 ભુવનભુવનમતિ રચના ભાસે, નિર્મળ નાનાકારે. ૭૩
 સુધડ ખંગલા શરદ પુનમની, ચાંદનો સરખા ચૂને;
 ધણી પૃથિવ ઘેરેલી ફરતી, પવિત્ર એ પુર પુને. ૭૪
 દષ્ટિબાગ અતિ દિવ્ય મનોહર, પ્રતિ ખંગલે પ્રમાણ;
 વૃક્ષ પુષ્પફળનાં વિધવિધ ત્યાં, વદતાં થાકે વાણ. ૭૫
 શ્વેત રક્ત ને રચામ હરિત શુભ, રંગ વડે રંગેલા;
 સુધડ ખંગલા શાશુગારેલા, ચઢાવો ભીંતે વેલા. ૭૬
 ભાગ્યશાળી નર એ ભુવનોમાં, વસે કરીને વાસ;
 પૂર્વદત્ત^૧ પુણ્યથી પામિયા, વૈભવ અને વિલાસ. ૭૭
 વર્ણન કરવા યોગ્ય વિશેષજ, ઝડપ ઝઝીએ જવું;
 ખને કેમ જે સાથે, હસવું, ખૂબ ચાવી વળી ખાવું. ૭૮
 અતિ વિસ્તારપણે વસિયો છે, કેમ્પ પુનાનો સાર;
 સવેગ ચાહ્યા તોય પામિયા, બાહુ વારે તે પાર. ૭૯
 પામી પાર પછી પંથે પડિયા, સીધે પંથ સુખકાર;
 વેગે ઉકલે વાટ વડી કથું, ઉપમા મતિ અનુસાર. ૮૦
 મહત્ત^૨ મંગળાચરણ પંચરૂપ ગ્રંથનું મહા મરોડે;
 કરીને જ્યમ પ્રારંભ વિષયનો, કરવા માંડ્યો કોડે. ૮૧

૧ લીલા. ૨ પૂર્વ જન્મે દીધેલાં. ૩ પંચરૂપી ગ્રંથનું
 મોટું મંગળાચરણ તે. વિસ્તારવાળા પુનાના કેમ્પનો જે મૈલ
 સુધીનો જે પંથ તે મૂક્યા પછી જે મહાખલેશ્વરની સીધી ચડકે
 ચઢ્યા તે જાણે ગ્રંથના વિષયનો પ્રારંભ.

પુના કેમ્પને પાછળ મૂક્યો, વેગે ઉપડ્યા વાળ;
 સડક ઉપર ધુધુઆટ ગાડીનો, શકે રહ્યો ઘન ગાળ! ૮૨
 નિયમ ન આગળપાછળનો કંઈ, નાના મોટા કેરો;
 જેને જ્યમ ફાળ્યું ત્યમ જતા, વેગ વધારી ઘણેરો. ૮૩
 ત્રિવિધ તાપથી જ્યમ આ જગ ખડું, અતિ સંતપ્ત સદાય;
 માત્ર મહાવૃષકેતુપદાશ્રય, જનને શાન્તિ જણાય. ૮૪
 ત્યમ સંતપ્ત સકળથળ છેકજ, ઉત્તરસૂર્યના યોગે;
 શાન્તિ શાન્તિ તવ મહાખલેશ્વર, નરતન રહે નિરોગે. ૮૫
 રાયરંકને એ સુખ શાન્તિની, સરખી લાલચ સાફ;
 અસહ્યતાનો દોષ ન માટે, મનથી કરવું માફ. ૮૬
 વળી સારથી ઉતાવળા સાફ, આતુર જવા આગે;
 હાંકવાનું હળવે કહિયે તો, મરણદુઃખ મન લાગે. ૮૭
 અંદર પડીને અથ ખેંચતા, હલકે ધુંસર હાલે;
 પંખ પ્રસારી ઉડતાં પંખી શું, ચટ ચટ કેટલું ચાલે. ૮૮
 ખળભળાટ કરતા ધીમો ચાલે, સામા મળે ખટારા;
 ખાનુ થવા સારથી બુગલક દે, આંખથી કરી અણસારા. ૮૯
 ઝટપટ જાય ખસી ઝબકીને, વાંકે માર્ગ વળીને;
 ભૂતદોષ જ્યમ ભાગો જાય દૂર, શંખનાદ સુણી બહીને. ૯૦

૧ પુનાથી ફેક મહાખલેશ્વર સુધીની પાકી સડક છે તેથી ગાડી
 ગાડાંનો ગડગડાટ ઘણો થાય છે. ૨ સારીપેઠે તપેલા, ખે-
 દ પામેલા. ૩ મહાદેવના ચરણોનો આશ્રય. ૪ મહાખલેશ્વરના
 પર્વતપર ભર ઉનાળામાં પણ ગુજરાતના શિયાળા જેવી ઠંડ પડે
 છે તેથી ત્યાં વિશેષ શાન્તિ રહે છે અને શરીરની તંદુરસ્તી
 સુધરે છે. ૫ પોતાના રાજની ગાડીથી આગળ વધવું એ અ-
 સહ્યપણું છે. ૬ ટપાલની ગાડી હાંકનારાઓ પોતાની પાસે
 બુગલ રાખે છે તે એવે વખતે વગાડે છે.

ધોષ મહાગંભીર બ્યુગલનો, ગડગડાટ ગાડીના;
 પવન તણા સુસવાટ વિરોધે, ઝુંડવાળી ઝૂડીના. ૯૧
 એ ત્રણે સુણી નાદ અનુપમ, પરમાનંદ પમાય;
 અનુભવસિદ્ધવિના જન અન્યથા, શી રીતે સંમજય. ૯૨
 આવે અતિ રમણિક અમરાઈ^૧, રસાલવૃક્ષ^૨ વિશાળ;
 સુડા^૩ પીક^૪ શુક^૫ અને સારિકા^૬, ખોલે ખેસી ડાળ. ૯૩
 હુંખ^૭ કેરીની પવનતરંગે, હલકે ચઢે હિલોળે^૮;
 ખાખટિયો^૯ બહુ ખરી પડે જ્યમ, મનુષ્ય મરકીને^{૧૦} રોળે. ૯૪
 સાખ^{૧૧} પરખીને ચાંદુ જરા કરી, પંખી આખું ફળ પાડે;
 અદ્ભુત સ્વાર્થ માટે જ્યમ અતિખળ, બહુજ પરાર્થ બગાડે. ૯૫
 ઝુડિયાં મારી ઝંઝેડે પણ, આંખો ફળ રૂડુ આપે;
 વિરોધિનું પણ પોપણ કરી જ્યમ, કચ્છપતિ દુખ કાપે. ૯૬
 રૂડાં વૃક્ષ રાંચણનાં રસ્તે, શોભે સફળ સુહાગી;
 હુંખ દીસે^{૧૨} જ્યમ ગ્યાસ દીપની, રમના તરૂપર લાગી. ૯૭
 ધણાં વૃક્ષ કેટલાં ગણાવું, ફળ ફૂલથી પ્રકુલ;
 ગ્રંથ વધે વળી વર્ણન કરવે, સમજણ મારી સ્થૂળ^{૧૩}. ૯૮
 પારવિનાનાં પંથવિષે વળી, અનુપ ગામડાં આવે;
 સામાસામી ઝોળખંધ ઘર, સડક ઉપર સોહાવે. ૯૯
 મહિમાવંતી સ્વારી મનોહર, સંભ્રમ જુએ સહુકો;
 કરથી પડતાં કામ મૂકીને, લાયક ત્યાંના લોકો. ૧૦૦

૧ આંખાવાડિયા. ૨ આંખો. ૩ પોપટ જેવા પંખી
 થાય છે તે. ૪ કોયલ. ૫ પોપટ. ૬ મેના. ૭ ડાળસાથે
 લાગેલી કેરીઝાનો જરથો. ૮ હોંચકા ખાય તે. ૯ નાની કે-
 રીઝા. ૧૦ કોલેરા. ૧૧ આંખાપર પાકવા આવેલી કેરી.
 ૧૨ જડી.

વસુમતિનાથ^૧ પ્રિછી વસુ^૨ લેવા, આગળ કર ઝોડે છે^૩;
 રક જાણી કરો કરુણા નરપતિ, દામ દયાનિધિ દે છે. ૧૦૧
 કેટલાક હરખે નિરખીને, સુંદર રાજકિશોર;
 વદન પ્રસન્નનું દર્શન કરો જ્યમ, મોર નિરખી ધનધોર. ૧૦૨
 ધન્યવંશ ધીમંત^૪ નૃપતિ જ્યાં, પ્રગટ્યા ત્રીખેંગાર;
 દિશા દિશા પ્રતિ વિમળ કીર્તનો, વિશેષ કૌંઘ વિસ્તાર. ૧૦૩
 દોહિ લેઈને દૂધ બધું પછી, બહુ વિધ બંધન ત્યાગી;
 ગાય ભેંસને હાકી મૂંઝ્યાં, ધર, વત્સ રાખી અનુરાગી. ૧૦૪
 લે સર્વસ્વ લુટી પાર્વટિયા, કાઢી મૂંઝે કરો ખાખી;
 અધિકાશાએ અર્ભકને^૫ જ્યમ, વળી ઓળમાં રાખી. ૧૦૫
 પ્રથમ એકઠાં પાદરમાં સૌ, થઈ ઉભેલાં ઠીક;
 ડાંગ^૬ લેઈને એક દુષ્ટ જન, ખતાવતો બહુ ખીક. ૧૦૬
 વત્સવિયોગે ધસે ધરભણી, ગાય ભેંસ કરી ધોષ;
 દુષ્ટ મારતો ડાંગ કુદીને, રાખે વારી સરોપ. ૧૦૭
 આવો રહ્યાં પશુ સર્વ એટલે, સંજ્ઞા કરો ગોવાળે;
 ધીમે આલ્યાં સીમ ભણી પછી, તૂણ ચરવા તતકાળે. ૧૦૮
 વાગે ઘંટ.ગળે બાંધેલા, સરવો તેનો સાદ;
 ગોપ મુખે મધુરો બહુ ગાળે, નિર્મળ વાંસળી નાદ. ૧૦૯
 એવો અલૌકિક રચના અતિશે, જ્ઞેતા જ્ઞેતા જૈયે;
 સોખતો સાથે વાગવિનોદે, લાયક સુખડું લેયે. ૧૧૦

૧ રાજ. ૨ પૈસા. ૩ ધરે છે. ૪ બુદ્ધિશાળી.
 ૫ બાળકને. અંગ્રેજનું રાજ્ય થયા પહેલાં આ દેશમાં ખાર-
 બટિયાઓના જીલમ ધણા પ્રકારના હતા, વેટમાર્ગુઓને લૂટી
 લઈ તેમનાં બાળક પાણુ પકડી જતા તેને ખાણુ પકડ્યું એમ કહે-
 તા, જ્યારે માખાપો ઘેરજઈ ધણું ધન તેઓને મોકલી દે ત્યારે
 તેઓ પકડેલા ખાણુને પાછા આપતા. ૬ મોટી જાડી લાકડી.

લાગે ભુખ તવ સાથ લીધેલું, ખાવું ખેચે ખાતે;
 તૃષા ટાળવા જળ આરીનું, નિર્મળ પિયે નિરાંતે. ૧૧૧
 લગભગ આવે સ્વારી સુહામણી, નૃપમણિની ખાડુ મેહે;
 આંખમળે અન્યોન્ય એટલે, સલામ કરીએ સ્નેહે. ૧૧૨
 એક ગાંડી અવિલોકી એવી, સુણો વિગત નરનાર;
 ભરી પેટિયો માલની ભારે, ઉપરાઉપરી અપાર. ૧૧૩
 ધમણ^૧ ચઢી ન શકેલી માટે, ગાંડી રહેલ ઉધારી;
 ઉપર પેટિયો પર ખેડો જન, ઉરને હર્ષ પમાડી. ૧૧૪
 જંગલ પાર જવા જન જાણે, ઊંટે ચઢીને આવે;
 પોલું મુખ કરી પારવિનાની, ભલી હવા લે ભાવે. ૧૧૫
 મન જાણે જઈ મહાખલેશ્વર, આમજ હવા ખવાશે;
 શિખી મેલું તો સાડ પ્રથમથી, ઠેકઠી^૨ નહિં તો થાશે. ૧૧૬
 એક ટનલ^૩ આવે એ રસ્તે, મૈલ અર્ધનો મ્હોટો;
 મૈલ આશરે ખાર^૪ ઉપર છે, જનો ખીન્ને ન જોટો. ૧૧૭
 સામસામી જે મુખથી પડતો, પાપા મૈલ પ્રકાશ;
 અંધારાનો એથી એમાં, તલભારે નહિં ત્રાસ. ૧૧૮
 આવે હારોહાર અચળ^૫ ખાડુ, ઊંચાઈ અતિ મ્હોટી;
 જ્યમ સિંહલદ્વીપના જંગલમાં, કુળ કુંજરનાં કોટી. ૧૧૯
 ઉભય ખાણુ ગિરિની આચ્છાદિત^૬, હરિત ઝાંડીથી લીલી;
 ઉપર વૃક્ષ ઊંચાં રચના રૂઠી, પક્ષપત્રથી^૭ પીળી. ૧૨૦
 લીલી ભરજરીના ઝોઢાપર, સુવર્ણ હોદ્દો શોભે;
 જાણે ગજયુથ ઉભાં નૃપતિનાં, લાયક દર્શન લોભે. ૧૨૧

૧ ખગી ઉપરનો આમડાનો પડદો. ૨ મશ્કરી-હાંસી.
 ૩ ત્રિવરમાર્ગ. ૪ પુનાથી ખાર મૈલ દૂર છે. ૫ પર્વતો.
 ૬ હાથીઓનાં. ૭ ઢંકાયલી. ૮ પાકા પાંદડાંથી.

ત્રણ ત્રણ ગાઉ ઉપર ટપ્પા છે, તેણે ટાયડકેરા;
 નાખી હારનીસૌ ખીન્ન અશ્વપર, બદલે જનગતિપ્રેર્યા. ૧૨૨
 આઝી ભેવા જેવી ઝડપ છે, એય કામની એવી;
 વિલંબ કરવી વિપળ એક પણ, કામ વિનાની કેવી? ૧૨૩
 દર ટપ્પે દૂયરે અશ્વ એક જન, વાર વાર બદલાય;
 સારથી ને રથ તો એનો એ, ઝડપે હાંડ્યા ભય. ૧૨૪
 આવે ઢાળ ચઢણ ત્યાં ઉતરી, સવેગ દોડે સાથી;
 સ્નાન કરેલો દોસે શરીરે, અતિશે પરસેવાથી. ૧૨૫
 એમ ઉતરતાં અશ્વે કરીયો, પાટુતણે પ્રહાર;
 પડ્યો ભમરિ ખાઈ પૃથ્વીમાં, “મેલો” કરી ઉચાર. ૧૨૬
 નારાયણવિણુ^૫ અનાથનરની, વૈધ કરે કો બહાર;
 ઉભી રખાવી ગાડી પાયું, વિમળ પાણી તેવાર. ૧૨૭
 સાવધ થયો શીશીનાં જળથી, સઘળી પીડ સમાણી;
 શમી ભય જ્યમ ભૂત શરીરથી, પાય ભુવો^૬ જવ પાણી. ૧૨૮
 એમ ચાલતાં આવી ઊભી, વિશાળ પર્વતવાટ;
 દુર્ઘટ છાતિવરામ ચઢણનો, ઘણો વિકટ તે ધાટ. ૧૨૯

૧ ગાડીએ જોડવાના ઘોડાપર જે સામાન નાંખવામાં
 આવેછે તેને હારનીસ કહે છે. ૨ ખે. ૩ ગાડીની સાથે રહે-
 નારો માણસ. ૪ મરી ગયો. મેલો એ મરાડી શબ્દ છે.
 ૫ શેષશાયી વિષય, અથવા મારી સાથે બેડેલો એ નામનો અ-
 ત્રેની હાંસપીટલનો કંપાઉંડર (દવા બનાવનાર.) એણે ઝડપથી
 ઉતરીને તે માણસને પાણી પાઈ સાવધ કર્યો હતો. ૬ ભૂત ઉતા-
 રનાર માણસ-ધુણનાર ધુણી ધુણીને ચાકે અને એ મહેનતથી
 ગળે સોસ પડે તેથી પાણી પાયા પછી ધૂણવું બંધ કરી થોડી
 વાર થાક ખાય વળી ઢોંગ મચાવે.

સવા આઠસે ફીટ હંચો છે, સિંધુ સપાટોયી સત્ય;
કાતરેજની હુંગરો નામે, વાજી લહે વિપત્ય. ૧૩૦
પ્રભુ પરાયણ થતાં પ્રથમ જ્યમ, કર્મકાંડ કરવાનું;
મહાખલેશ્વર જતાં પ્રથમ ત્યમ, કાતરેજ કુંવાનું. ૧૩૧
સંત સમાગમ સાધનવાળો, પામે ખાડું ન પ્રયાસ;
આ પંથે વસુનાં સાધનથી, તલભારે નહિ ત્રાસ. ૧૩૨
કેરીને ગિરિની કટિ કાઢ્યો, માર્ગ સુરંગ લગાવી;
ખીણભણી રૂંટી પાળ પથરની, ખચવાકાજ ખનાવી. ૧૩૩
અર્ધછિદ્ર અનુપમ દીસે છે, સુરંગનાં સાડુ ઠામે;
ખાણતણાં વણુરે વીર પુરપને, શોભે જ્યમ સંગ્રામે. ૧૩૪
ટીપે ટીપે પાણી પડે છે, કરેલ કુંડીમાં તે;
પર્વતપરના મંદ ઝરણનાં, વખાણ થાય ન વાતે. ૧૩૫
નાની જણાય ચીજો નીચેની, ઊંચે ચઢતાં આગે;
ઉચ્ચ પદસ્થિતની^૩ આંખે જ્યમ, અન્ય લોક લઘુ લાગે. ૧૩૬
વાંકેચૂકો માર્ગ વડો છે, દેઠયી દીસે ઠીક;
ચૂડ^૪ ભરવી અજગરવિટળાયો, નરને જ્યમ નખશીખ. ૧૩૭
દોહણ થયું એ હુંગરોપરથી, એકજ ચક્ર^૫ અમારું;
ખરાડવા લાગ્યું ખાડું જ્યમ કો, ખાડું દુખી મનુષ્ય ખિચાડું. ૧૩૮
અમને ભય ખાડું લાગ્યો અંતર, સારથિને ગણના શી ?
ડરે ન જ્યમ દરિયે તોફાનથી, ખરા પ્રવીણ ખલાસી. ૧૩૯

૧ હાથર પરાયણ થવા માટે મનુષ્યને અનુક્રમે ચઢતી પદ્ધતિ પ્રમાણે કરવા વેદમાં ત્રણ વિધિ કહી છે. પ્રથમ કર્મકાંડ, તેમાં પૂર્ણતા મેળવ્યા પછી ખીજો ઉપાસના કાંડ અને છેવટ ત્રીજો માનકાંડ. ૨ છિદ્ર. ૩ ઊંચા અધિકાર પર રહેલા માણસની ૪ આંટી ભરાવીને મજબૂત વળગી રેવું તે. ૫ પહાડું.

વારંવાર જુએ વળી વળીને, ઉલટ ભાંગિયે હાંકે;
 અંતર ભય પણ મુખે ન જણવે, ચિત ચોટેલું ચાકે. ૧૪૦
 ધીમે હાંકતાં અન્ય ગારિયો, આગળ થઈ અવિલોકી;
 કાળજમાં સારથી કચવાઈ, અતિ વેગમાં હાંકી. ૧૪૧
 પડ્યો કપાઈ ખુંટો પળમાં, ચક્ર જૂદું પડી નાહું;
 સ્વતંત્રતા જ્યમ આણસમજીને, મળતાં થાયે માહું. ૧૪૨
 ચીલે ગાડી ઘસડાતી ચાલી, લઠ્ઠા કેરા લાગે;
 પાંખ કપાયે પંખી જ્યમ ભોયે ઘસડાતું ભાગે. ૧૪૩
 અકસ્માત મિછિ એક સોખતી, કુદિયો પ્રબળ કરીને;
 જ્યમ ત્યમ પરિયો જમીનપર ઉર, ઘેર્ય ઘણુંક ધરીને. ૧૪૪
 તેને તનમાં ગુપ્ત લાગ્યું તે, મારા મનમોઝાર;
 દુખી થયો પણ દૈવતણો મેં, અતિ માન્યો ઉપકાર. ૧૪૫
 સાઈં થયું કે સરખી જમીનપર, અકસ્માત ઉત્પાત;
 નહિંતો ઊડી ખોણમાં નક્કી, હવ પડતાંમાં જલ. ૧૪૬
 કુદી પડવાનું હું કડું જટલે, અશ્વ ખળ્યા અવિલોકી;
 હરિ કરશે તે થશે હવે મિછિ, ઉર વૃત્તિ એ રોકી. ૧૪૭
 જટપટ સારથી જઈ લઈ આવ્યો, સહિત અશ્વ ખીજી ગારી.
 ચઢિને તેમાં સરવે ચાલ્યા, અતિ વેગથી અગાડી; ૧૪૮
 ખદ્દલાવા જ્યાં રહે તુરંગમ, ત્યાં જન રંક તમામ;
 ઘેરી વળે ગાડી પછી માગે, દયામણુ મુખ દામ. ૧૪૯
 ઉરમાં જો કંઈનાં પ્રેરણા, કરે જગત કરતાર;
 યથાશક્તિ તો દે પંથીજન, આપે ખની ઉદાર. ૧૫૦
 પંથ કપાયે પ્રસન્ન વદને, જ્યમ જ્યમ આગે જ્યે;
 તાપતણો પરિતાપ વધે તન, કોને તે દુખ કૈયે? ૧૫૧

કરુણાદષ્ટિ કચ્છપતિની, સાથ ઉપર ભલિભાંતી;
 મૂર્યતાપના પરિતાપથી, પમાડનાર પ્રશાન્તિ^૧. ૧૫૨
 મિનીટ ખટમાં એક મૈલ હય, કરે પંથ કોઈથી;
 અગનગાડી સાધારણનો પણ, વેગ નહીં વધુ એથી. ૧૫૩
 ટુંકાં ટાયડાં પણ તેજસમ, ડચકારે ખાડુ દોડે;
 ઉગામવા દે નહિં આખુલ એ, ગુણી શિષ્યની ગોડે^૨. ૧૫૪
 સિરવલકેરી સમીપ પહોંચ્યા, હોંસે વધી અગાડી;
 પોણી એકત્રીશ મૈલનો, મૂક્યો પંથ પછાડી. ૧૫૫
 ત્યાહાં સુખદ ખંગલો કર્યો છે, મુસાફરોને માટે;
 સગવડ સર્વ પ્રકારતણી ત્યાં, સારી મળે વસુ સાટે. ૧૫૬
 કોતરો પર્વત એક કર્યું છે, સરવર ત્યાં સુખધામ;
 પરોપકારી પાંડવોનું છે, એ અતિ અલ્પુત કામ. ૧૫૭
 સંતહૃદયસમ સ્વચ્છ ઘણું છે, નૃપગુણસમ ગભીર;
 કુટિલ ભૂકુટિવાળાં સ્ત્રીવદનસમ, મધુર તેહમાં નીર. ૧૫૮
 અથવા કોતરો યુધિષ્ઠિર^૩ ભરી, સ્વાંત^૪ વિમળતા એમાં;
 ખીજ પાંડવોએ^૫ નિજગુણની, ગંભીરતા ભરી તેમાં. ૧૫૯

૧ વિશેષ શીતળતા. ૨ જૈમ, પ્રમાણે. ૩ હસ્તિનાપુર-
 ના પાન્ડુ રાજાનો જૈષ્ઠપુત્ર. કૌરવોએ કપટદત્તમાં હરાવી પાન્ડુ-
 વાને વનવાસ દીધો તે વનવાસમાં એએએએ ઘણાં સુકૃતો કર્યા
 છે. જુનાં અલ્પુત કામના બનાવનારની તવારીખ મળતી નથી
 ત્યારે તેવાં કામો સાથે આજે પાન્ડવોનો સંબંધ જોડે છે, તેમ
 ત્યાંના લોકો એ સરોવરને પાન્ડવોનું બનાવેલું કહે છે, તે ખરું
 પણ હોય. ૪ પોતાનું અંતઃકરણ. - મહાભારતમાં યુધિષ્ઠિરના
 મધુગુણોનું જે વર્ણન કર્યું છે તેમાં તેના અંતઃકરણની વિશુદ્ધતા
 બહુ વખાણી છે. ૫ અર્જુન, ભીમસેન, નકુલ અને સહદેવ.
 ભીમસેન ઉચ પ્રકૃતિનો હતા તથાપિ તેણે યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાનું
 અતિ દુઃખના પ્રસંગમાં પણ ઉલ્લંઘન કર્યું ન હતું, તે પરથી તે
 ગંભીર પ્રકૃતિનો હશે એમ સંભવે છે. ખીજ ભાષ્યો તો
 નિરંતર યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞામાંજ રહેતા હતા.

પતિનાં પાવન કૃત્ય ભણી પછી, કુટિલ ભૂકુટિ કરી કોડે;
 દ્રૌપદિએ^૧ અતિ પ્રસન્ન વદને, હશે નિરખિયું હોડે. ૧૬૦
 તેથી તમાં સ્વચ્છપાણું વળી, ગંભીરતા મધુરાઈ;
 હશે શું આઘ્યાં મુજ્જમન ભાસે, ચતુરતાણી ચતુરાઈ. ૧૬૧
 એમ ચાલતાં ખામ્ખટકીની, દુર્ઘટ હુગરી આવી;
 પુનેથી ચાળીશ મૈલ પધારી, સ્વારી નૃપની સુહાવી. ૧૬૨
 ચઢવા માંડ્યો ઘાટ ચઢણ તે, છાતિભેરનો છેક;
 વારંવાર વખાણ કરે શાં, વાળું તણાં સવિવેક. ૧૬૩
 કર્મકાન્ડની પૂર્ણાહુતિ કરે, ઉપાસના આરંભ;
 કરિયો જાણે કોડ ધરીને, દિલથી ત્યાગી દંભ. ૧૬૪
 રચનાખંધ શિખર ગિરિકેરાં, સપાટિ ઉપર સ્વચ્છ;
 વિમળગુણે પરિમિત વિવેકિજ્યમ, કૃપાળ મહિપતિ કચ્છ.
 વિવિધ વિહંગમરે શૃંગતરે^૩ પર, મુખે મધુર સ્વર તાણે;
 વિમળ હવા ઘણી ખાવા તેડે, જતા પંથોને જાણે. ૧૬૬
 કેટલાક ખોરા હુંગર ખાડું, વૃક્ષ દીસે વચગાળે^૪;
 ગૌરવાર્ણના ગૌરમટીથી^૫, નર વિસ્મય થઈ ન્યાળે. ૧૬૭
 જાણે ગુણુ ગંભીર નૃપતિના, સુભગ માન માટેજ;
 કર ટોપી ગ્રહિ શીશ ઉઘાડે, ઉભા સભ્ય અંગેજ. ૧૬૮
 શિખર ગગનચુમ્બિત^૬ અતિ આરૂં, ગિરિનાં ઘણાં જાણાય;
 નીચે ઉભા રહ્યો હુંચે ન્યાળતાં, પાધરી પાણ પરી જાય. ૧૬૯

૧ પાંચાલ દેશના કુપદ રાજાની પુત્રી. એના સ્વયંવરમાં
 મચ્છવેધની સરત હતી. અર્જુન મચ્છવેધ કરી એને પરણ્યો.
 પણ પછી કુંતીમાતાનાં વચનથી એ દ્રૌપદી પાંચે પાન્ડવોની સ્ત્રી
 થઈ રહી હતી. વનવાસમાં તે સાચે હતી. ૨ પક્ષિઓ. ૩ શિખર.
 ૪ વચલા ભાગે. ૫ ગોરી માટી. ૬ આકાશને ચુંબન કર-
 નારાં—અર્થાત્ ઘણાં ઉંચા. ૭ સુંદર.

ખામ્ખટકી ગિરિનોકટિ મારગ, પાળસહિત પેખાય;
 ઉપર ચઢી જ્ઞેતાં ઉપમા ઉર, આવે એવી પ્રાય. ૧૭૦
 કંદોરો લંગોટી કટિમાં, શિર ટોપીથી સુહાવી;
 અન્ય અંગ મેલી ઉધાડાં, ઉભો ખલાસી આવી. ૧૭૧
 કંઈ રથના પાટા ખસી પડિયા, ચક્ર થયાં કંઈ ચૂર્ણ;
 ખામ્ખટકીની ડુંગરો કેરો, પંથ કરતાં પૂર્ણ. ૧૭૨
 મૈલ કપાયા સુડતાળિશ તવ, સુરેલ આવ્યું સાંઝ;
 ખીજે ખંગલો પ્રવાસો માટે, ચાહી રચ્યો ત્યાં ચાર. ૧૭૩
 નિર્મળ નીર તણી નીરા નદી, મંદ પ્રવાહિની આવી;
 સેતુ પરમ સુંદરપર ચઢીને, ભાળતાં તે ભાવી. ૧૭૪
 સ્નોહથી નિસ્પૃહ^૧ લાલચુ પિયુની, નાખે નાર નિસાસો;
 પિયેરિયાં પણ પુરો ન પાડે, સદાય સાસરવાસો. ૧૭૫
 એવી નારી દિનદિન દુર્બળ, સુકાંતી જાય શરીરે;
 તાદશ સૂક્ષ્મ પ્રવાહ અંગની, નીરા નદી નિરખી રે. ૧૭૬
 વિમળ આવ્યું પછી વાઈગામ જ્યાં, વાલવવાસ^૨ વિરોધ;
 કુખ્યાનદીને કાંઠે વચ્ચું છે, ખડુંધા લાગ્યું ખેશ. ૧૭૭
 ચોપન મૈલ પુનેથી ચહીને, આવ્યા વેગ અધિક;
 જીજ્ઞે ખંગલો પ્રવાસો માટે, કર્યો છે ત્યાં ઠીક. ૧૭૮

૧ ખેતમાવાળો-યુજરાતમાંના ચરોતર, વિભાગના તેર
 ગામના લેહ્યા પાટીદારોની ન્યાતમાં જેઓ કુળવાન ગ-
 ણાય છે તેઓ પેરામણીમાં કન્યાના આપ પાસેથી ઘણા રૂપેયા
 લે છે. પરણીને ઘરખાર માંડે, સંતતિ થાય ત્યાંસુધી પણ કન્યા-
 ના આપે જમાઈને અને દીકરીને ઘણુંજ આપવું જોઈએ. જે-
 નાં માખાપ તરફથી વધારે આમદાની હોય તે સ્ત્રી તેના વરને
 તથા સાસરીયાંને વિશેષ બહાલી, પછી યુણ ને રૂપગમે તેવાં હોય.
 એ રીતમાં હમણાં થોડો સુધારો થાય છે. ૨ બ્રાહ્મણ.

સુહામણાં સુરમંદિર તીરે, ખાંધેલા ખાહુ ધાટ;
 સેતુની^૧ શોભા નિરખિ અલૌકિક, ઉરના દૂર ઉચાટ. ૧૭૯
 નાહિ ધોધ નિર્મળ નરનારી, પૂજે પ્રભુ સહુ કોય;
 અહો ભાગ્ય ભવમાંય નિરંતર, હરિપદ ચિંતન હોય. ૧૮૦
 થયા ખરા મધ્યાનહ ત્યાહાં રવિ, તપ્યો પ્રચંડ તમામ;
 આકુળવ્યાકુળ સર્વ થયા ઉર, લાલમ^૨ મુખે લલામ^૩. ૧૮૧
 કાર્ય તણ અનિવાર્ય^૪ ગરમીથી, જન સંતાપ સભીત;
 ક્રોધવંત નૃપને નિરખી જ્યમ, અરિ ભાગે ડરો ચિત્ત; ૧૮૨
 જલદવરાયની^૫ જે જન ઉપર, કૃપાનજર રજ હોય;
 દેનારૂં પરિતાપ ન તેને, કળિમાં જોતાં કોય. ૧૮૩
 ખેડા ખાહુ તેથી સહુ જનનું, અકડાઈ ગયું અંગ;
 આધાપાછા થયા ઉતરિયા, ત્યાં જન તેહ પ્રસંગ. ૧૮૪
 કમળાસન કરી ઉપાસના જન, કરતાં કષ્ટ સહેછે;
 ટટાર^૬ થઈ પૂર્ણાણુતિ^૭ વેળા, પ્રદક્ષણ શું ફરેછે? ૧૮૫
 ભીડ કરી ઊંભાં ભીખારી, જાણે વિપ્રસમાજ;
 દાન દક્ષણાશાએ મળિયા, નિરખીને નરરાજ. ૧૮૬
 તીર્થગેરનો ડુખાવવા હક, આવ્યો વારવ એક,
 “ગેાર કરો નરરાજ મને હું, છઠાં પ્રવીણજ છેક.” ૧૮૭
 પરમ વિકટ ડુંગરી પુસુરની, ચઢવી ખાહુ મુરકેલ;
 તેણે ટાયડાં તણેને જોડયા, ખચ્ચર પાય ઠરેલ. ૧૮૮
 ઉપાસના તણે જ્ઞાનવિષે જવ, લાયક વૃત્તિ લાગે;
 ભેદાભેદ ખધી વસ્તુથકી, ભણી રીતે તવ ભાગે. ૧૮૯

૧ પુલ. ૨ લાલાય. ૩ સુંદર. ૪ ન અટકાવી શકા-
 ય એવી. ૫ શ્રીકૃષ્ણ, અથવા યદુકુળના રાજાની. ૬ સીધા
 ઉભા રહીને. ૭ યજ્ઞમાં હોમનું કર્મ જે દિવસે મંપૂર્ણ થવાનું
 હોય તે દિવસે નાળિએરહોમતી વખતે ઉભા થવું પડે છે.

માન અમાન ન જ્ઞાન થયે મન, સમદર્શી સંસારે;
 જીવનમુક્ત તે જન જગમાંહે, પેખી જોતાં પ્યારે. ૧૯૦
 હૃદ્ય પુદ્ય ટુંકાં ખચ્ચર પણ, ઠરેલ પગનાં ઠોક;
 ચાલ્યે અપળ ચઢાણુઉપર તે, એ ખપ યોગ્ય અધિક. ૧૯૧
 કેટલેક સુધી સપાટ મારગ, અચળ ચઢતાં આવે;
 ઉભય ખાજુ માર્ગની અનુપમ, સુંદર તર સોહાવે. ૧૯૨
 ઘણા ગાઉ સુધી છૂટા છૂટા, તૃણ ને વૃક્ષ વિનાના;
 કરિવર કાય સમાને કાળા, નિરખ્યા હુંગર નાના. ૧૯૩
 મનુષ્ય મસ્તકાકાર મનોહર, પહાણ સમીપ પડેલા;
 મૃતિકારક્તચૌર મિશ્રિત દીસે, ખાલુ ભુખરા ને મેલા. ૧૯૪
 એવી પૃથ્વી અવિલોકી ઉર, અનુપ કલ્પના આવી;
 ધર્મક્ષેત્ર કુરક્ષેત્રની^૩ જાણે, સમરભૂમિ^૪ સોહાવી. ૧૯૫
 ભીખમ^૫ કર્મ કરી માર્યા ભીમે^૬, ગજ બળવંત ધણેરા;
 રથે ખેસી પારથે^૭ મહારથો^૮, વીર હણેલ વડેરા. ૧૯૬
 ધાવ સ્થાનથી ઝરે ઘણું જ્યમ, શોણિત^૯ ગેર સમાન;
 પડ્યા વીર ગજપ્રાણવિનાયક, ઉપમા શી કહું આન? ૧૯૭

૧ શ્રેષ્ઠ હાથી. ૨ રાતી માટીથી. ૩ પાંડવ કૌરવની
 મહા ભારત લડાઈ જે ડેકાણે થઈ તે સ્થળ. હાલ પાનિપતના
 મેદાનને નામે આજણ્યાય છે. ૪ રણભૂમિ. ૫ ભયંકર
 ૬ ભીમસેન. કૌરવ પાંડવનું અક્ષર દિવસ મહાભારત યુદ્ધ આ-
 લ્યું હતું. કુર્યોધનપક્ષી કરણે ભીમસેનને અતિશય મંકડામણમાં
 એક દિવસ સુદમાં આણ્યો હતો ત્યારે ભીમસેને પોતાનું હતું
 તેટલું બળ વાપરી કૌરવ દળનો ધોર મંહાર કર્યો હતો તેમાં
 હાથી ઘણા માર્યા હતા. ૭ અર્જુન. ૮ દશહજાર યોદ્ધાઓની
 સાથે એકલો લડનારો. ૯ લોહી.

ચઢાણ થતાં શરૂ ઉભય ખાનુએ, વાડ વડી ત્યાં આવે;
 પાસે ખીણ ગંભીર પરમ તે, ભીતર ભય ઉપજાવે. ૧૮૮
 ભૈરવજીવ તણો ભય ભરિયો, જો ઉર તર્ક કરાય;
 છુટે કમકમી "ધડકે છાતી, રોમાવળી ખડો થાય. ૧૮૯
 ખીણ સમીપ સપાટ ભૂમિપર, ચોરસ ક્ષેત્રો ચાર;
 પાળ ફરતિ ક્યારા શુભ મધ્યે, ધાન્યથી લીલા ધાર. ૨૦૦
 ખાંધી પાલવ કોર મનોહર, લલિત છુટા ભરો લીલા;
 સુકધી ચુંદરિયો શું ખતરીએ, ખોરો ચતુર્દશિ ખીલા. ૨૦૧
 ધુમટાકાર ઘણી ડુંગરીયો, ઝાઝી શોભા જોની;
 નીચેથી સંધિઓ દેઠ સુધી, તૂળ વચગાળે તેની. ૨૦૨
 કટિએ રાખો કમાન મનોહર, ખટકો મનથી ખસેડી;
 પરમ રમ્ય પરિધાન કરી ઉભી, લીલું ગવન શું લેડી. ૨૦૩
 વિલોકતાં પાછું ફરો પ્રેમે, વાઈ ગામની વાટ;
 તલેટોસુધી તે ત્રાંસી સીધી, ઘણો રૂડો છે ઘાટ. ૨૦૪
 વાઈગામ વાંસે પરચું બાણી, કુટિલપાણુ તણ કોડે;
 સીધો થઈ શું સર્પ પેસવા, રહિને દરબાણી દોડે. ૨૦૫
 છ સાત મૈત્ર ચઢાણ ચઢ્યાપછી, શંકા સર્વ નિવેડી;
 તાજ ખળના તુરંગ જોડયા, ખચ્ચર મૂક્યાં ખસેડી. ૨૦૬

૧ જે સુખ આ જન્મમાં પ્રયાત કરતાં પણ પ્રાપ્ત
 ન થાય તે સુખ ખીજા જન્મમાં મેળવવા અથવા મનનું
 ધાર્યું થવા શરૂ કાચીમાં જઈ કરતૂત મુકાવવાની વિચિત્ર રીત
 જૂના વખતમાં ચાલતી હતી, તેમ તેવા કારણોનું પવંતના ઉંચા
 શિખર પર ચઢીને ત્યાંથી કુદકો મારી પ્રાણ ત્યાં કડી ધચ્છ્યું
 સુખ ખીજા જન્મમાં મેળવવાનો ચાલ હતો. એ પ્રમાણે શિખર
 પરથી પડી મરવું તેને ભરવજીવ કહે છે. ૨ રંગનું કામ
 કરનાર. ૩ સાંધો. ૪ ગૃહસ્થની સ્ત્રી.

અધિક વેગથી આગળ ચાલી, સ્વારી નૃપની સારી;
 મૂર્યતાણી પાણુ પૂર્ણ ઉચ્ચતા, ક્યું શું તે દુષ્કારી. ૨૦૭
 જ્યમ જ્યમ થાય સમીપ પદામ્બુજ^૧, પ્રતાપપુંજ પ્રભુના;
 ત્યમ ત્યમ તાપ ટળી તન શાન્તી, ઘણીજ થાય સુશુભ^૨. ૨૦૮
 એમ ચાલતાં પંચગિની પાણુ, પુનિત પંચવટી^૩ તુલ્ય;
 પુનેથી ખાસઠ મૈલ ઉપર તે, આવ્યું સ્થાન અમૂલ્ય. ૨૦૯
 એથો ત્યાં ખંગલો ચણલો, મુસાફરોને માટે;
 પરમ સુલભ સુખ પ્રવાસી જનને, એમ મળે એ વાટે. ૨૧૦
 મહાખજેશ્વરનો ગિરિ ત્યાંથી, સ્પષ્ટ જણાતો જોઈ;
 હર્ષ હાસ્યમિશ્રિતની કલ્પના, પુરું સુણજે સહુ કોઈ. ૨૧૧
 જાણે યદુકુળ નૃપને જોઈ, શશિરોખર^૪ જગત્તાતા;
 પરંપરાનું પરમ સખાપણું, સંભારી શું સુખદાતા. ૨૧૨
 સજે આમૂંષણ શુભ સર્વાંગે, મિલન પ્રસંગ વિચારી;
 ભુજંગનામુજ^૫ કોપિન^૬ કરિયાં, શશીમુકુટ શિરધારી. ૨૧૩
 વિભૂતિદાતા^૭ સેવકને, તન વિભૂતિ^૮ એળી વિશેષે;
 ઉભા થયા ગિરિશિખર ઉપર શું, મહીપ જોવા મિષે. ૨૧૪
 કિરિટચંદ્રના પિયૂષ^૯ મિશ્રિત, કૃપાકિરણ વિસ્તારી;
 ખાર મૈલપરથી રથ નિરખ્યો, ભૂપતિકેરો ભારી. ૨૧૫

૧ ચરણકમલ. ૨ મારા ગુણવાળી શાન્તિ. ૩ નાશકથી
 અર્ધમૈલ દૂર પંચવટી છે ત્યાં લક્ષ્મણનું તપોવન છે. ૪ શંકર.
 મુમુદ્ર મંથન કરતાં જે ચૌદ રત્નો નીકળ્યાં તેમાં ચંદ્રપણ નીકળ્યો,
 તે ચંદ્ર શિવે પોતાના મુકુટમાં આરોપિત કર્યો. ૫ તેથી તેમનું
 શશિશેખર એવું નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૬ કોપીન ભિરવી રાખતા
 કમરની આસપાસ જે નાળીઅરનાં છાંડાંનું વણાને દોરડું કરે
 છે તે. ૭ લંગોટી. ૮ પૈભવના આપનાર. ૯ ભરમ.
 ૯ અમૃત-ચંદ્રમાં અમૃત છે, તે ચંદ્ર શંકરના મુગટમાં છે
 તેથી મુકુટના ચંદ્રના અમૃતથી મિશ્રિત થયેલાં કૃપાકિરણ.

ઉત્ર^૧ સ્વરૂપ ત્યાંથી અવિલોકી, અંતરમાં અકળાઈ;
 ઉભી પુછરીએ પાછે પગલે, નાઠી ઉભળતાપાઈ^૨. ૨૧૬
 જ્ઞાનરૂપ ભૂપની ભામની, સુગુણા શાન્તિપાઈ^૩;
 લીલા અમને રક્ષણનીએ, શુભ સાદર કર સાહી. ૨૧૭
 હોય સ્વભાવ કુલિનકામનીનો, કોમળ કરણાવંત;
 શકે ન દેખી દુષ્પિત સુજનને, આણે દુષ્પનો અંત. ૨૧૮
 ગંભીર ઘોષ કરંતો, હયરથ, આગે જ્યમ જ્યમ આવે;
 હર્ષ માય નહિં હર ઉર જાણે, કરણાનાથ કહાવે. ૨૧૯
 સ્પષ્ટ જણાય સમીપ જતાં ગિરિ, દૂર થતી કાળાશ;
 દ્રેશ્કાર નિરખી નૌતમ અતિ, તર્ક કર સહુલાસ. ૨૨૦
 હર્ષવેગથી અંગ પ્રકુલ શિવ, ભૂષણ તંગ તમામ;
 કોપીન મુજના ભુજંગ અંગથી, સરી પડ્યા શું કામ! ૨૨૧
 કર પ્રસારી કરણાનિધિ કોડે, જેમ આલવા જાય;
 ભય પામી ઉર ભુજંગ ત્યમ ત્યમ, પ્રભુથી દૂર પળાય. ૨૨૨
 ટુંકા સમજી તાણીને લાંબા, જો કરશે ત્રિપુરાર;
 તુટ્યે આંકડા તરફથી મરણું, જાણી કદુકુમાર^૪. ૨૨૩
 ઘોર આહિમાં ભરાઈ ખેઠા, નિરાશ થઈ શિવભય.
 ઉભા દિગંબર^૫ સંકોચાઈ, જય જય જોગી સ્વરૂપ. ૨૨૪
 એક કહુ ગણુ હસિ મુખ હરને, દેવ પધારો દેરે;
 શિવ મંદીર પેઠા શરમાઈ, કવિજન નમી કહેરે. ૨૨૫

૧ શંકરનું સ્વરૂપ. વિષ્ણુ મંહારસમયે એવું ભવંકર રૂપ ધાગણુ
 કરે છે એ કારણથી શંકર ઉત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે. ૨ ગરમી પાઈ.
 ૩ શીતળતા પાઈ. ૪ કદુના દીકરા. સર્પકુળની માતાનું નામ
 કદુ. ગરડતી મા વિનતા અને કદુ એ બે બેનો થાય. ૫ દિશા-
 આં ૩૫૧ વચ્ચે છે જેમને એવા શંકર. અર્થાત્ નમ.

કવિનાં મનમંદિરમાં એ રૂપ, કરશે નિવાસ ક્યારે,
 અહો ભાગ્ય તું સહાય કર, શિવ, એ વિનતી ઉરધારે. ૨૨૬
 શીતળ મંદ સુગંધી પવનના, તરંગ આલ્યાં ત્યાંથી;
 સમર્થ શિવસામિપ્ય^૧ કહો ત્યાં, કલેશ ઉખળતા ક્યાંથી. ૨૨૭
 શમ્યા સર્વ પરિતાપ સર્વના, પંચગૌનીથી પ્રમાણુ;
 મળ્યો મહાત્રય મહાખલેશ્વર-તણો, ખરો સુખ ખાણુ. ૨૨૮
 કારમી ઝડપ કરે સારથી, એ-કેકયો થાવા આગે;
 જનૈયા^૨ જ્યમ ધી પાવાતક, હોડ કરીને હોકે. ૨૨૯
 છ વાગતાના નીકળેલા તે, ખપોર પછી ખે વાગ્યે;
 સાથ સહિત નરનાથ પધાર્યા, અતિવેગે સહુ આગે. ૨૩૦
 ખાર કલાકનો મુસાફરી તે, આઠ અવરમાં કીધી;
 મહાખલેશ્વરને ચરણે નમી, લાયક શાન્તિ લીધી. ૨૩૧
 સુધડ બંગલો ખોલિમિયા^૩ તે, શાળુગારી કીધ સારો;
 ફરતાં તર ફાલેલ કુલેલાં, ઉત્તમ એહ ઉતારો. ૨૩૨
 વિપિન^૪ તપોવન^૫ તુલ્ય ફરતું છે, વળી એકાન્ત વિશેષ;
 સુધડ તર્કસંકલના જ્યાં વસી, પંધાયે ખાડુ ખેશ. ૨૩૩
 ત્યાં નિવાસ યદુકુળ નૃપનો જ્યમ, નંદનવને સુરેંદ્ર;
 સોળકળા સંપૂર્ણ ભૂપકુળચંદ્રતણો મુખચંદ્ર. ૨૩૪

૧ શિવનીપાસે. ૨ વરની સાથે જનારા માણસો. ૩ વર
 ખીજે ગામ પરણવા જવાને. હોય ત્યારે રથ પેલ ગાડાં વગેરે
 વાહનો જોતરી જનૈયા તેની સાથે જાય; તેમાં જે વાહન પહેલું
 વરને સામરે પહોંચે તે વાહનના ખલદને કન્યાનો ખાપ ખધા
 કરતાં વિશેષ ધી પાયછે. એ લાલચથી જનૈયા બહુજ જોરમાં
 ખળદ દોડાવેછે. ૩ એ નામના મુખર્ષના ચાહુદી વ્યાપારી
 સર. ડેવીડ સામુતનો છે. ૪ વન. ૫ તપ કરવાનું વન.

નિરખી નિરખી હરખે ઉર સૌનાં, શીતળ થાય શરીર;
ભાસે દિવ્ય નર્વીનતા સરવે, ગિરિવર ગુણ ગંભીર. ૨૩૫
વૃક્ષ નર્વીન ફળફૂલ નર્વીન નરનારી નર્વીન પોશાકે;
ભાષા ભૂમિ નર્વીન સહુ ભાસે, વરણવતાં જન થાકે. ૨૩૬
મર્યાસી^૧ જન અમરાપુર^૨, અવિ-લોકી અચંખો પામે;
અલ્હુત રચના નિરખી તેમ સહુ, ચિત્ત ચક્રિત તે કામે. ૨૩૭
પરિજનના વિશ્રામધામ નૃપ, એ દિન કૌંધ આરામ;
વિગતપરિશ્રમ થયા સુવિગતે, કરવા મંગળ કામ. ૨૩૮
પ્રથમ પરસ્પર મિલન કાર્ય ગુણુ-વાન ગવર્નર સાથે;
મહામર્તિ મેખર કૌંસિલના, ભેટ લિયે ભલિભાંતે. ૨૩૯
પરમાદર પુછી કુશળ પરસ્પર, વળગે વિધ વિધ વાતે;
ધાણા દિવસનો ગાઠ પરિચય, હોય ન જાણે આ તે ! ૨૪૦
ખોલતું ચાલતું મળતું મનોહર, દેખી થાય સહુ દંગ^૩;
વિવેકનિધિ પશ્ચિમ વસુધા પતિ-તણો^૪ રહાય સૌ સંગ. ૨૪૧
વાણી વિનય ભરી પ્રિય પરિમિત શબ્દ અથિત શોભે છે;
સુણવા તે મહામતિનાં મન પણુ, લક્ષવસા લોભે છે. ૨૪૨
બુદ્ધિ વિશાળ હરેક વિષયમાં, પ્રવીણતા નિરમાની^૫;
મુખપર સ્પષ્ટ વિરાજતી ગંભીર-તા મહોપાળપણાની. ૨૪૩
એ આદિક ગુણ જ્ઞાન ઘણાંથી, દેશીવિદેશી તમામ;
પ્રગટપણે મુખ કરે પ્રસંશા, ધન્ય નૃપતિ મતિધામ. ૨૪૪
મહાખલેશ્વરમાંય ગાળશે, ગ્રીષ્મફાળ મહોપાળ;
એવું જાણી કરછી શ્રીમંતો, આવ્યા ત્યાં આ સાલ. ૨૪૫

૧ મારવાડનો રહેવાસી ૨ દેવલોકોની પુરી. ૩ અચરજ થવું. ૪ પશ્ચિમ દિશાભણીની પૃથ્વીના સ્વામી-કરછદેશ હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ ભાગમાં છે તેથી. ૫ અભિમાનવિનાની.

નૃપમિલાપ ત્યાં થશે નિરંતર, જે ગુણવાન ધણાજ;
ભીષ્મ ગ્રીષ્મનો ભય વળી ટળશે, એક પંથ દો કાજ. ૨૪૬
વૈશ્ય^૧ ધણા વકરો કરવાને, દૂરથી આંખ્યા દોડી;
ગરમ^૨ વસ્ત્રના ભરી ગાંસડા, જર લેવાને જોડી. ૨૪૭
હીરા મોતી માણિક્ય મનોહર, ઝવેરી લાંબ્યા ઝાઝા;
ખપશે તો ઠોક નહિં તો થઈ શું, ત.હું હવા લઈ તાજ.
કચ્છી ફેરિયા ત્યાં પણ ફરતા, માલવિવિધ લઈ માથે;
નિરખી નિરખી નિજ નૃપને હરખે, મગ્ન રહે મન સાથે.
જ્યાં વિચરે ત્યાં સહુ ને જણવે, સાભિમાન^૩ સાનંદ^૪;
આંખ્યા છે ભૂપતિ અમારા, કૃપાળુ ને સુખકંદ. ૨૫૦
કમટપટ્ટ^૫ ને કૃપણ કસરીયા, મારવાડી ત્યાં મેલા;
વ્યાજરૂપે કાળજ કંઈનાં ખઈ, ખહુ તન પુટ^૬ ખનેલા. ૨૫૧
જીવદયા^૭ પ્રતિપાળ કહાવે, અંશ ન જીવદયાનો;
સ્વરૂપ^૮ કહાવે પણ કર્મ કુટિલ, જેમ જગતજન જાણો.
એ આદિક વર્ણન પછીથી હું, કનીશ કોડ ધરીને;
પ્રથમ વશણું નૃપચરિત્ર નિર્મળ, હોસે નમી હરિને ૨૫૩

૧ વેપારીવર્ગના. ૨ ઉનનાં લુગડાં-મહાખલેશ્વરમાં ટાઢ
પડે છે તેથી ત્યાં ગરમ લુગડાં પહેરી રાખવાની જરૂર છે.
૩ અભિમાનસહિત. ૪ આનંદસહિત. ૫ કપટ કરવામાં
ચતુર. ૬ જડા. નાભીથી નીચે ઘોતીધું પહેરવાનો મારવાડી-
આનો આલ છે તેથી તેમના પેટનો કાંદો દેગડાસરખો બનીને
તેમની જડાઇમાં વધારો કરેછે. ૭ નાનાજીવો જેવાંકે કીડી
મંકોડી ચાંચડ માંકણ વગેરેનું પ્રતિપાળન કરેછે પણ વ્યાજે
રૂપેયા લેવા આવેલા મનુષ્ય પ્રાણીપર તેઓ ખીલકુલ દયા નહીં
રાખતાં તેને જોડો નીચોવાય તેડો નીચોવેછે. ૮ વહલભ
કુળના મહારાજને સ્વરૂપ પણ કહે છે.

ખે ત્રણ દિવસે સાથ અને સાહિત્ય મળ્યાં સૌ આવી;
 પછી ત્યાહાં ઠરૌઠામ પરચા સહુ, હૈયું ખહુ હરખાવી. ૨૫૪
 સાથ ધણો નરનાથની સંગે, નિવાસ થળ ત્યાં નાનું;
 ભીડ થરો પ્રિછિ નિદાન શોધ્યું, વનમેદાન મઆનું. ૨૫૫
 અર્ધ મૈલ દૂર ખોહિગિયાથી, તાણ્યા તંચુ ત્વરિત;
 શિક્ષક ઉપશિક્ષકને અર્થે, નિવાસ થળ નિશ્ચિત. ૨૫૬
 સમીપ હયશાળા રચિ સુંદર, ધામતાણી પરસાળ;
 મુનિ નિવાસસમ પવિત્ર ભાસે, સ્થળ તે વહું વિશાળ. ૨૫૭
 પૂર્વદિશા૩૫૦ ગોખભણી ત્યાં, ઝુકી રહેલી આડી;
 સદા પદ્મવિત વૃક્ષો વિધવિધ, ઢાળપરતી વળી ગાઢી. ૨૫૮
 પત્ર વિચિત્રવરે ચક્રચકતી, લીલીછમ લલિતાંગીર;
 ખેસાડી ખહુચરની જાણે, ઓપ ચઢાવી આંગીર. ૨૫૯
 ચાચર૩૫૪ મેદાનવિષે રહી, પ્રભાતમાં ઉઠી પ્રીતે;
 રવિ વંદતાં ઉરે ખહુચરનું, સ્મરણુ થતું એ રીતે. ૨૬૦
 ધારી ધારી જ્ઞેતાં એ આડી, ઘણી દીસે ગંભીર;
 આંખનું તેજ વધે ત્યમ અતિશે, શીતળથાય શરીર. ૨૬૧
 એ આંતરે મથાળે ઓપે, સુધડ ખંગલા સાર;
 દક્ષિણ દિશિભણી પંથ પુનાનો, વિલોકશો વિસ્તાર. ૨૬૨
 એહ પંથ વળી પશ્ચિમ દિશિએ, આંતરી વળ્યો ઉતારો;
 શોભી રહ્યા ગિરિકરાડ ઉપર, ક્ષીયો થઈને સારો. ૨૬૩

૧ નામદાર મહારાજધિરાજના શિક્ષક. ૨ સુંદર આંગ-
 વાળી. ૩ મજબુત કાગળપર રંગ રંગના ધાતુ વર્ક ચઢાવી ખના-
 વેલા ઘાટ, તેને આંગી કહે છે. ૪ મંડપની બહારનો જે
 ખુલ્લો ચોક તે.

ટેમ્પલરોડ^૧ મરોડદાર ખાડુ, ઉત્તર દિશિએ લેખો;
 આગળવધો એ પંથ અમારી, પૂર્વ દિશા હૃદ પેખો. ૨૬૪
 એ માર્ગનો પુનાના માર્ગથી, સંગમ સરવરપાસે;
 જે ખાંધેલ સતારાકેરે, ભૂપતિએ ઉદ્ધાસે. ૨૬૫
 આડાઅવળી એમ અમોને, પંથ ધેર એકેર;
 સરિતાના કાંઠાથી અને જ્યમ, સુંદર દ્વીપ^૨ સુપેર. ૨૬૬
 મિત્ર પવિત્ર મહામતિશાળી, ઉદાર મન સુખકંદ;
 પ્રેમરૂપ જેના દિલ દરિયે, મનહર ખાળ મુકુંદ. ૨૬૭
 વિન્નિગ પ્રલયે^૩ મમ વ્યાકુળ મન, મુનિ માર્કંડ મહાંત;
 થયેલ જે આધારભૂત અતિ, સુણાવો વચનો શાન્ત. ૨૬૮
 સંદૈવ જેનો કર્યે સમાગમ, જ્ઞાનવૃદ્ધિ ધણી થાય;
 કર્શી વાતે લવલેશ ન કલેશજ, પૂરણ પ્રેમ પમાય. ૨૬૯
 એવા છોટાલાલ^૪ નામ પાણુ, મનમોટું ગુણુ મોટો;
 સમીપ તેમની વાસ સદા ત્યાં, જેનો ખીન્ને ન જોટો. ૨૭૦
 અતિ એકાન્તપ્રિછી આરંભ્યું, આ વર્ણન અવકાશે;
 રચી સુણાવું એ રૂડા પુરૂષને, સુખ સજ્જન સહવાસે.
 હોય મ.લેનતા^૫ તે હળવે રહી, દૂર કરાવે દેખી;
 અગ ઉમંગ વખાણી વધારે, લાયક વર્ણન લેખી. ૨૭૨

૧ મુખધના આગલા ગવર્નરના નામથી રસ્તો ખાંધેલા છે. ૨ અટ. ૩ આ લખનારની નાની બેન રૂક્મણી નામે હતી તેના મૃત્યુના સમાચાર મહા-બલેશ્વરમાં મળ્યા હતા તે દુઃખદાયક વિન્નિગ પ્રસંગમાં મન-રૂપી માર્કંડમુનિને જેનાં શાન્ત વચનો આધારભૂત થયેલાં એ ભાવાર્થ. ૪ રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામ-નામદાર મહારાજાધિ-રાજના શિક્ષક. ૫ દોષ.

જવું આવડું હરવું ફરવું, જમવું વસવું સાથે;
 વિધા વાણી વિનોદ પરસ્પર, રાતદિવસ ભલિભાતે. ૨૭૩
 સદૈવ એવા સંહુદજનોનો, હજ્જે સમાગમ સાર;
 ખગ આંખાં અભિમાની દુષ્ટી, દૂર કરજે ત્રિપુરાર. ૨૭૪
 શીત હવા હેમંત ઋતુસમ, ગ્રીષ્મકાળમાં ત્યાંની;
 માટે ત્યાં જન રહે રાતદિન, ગરમવસ્ત્ર પરિધાની. ૨૭૫
 પશ્ચિમ વસુધાપતિ પધાર્યા, પ્રસરો વાત નિરધાર;
 આવે મળવા ઉપરા ઉપરી, ઉમદા અમીર અપાર. ૨૭૬
 મિરજ મુદોળ ઇંચાકર કાંગલ, આદિકના યુવરાજે;
 આઠ્યા મિલન ઉમંગ ધરીને, સુણી નૃપતિ યશ આઝો. ૨૭૭
 પરમાદર કરી કુશળ પુછી નૃપ, સ્નેહ જણાવ્યો સાર;
 તૃપ્ત ન વચનામૃત પીતાં તે, રૂડા રાજકુમાર. ૨૭૮
 મન પ્રસન્ન તન પ્રકુલ્લ થઈ સહુ, વિમળ વિવેક વખાણે;
 સ્નેહસહિત ત્યાં છૂટા પડીને, ધન્ય દિવસ તે જાણે. ૨૭૯
 વળતો મુલાકાતે વિચરે વળી, ક્ષોણીપતિ ખેંગાર;
 એ શુભ સ્નેહ સમાગમનું સુખ, પ્રીછી લહે કો પાર. ૨૮૦
 મતિ વિશ્વાળ નિજ કાર્ય કુશળ અતિ, અંગ્રેજ અધિકારી;
 આવે મળવામાટ ઘણા ત્યાં, વખાણું શું વિસ્તારી. ૨૮૧
 પીશર આસખરનર ઈત્યાદિક, કુશળ કૌસિલર કોડે;
 મળતાં મુખ મંલપતે મહીપને, ઉર ઉભરાય પ્રમોદે. ૨૮૨
 પ્રિયદર્શન પ્રિયવાદી મહીપતિ, મિતભાષી મતિધામ;
 વિનયવિષે વશિકરણ મંત્ર મુખ, ગણી થાકું ગુણગ્રામ. ૨૮૩
 યુરોપિયન આશ્ચર્ય થતા સુણી, ભાષા છટા ભલેરી;
 વધે સમાગમ લોભ સરવને, કોર્તિ વધી નૃપકેરી. ૨૮૪

શૂરવીર સરજ્ઞેન રોસ ત્યાં, આવ્યા મળવા માટે;
 વળી જનરલ મેરિમન વિજયિએ, ભેટ લીધી ભલિભાંતે.
 અનુપ જેમના તન અકાશે, પૂરણ પ્રકાશાન;
 વિમળાકારે વિજયચંદ્ર^૧ ખાડું, શોભે સુયશ^૨ સમાન. ૨૮૬
 કો આવે નિજ પ્રિયા સહિત કો, સહિત કુટુંબ સનેહે;
 જતા રસિકવાણીમાં ભિન્નધ, ગુણ વખાણતા ગેહે. ૨૮૭
 યુરોપિયનમંડળનો અતિશે, વિવેક વણ શિખવાડ્યો;
 ક્યાંથી આવડ્યો કચ્છપતિને, જેણે સુયશ જગાડ્યો. ૨૮૮
 સત્કુળને સંસ્કારતાણી^૩ નથી, જરૂર અન્ય પ્રમાણે;
 પાસા^૪ માટ હીરાની પેઠે, મોતી ન ચઢે સરાણે. ૨૮૯
 પરોક્ષ^૫ સહુ તે કરે પ્રસંશા, યુરોપિયન અન્યોન્ય;
 'વયકિશોર ગુણજ્ઞાન વૃદ્ધ નૃપ, શ્રીખેંગારજી ધન્ય'. ૨૯૦
 લાખ મૂર્ખ અભિલાખ ધરીને, લાયક કહી વખાણે;
 એક વિદ્વજન એ કરતાં શુભ, જો ગુણ જરાય જાણે. ૨૯૧
 પરમ સુલભ મેળવવો પ્રતિષ્ઠા, મૂર્ખ સમાજે મોટી;
 પંકાણું પંડિતમંડળમાં, એ અતિ કઠણ કસોટી. ૨૯૨
 શિકાર કરવો મૃગસસલાનો, જોખમ જરા ન તેમાં;
 મહાવિકટ મૃગરાજ^૬ મારવો, અતિ ખહાડૂરી એમાં. ૨૯૩
 અન્ત^૭ મુખેથી સુલભ છોડવો, તૃગુનો ગ્રાસ ત્વરિત;
 વિરલ^૮ વીર લઈ શકે પુળો ગજમુખ આગળથી સભીત. ૨૯૪

૧ લઢાઈમાં મળેલ ચાંદ. ૨ સારો યશ. ૩ જે ક્રિયાથી
 મનુષ્ય અયચ્છ પદાર્થ શુદ્ધ કે સુંદર થઈ જાયપણું પામે તે.
 ૪ હીરાને પાસા પાડી શોભીતો કરવા માટે સરાણે ચઢાવે પડે
 છે. ૫ મોઢે નહીં પણ પાછળથી. ૬ સર્વ પશુઓનો રાજ-
 સિંહ. ૭ ખડકી ૮ કોઈકજ.

“અહો કીર્તિ^૧ તું તારી મેળે, પરણી પાત્ર અવિલોકી”
 “નાહિ રાખે નૃપ અન્ય પ્રિયા સમ, તને જનાને રોકી.” ૨૯૫
 “નાહિ ભય નાજરનો તુજને રજ, ગોલોયૂથ નહિ ઘેર;”
 “સદા સ્વતંત્ર દિગંતર ફરતી, પરવરજે રૂઠો પેરે.” ૨૯૬
 “કાંઈ ખટપટ તારે તલભાર ન, સદા સુખી સલુણી તું;”
 “અનાયાસ^૨ તુજ વશ અવનીપતિ, જમનું મન તે જીત્યું”
 “જીવાઈમાં લેશે એકાદું, અન્ય રાણિયો ગામ;”
 “ખુસો રહેશે રાજ્યખજનો, તુજકારણે તમામ.” ૨૯૮
 “તન મન ધનથી તુજ વૃદ્ધચર્યે^૩, કરશે શ્રમ કુળમાણ;”
 “ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ” તું એવી, પિયુની પ્યારી પ્રમાણ.”
 “હૂર પડો માટે મન ઉતારનો, કરીશ કશોય ન ક્લેશ;”
 “અધિક લોભ મમતા અવનિપની, તુજપર થશે હમેશ.”
 “પાસ રહે પરચારા વર્ષ પાણ, હસે ન મન ખળસાય;”
 “સજ્જન હોય દિગંતરમાંપણ, મનન તેનું દિનરાત.” ૩૦૧
 “અહો કીર્તિ તું કચ્છપતિની, કામની સ્વચ્છ કુતીને;”
 “જ્યમ જ્યમ દૂર જઈશ ત્યમ ત્યમ તું, પ્રિય લાગીશ પતિને”
 “કોઈ રામે પંડિતમંડળમુખ, વિહાર કરજે વાડ;”
 “જેહ તારું મહિયેર મલપતું, પ્રમદાને ધણું પ્યારું.” ૩૦૩
 “અન્ય રાજ્યમંડળમાં જઈ વળી, ધરી હૃદયમાં ધીર;”
 “ગજવજે ગુણવાન પતિના, ગુણ કુંકુભિ ગંભીર.” ૩૦૪
 “કામરૂપિણી સ્વેચ્છાચારી, રાજ્યહંસણી રૂપે;”
 “પતિના વેરિની વધુના વદને, ધિરાઈ ગાતે અનુપે.” ૩૦૫

૧ કચ્છનામહારાજને એવા પ્રતિષ્ઠિત માણસોથી જે કીર્તિ મળી તે કીર્તિરૂપી તેમની સ્ત્રી પ્રત્યે આ ઉક્તિ છે. ૨ મહેનત-પિના. ૩ વધારાને માટે. ૪ સ્ત્રી.

“હાસ્યદૂધ પીજે અતિ હૈંસે, અશ્વનીર કરી ન્યારું;”
 “શું શિખરું તું ધણી સમજણી, ધણીની માનીતો ધારું.”
 કરવા વિદ્યાભ્યાસ ખીરાજે, નૃપકિશોર ખે કાઠે,
 પાનું ઉઘાડે ત્યાં પ્રગટપણે, દ્વારપાળ કરજેડે. ૩૦૭
 “આવે મળવામાટ ફૂલાણી”, ઉઠે સુણી અવનીપ;
 એમ દિવસ આખો ભીડભારે, રહાણા નૃપતિસમીપ. ૩૦૮
 મહાખળેશ્વરમાં જનને જ્યમ, ઠંડી પજવવા મંડી;
 આવી લાગી અભ્યાસે પણ તે, થોડી થોડી મોઠા ઠંડી.
 સહિત સાથ દિન એક મહીપતિ, શ્રદ્ધા સન્મતિપ્રેર્યા;
 પવિત્ર દર્શન માટ પધાર્યા, મહાખળેશ્વરકેરા. ૩૧૦
 માલકમપેઠથી^૧ મહાખલેશ્વર, માપેલા ત્રણમૈલ;
 આવે ઉત્તર દિશાભણી જતાં, સીધો વટાવી શૈલ^૨. ૩૧૧
 એલ્ફીનીસ્ટન પોઈટ તણે છે, એજ પંથ અનુકૂલ;
 આછી^૩ અડી એ પંથે આવે, મનહર મંગળમૂળ. ૩૧૨
 જતાં જમણીખાલુભણી દૂરની, ગંભીર ખીણ મેં દીઠી;
 પ્રગટ ગુપ્ત પળપળમાં મધ્યની, પાંખી^૪ ગહન^૫ આડીથી.
 નખરાં^૬ કરી નર નિરખી કુલટા, કાણી લાજ જ્યમ કાઢે;
 અથવા ખળની પ્રીતિતુલ્ય એ, પરમાશ્ચર્ય પમાડે. ૩૧૪
 આગળથી સગવડ કરાવી શુભ, માણસ મોઢાં ભૂપે;
 જાણ્યું તેથી ત્યાંના વિપ્રોએ, તણાય તૃણાકૂપે. ૩૧૫

૧ માલકમપેઠને ત્યાંના લોકો “નેર” કરીને કહેછે. નેરનું
 નામ “માલકમપેઠ” સતારાના રાજાએ મરનાર સરજેન માલકમની
 માદગીરીમાટે પાડ્યું છે; કેમકે એ સાહેબે તે ડેકાણું વસાવવામાં
 ધણી મહેનત લીધી હતી. ૨ પર્વત. ૩ છોટે છોટે, થોડી.
 ૪ છોટે છોટે. ૫ ઘાટી-બરમક. ૬ ચાળાચસકા-લેકાં.

ઝટઝટ સ્નાન કરી તન ચોળી, ભસ્મ^૧ મંત્ર ભણી ભાવે;
ત્રિપુંડ્ર^૨ તાણું લલાટ^૩ વિષે શુભ, કપાદ્ભક્ત^૪ કહાવે. ૩૧૬

“આજ દક્ષણા મોદક^૫ જસક^૬, મળશે નૃપપાસેથી;”
હર્ષ વિપ્રવરને ઉર માય ન, તેજ મુખપર તેથી. ૩૧૭

સુસ્તપણાને સુવાડી મૂક્યું, ઝડપ શરૈરની જગાડી;
કુંચી આપી જ્યમ યંત્ર ચલાવ્યું, મુખથી શું કહું માંડી.

ખરા વિપ્રવર શૂર તેજ જે, દાન દક્ષણા વેળા;
મંડે યદ્ય મરણિયા પંડે, રણમાં જ્ય ભટ^૭ ભેળા. ૩૧૮

પરમ વેગથી સ્વારૈ પધારી, શિવમંદિરમાં સ્નેહે;
પરમ પ્રકુદ્દલ ચરણરજ પરસી, દેશપતિ નિજદેહે. ૩૨૦

અહો મોહવારણ^૮ મૃગારિ^૯ હર^{૧૦}, દુર્ગાપતિ^{૧૧} મતિદાતા;
તુજ ચરણાશ્રયવિના ન જનને, સંસારે સુખશાતા. ૩૨૧

તું ત્રિભુવનનાયક^{૧૨} સુખદાયક, વિદ્વિનાયકતાત^{૧૩};
દ્યાસિંધુ શિવ દીનખંધુ તું, વિશ્વવિષે વિખ્યાત. ૩૨૨

સુખાસીન^{૧૪} પ્રભુ વાળી પલાંઠી, ઉમાકાન્ત રૂપશાન્ત;
રસખસ વત્સલરસે વિભો તમ, શું વરણું વૃત્તાન્ત. ૩૨૩

અધાંગે ઉમયા દ્વય^{૧૫} જોળે, ગણેશ કાર્તિકસ્વામી;
જોખા ઉભય તનુજ મધ્યે વસી, પરમ લાડ રહી પામી. ૨૨૪

૧ વિશ્નુતિ. ૨ શિવમાર્ગી લોકો કપાળમાં જે ત્રણ આ-
કાવાળું તિલક કરે છે તે. ૩ કપાળ. ૪ શિવભક્ત. ૫ લાડ.
૬ વધારે. ૭ શરવીર. ૮ મોહરૂપી હાથી. ૯ સિંહ.
૧૦ શિવ ૧૧ પાર્વતિપતિ. ૧૨ સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ એ
ત્રણ ભુવનના ઉપરી. ૧૩ ગણપતિના પિતા. ૧૪ સુખે કરીને
બોલા.—આ શંકરના ધ્યાનસ્વરૂપનું વર્ણન છે. ૧૫ બે.

સુપડા સરખા કાન દંતુરાળ, લાંબી સુંઢ લલિત;
 પકડી પજવે કાર્તિકસ્વામી, ગણેશને ઘણી રીત. ૩૨૫
 'પિતા જીઓ' કહી રહે ખોટું ત્યાં, ગણાધિપતિ ગુણુભારે,
 મમતા ભરી રૈશ કરે મહેશ્વર, તારકારિપર ત્યારે. ૩૨૬
 "ગનેર છું કલવા આંખો માલી, આંગણી કલ્પીને આમ,"
 સુણી વાણિ કાર્તિકસ્વામીની, હસ્યું કુટુંબ તમામ. ૩૨૭
 આપનું આ સ્થિતિવાળું અનુપમ, દેખી સ્વરૂપ દયાળ;
 વિનોદસિંધુ વિશેષ સાંભરે, પ્રયાગમલ^૩ મહિપાળ. ૩૨૮
 સન્મુખ નિજ યુવરાજ ઉભયગમ, કુંવરી અને કુમાર;
 જંગમ હયરથ હિમપર્વતપર, સુખાસીન નૃપસાર. ૩૨૯
 પરિજનથી પરિવેષિત^૪ જ્યમ ગણયુથથી આપ ઘેરાતા;
 ધીમે વિચરતા દર્શનીય નૃપ, પ્રજાથી હર્ષ પમાતા. ૩૩૦
 ખમા શબ્દથી ગગન ગજવતી, પ્રજા મહોપને પેખી;
 સુરયુથ જ્યમ હરહર શબ્દે જગ, વ્યાપ્ત કરે પ્રભુ દેખી. ૩૩૧
 "સંતતિયુત અતિ ધન્ય નૃપતિનું, દર્શન કરીને દિવ્ય;"
 "કૃતાર્થ આજ પ્રજા આપણુ જ્યમ, સંતતિયુત^૫ જ્ઞેઈ શિવ"
 એમ ઉચ્ચે પુરકેરી પ્રજા બહુ, દર્શન કાજે દોડે;
 કોઈ જીએ નૃપ કોઈ કુમારથી, કો યુવરાજ સકોડે. ૩૩૩

૧ તારકાસુર નામના દૈત્યને મારનાર કાર્તિકસ્વામી. ૨ આ બાળકની ભાષા છે તે શુદ્ધ અપ્રમ વાંચવું. "ગણે શું કરવા આંખો મારી આંગણી કરીને આમ." કાર્તિકસ્વામીને છ મુખ છે તેથી દરેક મુખની બે ગણનાં બાર આંખો થાય; બાળપણને લીધે ગણપતિને એ કૌતુક લાગવાની અત્રે કલ્પના કરી છે. ૩ વિદ્યમાન મહારાજાધિરાજશ્રી જેંગારજી બહાદુરના નામદાર પિતાજી. ૪ વૌદાયલા. ૫ પુત્રપુત્રી વિગેરે.

ઈષ્ટ ગણે જ્યમ કોઈ આપને, કોઈ ગણે મન સ્કંદ;^૧
 ગણાધિપતિને કોઈ ઈષ્ટ ગણો, સેવી લહે સુખકંદ. ૩૩૪
 લાડ ઘેલો કરો પ્રજા સ્વપ્રેમે, સદાય સંભાળીને;
 મગ્ન થતા જ્યમ આપ જગતના, ત્રિવિધતાપ ટાળીને. ૩૩૫
 પરિજનના તો પ્રયાગમલ નૃપ, જંગમ સુરતર જેવા;
 સ્વજનવિષે જ્યમ આપ સદાશિવ, અઢળકદાની એવા. ૩૩૬
 સ્વતંત્ર નૃપ મુખ માગ્યું આપવે, કૃપાપાત્રને કોડે;
 વર આપવે ઉપાસકને જ્યમ, સ્વતંત્ર આપ સહોડે. ૩૩૭
 પોતાના કહો પાળ્યા બાહુને, ગણ્યો ન જગ અપવાદ;
 અશુભ સાથપર પણ આપતણો, પૂરણ કૃપા પ્રસાદ. ૩૩૮
 કરો ગણતીમાં ન એવા કંઈકનું, દુષ્પ દારિદ્ર વિદાયું;
 હે પણ તે જ્યમ જગપ્રસિદ્ધ કૌંધ, સેવકકાર્ય સુધાયું. ૩૩૯
 રાજ્યકાર્યમાં કુશળ હતા નૃપ, નીતિ પ્રીતિ ગુણરાશી^૩;
 સાવધાન^૪ જગરાજ્યકાર્યમાં, આપ જેમ અવિનાશી. ૩૪૦
 તુજ સાદશ વર્ણન કરું ક્યાં લગી, પ્રયાગમલનું પ્રેમે;
 સહજ મહાત્મા નર વળી નૃપતિ, હોરો જડ્યો વળી હેમે.
 અહો નાથ જેમનું જગતમાં, સંસારિક સુખ એવું;
 પ્રતાપ આપ પદામ્બુજરજનો, કોઈથી સહનું કે'લું. ૩૪૨
 શિવસેવક સુખી સર્વ વાતથી, અચરજ કરું ન એમાં;
 દયાનિધિ દેવાધિદેવ તું, ત્રિલોકપૂજ્ય^૫ છું તેમાં. ૩૪૩
 કંઈક કલ્પના કરો કે'તા નૃપ, પ્રયાગ આ પૃથ્વીમાં;
 એકાદશમે રૂદ્ર અવતર્યો, શાપવિવશ ગુણુસીમા. ૩૪૪

૧ કાર્તિકસ્વામી. ૨ પોતાના ભક્તોને વિષે. ૩ ગુણના
 સમુદાય-જયાવાળા. ૪ જગત-હાશીયાર. ૫ સ્વર્ગ, મૃત્યુ
 અને પાતાળવાસીઓને પૂજા કરવા ચોગ્ય.

નહિંતો શિવ સાદશ ગુણુવૈભવ, સંતતિ ઉદારધી^૧ તે;
 ક્યાંથી હોય સામાન્ય નૃપતિને, આ કળિમાં^૨ એ રીતે. ૩૪૫
 અરે થયા નરદેવ^૩ દેવ તે, ભુવાનીમાં જગં છાડી;
 પુત્ર કલત્ર^૪ ખળ પરિજનની, પ્રીત પલકમાં તોડી. ૩૪૬
 બોળી સર્વને અગાધ શોકામ્બુધિમાં^૫ બહાલ વિસારી;
 ગયા આપ ગુણુધામ જગતમાં, વિશેષ યશ વિસ્તારી. ૩૪૭
 અરે વાત તે ઉચારતાં ઉર, કરુણારસ ઉભરાય;
 તને ગમ્યું તે ખરૂં ત્રિપુરારી, શોક શીપેર સમાય. ૩૪૮
 દેવાંશી નર ધણા દિવસ નહિં, મૃત્યુ લોકમાં હાલે;
 સોળ કળાના શરિને જ્યમ દિન એકજ દુનિયાં ન્યાળે.
 તે નૃપના આ ઉભય કુંવરશ્રી, અનુપ રૂપ ગુણુરાશી;
 ઈચ્છે કૃપાપ્રસાદ આપનો, અહો શંભુ અવિનાશી. ૩૫૦
 કૃપા સ્નેહ વાત્સલ્ય અને વળી, કરુણા મિશ્રિત ભાવં;
 જ્ઞેતાં જ્યમ નિજઉભય પુત્રપર, અતિ ઊમળકો આવે. ૩૫૧
 મોહ ભાવ તેવીજ દષ્ટિથી, તન ગણિ નિજ તત્તુલ્ય^૬;
 આ સકુમાર કુમાર ઉભયપર, નિરખો રહિ અનુકૂળ. ૩૫૨
 કેવા વિનયપણે કરજોડી, ઉભા આપ સન્મુખ;
 અહો જગત્રાતા^૭ તું એમનાં, દાટ સમૂળાં દુઃખ. ૩૫૩
 ચરણોદક શિર ધરી છત્રપતિ, નિસર્યા નમ્રો શિવપાય;
 ગુણુવર્ણવતા ગિરિજપતિના, મનાહર નિજ મનમાં. ૩૫૪

૧ ઉદાર બુદ્ધિ. ૨ કળિયુગમાં. ૩ માણસોમાં એક.
 ૪ સ્ત્રી. ૫ શોકના મહાસાગરમાં. ૬ તેમની પુણ્યે અટલ કે
 ગણુપતિ અને કાર્તિકેશ્વરીની બરાબર ગણીને. ૭ જગતનું
 સંરક્ષણ કરનાર.

જદવકુળ અંબુજરવિ ભુજપતિ, સત્ત શ્રીયુત ખેંગાર;
 સધન મેઘરૂપ દ્વિજ કુળયુથથી, આચ્છાદિત અનિવાર.
 ધનયુત અતિ તેજસ્વિ ઉભય કર, પ્રસારી નૃપરવિરાયે;
 વિખેરી નાંખ્યો વિપ્રસધનધન, અંખર અનિલ સહાયે.
 મોદકનો^૨ વળી વિપ્રમોદક^૩, હુકમ હજુરશ્રી આપે;
 તે સુણી પ્રસન્ન મુખ વિખરાયા, ચતુર વિપ્ર સહુ ચોપે.
 તીર્થગાર મહીપાળકને રહી, ભલા ભિતરના ભાવે;
 તીર્થસ્થળ તીર્થમહાત્મ્ય કહી, ફરી ફરી દરશાવે. ૩૫૮
 “સન અઢારસે ખોતરમાં આ, જમખંડીના મહીપે;”
 “પવિત્ર જળના કુંડઉપર શુભ, દેવળ બાંધ્યું દીપે.” ૩૫૯
 “પાંચ છિદ્ર કરી પછીત મૂળમાં, પવિત્ર અરણ્યાવાળી;”
 “યના કોઈના સાવિત્રી ગાવિત્રી કૃષ્ણા વાળી.” ૩૬૦
 “આડી નીક કરો પછીત થડમાં, પાંચે અરણ્ય પડે જ્યાં;”
 “પછી ઉભી નીકમાં પાંચેનો, એક પ્રવાહ વહે ત્યાં.” ૩૬૧
 “તે પ્રવાહ ગૌમુખમાં થઈને, પડતો કુંડ પવિત્રે;”
 “પાવન જળમાં સ્નાન કર્યે મન સન્મુખ શંભુ ચરિત્રે.”
 “પવિત્ર ભગવત ચરિત્ર ભીંતે, દશાવતારતણાં છે;”
 “વિલાસવન કૈલાસનું જ્યાં ધ્યાનસ્થ^૪ શંભુ ચિતર્યા છે.”

૧ ન નિવારણકરી શકાય એવો અર્થાત્ મહારાજા શ્રી ખેંગારજી બાહાદુર દર્શન કરી નીકળ્યા એટલે બ્રાહ્મણોથી ઘેરાઈ ગયા; તે બ્રાહ્મણોથી સધન મેઘને ધનસહિતના અતિ તેજસ્વી કર એટલે હાથ અથવા કિરણોએ કરી (દક્ષણા મનમાનવી આપીને) વીજેરી નાંખ્યો. વળી અંખર એટલે વસ્ત્રરૂપી પવનની સહાયતાએ. અર્થાત્ કેટલાકને વસ્ત્ર પણ આપ્યાં. ૨ લાડુ. ૩ બ્રાહ્મણોને અતિહર્ષ પમાડનાર. ૪ ધ્યાનમાં ખેડેલા-રહેલા.

“જુઓ રમે અહિં શિવ સોગઠડે, ઉમા ભેગમાયાથી;”
 “પાસા દૂર ઢાળતાં પડે તે, દે ગણુ આણી ત્વરાથી.” ૩૬૪
 “ મરે નરદ^૧ ઉપરાઉપરી ઝડ લાગી રહિ છે ઝાંઝી;”
 “ધડોમાં રાહું ઉમાજી ધડોમાં, રૂઠા મહુધર રજી.” ૩૬૫
 “હારી દાવ જાણીને છંતાડી, ભવાનીને શિવ ભોળે;”
 “અનુકૂળ નાયક^૨ એમ પ્રિયાપ્રતિ, ઝૂલે પ્રેમ હિંદોળે.” ૩૬૬
 “વળિ દેવળમાં સ્થંભે સ્થંભે, આ આસનિયાં નાંખી;”
 “જપે મંત્ર મુખ મધુર “શિવોહ”, ગૌમુખીમાં કર રાખી.
 આપો દક્ષણા અવનીપતિએ, મુનિવર સમ મનમાની;
 અતીખલેશ્વરને મંદિર પછી, ગયા ભૂપ ગુણુ જાણી. ૩૬૮
 “અતીખલેશ્વર મહાખલેશ્વર, નિશિસમયે અહિં નિત્યે;”
 “સુએ એકઠા ગોર કહે મુખ, પરમખંધુની પ્રીતે.” ૩૬૯
 હસી નૃપ એમ કહે જે નિશદિન, જગૃત વિશ્વનિયંતા;
 તે પ્રભુ કેમ સુવે શિર જેને, સચરાચરની ચિંતા. ૩૭૦
 નમ્યા પાય શિવને નૃપતિ પછો, વિચર્યા ઉજ્જમ ખહૂથી;
 જ્યાં કૃષ્ણાનદો કુદકો મારી, છૂટિ પડી સખી સહૂથી. ૩૭૧
 ગોર કહે છે “સ્થળ ગંભીર આ, હજીએ એ હેતુથી;”
 “નહિ મહિમા યોછો નરપતિ કૃષ્ણાનો વૃષકેતુથી.” ૩૭૨
 “તીરની ગોવાલણીઓ સાથે, રમવા આવતી રાતે;”
 “કરમુરૂપ માનવકાયા ધરો, પાછી જતી પ્રભાતે.” ૩૭૩
 “કૃષ્ણાખીણ આ જુઓ કચ્છપતિ, ઉભા રહી અહિંયાથી;”
 “શોભાસદન^૪ વળી મનલોભા^૫, તૃપ્તિ ન નિહાળવાથી.”

૧ સોગઠીઓ. ૨ સ્વક્રીયા પ્રત્યેજ અતિશય પ્રેમવાળો.

૩ જેમની ધજામાં બધદનું ચિન્હ છે એવા શંકર. ૪ શોભાનું
 ધર. ૫ મનને લોભ પમાડે એવી.

“સામસામી ગિરિ છુટા છુટા ધુમટાકૃતિ હારોહારે;”
 “ઘાટી ઝાટીથી કુખો કુલેલા, દોસે જુઓ દિલપ્યારે.” ૩૭૫
 “જાણે આપસંમા રાજનના, અનાજ ભરી મૂકેલા;”
 “ઓળખંધ કોઠાર અનુપમ, દોસે કુખો તરડેલા.” ૩૭૬
 “અથવા પારકું જમીં અકરાંત્યું, ઠાંસી ઠાંસી આ સ્થાને;”
 “કળિના પ્રાણણ કુખો કુલાવી, જડ થઈ પડ્યા શું જાણે.”
 સહુનાં મન સંતોષી સહુ વિધિ, નહું નહું નેત્રે ન્યાળી;
 પછી ગુણુનિધિ મહિપાળ પધાર્યા, સ્થાનવિષે મતિશાળી.
 ઉત્ર સૂર્યથી અકળાઈ અતિ, ગ્રીષ્મ ગાળવાકાજ;
 ધણે દૂરથી આવ્યા ધસડાઈ, નૃપ ગ્રીમંત સમાજ. ૩૭૮
 જુલમીરાજ્યની દુખી પ્રજા જ્યમ, ભરી ઉચાળા ભાગે;
 ન્યાયી રાજ્યમાં જઈ નિરાંતે, રહે રૂઠા અનુરાગે. ૩૮૦
 જ્યમ જ્યમ દિન ગ્રીષ્મના ચઢે ત્યમ, મહાખલેશ્વરમાંય;
 ત્રિવિધવાયુથી વયે શીતળતા, ક્લેશ ન દોસે કાંય. ૩૮૧
 ન્યાયી નૃપતિ જ્યમ જાણી પ્રજાપર, સંભવ જુલમ થયાનો;
 અધિક કૃપાયુત કરે આચરણ, તનમન ધનથી જાણો. ૩૮૨
 ધન સંગ્રહ દે શીત હવાનો, લાભ અલભ્ય ઉનાળે;
 સફળ સંગ્રહ હેંચ સંગતિનો, દુષ્કામાં પડલો વાળે. ૩૮૩
 અહો મહાશય મહિમા અતુલિત, શીતળપાણું સદાય;
 રૂગદાતા તો કર્મ પ્રમાણે, થાય કદાપિ ન થાય. ૩૮૪
 પ્રથમ જેનું પાદર હવું પાધર, તર્તીપ તે દેકાણે;
 વિશેષ જન વૈશાખથી વસિયા, જાત્રા ભરાઈ જાણે. ૩૮૫
 દ્વાદશ વર્ષ એક વર્ષ જ્યમ, ગાણી સિંહસ્થનું ખેશ;
 પાપ નાશ કરવા નાશકમાં, વિચરે જનો વિશેષ. ૩૮૬

૧ પેટ ભરાયું છતાં આખા કરવું તે.

દ્વાદશ માસવિષે વૈશાખે, રવિ વર્ષસ્થ વિચારી;
 આવે અહિં ત્યમ શાન્ત થવા લઈ, શીત હવા સુખકારી.
 મુંખઈ પુના સતારાદિકથી, દેશીવિદેશી સમીત;
 ગૃહસ્થ સરકારી આધિકારી, આવે ત્યાં અગણિત. ૩૮૮
 કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્રતાણા વળી, નૃપ દક્ષિણના નેહે;
 આવે બહુ આરોગ્ય થવા અહિં, દવાવિના નિજદેહે. ૩૮૯
 મુંખઈના ગુણધામ ગવર્નર, સહિત કૌમિલર સારા;
 આવે ત્યાં દરવર્ષ ઉનાળે, પ્રજ્ઞતાણા જે પ્યારા. ૩૯૦
 અભંગઅરિને^૧ પણ હરિ^૨ પળમાં, કીર્તિ અપાર કમાય;
 એવા વીરપુરૂષપણ^૩ ગ્રીષ્મથી, તે સ્થળ ડરી સંતાય. ૩૯૧
 નાગવધૂ^૪ કરતાં વધુ^૫ રૂપમાં, રતિથી અતિ રૂપાળી;
 ગાંધર્વિતાણા અનુપ રૂપનો, ગર્વ ભાંગવા વાળી. ૩૯૨
 વિદ્યાધરીને^૬ અધર ભમાવે, કટાક્ષ તિવ્ર સહે ના;
 સુરાંગના^૭ પગ મેલી શકે નહિં, રૂપઆંગણમાં જેના. ૩૯૩
 માનવતી પતિની અતિ એવી, લેહી મડમ લાલિતા;
 પતિના પંરમખળે વિનોદભર, અહિં તહિં ફરે અભીતા. ૩૯૪
 કે એકલી કે પ્રિયપતિકેરા, કરમાંહે કર ધાલી;
 ચાલે ગજગામિની લચકતી, નાજુકતા હદ ન્યાળી. ૩૯૫
 કે અઠી અધઉપર અલખેલી, કે હયરથપર કોડે;
 પતિ સોડે રહી પ્રમોદ કરતી, વિનતા ભરી વિનોદે. ૩૯૬
 તેજ પ્રતાપ અમાપ જ્ઞાનની, મુખમુદ્રા જોઈ થાકો;
 કરી શકે નહિં કામ વિકારનો, નજર નિરખનારા કે. ૩૯૭

૧ ભંગ ન થઈ શકે એવા શત્રુને. ૨ નાશ પમાડીને.
 ૩ કમાન્ડર-જનરલ વગેરે. ૪ નાગલોકની સ્ત્રીઓ. ૫ વિશેષ.
 ૬ દેવની એક જાતિ છે તેમની સ્ત્રીઓ. ૭ દેવાંગનાઓ.

ઠામ ઠામ કીડાસ્થળ^૧ ત્યાં ઠીક, વિવિધપ્રકારતણાં છે;
 સાંજ સવાર મળે ટોળે નિત, વિનોદ દંપતિ વાંછે. ૩૯૮
 એક તરફ ખે ગૃહસ્થ થાયે, ગમતી ગ્રહી કર ગેરી;
 ખીજીગમ એક ગૃહસ્થ એક થતી, ખડુ લલિતાંગી^૨ લેરી.
 રમે પછી રમઝટ તલ્લીન થઈ, દડોમારતણો દાવ;
 તરણવૃક્ષનો મેળ ન તેમાં, લે સહુ લાયક લાવ. ૪૦૦
 દિવ્યભાગી દુહો કો સમયે, ચોટ કદાપિ ચૂકાય;
 લકુચાકૃતિ કુચ લેડીતણામાં, આવી ધીમે અથડાય. ૪૦૧
 પ્રહારસહન સફલ પ્રિથિ દુહો, પડે લેરી પગ પાસે;
 હસીને લે વળી હસ્તકમળમાં, ઊર ભરેહું ઉલ્હાસે. ૪૦૨
 વારા ફરતી રમે વિવિધ વિધિ, ટોળે મળી નરનારી;
 શી ઉપમા કહું તેહ સમયની, વિગતે હૃદય વિચારી. ૪૦૩
 જાણે સુર ગંધર્વ સમુહ નિજ નિજ નારી લઈ સાથે;
 ત્રિપુર વિજયનો પૂર્ણ મહોત્સવ, મળિયા કરવા માટે. ૪૦૪
 થાકે તે દૂર થાય રમતથી, ખીજી મીલ ખંધાય;
 એમ ગમત કસરતથી તન મન, થાય પ્રકુલ સદાય. ૪૦૫
 જાતિ જાતિના જનો મળે ત્યાં, દેખે રહીને દૂર;
 એક બાજુપર ખેન્ડ વાજુ ત્યાં, વાગે સ્વરે મધુર. ૪૦૬
 આજુબાજુ અગણિત હયરથની, ભીડયતી ધણી ભારે;
 વિમાન ઉતર્યા આકાશથી શું ? શોભા સાંજ સવારે. ૪૦૭
 રમત વિવાદથી હર્ષનાદ કરી, તાનથી પાડે તાળી;
 ચમકે તે સુણી ચપળ અશ્વ પણ, સારથી લે સંભાળી.
 રમતગમત પાખે સહુ જનને, કામ ન ખીજું કાંય;
 ચિંતા ધરખારની ન ચિત્તે, મહાખલેશ્વરમાંય. ૪૦૮

એવો રમતનું સ્થળ અતિ અનુપમ, ભુજનાથે ભલિભાંતે;
 રચાવ્યું રૂપિયા ખરચી ત્રણસે, ખુદ નિવાસપર ખાંતે. ૪૧૦
 આવે ત્યાં ગુણવાન ગવર્નર, કીડા કરવા કાંજ;
 પુત્રિ તથા ભગિની લઈ કોદિન, કોદિન સખી સમાજ.
 એક તરફ ભુજનાથ ગવર્નર, સહિત પરસ્પર સ્નેહ;
 મિત્ર કુર્ગસન કુમારશ્રી કલુમા, બીજી તરફ બે એહ. ૪૧૨
 રમે પછી રણિયાત થઈ તન મન થાકે ત્યાં સુધી;
 છુટા પડે કહો એમ પરસ્પર, આજ રમત ભલો કીધી. ૪૧૩
 ચાર પાંચ ફેરા દિલ ચાહી, આંખ્યા એમ ઉતારે;
 મમતા મોહ ગવર્નરને મન, ભુજપતિ ઊપર ભારે. ૪૧૪
 સાદર વળી ગવર્નર સાયબ, નિજ ખંગલે ઉમંગે;
 એ કીડાર્થે કચ્છમહોપને, તેડી જાય નિજસંગે. ૪૧૫
 કોઈ દિવસ નરનાથ સાથ લઈ, ઉરના સ્નેહ અપારે;
 દર્શનીય સ્થળ પોંછટ દેખવા, પ્રેમે કરી પધારે. ૪૧૬
 પુત્રી તથા નિજ ભગિની સહિત મર જોમ્સ કુર્ગસન ભાવે;
 પૂર્ણ પ્રેમ મમતા રસમાં નૃપને સાદર નવરાવે. ૪૧૭
 કોઈ સમે મોકલે મધુરધુનિ, બેનડ વાજુ બહુ કાજુ;
 નૃપના મોહવિવર્ધક^૧ માટે, તથા સ્નેહસુખ તાજુ. ૪૧૮
 સજ્જન સ્નેહ સમાગમમાં નહિ, કુળ રૂપ વૈભવ હેતુ;
 માત્ર કરે સદ્ગુણસંગ્રહ શુભ, અરિને પણ હડિ હેતુ. ૪૧૯
 સજ્જનતાણે સખાપણું કરવા, ગુણ દૂતત્વ કરેછે;
 અબ્જર સુગંધથી લોભાઈ અલિ^૨, વેગે ત્યાં વિચરેછે. ૪૨૦
 રૂપ વિભૂતિ વિશેષ સુરેશની^૩, પણ જગપૂજ્ય ન સોય;
 અશુભવેષ મુડી માત્ર વિભૂતી, જગત્પૂજ્ય શિવ તોય. ૪૨૧

૧ આનંદને વિશેષ વધારવા સાર. ૨ કમળ. ૩ ભમરા. ૪ ઇંદ્રની.

પરમ પૂજ્ય સર્વે સુગુણ છે, કેવળ કુળ ન પૂજાય;
 તહ દશરથિ^૧ પિતા દશરથને, પૂજે નહિં કો પ્રાય. ૪૨૨
 ધૈર્યવાન પણ ગુણયુત^૨ ધન્વી,^૩ લક્ષ્મીભર લેનારો;
 જીવન^૪ માલ કરે કૂપથી ઘટ, સુગુણવંત જો સારો. ૪૨૩
 અહો મહા મહિમા સદ્ગુણો, પાર ન કોઈ લહેછે;
 કવિ કોવિદ મુનિનાથ સતજન, શ્રીમુખ શ્રેષ્ઠ કહેછે. ૪૨૪
 સદ્ગુણ ક્ષીરસાગર ખેંગારજી, નૃપગંભીર અમાપ;
 નમ્રતાદિ નિર્મળ નદીઓ જ્યાં, આવી મળિયો આપ. ૪૨૫
 અધિક સમાગમમાંય આણવા, ઈચ્છે નૃપ એવાને;
 ગુણરાગી સરજેસ કર્ગસન, દીલથી માન દેવાને. ૪૨૬
 ગુણાસક્ત^૫ ગુણધામ જનવિષે, અચરજ ગણવું એ ના;
 છટાયુક્ત ધનઘટા નિરખિ શું, શિખિ^૬ મન સ્નેહ ધરે ના!
 એમ દિવસ આનંદભરે અતિ, જાય, ન તેહ જણાય;
 સાંજ સવાર નિરખવા રચના, નૃપતિ નિત્યે જાય. ૪૨૮
 તારીખ નવમી મેં તિથી ષષ્ઠી, વદિ વૈશાખની ખેરા;
 મુદ મંગળકારક મંગળ વણ પૂછ્યું મુદૂર્ત વિશેષ. ૪૨૯
 સાદર સન્કારી ખરચે નૃપને ખાંતે દિધ ખાણું;
 સુજા સુખો સર જ્યેષ્ઠ કર્ગસન, વડો વિવેકિ વખાણું. ૪૩૦
 પ્રતાપગઢ જોતો વળી કરવો, આ આનંદ અધિક;
 ભુજપતિને લઈ સાથ ગયા ત્યાં, રચના જ્યાં રમણિક.
 સગવડ સર્વ પ્રકાર તણી ત્યાં, કોડે ભક્તી કરાવી;
 સાનુજ ભુજનાથ ત્યાં પધાર્યો, ઉમંગ ઉરમાં લાવી. ૪૩૨

૧ દશરથરાજના પુત્ર-રામચંદ્ર. ૨ પ્રત્યંયાસહિતનો
 અથવા સારાયુણસહિતનો. ૩ ધનુર્ધર. ૪ નિશાન અથવા લા-
 ખની સંખ્યા. ૫ પાણી. ૬ ગુણપર મોહ ધરનારા. ૭ માર.

વળ પડતો ગિરિશિખર ઉપરથી, તલેટો સુધી તરતીય;
 રસ્તો અતિ વિસ્તારપણે છે, સુંદર શોભાસીમ. ૪૩૩
 આવ જાવ એ પંથની અતિશે, ઉપર રહી અવિલોકે;
 કિટિઓની અલગાર પ્રમાણે, રચના ચિતને રોકે. ૪૩૪
 શિખર ઉપરથી તલેટોમાં વળી, ગુંગોપરિ^૧ ચઢવાનું;
 ચડતી પડતીનાં સુખદુખનું જ્યમ, એ રચણ અનુભવવાનું.
 આવે આગળ અતિ ગંભીર ભયાનક ખીણો ભારે;
 સુરંગ દેતાં પંથ માટ જ્યાં, ગજળ થયેલ ધણા રે. ૪૩૬
 સો દોઢસો મનુર અગદાયા, ભેખડ તુટતાં ભારે;
 ભય ઉપજે ભીતર એ તર્કથી, એ રચણ આવે ત્યારે. ૪૩૭
 એક બાજુ બહુ ખીણો ભયાનક, ઉપરિ બાજુ ગિરિ ઉંચા;
 પરમ ભયંકર ખુખસુરતી એ, વરણી થાકે વાયા. ૪૩૮
 સન્મુખ હિમા ઉભયગમ નીચા, મધ્ય ઢાળ પડતા છે;
 તલેટો સુધી મેદાન મનોહર, ગિરિ શોભિતા ધણા છે. ૪૩૯
 નિરખી એવી નૌતમ રચના કવિ એવી કલ્પના આણે;
 સમાધિસ્થ કમળાસન કરી શુભ, સુખાસીન મુનિ જાણે. ૪૪૦
 વંક વળામણુ વિવિધ પ્રકારે, લાંબી ખીણો લલિત;
 જતા આવતા જન નિરખાતા, અમલ પ્રતાપ અભીત. ૪૪૧
 ખીણોવિષે વળી ગામ વસેલાં, ઉપરથી અવિલોકાય; “
 ઉંચા તેથી અસ્તિત્વ^૨ એતાણું, ધુધ્રવડે સમન્તય. ૪૪૨
 વૃક્ષગિરિતણી કુદરતી કમાનો, રચનાપંથ રહેરી;
 વિલોકી છક થઈએ પ્રભુતા એ, કૃપાળુ જગદીશકેરી. ૪૪૩
 ગાળામાંથી વિશાલ ડાળો, ફૂટી અતુર્દિશ ફેલી;
 અવનિ અડોઅડ પહલવસહિતની, આઝી ઝુકી રહેલી. ૪૪૪

૧ શિખર ઉપર. ૨ હોવાપણું.

નિરખી વડ એવા નૌતમ અતિ, સ્મૃતિ થઈ શિરોપાણી;
 રમતા દાવ વિવિધ ચઢી ડાળે, સ્નેહી સાથ ધણી. ૪૪૫
 અરે ગયો વહીં રમત ગમતનો, સમય તેહ સુખકારી;
 જાય વહી જોખન અવ તે જ્યમ, અમે જળભરી આરી. ૪૪૬
 વેગજેથી અતિ વેગ સુણાતો, ઘડપણનો ગંભીર;
 અહો જીવ ઉર ચેતી હવે કર, સ્નેહી શ્યામશરીર. ૪૪૭
 સમીપમાં જે મૈલ સુધી છે, પ્રતાપગઢને પંથ;
 ઉભય ખાબુ તરફટા છટાયુત, વિરોધ તે વિવસંત^૧. ૪૪૮
 તલેટીમાં તરતીય તપોવનતુલ્ય આરો તે ઠામ;
 મંદ મધુર જળ અરણ મનોહર, સ્પર્શન ધ્વનિ સુખધામ. ૪૪૯
 મુસાફરીખંડો સુધડ ત્યાં, સગવડવાળો સારો;
 આસપાસ સ્વચ્છતા અતિરો, પંથીને મન પ્યારો. ૪૫૦
 તે ખંડાવિષે ખાણાંની, ત્વરિત થતી તૈયારી;
 પ્રહુણાચાર નૃપતિનો કરવો, ઉર આનંદ વધારી. ૪૫૧
 જેવા આલ્યા પ્રતાપગઢ સાહુ, પ્રથમ દર્શનીય શોભા;
 કંઈ વર્ણન ગઢનું હું કોરો, લલિત કથા મનલોભા. ૪૫૨
 મ્લેચ્છરિપુર માહરાજ શિવાજી, હૃદ પ્રતાપ હિંદુઆણુ;
 મજબુત મુદ્રરૂપ મોગલશિર, પ્રખળબુદ્ધિ ખળખાણુ. ૪૫૩
 પ્રચંડ ખળ પતિપાસ છતાં પાણુ, મદ ભરેલ મુગલાણી,
 જેનું નામ સુણી થરથર કંપે, પાંપાણુ આણી પાણી. ૪૫૪
 વડા શાહના^૨ વશસ્થળને,^૩ રાતદિવસ રંગદોળે;
 અભેદ^૪ ચોકી તળે પાણુ ચોકે^૫, નામ જેનું કો જો લે. ૪૫૫

૧ શાંભિ છે. ૨ મ્લેચ્છના શત્રુ. ૩ ઔરંગઝેબ
 આદ્યાહતા. ૪ છાતીને. ૫ કોઈથી ભિદી ન શકાય એવી.
 ૬ અપકે.

ગમગિનિના ધરમાં ખેગમને, નામ જેનું પુરો રાખે;
 ધડી ધડીમાં ઝખકી ઊઠે તે, પલંગથી સુખ પાખે. ૪૫૬
 શાહની ચતુરંગી સેના ખળ પ્રચંડની ખાડ્યા જે;
 જેનું નામ સુણી અચેત જ્યમ મૃગ ભરકાવ્યાં મૃગરાજે.
 જ્યમ પૂર્વે જગ થયું જૈનમય, વેદક્રિયા લય પામી;
 વેદોદ્ધાર કરણુ તવ વેગે, પ્રગટ્યા શંકરસ્વામી. ૪૫૮
 ગ્રહિ ત્રિશૂળ કર જ્ઞાનતાણું વળી, વિવાદ દૂરસી સતેજ;
 અર્ધમ મૂંગ છેદી વાવ્યાં પછી, સુધર્મળીજ સહેજ. ૪૫૯
 તેમ સોળમા સૈકામાં આ, સમગ્ર આર્યસ્થાન;
 સ્વેચ્છાચારી વિશેષ સ્વેચ્છમય, હિંદુપણાની હાણ. ૪૬૦
 તેહસમે રાખ્યા હિંદુવટ, પ્રગટ્યો પૂર્ણપ્રતાપી;
 સન સોળસે સતાવીસમાંય શિવાજી યવન સંતાપી. ૪૬૧
 વડા શાહઉર શહયતુલ્ય શાહજીપુત્ર શુભ રેણી,
 વીરખન્નતા^૧ વિદે પામી હાહાકાર^૨ જનની જેની. ૪૬૨
 ખળભળાવી મુગલાઈ કાણુમાં, દક્ષિણમાં રહિ દૂરે;
 જતા ખન્નના જોર કરીને, પરાવિયા ખળ પૂરે. ૪૬૩
 એમ વિજય ધન મેળવી અતિશે, આપ પ્રતાપ ખતાવી;
 પ્રતાપગઢ ખાંધ્યો દૃઢ પછીથી, સાર્યક નામ સુહાવી. ૪૬૪
 ચાલ્યા ભુજપતિ સાનુજ ધીરે, સહિત ગવર્નર સ્નેહે;
 અન્ય મંડળી પણ અતિ અનુપમ, પ્રફુલ્લ થાતા દેહે. ૪૬૫
 સાથ ડોળી ચઢતાં જવ થાકે, ચટ તેપર ચઢી ચાલે;
 વિનોદભર સહુ ચાલ્યા વેગે, કોરથકી તે કાળે. ૪૬૬

૧ મિંહે. ૨ શિવાજીના પિતાનું નામ શાહજી હતું.

૩ વીર પુરુષને પ્રસવનારી. ૪ શિવાજી મહારાજની માતૃથી.

તલેટીથીજ ચઢાણ વિકટ બહુ, છાતીભેરનું છેક;
 અદૂકડા પડી એમાટે સહુ, ચાલે તહુને ટેક. ૪૬૭
 પ્રતાપમૂર્તિ શિવાજીકેરા, પ્રતાપગઢને પ્રીતે;
 જાણે કરતાં જય દંડવત, રાજવળાની રીતે. ૪૬૮
 ચઢતાં હાંફ ચઢે તન ટપકે, ખિંદુ પરસેવાનાં;
 કંટાળે જ્યમ સ્વંત્ર મન પ્રિછિ સંકટ પરસેવાનાં. ૪૬૯
 સ્વાશ્રયથી વધતાં શિવાજીને, પડી વિપત્તિ જે પ્રોઢ;
 પ્રતાપગઢના ચઢાણમાં શું, તે મૂકી વિપદા ગૂઢ. ૪૭૦
 ગહન આડી ગંભીર ખીણોના, દોલપસંદ દેખાવ;
 શીતળ મંદ સુગંધી પવન શ્રમહારિ યાય સદ્ભાવ. ૪૭૧
 થોડું ચાલતાં થાક ચઢે તવ, લે વિશ્રામ લગાર;
 વળી ચાલે જ્યમ વેડે પકડયા, નર ધીમે નિર્ધાર. ૪૭૨
 આનુષાન્નુ અતિ ગહન આડી શોભેછે શેરડી નાની;
 એકજ જન ચાલી શકે એટલી, સાંકડી પાર વિનાની ૪૭૩
 અપળ સૂક્ષ્મ તન કુમાર શ્રી કોમળતન કચ્છનરેશ;
 સાથવિષે દૃઢપણે વિચરતા, શોભે ઉભય સુવેશ. ૪૭૪
 જાણે મંત્રિ સહિત આવી સન્મુખ કિષ્કિંધાનાથ;
 તેડી જય સાનુજ રઘુપતિને, ઋષિમુકપર ભલિભાત. ૪૭૫
 દે આધાર પરસ્પર જવ અતિ, વિકટ વાટડી આવે;
 ઠરે એક તવ ખીન્ને ઉપારી, ચેતી ચરણ ચલાવે. ૪૭૬
 દિનેશકર ન પ્રવેશ શકે કરો, અઝી ધાટી ત્યાં આરી;
 સદા સજીવ વનરૂપતિ સરવે, વિમળ હોય જ્યમ વારી. ૪૭૭
 એમ ચાલતાં મૈલ આશરે, આવી અવનિ સપાટ;
 ટટાર થઈ સહુ ચાલ્યા હરખી, વિલોકતા રૂડી વાટ. ૪૭૮

ચિત્ત ચક્રિત ત્યાં ઊંચો નિરખી, ગંભીર ભુરજ ગાઢ;
 અરિમન ગઢરૂપ કાળીનાગની, જાણે વિપત્તિ દોઢ; ૪૭૯
 ઊંડી ખીણ ભયાનક ભાંગી છે, વંક વળામણ વાળો;
 દરવાજો દુર્ગમ દૃઢ ગઢનો, નિર્ભય આજ નિહાળો. ૪૮૦
 અંદર કર્યો પ્રવેશ નરેશો, સહિત સાથ સાનંદ;
 સરવે ભેદ સફળ શ્રમ જાણ્યો, રચના દીલપસંદ. ૪૮૧
 સ્વામિ ગયા પછી વિધવા સ્ત્રીની, સ્થિતિ દેખાય શિથીલ;
 તેવી સ્થિતિ આજે એ સ્થળની, દોઢે ઉઠાસી દીલ. ૪૮૨
 એક સમે જ્યાં સચેત સુભટો, સહ્યો આયુધ છતીરો;
 વસતા નિશાદિન વ્યાપ્ત વીરરસ, અંગોઅંગ અતીરો. ૪૮૩
 આજ ત્યાં ગઢ ખતાવનારા, પામરજન ધન લોભે;
 અતી વિનયભર દોડે આગે, સેવકતુલ્યે શોભે. ૪૮૪
 જે અંખે મહારાજ શિવાજી, સાયુધ ખેંસી સચેત;
 રિપુ આગમનચિકિત્સા^૧ જ્ઞેતા, શૂરા સાથ સમેત. ૪૮૫
 આજ તેહ અંખે ખેસી ભટ, કો યજ્ઞમાનની કોડે;
 જુએ દક્ષિણાશાએ^૨ દિલભર, વાટ સદાય વિનોદે. ૪૮૬
 વળ ઉતારો ગેવળકોડાનો, મર્દન કરી મુગસાઈ;
 વિજયપુર પર વિજય મેળવી, ગુણ ભવાનીના ગાઈ. ૪૮૭
 વિજયદુંડુભી વગાડેલ જે, નાદિત પ્રતિધ્વનીથી;
 સુણી સખળ રિપુહૃદય ખંડ થતું, ભાગી જતા ભીતીથી.
 તે દુંડુભિ દક્ષિણાર્થી પામી, ખહુ સંતોષ, ખજાતે;
 યજ્ઞમાનતાણા માનમાટ આજે કાળક્રમ ખતાવે. ૪૮૮
 દેશ સકળ હમનાર મુગલખળ, મથિ ખળ તેનું પ્રચંડ;
 થતો ખજાતો તર જ્યાંનો ઠોક, દુશ્મનનો ગ્રહિ દંડ. ૪૮૯

૧ દુશ્મનોની આવવાની ચિકિત્સા. ૨ દક્ષિણ મળવાની આશા.

આજે જન ત્યાંના યજ્ઞમાનની, સાચવી મરજી સુપેરે;
 દયામણે મુખ માંગી દક્ષણા, ઉદર ભરે અરેરે. ! ૪૯૧
 સભા ભરી મહીરાજ શિવાજી, દિવ્ય આસને દીપે;
 શૂર ચઢાવે વીરસે ભૂખાણું કવિ રહી સંતીપે. ૪૯૨

૧ રસરાજના કર્તા મતિરામ નામના કવિના ભૂખાણું કવિ
 બાઈ યાચ. મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબના દરબારમાં મતિરામ
 પાદશાહી કવિ ગણાતા હતા. ઔરંગઝેબે તેમને માઠી માઠી
 જાગીરો આપી હતી, અને વારંવાર તે તુષ્ટિદાન પણ આપતો
 હતો. ભૂખાણું કેટલાંક વર્ષ સુધી તો છેક અભાણું હતો અને બાઈ-
 નીજ સાથે રહેતો. એક દિવસ અરામદ્યાનહ કાળે ભૂખાણું, ધોડાને
 પાણી પાયા લઈ ગયો ત્યાં તેને દોડાવી ને ખુબ હંફાવ્યો અને
 પછી ઘેર આણ્યો. ધોડાને અતિશ્રમિત કરેલો જોઈ મતિરામની
 સ્ત્રીએ મેણું માર્યું કે 'મફતના ધોડા મારવા અને મફતનું
 ખાવું પીવું' આ મેણું ભૂખાણુંને હાડોહાડ લાગ્યું તેથી ઘરમાંથી
 એકદમ નીકળી ગયો. કોઈ મની પુરૂષના અમાગમથી તેને વિદ્યા
 પ્રાપ્ત થઈ અને અદ્દભુત કાવ્યશક્તિ આવી. ત્યાર પછી તે પણ
 ઔરંગઝેબના દરબારમાં રહી વારંવાર તેને કવિતાથી રીઝવીને
 તુષ્ટિદાન, જાગીરો વગેરે પામતો હતો. એક વખતે ઔરંગઝેબે
 ભૂખાણુંને એવી મતલબનું કહ્યું કે 'તમે કવિ હોકો માણસનું
 અથવા રાજાએનું ગુણકીર્તિવર્ણન અતિશયોક્તિથી કરો છો
 અને દુર્ગુણને હોકો છો એ ઘટિત ન કહેવાય.' ભૂખાણું તેના પ્રત્યુ-
 ત્તરમાં એવી મતલબનું કહ્યું કે 'મૂલકવિઓ દોષદૃષ્ટિ રાખતા
 નથી. ઈશ્વરે પણ મળ મૂલ અને હાડમાં સવાળા આપણા દેહને
 ઉપરથી ચર્મનું આચ્છાદન કરી શોભિતો બનાવ્યો છે.' આ પ્રત્યુ-
 ત્તરથી ઔરંગઝેબ ખુશી થયો નહીં અને માણસ જેવા ગુણ-
 કર્મનું હોય તેવુંજ તેને કહેવું એવા તેણે પોતાનો અભિપ્રાય
 જણાવ્યો. ભૂખાણું એ વાતમનમાં રાખી, તે જાણતો હતો કે સત્તા-

રામદાસ સ્વામી શિક્ષા દે, રાજ્ય નીતિની રીતે;
સુણે તેહ મહારાજ શિવાજી, પૂજ્યબુદ્ધિએ પ્રીતે. ૪૯૩

ધારી મનુષ્યને સ્વયં કહેવું એ જો તેના કોઈ દુર્ગુણને બાધકર્તા
હોય તો કહેનારે પોતાના જીવની સલામતીની આશા રાખવી
નહીં. આ કાળ પણ એવી આશા રાખવાને પ્રતિકૂળ છે; તેથી
તે જ્યારે એક દિવસ બાદશાહ ઔરંગઝેબ મસ્જિદમાં નિમાજ
પઢતો હતો તે લાગ જોઈ અતિ અપળ ધોડાપર ચઢીને મસ્જિદ
બહાર રહી ઔરંગઝેબ સાંભળે તેમ આ નીચેનું કવિત કહી ધોડો
અતિવેગમાં દોડાવી શેહેર બહાર નીકળી ગયો.

કવિત મનહર.

કબલેકી કોર આપ રાહજહાં પાદશાહ,
વાકો પકર કેદ કિયો (માનો) મફે આગ લાઇ હે;
બાઈ તો દારાશાહ પકર કર જમેહ કિયો,
મહેર નહિં આઈ મેરા માકો જાયો ભાઇ હે;
બંધુ તો મુરાદખખ્ખ, બાંધ બંધ કરવેકુ,
ખીચમે કુરાન દેઈ, આદાકી સોં આઈ હે;
કહેતે હે ખી કહેતે હે કુદરત અલાહિ હુકી,
એતેહી હજમ કિયે પાદશાહી પાઈ હે. ૧

આ કવિત સાંભળી ઔરંગઝેબને હાડોહાડ કોપ આપી
ગયો. નિમાજનું કામ સમાપ્ત થયા પછી બૂખાણુને પકડવા
સ્વારો દોડાયા. બૂખાણુના અતિ વેગવાળા ધોડાને સ્વારો પ-
હોંચી શક્યા નહીં તેથી તેઓ પાછા આયા. તે વખતે મહા-
રાજા શિવાજીનાં ગુણકર્મ સર્વત્ર પ્રગટ થયાં હતાં. સિંહના
જેવા તેમનાં પરાક્રમના પડધાડે દિલ્હીની દરબારમાં પણ ગર્જના
કરી રહ્યા હતા તો પણ રાજમદમાં છકી રહેલા માંગણો બહારથી
શિવાજીનાં પરાક્રમ અનાદર બુદ્ધિથી સાંભળતા હતા. તેમનાં
અંતઃકરણ ભયભિત હતાં. બૂખાણુ કવિ પાદશાહીના અંદરના

એવો પણ દિન હશે એક ત્યાં, આજ શૂન્ય એમાંનું;

તક્લાદીપણથી પૂર્ણ ભામિયો હોયો જોઈએ કારણ તે ઘણા વર્ષ પાદશાહની હજુરમાં રહેલો હતો. તે વખતના મોગલોનું અન્યાયપણું, મિથ્યા બલાભિમાન, ધર્માભિમાન, વેભવનું સાધન જે લક્ષ્મી તે પ્રજામાંથી બલાકારે મેળવેલી તેના યોગે મોજમ-ઝાનું વિશેષપણું, અને ડાકરાળથી શરીરની નાજુકાઈ પર વિશેષ લક્ષ્ય એ બધાં લક્ષણો ત્રિચક્ષુ કવિની સંસ્કાર પામેલી બુદ્ધિમાં આવ્યાં જોઈએ. અને એ બધાં કુલક્ષણોનાં પરિણામનો ખ્યાલ પણ તે કરી શક્યો હશે. પોતે હિંદુ તેથી મુસલમાન બણીથી પોતાના ધર્મને અતિશય વેડું પડતું તે જુસ્સાએ પણ તે ઉઠેરાયો હશે, તેમજ પાદશાહની કરેલી યોગ્ય કવિતાથી હવે દિલ્હીમાં રહેવું તેને સલામતી ભર્યું લાગ્યું નહીં તે કારણથી પોતાના સ્વાભાવિક વીરરમ્ભનો અનુકૂળ નાયક દક્ષિણનો મહારાજ શિવાજી—તેની પાસે જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. ઘણે દિવસે તે આ પ્રતાપગઢ નજીક આવી પહોંચ્યો. બેનો અને મહારાજ શિવાજીનો આકસ્માત્ એકલાએકલી મેળાપ આ રીતે થયો.—શિવાજી મહારાજ એકલા, ધોડાપર બેઠી દુરની મજલ કરી આવતા હતા. પોર્ટલિયામાં પાણી નહીં હોવાથી ડોઈ વહેતા ઝરા આગળ આવી ધોડાપરથી ઉતરી પોર્ટલિયામાં પાણી ભરી વિસામો ખાવા બેઠા હતા એવામાં બૂખણ કવિને આવતા દોડા. પોશાકથી તેને પરદેશી જાણી મહારાજને નીચે પ્રમાણે તેની માથે વાતચીત કરી.

શિવાજી—તમે કોણ છો ? ક્યાં જાઓ છો ?

ભૂખણ—હું કવિ છું, મહારાજ શિવાજી પાસે જાઉં છું.

શિવાજી—તમારો દેશ કયો ?

ભૂખણ—હિંદુસ્તાન. ઐરંગઝેબની દરબારમાં હું રહેતો પણ કારણપરત્વે મારે ત્યાંથી નાસવું પડ્યું છે. (એમ કહી બનેલી હકીકત કહી.)

કાળ કઠિણતા અરે ભયંકર, તપાસતાં સ્થળ ત્યાંનું. ૪૯૪

શિવાજી—એહો!! ત્યારે તમે ઘણા મારા કવિ છો. શિ-
વાજી પાસે એમનાએમ જાઓ છોકે કાંઈ તેમની
કીર્તિનું વર્ણન કરી જાઓ છો ?

ભૂખણ—મહારાજને યોગ્ય એવી તેમની કીર્તિની કવિતા મેં
કરી છે.

શિવાજી—ક્યા કરી મને તેમાંથી કાંઈ સંભળાવશો ? હું પણ
તેમનો સામંત છું અને મને કવિતાપર બહુ પ્રેમ છે.

ભૂખણ—સિકંદરન આદરસંહિત કવિતા સાંભળે એજ અમારા
શ્રમનું સાફલ્ય અમે સમજીએ છિયે. બહુ મારું. હું
તમને સંભળાવું છું. (એમ કહી ભૂખણ કવિએ આ
નીચેનું કવિત છટાકુટ હલકથી બોલવા માંડ્યું.)

કવિત મનહર.

ઇંદ્રજિમિ જંવર વડવાનલ અંવર
રાવનકુલદંભપર રઘુકુલ રાજ હે ।
પવન બારિવાહપર, શંભુ રતિનાહપર
ઘ્યૌં સહસ્રચંદ્રપર, રામ દ્વિજરાજ હે ।
દાવાદ્રુમદંડપર ચિન્તા મૃગ ઝુંડપર
ભૂચન વિતંડપર જૈસે મૃગરાજ હે ।
તેજ તમઅંસપર કાન જિમિ કંસપર
તૈસે મ્લેચ્છબંસપર શેર શિવરાજ હે ॥૧॥

કહે છે કે એ કવિત ભૂખણ કવિ આવન વાર બોલ્યા. શિ-
વાજી માત્ર હુંકારો દેતા જમ પણ બંધ રાખવા કહે નહીં તેથી
ભૂખણનો મીઝજ ગયોને બોલ્યો કે “હું હું શું કરો છો ? આ-
વન વખત આ કવિત બોલ્યો તો પણ બંધ રાખવાનું તમે કે-

તોય પ્રકોપ કરી રિપુદળપર, એક સમે છોડેલી;
તે ઊંઘી પડી ટપસા ખાગે, જમીનમાં દાટેલી. ૪૯૫

હેતા નથી, હવે હુંજ બંધ કરું છું.” મહારાજએ કહ્યું કે “ત-
મારી મરજી. હજી પણ એનું એ ખોલો તો હું બહુ ખુશીથી
સંભળું. ઓહો!! કવિતા કેવી સારી છે? તેમાં વળી તમારી
કહેવાની છટાએ તો મારું તન મન પ્રકુલ કર્યું છે.” બૂખણે વ-
ધારે નહી સંભળાવવાનું કહ્યું. શિવાજી ત્યાંથી થોડે સદીને પ્ર-
તાપગઢમાં આગળથી જઈ કચેરી કરી બેઠા. પાછળથી બૂખણ
કવિ કેટલીક વારે ત્યાં આવી ચડ્યો; અને કચેરીમાં જઈ જી-
એ છે તો થોડા વખત પર પ્રસંગમાં આવેલો પુરૂષ સિંહાસનપર
સદી બેઠો જોઈ અને તેજ મહારાજ શિવાજી છે એમ જાણી
સંકોચઆશ્ચર્યાદિ ભાવે વ્યાપ્ત થયો. તેને સંકોચ અને આ-
શ્ચર્ય પામતો જોઈ શિવાજીએ અતિ આદરે પોતાની પાસે બો-
લાવી તેનું ઘણુંજ સન્માન કર્યું. બૂખણને ઘણા દિવસ પો-
તાની પાસે રાખ્યો અને એક કવિત બાવન વખત જોત્યા માટે
તેવાં બાવન કવિત બતાવવા કહ્યું; તે પ્રમાણે બૂખણે વીરસ-
પ્રાધાન્ય બાવન કવિતની “શિવરાજ બાવની” બતાવી. શિવા-
જીનાં પરાક્રમનું વર્ણન છે માટે શિવરાજ બાવની કહે છે. કેટ-
લાક એને બૂખણ કવિની બતાવેલી માટે “બૂખણ બાવની” એમ
પણ કહે છે. વીરસ પ્રાધાન્ય છે માટે “વીર બાવની” એમ
પણ કેટલાક કહે છે. એ બાવન કવિતથી અતિ પ્રસન્ન થઈ મ-
હારાજ શિવાજીએ બૂખણ કવિને બાવન ગામ ઇનામમાં આપ્યા;
(કેટલાક કહે છે કે તે સાથે બાવન. હાથી પણ આપ્યા હતા.)
અને કહ્યું કે “પ્રથમ કહેલું કવિત મારે તમારી પાસે સો વખત
બોલાવવાની મરજી હતી, તેના અમના બદલામાં સો ગામ આ-
પવાનો વિચાર હોતો.” પાદશાહની ઉદારતા કરતાં પોતાની
ઉદારતા વિશેષ બતાવવાના લોભે કવિને બાવન ગામ આપ્યાં હશે;
તેમજ શિવાજી મહારાજમાં ઉદાર વૃદ્ધિ વિશેષ હતી એવું તેમનાં

રામદાસ^૧ સ્વામિએ પ્રતિષ્ઠા, કર્શી થાપન કીધેલા;
તે હનુમાન તુટલ ઝુંપડીમાં, અપૂજ્ય આજ વસેલા. ૪૯૬

કેટલાંક કૃષોપરથી પણ જણાય છે. માગલાઈ તોડવામાં અને હિંદુવટ રાખવામાં જે ઉત્સાહ અને જે આગ્રહવડે શિવાજીએ અદ્ભુત પરાક્રમો કર્યા તેનાં ઘણાં કારણોમાં બૂખણકવિની શિવરાજ બાવની પણ મુખ્ય કારણરૂપ ગણાય છે. પોતાનાં પરાક્રમનાં આ કવિતામાં કરેલાં વખાણથી તેમનું મન વિશેષ પરાક્રમ કરવાને ઉશ્કેરાયલું જણાય છે. મલ્કવિની કવિતા કેટલું કરી શકે છે તેનું તાદૃશ દૃષ્ટાંત શિવરાજબાવની છે. એવા કવિ-યોગે, એવા ઉત્સાહી રાજાને અને એવી ઉત્તમ કવિતાને ધન્ય છે.

૧ શિવાજીમહારાજના યુર. - મરાઠી ભાષાના નવનીત નામના ગ્રંથમાં એ મહાત્મા પુરૂષવિષે આ પ્રમાણે લખ્યું છે. ગોદાવરી તીરે રાક્ષસભુવનથી વીશ ગાઉપર જાંબ કરીને એક ગામ છે. ત્યાં સૂર્યોપંત કરીને જન્મદન્ય ગોત્રી જ્યેષ્ઠ દેશસ્થ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેનો પુત્ર રામદાસ. રામદાસની માનું નામ રાણુબાઈ. એનું પહેલું નામ નારાયણ' પરંતુ આગળ તે રામની ભક્તિ કરવા લાગ્યો તેથી તેનું નામ રામદાસ એવું પડ્યું. એનો મોટો ભાઈ ગંગાધર કરીને હતો તેને રામીરામદાસ કહેતા હતા. રામદાસનો જન્મ શકે ૧૫૩૦ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૬ ને દિવસે થયો હતો. રામદાસમાં નાનપણથી વિરજત-બુદ્ધિ હતી. એ માર્ગિનો અવતાર હતો એમ કહેવાય છે. તેનાં માબાપે તેના લખની સર્વ તૈયારી કરી હતી પણ તેનું મન લખ કરવાનું હતું નહીં તેથી તે નાશી ગયો. આગળ કેટલેક દિવસે નાશકક્ષેત્રે પંચવટીમાં રહીને પછી સતારાની પાસે આંક-જમાં જઈ રહ્યો. તે ઘણું કરીને તીર્થયાત્રા કરતો ફરતો હતો. તેની શિષ્યમંડળીમાં શિવાજીરાજ હતો. શિવાજીએ પોતાનું સઘળું રાજ્ય રામદાસને આપ્યું ત્યારે તેણે તેનો સ્વીકાર કરીને તે પાછું શિવાજીને સ્વાધીન કર્યું, અને કહ્યું કે “મારા સ્વામિ-

વળી ત્યાં અંતઃપુર સમીપ વડ, શાખા મૂળ અનેક,
જ્યાં છોડે જોગી ભોમે, જાણે તપનો ધરો ટેક. ૪૯૭
એક સમે એ અંતઃપુરમાં, પતિબળ ગર્વિણિ પ્યારી,
રમણમ કરતી હશે મદભરી, નૃપ શિવાજીની નારી. ૪૯૮
શાસુપાસે સવિનય લાડ ખાટું, કરતી હશે સકોટે;
આજ ઉજ્જડ આતે નિરખી એ સ્થળ, દોલમાં દલગિરિ દોરે.

ત્વની અંટલીજ નિશાની રાખવી કે તારી ફોજનો કુંડો ભગવા
રાખવો.” ત્યારથી શિવાજીએ પોતાની ફોજમાં ભગવા કું-
ડાની આલ પાડી. થુદ્ર વગેરે હલકી જાતિના હિંદુઓમાં “કું-
વાર” બોલવાને કેકાણે “રામરામ” બોલવાની જે આલ પડી છે
તે શિવાજીએજ નવી પાડી.—રામદાસ અંકાંતપણે રહેતા માર
મુતારાની પાસે પરણી નામનો કિલ્લો છે ત્યાં જઈને રહેતા હતા.
ત્યાં શિવાજીરાજ તેમની ખરદાસ્ત રાખતા હતા. રામદાસ ત્યાં
રહ્યા તેથી ત્યાં અંતમંડળી જવા આવવા લાગી તેણે કરી તે
કિલ્લાનું મજબૂતગઢ એવું નામ પડ્યું. તેજ ગઢમાં રામદાસ
વૃદ્ધ થઈને પોતાની ઉંમરના ૭૩ મે વર્ષે મમાધિસ્થ થયા.
તેમના અંપ્રદાયી શ્રણુ છે તેઓને રામદાસી એવું કહે છે. વિ-
ગરે વિગરે.

૧. “અફઝુલખાનને અંકાંતમાં મળી દગાથી મારવાને
દિવસે પ્રાતઃકાળમાં શિવાજીએ નાહી વાંછને પ્રથમ ધક્કરની
ભક્તિ કરી, પછી વસ્ત્ર ધારણ કર્યા. માથાપર લોહનો ટોપ રાખ્યો,
અંગમાં કવચ પેરી લીધું અને ઉપર અંગરજો પહેર્યો. ખાંડમાં
વાંધતખ છુપા રાખ્યા. એમ આવધાનીથી તૈયાર થઈપછી પોતા-
ની માતૃશ્રીના ચરણ કમળમાં મસ્તક મૂકી તેની આરીપ માગી.”
એ વર્ણન પરથી જણાય છે કે અફઝુલખાન માથે દગો રમવાના
વખત સુધી શિવાજી મહારાજનાં માતૃશ્રી હયાત હતાં. પ્રતાપગઢ
ઉપર અંકાંતમાં રામદાસ સ્વામિએ પ્રતિષ્ઠા કરી યાપન કીધેલા

શું અભિમાન કરે હું ઉરમાં, ઉઠી ગયા જ્યાં આવા;
 કાળકઠિણતા મનમાં કલપી, દે તણ ગર્વિત દાવા. ૫૦૦
 હું કવિ પંડિત હું ધનપતિ પાલક લાખોનો પ્યારો;
 કાળકઠિણતા નિરખિ ભયંકર, લખાડ મેલ લખારો. ૫૦૧
 કર નર ચેતી વિમળ કીર્તિના, મજબુત કિલ્લા મોટા;
 નામ વસે જ્યાં નિર્ભય, ન સહે, સમયતણા શિર સોટા.
 અહો રૂંદ મહારાજ શિવાજી, પરમ કરી પુરુષાર્થ;
 પિતૃગતી પામ્યા સંસારથી, સાધી સ્વાર્થ પરાર્થ. ૫૦૩
 દીર્ઘલક્ષી માટે દુનિયામાં, ઉભય કામ આરંભ્યાં;
 વિશાળમતિ શું વખાણું વાણિ મતિ, સ્થિર રહે જ્યાં સ્થંભ્યાં.
 એકતરફ એકાન્તવિષે દઢ, ખંધાવ્યા ગઢ ખેશ;
 ચતુર શિલ્પિઓ પાસ ચહીને, વસું વાવરી-વિશેષ. ૫૦૫
 ખીલું તરફ નિજ કીર્તિ તણા દઢ, ખાવન ગઢ ખંધાવ્યા;
 ચતુર શિલ્પિ તેનો ભૂખણ કવિ, હાલે કદી ન હલાવ્યા.
 તન ધન સંરક્ષક ગઢ મજબુત, જશ રક્ષક ગઢ આઝા;
 ટકાઉ ખેમાં કોણ તપાસો, રૂડા શિવાજી રાજા. ૫૦૭
 હશે જાણતા હયાતિમાં ગઢ, પથ્થરના દઢ પ્રીતે;
 કવિકૃત ગઢ કીર્તિના આપના, દઢ નહિ ગણ્યા હશે તે. ૫૦૮
 આજ ભુગ્યો મહારાજ આવો અહિં, ભુત વિચારની ભાસે;
 ખેમાંથી મજબુત કોણ ખાડું? તત્ત્વ જણાય તપાસે. ૫૦૯

હનુમાનની સામે એ અંતઃપુર છે. અંતઃપુરની પાસે એક
 મોટું વડનું ઝાડ છે.

૧ ખે કામ. ૨ હુમરી લોકો. ૩ પેસા. ૪ શિવરાજ ખા-
 વની જેમાં ખાવન કવિ છે તેથી ખાવન ગઢ.

પરાધીન ખંડેર થઈ ગઢ, શિર^૧ મુખ ધાસ લઈને,
 શોચનીય^૨ સ્થળ થયાં અરેરે, સમય પ્રહાર સહીને. ૫૧૦
 અહો કીર્તિગઢ તો આજે પણ, ભલભલો રાજસભામાં;
 નિત નિત નવિનપાણું ધારણ કરો, હૈસે પ્રગટ દુનિયામાં.
 ખર્ચો નથી એકેય કાંકરો, સ્વતંત્ર સંચરનારા;
 જંગમ યશગઢ જોઈ આપના, કાયર શૂર થનારા. ૫૧૨
 હજાર મારો હાંક તોય પણ, પથ્થરના ગઢમાંથી;
 શિવાજી નામ સુણાય ન કદિએ, કોડ ઉપાય કર્યાથી. ૫૧૩
 યશગઢવાસી વિલાસી આપનું, પળ પળ નામ પ્રતાપી;
 સુખદાયક ધ્વનિ કરતું સઘળે, અક્ષય રહી અઘાપિ. ૫૧૪
 ધન્ય જનનિ અતિ ધન્ય જન્મવું, ધન્ય જીવિત જશલોભી;
 ધન્ય ચરિત્ર પવિત્ર પ્રગટ અતિ, સદા કીર્તિ રહી શોભી.
 ધન્ય સ્મૃતિ કવિ ભૂખણુ તે પણ, સ્મૃતિતાણુ યશ ગુંથી;
 કયું કવિત્વ સફળ સ્વાભાવિક, ખાડુ યશ લીધો ખાડુથી.
 કંઈ વર્ણન આગળ અવ કોડે, સ્નેહે શિર નામીને;
 શિવાજીને ભૂખણુ કવિને વળી, રામદાસ સ્વામીને: ૫૧૭
 ઉપર રહીને ચતુર્દિશા ભણી, નજર ફેરવી ન્યાળો;
 દિવ્ય દિગંત^૩ ધણે દૂર દીસે, વિશેષ રચના વાળો. ૫૧૮
 ઠામ ઠામ ગિરિ ધુમટાકૃતિ ત્યાં હારોહાર નિહાળો;
 ઉપર વૃક્ષની પવનતરંગે, ડોલે ધ્વનિયુત^૪ ડાળો. ૫૧૯
 જાણે છાવણી તાણી તંબુ કરી, પરચું દળ પાર વિનાનું;
 ધ્વજા ફરકતી તંબુઉપર ફડ ફડ થતી તે શું વખાણું? ૫૨૦

૧ પ્રતાપગઢ અવાવર રહેવાથી તેને મથાળે ધાસ ઉચું છે.
 અને તેની મજબુત ભીતોમાં તથા બાકોરામાં પણ ધાસ ઉચું
 છે. ૨ શોચ કરવા શોચ. ૩ દિશાઓના અંત. ૪ શબ્દા-
 યમાન.

મકરણગઢ શિવગઢ સજ્જનગઢ, સ્વાભાવિકગઢ ખીજ;
જાણે યશગઢ શિવાજીના સૌ, રહિએ નિરખી રીઝ્યા.
પુરજતણી સન્મુખ સમીપમાં, નીચે કખર નિરખાણી;
ઝરે ખિચારા અફઝુલખાનની^૧, જાણી આંખ ભરાણી.
શિવાજી કેરા કુડ કપટનો, ભોગ થયેલો ભોગો;
ધડથી શિર કંથુ ભિન્ન અસિંથી જ્યમ, તોપ ઉડાડે ગોજો.
તે શિર તોપની સાથે ટાંગ્યું, ગઢપર પળમાં આણી;
તોપ પ્રકોપથી ચલવી પછી કરી, રિપુદળની ધુળધાણી.
સલાહ થતી સુણી પ્રમાદમાં દળ, ત્યાગી મનનો ધોખો;
પડેલ તે પર તુટી પડેલા, શૂર માવળા લોકો. ૫૨૫
એમ શૂરનું શિર દળ હણીને, હરો થયા ઉર રાજ;
પણ યશઅંદવિષે લાંચનરૂપ, શિર એ થયું શિવાજી.
રે અફઝુલખાં કખરવિષે આહિ, સંકોચાઈ સુતેલા;
ધણી ફેજના ધણી ધિંગા તું, એકાએક રહેલા. ૫૨૭
સુવામાટ આહિં સોડ તાણીને, આટલીજ અવનીનો;
ઝરે હતો ખપ તને આખરે, જીવતાં લોભ ધણીનો. ૫૨૮
વેર કરી નરકેશરી^૨ સાથે, ગાફૂલ રહ્યા ધણેરો;
ભાવિ^૩ ભુલાવે ભલાભલાને, કાઢું ન વાંક તુંકેરો. ૫૨૯
ધરાતણા^૪ ધણીપણાતણો હક, ભહું ભુજબળ ભારે;
કારણ નહીં કુળોત્તર તેમાં, વિવેક બુદ્ધિ વિચારે. ૫૩૦
વિશેષ બળરૂપી ધનવાળો, રાજ્યરત બહારે છે;
તેને બળવાખોર કહે તે, આપ અબુદ્ધિ ઠરેછે. ૫૩૧
તું ક્યાંનો ક્યાં આવી વસેલો, કહે શાહ તુજ ક્યાંનો !
માત્ર ભુજબળ હક્ક મનાતો, પ્રોઠ રાજ્ય પ્રસંધાનો. ૫૩૨

૧ જેને શીવાજીએ દગાથી માર્યો તે. ૨ પુરૂષમાં સિંહ
જેવો. ૩. બલિયમાં જે બનવાનું તે. ૪. પૃથ્વીના.

વિશેષ ખળધન વાવરો મેળવ્યું, રાજ્ય શિવાજીરાજે;
 નાહક તેનો હક ડુખાવવા, કરો ચઢાઈ શાકાજી? ૫૩૩
 અરે ખંધી ભુલો આડકથા? તે, કપટ મૃત્યુપર તારા;
 વિચાર કરતાં વેગે ચાલે, આખે આંસુધારા. ૫૩૪
 શિવાજીનાં અતિ ધોર? કૃત્યથી, આ અપોરવન તારી;
 અખંડ ધોર? થઈ તે સ્મૃતિ મન, રૂદન કરાવે ભારી. ૫૩૫
 દુખદાયક તુજ મૃત્યુથી માહિત, જન તુજ કપર શિથીલે;
 આંસુપુષ્પ અરખાવિણ જાય ન, દયા હોય જો દીલે. ૫૩૬
 જેના અતિ નીચ કપટકાર્યનો, ભોગ થયેલો તું તો;
 રાયગઢે તે રાય શિવાજી, સોડો તાણી સૂતો. ૫૩૭
 જેહ રાજ્યહક વૈભવ મહતામાટ કયાં કૃત કાળાં;
 તે કુળમાં કોઈનાં રહ્યાં નથી, અતી ચપળતાવાળાં. ૫૩૮
 આમ જાણી હત અસ્થિરતા તો, કરત શું આવાં કાળાં?
 સરસ પ્રપંચથી સંપાદત ભૂમિ, કરો કૃત્યો યશાવાળાં. ૫૩૯
 દોષ તમારો દોસે અરે ના, જરૂર વિચારી જોતાં;
 કપટકાર્ય વિણ કોને મળિયાં, મહીમાં રાજ્યો મહોટાં! .
 વાધે ગ્રંથ વિવાદ કર્યે અવ, આદરું વર્ણન આગે;
 પ્રતાપગઢપર રહિ નિરખી જો, રચના અતિ અનુરાગે.
 દીલપૂસંદ દેખાવ ઉપરથી, જોતાં ખડુજ જણાય;
 હજાર નેત્રો હ્રસ્વ નિરખવા, તોપણ તૃપ્તિ ન થાય. ૫૪૨
 ન્યાણિ સર્વ પછો સાનુજ ભુજપતિ અદ્વાવંત સુધીર;
 દર્શનમાટ પધાર્યા પ્રેમે, ભવાનિને મંદિરે. ૫૪૩
 ભટ પુરાણી વીંટાઈ વળ્યા ત્યાં, પૂરણ પ્રેમ પૂંજરી;
 દેવોતણાં દર્શન કરાવીને, ઊભા હસ્ત પ્રસારી. ૫૪૪

૧ ચાલતી મુખ્ય વાત મૂકી ખીજી વાત વચમાં કેહેવી તે.

૨. ભયંકર. ૩. કપર.

આપી દક્ષણા અવનીપતિએ, અતિ આદર ઉર આણી;
 સંતોષ્યા દ્વિજવર આદિકને, સુપાત્ર દાન પ્રમાણી. ૫૪૫
 દેવીતણે પારે મૂક્યા રંજિત થઈ રૂપિયા રાયે;
 કૃપાંજળીથી પવિત્ર કીધ શિર નયન ઉભય બ્રાતાએ. ૫૪૬
 કાળ કઠિણતાના મહિમાથી, વિસ્મિત થઈ સવિપાદ;
 આવી મળ્યા સાયમાંહી કરતા, અવલોકન અનુવાદ.^૧
 ઊતરવા લાગ્યા પછી વેગે, ઉજ્જમ ભરેલે ઊર;
 ઊતરતાં એની મેળે વધી, ઝાઝી ઝડપ જરૂર. ૫૪૮
 અફઝુલખાનની સાથ પ્રપંચની, ઝડપ કરેલી જોડ;
 મૂકી ઝડપ ઉતરતે ઢાળે, શિવાળયે શું તેહ. ૫૪૯
 અરજદારનાં ટોળાંને જ્યમ, દરબારથી દરવાન;
 મારી ધકા હડસેલી મેલે, અતિ કરીને અપમાન. ૫૫૦
 ઉપરાઉપરી પડે જનો જ્યમ, ઠેલો થતાં ધણેરો;
 હડસી પડીય તે તક હરેકથી, અપણ નેઈ મુખ ચેરો. ૫૫૧
 આંછી ઝડપ કરવા કોઈને, દેનારો આધાર;
 તેય લઈ આધેય^૨ ઝડપ વશ, ઠોકર ખાય અપાર. ૫૫૨
 હસતા સભીત સાચવતા તન, તલેટિમાંય ત્વરિત;
 આવી ઉભા તન હાંફ અતિ શ્રમ ણિદુ^૩ લલાટ સુરીત.
 અતિ આનંદિત થઈ અવનીપતિ, રચનાન્નેઈ સુરીત;
 આઁયા નિવાસપર ભલિભાતે, સાથ સહીત સમીત. ૫૫૪
 પડી રાત્રી ખાણાનો પળું તવ, સમય થયો સુખકાર;
 કયું પસંદ. ભોજનથળ કોડે, તે ખંગલા ખહાર. ૫૫૫

૧. જે જોયું તે વિષે પછીથી યાદ અથવા વર્ણન કરવું
 તે. ૨. જેને આધાર આપ્યા છે તે. ૩. પરસેવાનાં ટીપાં.

તરે પદ્ધવિત ધટા અતિ ધાડી, મધુર મંદ વા આવે,
 વસુધા^૧ નીર સુધાસમ^૨ છાંટી, કરી ઠીક બહુ ભાવે. ૫૫૬
 સુધડ ગાલિયાઉપર પાથર્યા, અતિ સુંદર તે ઝોપે;
 પવન પ્રહાર ન લાગે એવા, દીપ પ્રગટિયા ઝોપે. ૫૫૭
 મનપસંદ માંડ્યાં ટેબલ, ખુશી મધ્ય રકાર શ્રીકાર;^૩
 ઉમદા પાથર્યું વસ્ત્ર ઉપર મૂંકી રકેબી સ્વચ્છ અપાર. ૫૫૮
 અમચા કાંટા રજતતણા^૪ ધજ, દીપતા દીપપ્રકાશે;
 ચતુર પીરસનારાની ઝડપનાં, વખાણુ થાયે વાંસે. ૫૫૯
 વિવિધપ્રકારની વાનગીઓ બટલરે બનાવી રાખી;
 ભૂપ ભાવનામાત્ર ભૂખ્યા, નહિં ભોજનના અભિલાખી.
 ગુણિયલ હારોહાર ગૃહસ્થો, સાનુજ વળી ભુજનાથ;
 પુત્રી ભગિની સહિત ગવર્નર, સઘળો ઉત્તમ સાથ. ૫૬૧
 ભોજનનો આરંભ થયો વાનગી પિરસાય વિવિધ;
 ઉપમા કહું મતિ અનુસારે હું, લાયક જે અહિં લીધું; ૫૬૨
 કરી નૈવેદ્ય^૫ સખંધુ રામને, તે ગણી અમૃત તોલે;
 જમતી જાણે સંતમંડળી, તપોવને મળી ટોળે. ૫૬૩
 ભોજન કરતાં વિવિધ વિષય પર, વાતો કરે વિનોદે;
 પ્રેમ પરસ્પર વધે પરમ ત્યાં, એ તકતણા પ્રમોદે. ૫૬૪
 ભોજનકાર્ય સમાપ્ત થયું પછી, ચાલ્યું પીવાનું ઝોપે;
 પ્યાલા ભર્યા છલ્લોતા સહુએ, અતિ સુંદર તે ઝોપે. ૫૬૫
 પીએ પરસ્પર ક્ષેમ અહીં મધુ, વિનતા કટાક્ષ વર્ણુ;
 પીએ પરસ્પર પ્રેમ તણા પ્યાલા ભરી જાણે પૂર્ણ. ૫૬૬

૧. પૃથ્વી. ૨. અમૃત જેવાં. ૩. “ખુશી” એ શબ્દ-
 ની મધ્યે એટલે વચ્ચેમાં “ર” અક્ષર અર્થાત્ ખુરશી. તે શ્રીકાર
 એટલે મારી. ૪. રૂપાના. ૫. દેવને ધરાવેલું જે ખાવાનું તે.

શામ્પનને^૧ ઉર કંપ થાય જવ ચતુર આંખી ગ્રહેછે;
 લે કર^૨ જવ લીકર^૩ તવ લથડે, કલપલવાત^૪ કહેછે. ૫૬૭
 વાઘ^૫ ન અંગે તે પણ લેતા, વાઘન^૬ આંખી વિશેષે;
 ભાષણ થાય ભલાં તે સમયે, અતિ ખુશીના આવેશે.
 સમાપ્ત થયું સહુ કાર્ય પછી નિદ્રાવશ થયા નિરાંતે,
 આઁવા નિજ નિજ નિવાસ સહુ તે, પોઢી ઉઠી પ્રભાતે.
 પ્રતાપગઢ જઈ આવી પહોંચી, ભુજનાથે ભલિભાંતે;
 સાદર દીધું ગવર્નરાદિને, ખાણું ઉત્તમ ખાંતે. ૫૭૦
 રાજવંશી ખાણામાં ન મણા, દીપ પ્રકાશિત દીપે;
 ખોહિમિયા શાણુગાર્યો ખાહુ વિધ, મહા ઉમંગી મહીપે.
 ખેન્ડવાણુ મધુરે સ્વર વાગે, સુણી ઉપજતો સ્નેહ;
 ઉમંગી આવે જેમ અતીશે, મલાર રાગે મેહ. ૫૭૨
 ભોજન કરી ભલિભાંત પછી નૃપગુણુર્થી રંજિત થાતા;
 પોએ પરસ્પર સલામતીના, પ્યાલા ભરી છલાતા. ૫૭૩
 એમ સમાગમ ઉત્તમમાં દિન, જય ન તેહ જણાય;
 પ્રતિદિન મળતા નૃપને આવી, આંકીસરો ધણાય. ૫૭૪.
 નવિ નવિ પોઢટો નિરખે પ્રતિદિન, નિર્મળમતિ નરેશ;
 વિશ્વલોલા જોઈ વિધપતિની, વિસ્મિત થાય વિશેષ.
 ભરે જ્ઞાન ભંડાર ભલી વિધે, રચનાસાર રૂઢાથી;
 સુતર્કની સંકલના શોભે, વધેલ જ્ઞાન વડાથી. ૫૭૬
 પ્રતિદિન આવે પ્રિય માતાના, લાયકપત્ર લિખીત;
 વિશેષ વત્સલરસની વાંતે, ભરેલ તે ભલિ રીત. ૫૭૭

૧. ઊંચી જાતનો દારૂ. ૨. હાથમાં લેવારે. ૩. દારૂ.

૪. દારૂના નિશામાં જે ખોલાય તે. ૫ મમજી રાકાચ એવી વાત.

૫ શરદી. ૬ દારૂ.

પ્રત્યુત્તર લખી કાઢે પળમાં, શિશ ચઢાવો આશિષ;
 ધૈર્ય ધરે જણે કરો જનની, એવું લખે અવનીશ. ૫૭૮
 દીમારના દાવ રમે વળી, વાંચે લખે વિશેષ;
 કદી વંચાવે કવિતા કોડે, નિર્મળવાણી નરેશ. ૫૭૯
 મકરણગઢ^૧ જોવા મનસુખે, નૃપને લઈ નિજસાથે;
 થયો ગવર્નરના મનમાં ઠોક, જણવ્યો તે ભલિભાંતે. ૫૮૦
 નવું નવું જોવા ઉત્સાહી નૃપ, સજ્જ થયા સુણી તેહ;
 સજ્જ થયા લઈ સાથ ગવનર, નિજ મંડલી સનેહ. ૫૮૧
 સેક્રેટરી ને કૌંસિલરો કો, સહિત પ્રિયા વિચર્યા ત્યાં;
 ખડુ મુશ્કેલ ચઢાણ, પડે અતિ જોર આવતાં જતાં. ૫૮૨
 તલેટિથીજ અદુકડા પડીને, ચંચળતા દૂર નાખી;
 ધીમે ધીમે સંભાળી ડગલાં, ભરવાનાં ભય રાખી. ૫૮૩
 ખેય તરફ નૃપ ગંભીરતા સમ, ગંભીર ખીણો આવે;
 મધ્યપંથમાં માત્ર એક જણ, એતી ચરણ ચલાવે. ૫૮૪
 ચૂકે ચરણ મૂકતાં ખંની ચંચળ, તો વિપરિત તત્કાળ;
 ખથોડિયાં મારી ધોગતિસમ,^૨ જવા તણી જંજળ. ૫૮૫
 સોધી દષ્ટિ જયમ સંતો રાખે, ભયભરો ભવાટવીમાં^૩;
 તેવી દષ્ટિ રાખે એ પંથે, જોવી હોય સુખસીમા. ૫૮૬
 આડું અવળુ જોતાંજ ખીહામણી, હંડી ખીણો અવિલોકી;
 ફેર ચઢે તન ચિત્તવૃત્તિને, શી રીત શકશે રોકી. ૫૮૭
 આવે ઉપર સપાટ ભૂમિ તવ, ખાઈ થાક ખુબ વાર;
 હાંફ મટયા પછી ચલાય હળવે, તનમાં થઈ ટટાર. ૫૮૮

૧ હાલ જને અંગ્રેજો સેટલમેંટ કહે છે. ૨ ધો નામનું
 જનવર જેવી રીતે પણ ભરવીને ચાલે છે તેવી રીતે.
 ૩ મંસાર રૂપી અરણ્યમાં.

ગાઠ ધૈર્ય ધરી ગુણુનિધિ નૃપતિ, ચરણુ ધરે સંભાળી;
કરો વિચાર જ્યમ ગ્રંથ પંથમાં, ચરણુ મૂકે કવિ ન્યાળી.
સર્વ સાથ ગઠ ઉપર આઠ્યો, વિપદા સર્વ વિખેરી;
અમ મટાડી દાદિ દૂર ફેંકી, રચના જીએ રૂડેસી. ૫૯૦
સ્વાભાવિક દેખાવો સુંદર, શિખર ઉપરથી જોતાં;
ઠામ ઠામ ગિરિ નાના મોટા, શોભે સમૃદ્ધિ સોતા. ૫૯૧
જાણે જમિનરૂપી જીવતી તન, ધાટા ગિરિરૂપ આગ;
ખડુ જોરમાં ખળિયા નીકળ્યા, તે જાણાય જ્યમ તાજા.
માલકમપેટ ભણી લીલી છમ, આડી શોભે આગી;
અન્ય દિશાભણી આછી આડી, નિરખી થાય મન રાજી.
કરે પરસ્પર રચના કેરું, ખડુ રસભયુ પયાન;
મત નિરૂપણ શક્તિ મહીપતિની, સૌમાં લે સન્માન.
સહન શક્તિ અમની આગ્રહમતિ, ઉમંગતા અભ્યાસ;
નિરખી નૃપતિગુણ પ્રગટપણે મુખ, સર્વ કહે શાખાશ.
એમાં નહિ આશ્ચર્ય ક્ષત્રિકુળ, આઘ^૩ સદા ઉજમાળા;
ત્રિવર્ગરક્ષક^૪ દઢતનના તે, સમયે કર્યા સુંવાળા. ૫૯૬
નિરખી નેત્રને તૂંપકરી નૃપ, નીકળ્યા પછી મતિશાળી;
ઉતરવાનું ધણુ ખેંસી ખેંસીને, સૌંદર્ય નજરે સંભાળી.
સાથ સર્વ ગતિમદ કરીને, વિચરે એહ પ્રમાણે,
અરજદાર હઠિલા જ્યમ ન ગણે, મિપાઈનાં ઠેલાને. ૫૯૮
ચપળ અક્ષર તલેટિથી ચઢી, નરપતિ આપ નિવાસે;
આઠ્યા ઉર આનંદભેર અતિ, સાથ મૂંકી સહુ વાંસે.

૧ પગ. ૨ કવિતામા શ્લોકનો ચોથો ભાગ, અથવા
કવિતાની કડીનો કોષપાલુ ભાગ-તુક. ૩ મૂળથી. ૪ આદ્યાલુ,
વેશ અને શુદ્ધ એ ત્રણ વર્ગનું રક્ષણ કરનારા ક્ષત્રિઓ.

સાથ ગયા સરભરા કાજ તે, શ્રમથી લોથ સમાન;
 વાંસેથી આઠ્યા ખાટું વારે, વઢે અરે મુખવાણ. ૬૦૦
 સૂર્યગ્રહણ લઈ ત્રાથ ત્રાસઉર, દેતો^૧ કુવડના દોષે;
 ભંગી તિલંગના તનરંગથી, સ્પર્ધા કરતી રોષે. ૬૦૧
 હાર્યા જાણી હિત કરનારી, અપાવનારી અર્થ;
 ભુખાળવાને ભય ઉપજવતી, શ્યામા ઘણી સમર્થ. ૬૦૨
 સ્નાનથી કાયરના કાળજને, સંકંપ કરતી સલ્લેણી;
 કૃપણનેય પણ ઉદાર કરતી, એકે ગુણે ન ઊણી. ૬૦૩
 ખગોળવેતાનાં^૨ ટોળાંને, ખજભળાવનારી તે;
 ભાગ્યશાળી ભૂપને આંગણે, અર્ચી^૩ આણનારી તે. ૬૦૪
 ગળે પ્રાણની ઘડી ગણનારી, વૈશાખની^૪ વિશેષે;
 આવી અમાસ કુટિલના કૃત્યશી, વડા ભયાનક વિષે. ૬૦૫
 સર્વાંગે કાળો ધરી સાણ, મુખપર પુરખો કાળો;
 સીધણુ આવી જ્યમ પોળા નેત્રનો, અપ અપ કરતી ચાળો.
 પ્રાતઃકાળથી પગ મેલ્યાનો, માગ્યો મળે ન માગ;
 નૃપ નિવાસપર ઘેરો નિરખ્યો, અર્ચીતણો અથાગ. ૬૦૬
 આગુતેડયાં આવીને ઉભાં, ઘેરો જખ્ખર ઘાલ્યો;
 ખોહિમિયા ફરતાં ભિક્ષુકનાં, ટોળાં અટળ^૫ નિહાળો. ૬૦૮
 જુદાં જુદાં ટોળાં તે જાણે, ઠરેલ નાખી થાણાં;
 કો અંધાં કો લુલાં લંગડાં, કો રોગી કો કાણાં. ૬૦૯
 સોરખકોર કરે મુખ માગે, દાન ખંડણી તોલે;
 કરી આશિષની વૃષ્ટિ નૃપતિપર, જોર કરી જ્યખોલે. ૬૧૦

૧ આપતી, - અહીંયાંથી અમાસનાં વિશેષણ છે. ૨ જો-
 શીઆનાં. ૩ માગણો-યાચકો. ૪ વૈશાખની અમાસ અટલ
 વૈશાખ માસનો છેલ્લો દહાડો. ૫ જવાનું કહેતાં પણ ન ભય
 એવાં.

એ સેના જીતવા અવનિષે, પાસ તેડોને પ્રીતે;
 દીધી આજ્ઞા દાનાધિપને, જે ઝટ લઈને જીતે. ૬૧૧
 વસ્ત્ર ગાંસડા ભરોને ભારે, અનાજ લેઈ અંમાપે;
 ભરી થેલી નાણાંની ભાવે, ચાલ્યા પંડ્યો ચોપે. ૬૧૨
 તે સધણું આપીને સત્વર, સલાહ શાન્તિ કીધી;
 વિખરાયાં થાણાં બિશુકનાં, લાયક ભિક્ષા લીધી. ૬૧૩
 જ્ય કરેલ જ્યમ નગર છુટીને, ફોજ રાજી ફાવેલી;
 તેમ રાજી થઈને વિખરાઈ, અર્થો ટોળી આવેલી. ૬૧૪
 ગુપ્તદાન વળી ગ્રહણ નિમિત્તે, કર્યાં કચ્છ મહોપાળે;
 ૩ ધી વસ્ત્ર અડદ તલ નાણું, કર્યાં દાન તે કાળે. ૬૧૫
 ગ્રહણ મુક્ત થાતાં લગી સ્થિરમન, શિવ કરુણા સંપાદી;
 દ્વિજદ્વારા વળી સ્તુતિ કરાવી, જે ઇશ અખિલ અનાદિ.
 મોકલી મલ પાવન તીર્થોદ્ધર, ભરો કાવડો મગાવી;
 જ્ઞાન કથુંબધાણુ નૃપતિએ, અતિ આદર ઉર લાવી. ૬૧૭
 નિયમિત કરતા નિત્યદાન નૃપ, વળિ ગ્રહદાન વિરોધે;
 એમ દિવસ નિર્ગમન થતા શોભે વીર ઉભય સુવેષે. ૬૧૮
 જેટ શુદ્ધ ખીજ તારિખ મેની, ઓગણીશમી આવી;
 યુરોપિયન મંડળ એકઠું કરી, કોડે રમત કરાવી. ૬૧૯
 એ માટે અંગ્રેજ બાજીંગર, પસંદ કીધો પ્રીતે;
 પૂરા પાંચરો રૂપિયા પરઠ્યા, રમતતણા શુભ રીતે. ૬૨૦
 શાણુગાર્યો ખંગલો અનુપમ, ખેલ થવાનો જેમાં;
 ગોઠવી હારોહાર ખુશિયો, ટિકિટો ચોડી તેમાં. ૬૨૧
 શર થયું આગમન સર્વનું, શી વરાણું તે શોભા;
 વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ આવતી, લેડીઓ મન લોભા. ૬૨૨

૧ ગ્રહણનું છુટવું. ૨ મહાબલેશ્વરના પવિત્ર કુંડમાંથી.

જનરલ કરનલ મેજર કેપ્ટન, સિવિલ્યનો શોભીતા;
 કરમાં કર ગ્રહિ પતિનો આવે, લેડી મડમ લાલિતા. ૬૨૩
 આપ આપનું આસન ઓળખી, ખેસે દંપતિ જોડે;
 આભી^૧ થાય ત્યાં ઈંદ્રસભા પણ, માનની ાણ મરોડે. ૬૨૪
 સાનુજ ભુજપતિ સાથ સહિત ત્યાં, પધારિયા ખાહુ પ્રીતે;
 આદરકાજ ઉઠી આમનથી, સર્વ સભા શુભ રીતે. ૬૨૫
 લેડી મડમ ગુણધામ ગૃહસ્થો, ઓળખ કરવા આવે;
 ઘેરો ઉભાં નૃપને ઘણી પેરે, ઉર વિનોદ ઉપજવે. ૬૨૬
 ભાપા છટા ભલી મર્યાદિત, સભાવિવેક સટેક;
 કિશોરવય સદ્ગૃહસ્થનાં લાયક લક્ષણો અનેક. ૬૨૭
 નિરખિ નિરખિ અચરજ પામે સાહુ, ઉર આનંદ પમાડી;
 રંગ ભૂમિપર આવી ઉભો તવ, ખરો મતિનો ખેલાડી. ૬૨૮
 ચુપાચૂપ સહુના ચિતકેરી, એક વૃત્તિ કરી ઓણે;
 પ્રથમ પ્રિયાપ્રિયતમે પ્રીતિનો, વિવાદ કીધો વેણે. ૬૨૯
 પછી પ્રિયાને પૂરી પેટીમાં, સીવી કોથળામાં તે;
 ઉપર દેવરાવ્યું તાણું દદ, અહો કરે શું આ તે!! ૬૩૦
 પાંચ મિનિટમાં તે પ્રમદા તો, આવી ખહાર ઉભેલ;
 તે કોથળો મળુસ ને તાણે, તેમનું તેમ દોધેલ. ૬૩૧
 આખી મંડળીને મૂંઝી ઓણે, અબ્દુત રસમાં એમ;
 પાંચ મિનિટમાં આવ્યો પછી તે, પુરૂષ ધરતો પ્રેમ. ૬૩૨
 પળ પળમાંહે રંગભૂમિપર, પલટે તન પોશાક;
 હાસ્યરસે તે હદ વાળીને, આપે ખુશી અથાક. ૬૩૩
 પળમાં મોચી પળમાં દરજી, પળમાં પ્રવીણ ખલાસી;
 ગૃહસ્થ પળમાં રંક નિમિષમાં, પળમાં મડમ મિનસી. ૬૩૪

પળમાં લરકરો, પળમાં મરકરો, કૌતુકથી કરનારો;
 બહુરૂપીનાં રૂપ વિવિધ બતાવી, હસાવી દુખ હરનારો. ૬૩૫
 જેવા સોગર^૧ સ્વરાદિક તેવાં, સુણોને સભા હસે છે;
 હર્ષનાદ કરી તાળો વગાડી, સહુ સાખાશી દેછે. ૬૩૬
 વળી લઈ વાદ્ય વિનોદે, પાંચ મિનિટ પછી આવી;
 યુરોપના પ્રતિદેશીજનોની, ઢબ ગાયનની બતાવી. ૬૩૭
 જર્મન રશ્યન ઇટાલિયન ડચ, સ્કોટીશાદિક કેરી;
 એકાં રૂપ સુણિ ગાયનની ઢબ, મંડળી હસે ઘણીરી. ૬૩૮
 ભાષણ કરતો જય ભલી વિધ, વચમાં વિદ્વંસક જેવું;
 લોભ પમાડે કાણુમાં, કાણુમાં, હાસ્ય કરાવે તેવું. ૬૩૯
 અર્ધભાગ અનુરાગસહિત જવ, થયો ખેડનો ઠીક;
 પા કલાક વિદ્યામતણો, પડદો પડિયો રમણીક. ૬૪૦
 તાકો ઉભાં બુટલરનાં ટોળાં, ખુમચા ધરિ કર ખાસા;
 મ્હા મિઠાઈ આઈસ્ક્રીમનાર મહિ, પ્યાલા મૂકી ચોપાસા.
 અદબભેર દર દંપતિ સન્મુખ, અણખોલે આવીને;
 ખડો રહે ખુમચો ધરિ ખાંતે, લક્ષ ઘણું લાવીને. ૬૪૨
 મનગમતું લઈ તે માંહેથી, હુંગો કરે મરાગે;
 શામ્પન પીવા વળિ સંચરતા, ઉઠી ઓરડે આવે. ૬૪૩
 મિજબાની ભૂપતીમણીથી, એ પણ ખેડ નિમિત્તે;
 ખરચ્યા રૂપિયા એ ખાણામાં, પુરા પાંચસે પ્રીતે. ૬૪૪
 હરે ફરે સહુ વાત પરસ્પર, ભલી કરે મન ભાવી;
 વંટ સુણી સહુ ચુપાચૂપ થઈ, આસન ખેઠાં આવી. ૬૪૫
 હંમે આસને ઉભી રાખી નિજ, નારિ નાટકાચાર્ય;
 ઉભય ખાત્રુ ટેકો આપી કરી, અચેત અદ્ભુત કાર્ય. ૬૪૬

૧ પેશ. ૨ દૂધ અને ખાંડને બદલમાં જમાવી કરવામાં આવે છે તે.

કરણારસમાં લીન કરી નાંખ્યાં, તમાસગિરને તેણે;
 રસાનુકૂળ રાગે વણિ વાગે, ખેન્ડ વખાણું શું વેણે ? ૬૪૭
 પગ નીચેથી પ્રથમ કાઢી લીધું, આસન ધીમે નિદાને;
 ઉભય બાહુના ટેકાપર તે, અધર રાખી અખળાને. ૬૪૮
 એક બાહુનો ટેકો એ પણ, કળથી લીધો કાઢી;
 બદુગરે પછિ જ્વેર કરીને, આડી અધર સવાડી. ૬૪૯
 તમાસગિરની હર્ષતાળિનો, ધોષ થયો ગંભીર;
 શખવત^૧ મુખમુદ્રા જ્વેર સ્ત્રીની, નેત્રે ચાલે નીર. ૬૫૦
 સીધી અધર રાખી શણગારી, દયા દિલે ઉપજાવે;
 મૃત સધવાને^૨ કાઢતિ તક જ્યમ, ધણી શણગાર ધરાવે. ૬૫૧
 રોસનિ સર્વ બુજવી નાંખી, બહુ આકૃતી ખતાવે;
 ખપોરિયાના તેજે કરીને, નારી મુખ નિરખાવે. ૬૫૨
 એ આદિક ભલો રમત ગમતમાં, અર્ધરાત્રિ ગઈ આખી;
 સમાપ્ત ખેલ થયે સૌ ઉઠ્યા, ઊઘતણા અભિલાખી. ૬૫૩
 સુમાર નહિ હચરથનો તેથી, જડે ન ઝટ લઈ ગાડી;
 ઉભા રહે ન ઉતાવળિયા જન, શોધે ખૂમો પાડી. ૬૫૪
 સાનુજ શીખેગાર મહીપતિ, આપ નિવાસે આવી;
 પોઢયા જગતપિતાના સુખકર, ચરણકમળ ચિતલાવી. ૬૫૫
 કેઈ દિવસ મૃગયાએ નરપતિ, સાનુજ નિકળે સેહે;
 એરિકાંગ કેપ્ટન રે આદિક, યુરોપિયન દંડ દેહે. ૬૫૬
 શિકાર શોધક જનો સુમાર ન, ફાઈ પૈસા લે સાથે;
 ઢોલ નગારાં રણશિંગા તે, વગાડતા ભલિભાને. ૬૫૭
 એલ્ફિન્સ્ટન પાઈટઉપર સહુ, આવે મૃગયામાટે;
 ભય પામી પશુ પંખી ભાગે, વેગે વસમી વાટે. ૬૫૮

૧ મડદા જેવી. ૨ ધણીવાળી, સ્વામી જેના હયાત છે તેવી.

નાકાં ઘેરો ઉભા નર ઝાઝા, હો હો કરોને હાંકે;
 પાછાં વળિ પશુ કરે પલાયન, નારો જવાય ન નાકે. ૬૫૯
 નિશાન થઈ નૃપતિનું પડે તવ, દટ મન કરે ધસારો;
 ચોટ ચુકે ન ચપળ નૃપતી ઝ્યાં, શિકાર સંચરનારો! ૬૬૦
 સજાજુજી કરતી છુટે ગોળિયો, જોરજોર તે જાય;
 પળમાં પ્રાણવિના મૃગ પડતો, ખેદક ધ્રુમરી ખાય. ૬૬૧
 એમ અવનિપતિ નવિ નવિ કૃતિમાં, નિર્ગમતા નિશાદિન;
 તારિખ છવિશમી મેનો દિન, વિશેષ શોક વિહીન. ૬૬૨
 ખાલ દીધો ખે સહસ્ત ખરચી, ખાંતે નૃપ ખેંગારે;
 શાં વર્ણન કરું તે શોભાનાં, વિશેષથકો વિસ્તારે. ૬૬૩
 યુરોપિયન મંડળમાં એ દિન, વ્યાપ્યો હૃદય વિશેષ;
 નારીવર્ગ તો સુખ સ્વર્ગનું ગણિ, વિચિત્ર ધરતો વેશ. ૬૬૪
 ડોળદાર પોશાક અનૂપમ, મુલે ધણા મોઘેરા;
 ધુંચાય મન મુનિઓના એવા, ઘેર ધાધરા ઠેરા. ૬૬૫
 મન તરંગના' રંગની સાથે, સદૈવ નિકટ પ્રસંગ;
 એવા રંગતણા પોશાકે, તન તરણીનાં તંગ. ૬૬૬
 સુવાસના નિર્મળ મનની શુભ, તન અત્તર તત્તૂલ્ય;
 પોશાકે પણ તેની પરિમલ, આવે ધણી અમૂલ્ય. ૬૬૭
 ગુલાબિ તન તરણિયો ઘણેરી, ગુલાબ જળમાં જાણે;
 જ્ઞાન કરી શણગાર ધર્યા શું, પ્રસારે સુગંધ પ્રમાણે. ૬૬૮
 કોમળ કદળી સ્તંભસી જંઘા, શું આલાન' સહાય;
 પતિનો ચિત્તમતંગ સદા જ્યાં, બળ કરોને ખંધાય. ૬૬૯
 વાળ્યો વેણું ગુંથી અંખોડો, જે જોઈ રતિ પણ સોભે;
 શું પતિના મનમતંગ પગની, સાંકળ થઈને શોભે. ૬૭૦

૧ મનના વિચાર. ૨ હાથીને ખાંધવાનો સ્તંભ.

વા' રતિપતિનો આખક શિર ગોઠવિયો ધુંચણ વાળી,
 નાચનાર સાથી થાકે તવ, ઉગામવા સંભાળી. ૬૭૧
 સુમધ્યમાર ડગલરે લયકતી, લઈ પતિકર આધાર;
 મન જાણે પતિ તેડિ હિંડે તો, પ્રેમ તણો પ્રિયું પાર. ૬૭૨
 મડમોની મોઢાઈ તણું વણિ, રૂપ ગુણ આમૂંષણોનું;
 કંઈ કેટલું વખાણ દોષે જ્યમ, સુગંધ ને વણિ સોનું. ૬૭૩
 એમ ખણી દાણ નાટચલુવનમાં, આતુર થઈ સહુ આવી;
 પુરુષો પણ અતિ પ્રેમ હર્ષભર, આવ્યા અંગ સુહાવી. ૬૭૪
 પ્રાહ્ય પ્રાણ સમ ખંધુ કરણજી, સાથ લઈ શુભ રીતે;
 મહારાજ ખેંગારજી પણ ત્યાં, પધારિયા ખડુ પ્રીતે. ૬૭૫
 જ્ઞેવામાટ બિરાજ્યા જીવતે, દર્શનીય દીસંત;
 વસ્ત્રાભૂષણ સજી શોભે જ્યમ, રતિપતિ અને વસંત. ૬૭૬
 મનગમતી બનિ જોડ મલપતી, ત્વરિત થયાં તૈયાર;
 ચાલ્યો નાચ અતુર અતુરાનો, પ્રેક્ષકને સુખકાર. ૬૭૭
 ખેન્ડ વાજી વાગે મધુર સ્વર, હિપજાવે અનુરાગ;
 તેનો તાલગતિએ નૃત્ય કરે, લાયક મળિયો લાગ. ૬૭૮
 પુરુષ અને પ્રમદા મન પાવન, કટિ ગ્રહિ નાચે કોડે;
 પગ હિપડે ગતિ તાલખંધ ઉર, વિશેષ હર્ષ વિનોદે. ૬૭૯
 શિવ વિલાસથળ મહાખલેશ્વર, ગિરિ કૈલાસ સમાન;
 સમાધિસ્થ રાંકર તે સ્થળમાં, તન તપતેજ નિધાન. ૬૮૦
 જાણિ એવું જાણ્યે સુર સર્વે, ધણી વળી ગંધર્વે;
 નાટ્યમંડીણુ લઈ સાથ અપ્સરા, જે ભરિજોષન ગર્વે. ૬૮૧

૧ અચવા. ૨ સારા છે જોનો મધ્યમાગ એવી સ્ત્રી એટલે
 સારી કઠીવાળી. ૩ જોનારને. ૪ સમાધીમાં બેઠેલા.

ઉતારવા શિવ સમાધિ તે શું, જુગતે ખનિને જોડી;
તાન્ડવ નૃત્ય કરે મળિ ટોળે, કપાદિને કરજોડી. ૬૮૨
અથવા વૃંદાવનમાં અનુપમ, સાગ્રજ^૧ યદુકુળસિંહે;^૨
સુહામણી શર્દૂ પૂર્ણિમાએ, રાસ રચ્યો શું જોડે ? ૬૮૩
શુભોપમા ખીજી શોધિ મળે નહિ, શું કહું તવ સમજાવી;
જેતાં તૃપ્તિ ન થાય જીવને, પ્રેમ હૃદયમાં લાવી. ૬૮૪
ધરુમપલો થઈ જાય ધણિકમાં, ધડિમાં છુટાં છવાયાં;
નાચે સૌ અવનવિ ગતિએ, વળી એકેકથી સવાયાં. ૬૮૫
ચોરિવાર વિશ્રામ કરે તવ, તાકિ ઉભાં તૈયાર;
બુટલરનાં ટોળાં ખાહુ વિનયે, ઉચિત દિયે આહાર. ૬૮૬
બુચ ઉઘાડતાં ખાટલિયો મુખ, પાડે ચીસોચીસ;
પેટ ખાલિ કરિ પછાડતા જ્યમ, હાડ લેઈ આમિષ. ૬૮૭
વધે ગ્રંથ વિગતે વર્ણવતાં, સમાપ્ત ખાલ સુપેર;
નિરખી આઠ્યા સાનુજ નૃપતિ; ગુણનિધાનનિજધેર. ૬૮૮
પ્રવાસમાં સુખનિવાસ નૃપતિ, નિર્ગમતા દિન એમ;
લે સંભાળ સર્વની સહુવિધિ, પૂર્ણ ખતાવે પ્રેમ. ૬૮૯
હવે વરાણું શોભા વિગતેથી, મહાખલેશ્વરની જો;
સુણજો સજ્જન જોડુ ધરીને, નિરખી જનમન રીજો. ૬૯૦

૧ માહોટા બાઈ ખલબદ્ધચહિત. ૨ જાંદવકુળમાં સિંહ-

૩૫ ચીકુણ. ૩ માંચ.

મહાબલેશ્વરની શોભા, વર્ષાઋતુનું વર્ણન.

વંશસ્થ હંદ.

સદા સુખી ત્યાં સુખવાસી ભૂપતિ,
 નિહાળિ શોભા સુખદાયની અતિ;
 જગદ્લિલા જેવો મહાબલેશ્વર,
 હશે નહીં એવો હિમાલયે ખરે. ૧
 સ્થળે સ્થળે લોચનતેજ વર્ધની,^૧
 સુવાટિકા ચાંદનિ જેવો શર્દની;
 છુટા છવાયા પ્રતિ પંગલા ઘણા,
 ગિરી ગુફાતુલ્ય દીસે સુહામણા. ૨
 વસ્યા શું આવી સુર સર્વ સાદરે,^૨
 ખનાવો મંદિર મહાબલેશ્વરે;
 વસ્યા ત્યહાં માનવો દેશદેશના,
 ગુણીજનો ચિત્રવિચિત્ર વેશના. ૩
 કરે ત્યહાં વિક્રય^૩ કેટલા જનો,
 હિરા માણી માણિક વસ્ત્ર ભૂષણા;
 ખનર શોભા કહું શું ખનાવિને,
 કરે જ્યહાં હિકય લોક આવિને. ૪
 સફાઈવાળી સડકો સુહામણી,
 સ્થળે સ્થળે દોસતી દીર્ઘતા^૪ ઘણી;
 ચઢી ગિરી ટોચ વિલોકતાં દીસે,
 દિગંતશોભા^૫ રૂડો તે ગિરીવિષે. ૫

૧ આંખના લેજને વધારનારી. ૨ આદરસહિત.

૩ વેચાણ. ૪ લંબાઈ. ૫ દિશાઓના અંતભાગની શોભા.

સુગંધિ ને શીતળ મંદ વાયુની,
 લહેર સંવર્ધિત અંગ આયુની;^૧
 કટી પ્રદેશે^૨ ગિરિમાર્ગ શોભતા,
 વિલોકિ સૌનાં મન ખૂબ શોભતાં.
 કરી રવેયો^૩ ગિરિને સુહામણી,
 દોયો દોપે શું વળ નેતરાંતણી;
 હવા અને પાણી પવિત્ર રત્ર ખે,
 શું શોધી કાઢ્યાં કરો ખૂબ જત્ર એ ?
 છુટી જતી જોઈ ગિરીની સંધિઓ,
 અનેક રસ્તારૂપ ખંધ ખાંધિયો;
 ગિરી ઉભો શું દટ બીડિ ગાતડી,^૪
 હિમંતની ટાઢથી રક્ષિ જતડી.
 તલોટિથી શેરડો શિખરોપરી,
 પગે જવાની દોસતી મનોહરી;
 અગમ્ય રસ્તા^૫ ખીણમાં જવાતણા,
 ઝુકી રહી અડોવિષે નહીં મણા.
 કદી નહીં શર્દિ હવાવિષે દોસે,
 હિમંત જેવી ઋતુ ગ્રીષ્મ જેવિષે;
 પ્રતાપ એ શું વૃષકેતુનો^૬ હરશે
 શિવાશ્રયે શાન્તિ ખરે સદા વસે.
 કરે ન જે પર્વતની પ્રદક્ષણા,

૬

૭

૮

૯

૧૦

૧ લહેરનું વિશિષ્ણુ-શરીર અને આયુષ્યને સારીરીતે
 વધારનારી. ૨ પર્વતના મધ્યભાગમાં. ૩ વલોણાનો વાંસ.
 ૪ કોઈને અપર ન પડે એવા રસ્તા. ૫ મહાદેવ, જેમની દત્ત-
 નામાં વૃષભનું ચિહ્ન છે એવા.

પગેથી ચાલી જન જો સુલક્ષણા;
 સુધા ન લાગે રૂચિ થાય ના બહુ,
 હરે હરે પાયથી તેથી ત્યાં સહુ. ૧૧
 કૃપાળુ ત્યાં કચ્છ નરેદ્ર પ્રેમથી,
 વસે લઘુ બંધુસહીત ક્ષેમથી,
 સુસંગમાં એમ રહેજ શોભિ તે,
 ઘણા ગુણો મધ્ય વિવેક જે રીતે. ૧૨
 અનેક ત્યાં હુત્રરિલોક આવતા,
 ઘણા વળી ભેટ ભલેરિ લાવતા;
 પ્રસાદ પામી નૃપની કૃપાતણો,
 પ્રમોદ^૧ પૂરો મન પામતા ઘણો. ૧૩
 અનેક ખેલાડી સહર્ષ આવતા,
 પ્રહર્ષ^૨ લે મોજ ઘણોજ લાવતા;
 વળી ઘણા પામર દાન પામતા,
 નૃપેન્દ્રને આશિષ દે વિરામતાં. ૧૪
 પુરો સવામાસ સુખે નિવાસતા,
 સુભાગિ વર્ષાઋતુ ત્યાં રાઝ થતાં;
 નિહાળિ દેખાવજ ભવ્ય^૩ ત્યાં તણો,
 થતે ઉરે હર્ષ ખરે અતી ઘણો. ૧૫
 વિયોગ ગ્રીભાતપ^૪ અજ માસનો,
 ઠરી દુખે ત્યાગ ઇલા^૫ વિલાસનો,
 ખિચારો સંતપ^૬ સદાય જૂરતી,
 સ્મરજવરે દુઃખિત દીન દીસતી. ૧૬

૧ વિશેષ આનંદ. ૨ વિશેષ હર્ષ. ૩ પ્રોત્સાહન. ૪ ઉનાળાનો તાપ. ૫ પૃથ્વી. ૬ ચાંચો તપેલી.

સુવૃક્ષ પત્રોરૂપ વેણીખંડનો,
પડ્યાં ઢીલાં લેશ નહીં સુગંધનો;
લુખા મુવાળા^૧ અતિ અલ્પ વેશથી,
મુખે વસી પાન્ડુરતા^૨ વિરોધથી.

૧૭

હુ રૂપ આસે જગને દગાડતી,
કૃશાંગથી ખેદ પુરો પમાડતી;
પ્રલાપ જેનો સુણિને વિયોગનો,
તજે ધણા જીવ પ્રજા પરિજનો.^૩

૧૮

પ્રલાપ વાડયો ન સુણાય તે ધોરે,
વસે ગિરી કાં જળનિધિને તિરે;
દોસે ન એકે તૃણુરોમ અંગમાં,
તવાઈ ચાલ્યાં સહુ શુષ્ક સંગમાં.

૧૯

પરિજનો રયામ શરીર^૪ સ્વામિને,
મનાવતાં આતુર શિર નામિને;

“પ્રિયાતણો પ્રાણ ખચાવવા તમે,”

“કરો ત્વરા મેઘ કૃપાળુ આ સમે.”

૨૦

“અહો જગજીવન શુદ્ધિ લો હવે,”

“ખળે ધણા સ્વામિ વિજેગના દવે;”

“જીવે કુરે આશ મિલાપની ધૂરી,”

“મયા કરો મેઘપતી હવે જરી.”

૨૧

૧ વાળ (ધાસરૂપ મુવાળા) ૨ શીકાશ (તાપથી ધાસ પીજું પડી જાય છે તે જાણે પૃથ્વીના મુખની પાંડુરતા.) ૩ પૃથ્વીપર રહેનારી પ્રજા ઐશ્વર્ય જેના સેવકો (વિશેષ ગરમી પડવાથી કોસેરા વગેરે રોગ થતાં માણસો મરણ પામે છે). ૪ કાળા શરીરનો અર્ધાંત મેઘ.

“વિતી ગઈ છે અવધી અહો પતી,”
 “પધારજે સર્વની સુણી વિનતી,”
 “ખજે વિયોગે જ્યમ આપની પ્રિયા,”
 “પતિવિયોગી ત્યમ તમ સૌ ત્રિયા.” ૨૨
 “જુએજ તે વાટ પ્રભા અમાપની,”
 “ધરિત્રિ^૧ ને મેઘતણા મિલાપની,”
 “તમે પધાર્યે પતિ તેમના ભલા,”
 “વિદેશથી ઘેર જશે ઉતાવળા.” ૨૩
 “પરાર્થ ઈચ્છ્યાયે સંધાય સ્વાર્થ જો,”
 “પ્રવીણ છે સૌ ઈછવે પરાર્થ તો,”
 “ધરિત્રિ વર્ષાઋતુમાપ્તિ^૨ વાળિનો,”
 “વિચારિ આલિંગન હુઝ સ્વામિનો.” ૨૪
 “પુરો તમે સૌ મનકેરો કામના,”
 “અહો પ્રભુ દક્ષ શરીર શ્યામના,”
 “રસિક ને સુગવિષે ન ફૂરતા,”
 “પ્રિયા ઋતુમાપ્તિની^૩ આશ પૂરતા.” ૨૫
 સુણો કંઈણાસ્વર વાળિ વીનતી,
 દ્યાર્દ્ર^૪ મેઘપ્રભુએ સવેગથી,
 કરી ત્વરા ભૂમિ મિલાપ માટની,
 શું વણું તૈયારો હું તે અધાટની. ૨૬
 ત્વરાથી શર્દા દુતિ મોકલી દીધી,
 પ્રિયા ભૂંમી ધૈર્ય ધરેજ જે વિધિ;

૧ પૃથ્વી. ૨ ઋતુમાપ્તિ એ શબ્દમાં શ્વેથ છે. ૩ રજ-
 સ્વલા. ૪ દયાથી બીજાવલા.

અક્રીણ ને લૂણવિષે વસી નકી,
જાણ્યું મેઘાગમ^૧ સધ^૨ તેયકી.

૨૭

અધિક સંતપ્ત^૩ ધરિત્રિ સે દમ,^૪
સમીપ પ્રીછી પ્રિયનો સમાગમ;
વિયોગ શું છેલ્લિ વિદાય માગતો,
શરીરથી નીકળિ જાય ભાગતો.

૨૮

થવા બધું વાદળ^૫ એકઠું અતી,
પિટાવિ હુંડી ધનધોર શબ્દથી;
ક્ષિતીજમાંથી દળ હુંડભી દઈ,
સવેગ પંચે પડ્યું તે રજા લઈ.

૨૯

દશે દિશાથી ઉપડ્યું દોસે ધણું,
જથે જથે જોર જાણાતું તે તણું;
ઉગ્યું દોસે છદ્ધવનુષ્ય કોણું;
ધનપ્રિયાનો^૬ ભૂકુટી મરોડ શું^૭

૩૦

પ્રિયાશુ^૮ એકાંત મિલાપ કારણે,
રસિક મેઘપ્રભુ જગતતારણે;
સુધદ્ધ જે ધૂમસરૂપ^૯ જાણિયો,
દશે દિશે સત્વર તંબુ તાણિયો.

૩૧

પ્રિયા મિલાપે રવિને પરાશરે,^{૧૦}
અલોપ કીયો જયમ મંત્રના બંજે;

૧ વરસાદનું આવવું. ૨ તરતમાં. ૩ અતિશય તાપવાળી. (વરસાદ આવતા પહેલાં ધણાજ ધામ થાય તેવા તાપ. ૪ વાદળ-રૂપી પાવદળ. ૫ વિજળી. ૬ પ્રિયાની સાથે. ૭ સવાર સાંજ ધુમાડા જેવી જે ધાડી હવા દેખાય છે તે.) ૮ એ નામના ઋષિ પેદ્યાસના પિતા ધીમરકન્યા સત્યવતી માથે મછવામાં સમાગમની ઇચ્છા થતાં દિવસે સૂર્ય હોવાથી સત્યવતીએ એ કારણથી મુનિને ના કહી તે-પરથી મંત્રબળે સૂર્યને ગુપ્ત કર્યો એ કથા મહાભારતમાં છે.

- પ્રયોગ તેવો કરીશું ખલાહકે,^૧
 રવિ છુપાડ્યો નભમાંહિ આ તકે. ૩૨
- સગીપનું તેય દોસે નહી ડયમે,
 તિમીર^૨ વ્યાપ્યું અતિ ધોર તે સમે,
 વિલોકિ તૈયારિ તમામ એ રોતે,
 ખજાવિ ડંકો ચઢિયો ધન પ્રોતે. ૩૩
- સુણી મહા ગર્જન ધોર આકુરો,
 વદે પ્રતીહાર મયૂર દાદુરો;
 વળી ખપેયા નકિયો પુકારતા,
 ધન પ્રભુના સુયશો ઉચારતા. ૩૪
- શતધ્વિ^૩ જવા ધન કાટકા થતા,
 પ્રતિધ્વની ગિરિ ખિણીયો ઉઠતા;
 દિશા વિદિશા પણ ગાલું ઊઠિયો,
 ધરિત્રિએ હર્ષ શું એ જણાવિયો? ૩૫
- સખી દુતી શાદિ પ્રહર્ષ સાવતી,
 ઘણી રિતે ધાધરિ ત્યાં ધુમાવતી;
 વિલોકિ આ વૈભવ મેઘ ભૂપનો,
 સમુદ્ર ખારેયો^૪ ખખાળતો ઘણો. ૩૬
- ઘણોજ તે ક્રોધ ધરી શરીરમાં,
 અકાળતો શીર^૫ સમુદ્રતીરમાં;
 પરાઈ સંપત્તિ વિલોકિ ખારિલા,
 પછાડિ માથુ પછિ તે પડે વ્હોલા. ૩૭

૧ મયે. ૨ અંધકાર. મહાખળેશ્વરમાં એ અમલકાર જોવામાં આવે છે. વાદળાં નીચે ઉતરવાથી એવો અંધકાર થાય કે ખહુજ પાસેનું પણ દેખાતું નથી. ૩ તોપ. ૪ હર્ષથી અથવા ક્ષોરથી. ૫ મરતક. મોળરૂપી મરતક.

તજ્યે રિશાણું વળિ ઝાંઝિ^૧ જે નરો,
 પ્રશાન્તિ પામે શમતાંજ ઊભરો;
 નિહાળિ કોપસ્થિતિ તોય નિધિની,^૨
 તજ્યો^૩ ખંધાંએ મનમાં ધાણું બહીની. ૩૮
 અસંખ્ય હાની કરી તોય નિધિએ,
 વડાનિ રીશે ભુંડિ સર્વ વિધિએ;
 “લોધી કરેથી^૪ મુજ સંપદા મિઠી,”
 “થયો સુભાગી ધન તું સહુ વિધિ.” ૩૯
 “વળી ચઢીને મુજ શીર ગાજતો,”
 “નથી લગારે મનમાંય લાજતો;”
 “સુપુત્ર મારો શશિ^૫ તે છુપાડ્યો,”
 “કહે કયો ખાર તમામ કાઢ્યો.” ? ૪૦
 “ખગાડ્યું તે આટલું તે ખમી નમી,”
 “રહું મુંગો તો રહું સર્વને ગમી;”
 “મને વિના લાગણિનો શું બાણિયો,” ?
 “સહસ્રધા પંઢ^૬ શું તે પ્રમાણિયો.” ? ૪૧
 “રહીશ તું ત્યાં લગિ વેર ના તજ,”
 “કરીશ રંબડ પ્રકોપતા સજ;”
 “ટળીરા તું તે સમયે પ્રશાન્ત હું,”
 “રિપુ શિરે શાન્ત હું શી રિતે રહું.” ? ૪૨

૧ તામસી. ૨ સમુદ્ર. ૩ મુકી દીવો. ચોમાસામાં વહાણની આવજાન બંધ પડે છે. ૪ કાર્ણવડે અર્થાત્ સૂર્યના ક્રીરણો સમુદ્રમાંથી વરાળરૂપે જે પાણી લે છે તે-કર અટલે વરે. ૫ ચંદ્ર. ચોમાસામાં વાદળથી ઢંકાય છે તે. ૬ નપુંસક.

ખડું કરી એવી મુખેથી જલપના,^૧
 રહી શક્યો હાથ મિજળ સ્વલ્પ ના;
 સમીપ આવી ધન ગર્જના કરી,
 સહુકિ ઉઘ્યો જ્યમ સિંહ વીફરી. ૪૩
 “મિયા મિલાપે ધરિ હર્ષ આવતો,”
 “નથી કરો વિગ્રહભાવ લાવતો;”
 “તથાપિ તું વેરતાણા વિચારથી,”
 “અખાળતો સાગર પૂર્ણ ખારથી.” ૪૪
 “લઈ હું તારી જળસંપદા જરી,”
 “જગદ્દિતાર્થે ખર્ચી નાંખુ વાવરી;”
 “તનેય તેમાંથી મળે ઘણી ખરી,”
 “તથાપિ તું દુર્બળ ખારથી કરી.” ૪૫
 “સ્પર્ધા^૨ ધરું તેની ન અંતરે હરી,”
 કહી દૈયાં દુંદુભિ અંખરોપરી;^૩
 સકંપ ભૂ^૪ ભૂધર^૫ અંબુધી^૬ તદા,
 સુણી મહા ગંભીર ગર્જના યદા. ૪૬
 જગદ્જનો સૌ હબક્યાં પ્રમાદથી,^૭
 ધનમિયા વિદ્યુત જળી નાદથી;
 જતો પતી સોડ્ય મિલાપ^૮ કારણે,
 વિલોકિ શય્યા તજિ આવી ખારણે. ૪૭
 ચઢી પ્રકોપે મદિરાસિ ચંચળા,^૯
 હુંકારતી સર્પિણિ તુલ્ય વ્યાકુળા,

૧ ખડખડટ. મિથ્યા બાષણ. ૨ દરકાર. ૩ આકાશઉપર.
 ૪ પૃથ્વી. ૫ પર્વત. ૬ સમુદ્ર. ૭ ગાફલપણાથી. ૮ મેઘની બે
 સ્ત્રીઓ કહી છે. વીજળી અને પૃથ્વી તે પરથી. ૯ વીજળી.

ઉભો સફોવે પતિમાર્ગ રોધિને,^૧
 વિચાર કે લાજ નહીં વિરોધિને. ૪૮
 ધણા સરોષે ધન ગર્જના કરી,
 ડરાવતાં વિદ્યુત ના ડરે જરી;
 બકે બહુ સામી ધનપ્રભુ તણી,
 સરોપ જવાળા તરિતાક્ષિએ^૨ ધણી. ૪૯
 પ્રકાશ ને ગુપ્ત પળે પળે થતી,
 નૃસંસની^૩ મૈત્રિ સમાન દીસતી;
 મહા પ્રકોપે ધન ગર્જિને કહે,
 “અરે પ્રિયા ક્લેશ ભરી તું શું રહે?” ૫૦
 “કરે તું શા કારણ ખાર સોડ્યનો,”
 “અરે ધરે ના ભય ભુંડિ લોકનો,”
 “હજી ધરાઈ નયિ દુઃખ આપવે,”
 “ખિચારીનો પ્રાણજ ખાકી છે જવે.” ૫૧
 “ગિરિ નગો પર્વત કૂટ હુંગર,”
 “ધરિત્રિના ભાન્ડુ અહો સહોદર;”
 “અરે કર્યા પક્ષવિહીન^૪ એમને,
 “શું સોડ્યના ખારથી ત્યાગિ પ્રેમને ?” ૫૨
 “ખિચારીનું ભીતર” ચીરતી સદા,
 “વઢે ન તોએ સહિ શીર આપદા;

૧ અટકાવીને. ૨ વિજળિની આંખમાં. ૩ ધાતકી. ૪ પાંખ
 વિનાના પર્વતોને પ્રથમ પાંખો હતી તે ઘડે વજ્રવડે (વીજળીવડે)
 કાપી નાંખેલી એમ પુરાણોમાં કહેલું છે. ૫ અંતઃકરણ. વર્ષા-
 ઋતુમાં વીજળી કોઈ કોઈ કેકાણે પૃથ્વીપર પડે છે અને તેથી
 પૃથ્વીમાં ફાટ પડે છે.

“ક્ષમા^૧ ક્ષમારૂપ ધરી વિરાજતી,”
 “તું શીદ તેનાપર ભુંડિ દાઝતી.” ૧ ૫૩
 “ઘણાજ ખારે નથિ સાર પાપિણી,”
 “મને ન ખોલાવ ઘણું અભાગિણી;”
 “સદાની દાસી મૃતલોકની થઈ,”
 “હજીય ખારીલી અપાર તું રહી.” ૫૪
 “કરાવતા કસદુ^૨ તે ઘડી ઘડી,”
 “મશાલ^૩ આપી કરી છે હજમડી;”
 “હજી અવસ્થા કરશે શું તાહરી,”
 “તને ન તેની કહું વાત જાહરી.” ૫૫
 “ક્ષમા પ્રિયા છે નરરત્ન ગર્ભિણી,”
 “કરે તું તે સાથ શું સામ્યતા^૪ ધણી;” ?
 “ઈલાતણા હસ્તમિલાપથી ખરું,”
 “પર્યું જગદ્જીવન^૫ નામ માહરું.” ૫૬
 “મમપ્રતિષ્ઠા વધી એહ સંગમાં,”
 “અતી ન તું ખાર ધરીશ અંગમાં;”
 “મમપ્રસંગે કૃત જેહ તું કરે,”
 “કહે ભલું તે નહિ અંચળા અરે.” ૫૭
 તમા તજી તેની તમામ તે તકે,
 પ્રયાણ કીધું તડુકી બલાહકે,
 મિછી પતિવાણી સજીવની^૬ મુળી,
 બુઝે મિચેલાં નિજ લોચનો ખુલી. ૫૮

૧ પૃથ્વી. ૨ એપ-સંદેશ લઈ જવા લાવવાનું કામ.
 ૩ લીલાકાંડ આગ. ૪ વીજળીના દીવા. ૫ અરોબરી. ૬ જી-
 વન એવું મેઘનું નામ છે. ૬ સજીવન કરનારી.

સહર્ષ થૈ સાવધ સાગરાંખરા,^૧
દિઠી દુતી શીત સમીપ ગંભિરા;
અતિ સમીપે પતિને નિહાળિને,
સહર્ષ ઉભી થઈ સુસ્તિ ટાળિને.

૫૯

દિધું દઢાલિંગન વેગ સાંસતે,^૨
છુટે ન છોડ્યો દઢ પ્રેમપારા^૩ તે;
વિલોકિ એકાંત મિલાપ એમનો,
રહ્યો ન સૌને મન પાર પ્રેમનો.

૬૦

ભરાઈ પેઠા જન સૌ ગૃહાવિષે,
પશું ન પંખી પણ જહાર કો દિસે;
ગવાક્ષ^૪ માર્ગે કરો ડોકિયાં જનો,
વિલોકતા મેઘ અખંડ ધારનો.

૬૧

તિમિર વ્યાપ્તે દિસતું ન લોચને,
પિછાય છે દંપતિ પ્રેમ ભાષણે;
અખંડ ધારા પડતાં ધ્વની ધણી,
શું પ્રેમ સંવાદજ દંપતી તણી.

૬૨

મકારાતી વીજળિ ત્યાં પળે પળે,
હવિજ તેની ગતિ સર્વથા કળે;
પતિ અને સૌક્યમિલાપ લોકને,
ખતાવતી શું ધરિ ઊર શોકને.

૬૩

કરી અતિવૃષ્ટિ શું અદ્રુશ્રાવ^૫ ત્યાં,
પ્રિયા મળ્યે હૈયુ ભરાઈ આવતાં;

૧ પૃથ્વી. સમુદ્રરૂપી જોને વચ્ચે એવી. ૨ ધીર.

૩ પ્રેમનું અંધન. ૪ અરૂંખામા રહીને. ૫ આંસુનું અરવું તે.

- પ્રવાહ તેનો અતિરો રતુંમડો; ૧
 રન્નેગુણે મિશ્રિત દીપ્તો વડો. ૬૪
 ઈક્ષી ઋતુપ્રાપ્તિનિને શું એ પળે,
 કરાવિયું જ્ઞાન નિબળધુના વળે;
 ઘડી ઘડી મેઘ મહા ધડૂકતો,
 ડુમ્મો ભરાતાં ડુસકાં શું નાંખતો. ૬૫
 ગિરિતણાં શિખર ગર્જનાવડે,
 છુટાં થઈ સઘ તુટી ઢળી પડે;
 અનેક વૃક્ષો ઉખડે સમૂળથી,
 પ્રચંડ વાયુ પ્રગટયે અતુલ્યથી. ૬૬
 જ્યહાં ત્યહાંથી જળ એકહું થઈ,
 પ્રવાહ ચાલે કહું વેગ તે સહી;
 ખાદ્યશુતોનો જ્યમ નીચસંગતે,
 દિસે મહા દુષ્કૃત વેગ વ્યંગ તે. ૬૭
 પડે મહા ધોધ હંચેથી તે તણો,
 થતો ધ્વની ધોર ધણો ખિલામણો;
 થઈ ડુખારૂપ જળે વસુમતિ,
 પતિથી પ્રીતિરસ મગ્ન શું સતી? ૬૮
 અનેક બહેણા મળિ એક આગળે,
 પ્રવાહ ચાલે અતિવૃષ્ટિના જળે;
 વહુ ગિરિશૃંગથી વેગમાં વળી,
 શિલાની સાથે અદ્રણાય ઊંછળી, ૬૯
 ધ્વની થતો ગંભીર ભેરિનાદશો,

૧ રાતા રંગનો. મહાખલેશ્વરમાં ધૂળ રાતી હોય છે. ૨ સાં-
 ભળી સાંભળી જોણે બહુ જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તે. ૩ પૃથ્વી.

સભાવિષે શાસ્ત્રતાણા વિવાદશો,
 પતિ મિલાપે પૃથિવી શું એ મિષે;
 ખળવતી નેપુર હર્ષથી દિસે. ૭૦
 પ્રવાહની મંથનશક્તિના ખળે,
 હૃંચે ઉડે વારિકાગ્રોધ^૧ તે જળે;
 તલેટિમાં શૂંગથકી સલંગ આ,
 પ્રવાહ શોભાર્થી પ્રહર્યું અંગ આ. ૭૧
 જરા વિખેરી ગિરિશેરું શું નેમથી,
 ખરેજ પ્રક્ષાલનમાટ^૨ પ્રેમથી;
 ઉડે શું ગોરા ઝિણિ ભસ્મના ખાહુ,
 શું એથી ખીજી ઉપમા રૂઢી કહું? ૭૨
 ધરિત્રિ ઘોવાધ ન ધૂળ દીસતી.
 વિવિધ પાપાણુમયી થઈ છતી;
 નખસતે^૪ વક્ષ^૫ પતિ મિલાપથી,
 દિસે શું શોભીત ધરાનું માપથી. ૭૩
 રવિપ્રતાપે રજવારિ મિથ્રિત,
 સુકાઈને તે તરણય શોભિત;
 નખસતો શું રૂઝવાજ આવિયા,
 શું ભિંગડાં એ વળિયાં સુહૃવિયાં. ૭૪
 લીલાં તૃણાંકુર કુટ્યાં દિસે અતિ,
 થયો શું રેખાંચ પતિ મિલાપથી,
 નદી તળાવો સર કૂપ વાપિયો,
 ભર્યા દિસે પૂર્ણ શું હર્ષ વ્યાપિયો. ૭૫

૧ જળખિંડુઓનો સમૂહ. ૨ મહાદેવ. ૩ ઘાવામાટે.

૪ નખના જખમ. ૫ છાતી.

વિશાળ મેદાનવિષે લીલોતરી,
 વનસ્પતિ ખીલિ વળી નગોપરી;^૧
 શું રત્નગર્ભારે ધરિ ગર્ભ શોભતી,
 શરીર લીલાંબરથી દ્વીપાવતી. ૭૬
 અનેક સૌભાગ્યભરી ધરાતણા,
 કહું શું હું વૈભવ વર્ણિને ધણા;
 સહૂ સુખો સ્વામિતણા પ્રસંગમાં,
 મળે ત્રિયાને અતિ ઊછરંગમાં. ૭૭
 તજે ન માટે કદિ સ્વામિ સાથને,
 કુલાંગનાઓ ગણિ સાર નાથને;
 વિવેકથી વર્ણુન મેઘવૃદ્ધિનું,
 કવિતણા તર્કતણીજ પૃથ્વિનું. ૭૮

મહારાજાધિરાજનું પુને પધારવું, ત્યાંથી મુંબઈ ને
 પછી ભુજ પધારવું.

વંશસ્થાંદ.

થતી અતિ વૃદ્ધિ મહાખલેશ્વરે,
 નિહાળિ તે કચ્છતણા નરેશ્વરે;
 પુત્રાનિ વર્ષાઋતુમાં હવા ભલી,
 વિવેકથી એવી સુવાત સાંભળી. ૭૯
 પુને જવાનું મનમાંયં લાવિને,
 પ્રયાણ કીધું ભુન પાંચમી દિને;
 વિદાય આગે કરી સર્વ સાથને,
 પધારિયા તે નમિ વિશ્વનાથને. ૮૦

સુમિત્ર^૧ ને વૈદ્યનિ^૨ સાથ મેં પણ,
 પ્રયાણ કીધું ઉર હૃદિ તત્કાળ;
 વિયોગ દેતાંજ નિવાસ ભૂમિમે,
 ઉદાસિ હૈયે રહિ ત્યાં ઝૂમિને. ૮૧
 “પવિત્ર સન્મિત્ર સહિત સુખદા,”
 “અહો હવે આ સ્થળ દેખશું કદા; ?”
 “પ્રણામ હે વૃક્ષની પંક્તિઓ હવે,”
 “નમામિ હે પંખી મધુર ખોલવે.” ૮૨
 “અહો ક્ષમા તું કરજે ક્ષમા મને,”
 “કરું છું સાષ્ટાંગ પ્રણામ હું તને,”
 “અહો શશિશેખર^૩ દાસ ધારિને,”
 “રૂંચી લેજો નમન સ્વીકારિને.” ૮૩
 “અહો ગિરિ હું ઘણું સુખ પામિયો,
 “સદા રહેજો યશ તુજ જામિયો;
 સુખી થતા સૌ મહદાત્રયી^૪ સદા,
 નવાઈ તેમાં નહિ શું કહું તદા. ૮૪
 વિશેષ વાયુથકી ક્ષાતિ રાઉટી,^૫
 પડ્યાં વળી ખંચન એક બે તુટી;
 રસોઈયો રાઉટિ એક રાસ તે,
 પરસ્પરે મૈત્રિ વધેલ ખાસ તે. ૮૫
 રસોઈયાના વિરહે ઉચ્ચાટિયું,
 ખિચારીનું ક્રૂદ શું હૈડું ક્ષાટિયું ?

૧ રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામ. ૨ રા. રા. દાગર દોરા-
 ખજ. ૩ મહાદેવ. ૪ મોરાના આશ્રયવાળા. ૫ એ રાઉટી-
 માં અમારે માટે રસોઈ થતી હતી.

અખંડ વૃદ્ધિથી ખંધ ગાડિએ,
 વિનોદ વાતે મનને પમાડિએ. ૮૬
 પડે શરીરે ધનબુંદ એક તે,
 અનેક જીવું પ્રસરાય છેક તે;
 થતું પછી શાદિનું દંદ તેવડે,
 લગાર પાપે વધિ જેમ તે નડે. ૮૭
 વળી સુપાત્રે જ્યમ અલ્પદાન તે,
 સુખોનું થાતું વધિને નિદાન^૧ તે;
 રહ્યા પુને પૃથ્વીવપતિ સખીતથી,
 પુરે સવામાસ ભલીજ રીતથી. ૮૮
 ત્યહાંય મોટા અધિકારિ આવતા,
 ભલી ભલી ભેટ ખાહજ લાવતા;
 નિહાળ્યું સૌંદર્ય ભલેરે સૃષ્ટિનું,
 મધુર ધારાખળ મેઘવૃષ્ટિનું. ૮૯
 ગર્વનરે ત્યાં ખાહ્યા સખીતથી,
 દિધી પ્રતિષ્ઠા નૃપને સુરીતથી;
 ઘણા ગૃહસ્થો નૃપની પ્રમોદથી,
 કરે મુલાકાત ખાહજ કોડથી. ૯૦
 પુનાત્ની વર્ષાઋતુમાં હવા ભલી,
 નિરોગતા અગની થાય નિર્મળી;
 વિલોકિ દેશોત્તતિ કારણે છતી,
 સભા ભલી સાર્વજનિક શોભતી. ૯૧
 નિહાળિ સંગીત નિશાળર ધારિને,
 દીધો રૂડો આશ્રય ત્યાં પધારિને,

દોઢાં રૂંડાં ત્યાં સ્થળ દર્શનીય^૧ જો;
 નિહાળતાં લાગતું ઊર પ્રિય તે. ૯૨
 પ્રયાણ કીધું પછિ ત્યાંથી પ્રેમજી,
 પધારિયા મુંબઈ ભૂપ લેમથી;
 સુપુત્ર જે નેત્રમણીજ જેમના,
 બહિર્જિવાત્માસમર પાત્ર પ્રેમના. ૯૩
 વિયોગિ એવાં જનનીતણો^૩ મળ્યો,
 સુપુત્ર પૂરા રસવત્સલે છલ્યો;^૪
 “મિઠા મરી જનું હું દુઃખડાં લઈ,”
 “પધારજો સત્વર ભ્રાત્ર જે આહી.” ૯૪
 “મિઠા વિલોચ્યે મુખ દી ઘણા થયા;”
 “તમે વિયોગે દિન દોહલા ગયા;”
 “પ્રસન્ન ગંભીર મુખાકૃતિ રૂડી,”
 “નિહાળવા આવુરતા હવે હુંડી.” ૯૫
 “સુભાગિ એવો દિન આવશે કદા,” ?
 “વિલોકિ મીઠાં મુખ ટાળુ આપદા,”
 “સુકીર્તિ સંપાદિત^૫ ગાત્ર પુત્રનું,”
 “વિલોકિ સાકુલ્ય^૬ કરીશ નેત્રનું.” ૯૬
 “ઉતાવળો તે દિન પુત્ર લાવવા,”
 “કરો ત્વરા સઘ ત્યહાંથી આવવા;”
 “વિવેકથી વાંચિ સુપત્ર માતનું,
 “ભરાઈ આવ્યું ઉર ભુજનાથનું. ૯૭

૧ જોવાલાયક. ૨ બાહ્યના જાણે મૂર્તિમાન જીવ અને આ-
 ત્મારૂપ. ૩ રાજ્યમાતા મહારાણી શ્રી નાનીઆ સાહેબ. ૪ ઉભરાતો.
 ૫ સારી કીર્તિ સંપાદન કરેલી છે એવું પુત્રનું ગાત્ર. ૬ સંકળપણું.

હળી મળી હોંઝથો સર્વ લોકને,
 તબવવા માતતણાજ શોકને;
 બિરાજિને રુપેશ્યલગાડિમાં નકી,
 ઇયાણ કીધું પછિ મુંખઈ થકી. ૯૮

જતાં સુકો જેહ પ્રેશ પેખિયો,
 ઘણોજ લીલો અવ તે વિલોકિયો;
 લીલાં તૃણાંકુર લીલી વનસ્પતિ,
 વિશાળ મેદાન લીલાં પ્રભા અતિ. ૯૯

સુગંધિ ને શીતળ મંદ વાતણી,
 લહેર સ્પર્શે શરીરે સહામણી;
 પ્રવાહિનીના^૧ સ્પર્શનધ્વની ઘણા,
 મધુર હુંદુભિસમા સહામણા. ૧૦૦

વિલેકતા એમ પ્રભુ પ્રભાવને,
 બિજે દિને ભૂપ ધરી સુભાવને;
 સમાજ સાથે ઉતર્યા ઉમંગમાં,
 રૂઢી રીતીએ વઢવાણ કાંપમાં. ૧૦૧

દોહરા.

ચઢ્યા અશ્વપર ચતુર નૃપ, પ્રોઢ અખંડ પ્રતાપ;
 ખુબિથી મૃગયા ખેલતા, આગે વિચર્યા આપ. ૧

ખોડું ઉતર્યા ખાંતથી, ત્યાં કરી ભોજન ભૂપ;
 દિન ખીજે તન દીપતા, અશ્વે ચઢ્યા અનૂપ. ૨

મૃગયા રમતા વિચરતા, ચરાડવે અભિરામ;
 કયું મેલાણ કૃપાનિધિ, ગણિ મામાનું ગામ. ૩

રાણા જલમસિહજી, મતિનિધાન ગુણધામ;
તન મન ધનથી નૃપતણે, આદર કિંધ અભિરામ. ૪

બાહુજ પ્રેમથી બે દિવસ, નૃપની સહિત સમાજ;
પરણાગત કરિ પારવનિ, શું કહું તે સુખસાજ. ૫

સ્વારીનાં જન સર્વને, પ્રેમે દિંધ પોશાક;
મીઠી વાણિયે સર્વના, અતિ પૂર્યા અભિલાષ. ૬

“ધન્યભાગ્ય નૃપભાગ્યનિધિ, પધારિયા મમ પૂર;”
“તન મન ધન ચરણે ધરી, ઉગ્મ પમાડું ઊર.” ૭

“આપ પધાર્યા તેથી હું, આજ પૂર્ણ અભિલાષ,”
કહિને નૃપચરણે ધર્યો, નજ ણે પોશાક. ૮

સુભગ માળિયાનો ધણી, મોહજી જે મતિધામ;
આવ્યા નૃપ આમંત્રણે, ચહિ ચરાડવે ગામ. ૯

ચેહરિવાર વિદ્યામ ત્યાં, કરવા ભૂપે કીધ;
પ્રયાણ કયું ત્યાંથી નૃપતિ, સર્વ મનોરથ સિદ્ધ. ૧૦

મહીપતીએ માળિએ, અદ્ધ કરી વિદ્યામ;
રણ ઉતર્યા રૂઠી રીતે, મછવે ચઢિ મતિધામ. ૧૧

શિકારપુરથી સંચર્યા, ઉરમાં ઉલટ અમાપ;
મળત્રા આતુર માતને, ચઢ્યા અશ્વશ્ચ આપ. ૧૨

ધણે દિવસ નૃપચંદ્રમુખ, નિરખી હરખ અપાર;
પ્રજા પ્રેમસાગર મહા, ઉલટયો છે અનિવાર. ૧૩

“ખમા ખમા ખેંગારજી, આઝું “જિયેરા” જોડ,”
એવો આખે પંથ અતિ, થાય કુલાહલ કોડ. ૧૪

અતિવેગે હય હાંકતાં, ઉરમાં હર્ષ અમાપ,
ભુજ પધારિયા ભુજપતિ, આઠ કલાકે આપ. ૧૫

- દીપમાળ રચિ દીપતી, પ્રદીપ શું જન પ્રીત; ?
 કુંક વધાવે મોતિએ, ગોરિ ગાય બાહુ ગીત. ૧૬
- નૃપતિ વાજતે ગાજતે, પુરમાં કરે પ્રવેશ;
 થાય કુત્રાહુલ તે તણો, બાહુધા લાગે ખેશ. ૧૭
- ગડગડાટ હયરથ તણો, ધન સાદશ ગંભીર;
 રાજ્યમાતને તે સુણી, સુખ જે થયું શરીર. ૧૮
- તે કથવા ન સમર્થ હું, અનુભવિ જાણે એજ;
 પધારિયા દરબારમાં, નૃપનિધાન તપતેજ. ૧૯
- રાજ્યમાતને મંદિરે, વિચર્યા રૂઝરાય;
 માતાએ ખે કુંવરને, નિરખ્યા નમતાં પાય. ૨૦
- હૃદય લગાવી હોંસભર, ધણિ વિધિ ગદગદ કંઠ,
 વદવા જતાં વદાય નહિ, પુત્ર મિલાપ પ્રસંગ. ૨૧
- વારવાર કર ફેરવે, કુમારશિર મપ્રેમ;
 ફરિ ફરિ મુખડું નિરખતાં, પુછે ખમા કહિ ક્ષેમ. ૨૨
- માત અહો મમતાનિધિ, સ્નેહ સકળનું સાર;
 આપ આશિષે કરિ અમે, સદા સુખી સંસાર. ૨૩
- વિયોગ દુખ અન્યોન્યનું, એમ મટ્યું એવાર;
 આ પ્રવાસવર્ણન અહીં, પૂર્ણ કરું ધરિ પ્યાર. ૨૪

વસંતતિલકા હંદ.

ત્રૈલોકનાથનુ કૃપાખળ ધારિ ચિતે,
 આ ગ્રંથ પંથ કિંધ પૂરણ પૂર્ણ પ્રીતે;
 ત્રીસપ્તયુક્ત ભુજભપતિ ભવ્યભાગી;
 જેના કૃપાખળવડે કવિતા સુહાગી. ૧

એતો કવિકુળકુમુદ સુધાનિધિ છે,
જનાં સુધાકિરણ આશ્રય સૌ નિધિ છે;
પ્રાગટ્ય પુસ્તક પ્રકુલ્લ કુમુદરૂપ,
શું આ દૌસે ભુજપતિરૂપ ભોજભૂપ.
પાળો ધણું છવ્વી પ્રજા કવિલાહ પ્રીતે,
આશીષ એવી શિવલાલતાણી સુરીતે;
હે મજ્જનો કરિ ક્ષમા ગુણદોષ કેરી,
આ ગ્રંથમાં સુજનદણિ ધરો ધણેરી.

૨

૩

અગાઉથી આશ્રય આપનાર ગૃહસ્થોના નામ.

ભુજ.	પ્રત.
નામદાર મહારાજાધિરાજ મિરઝા મહારાજાશ્રીશ્રી	-
મેંગારજી સ્વામી બહાદુર	૨૦૦
નામદાર મહારાજા કુમારશ્રી કલુભામાહેબ	૧૦૦
શ્રી કસ્તુરજીભાઈ આતે	૭૫
દીનાન બાહાદુર મણીભાઈ જશભાઈ	૨૫
રા. રા. રાણાશ્રી જલમસિંહજી	૨૦
„ જ્ઞાના લીલાધર	૬
„ શેઠ પેસ્તનજી	૩
„ મેહતા દુલેરાય	૩
„ ખુશાલરાય આરાભાઈ	૨
„ સૈયદ અબ્દુલ નખ્શીશાહ	૨
„ ડાક્ટર દોરાબજી હોરમચજી	૨
ઉપાધ્યાય જોરાજી મેરજી	૨
રા. રા. વકીલ માધવલાલ ગીરધારીલાલ	૨
„ બક્ષી લલુભાઈરાવજી	૨
„ મેતા જયશંકર અંબારામ	૧
„ મેતા ખરાશંકર પ્રજ્ઞરામ વૈદ્ય	૧
„ મેતા હાથીરામ ત્રીકમજી	૧
„ ડાક્ટર શીવજી મનજી	૧
„ કોશામી ભાણુજીભાઈ	૧
„ શા. દેવરાજ મૂલજી	૧
„ મેતા જગજીવન હરજીવન	૧
„ મેતા લક્ષ્મીશંકર જગજીવન	૧
„ મેતા મૂળશંકર અમરજી	૧
„ મેતા હાથીરામ શામજી	૧
„ જોડી બળદેવ વેલજી	૧

રા. રા. દેસાઈ દેવજી મૂળજી	૧
,, મેતા પૈજનાથ પ્રભુજી	૧
,, જ્ઞેશંકર નરસિંહરામ	૧
,, શીવજી પુરૂષોત્તમ	૧
,, ડાકતર આત્મારામ કેશવજી દેવે	૧
,, બારોટ શવાભાઈ કાનાણી...	૧
,, મેતા પ્રભુજી ભવાનજી	૧

મુદ્રા.

શ્રેક ખીમજી ભા. જોરામ	૨૫
,, જીવણદાસ ધર્મજી	૧૦
હફર લખમીદાસ લધા	૨

અંજાર.

રા. રા. વિક્રલજી જીવણભાઈ	૧
,, દલપતરામ જગજીવન	૧
,, અમૃતલાલ કાનજી	૧
,, કાનજી અંબારામ	૧
,, પૈજનાથ ભવાનીદાસ	૧
,, મુગટરામ લાલજી	૧
,, જ્ઞેશંકર મહાદેવ	૧
,, શામજી જીતા	૧
,, દલપત જોશી	૧
,, વાઘજી માધવજી	૧
,, જોશીભાઈ જ્ઞેશંગ	૧
,, વીશરામ કાનજી	૧
,, હફર શીવજી વી. અંબે	૧
,, લધાભાઈ જીકેડા	૧
,, નથુ ગંગાધર	૧

ગૃહસ્થોનાં નામ.

૧૯૯

રા. રા. નરભેશંકર ગોવરધન	૧
,, મકનજી માધવજી	૧
,, વાસુદેવ નાથજી	૧
,, દયાશંકર કેશવજી	૧
,, ગુણશીદાસ હરચંદ	૧
,, જોરામ રૂડા	૧
,, દામોદર કરમચંદ	૧

નખત્રાણા.

રા. રા. ઠક્કર કલાણજી ખટાઉ ગઢસીસાના	૨
,, દયાશંકર જીવણરામ	૧
,, રામજી માધવજી	૧
,, વકીલ ભગવાનજી કેશવજી	૧
આંખેશશ્રી સાગરનાથજી અરલના	૨
આંખર પરતાપજી હકાંજી મયળના	૧
રા. વકીલ ગોવિંદજી ખેચર શુક્લ	૧
,, જોશી ગુલાબ હરીના વીચોણના ધાણુધાર	૧
મોકલશી નારણજી ભીમજી અરલના	૧
,, થોભણજી દાજીખેખરના	૧
પીરશ્રી હરિનાથજી ધીણોધારના	૩
વકીલ રાજી ડોસા અરલના	૧
ઠક્કર વાધજી મૂળજી મળલના	૧
મી. ભગવાનજી વાસણજી	૧
જાડેજી પુંજીજી પંચાણજી	૧
કા. વાલજી મોતી	૧
ખારોટ સવા દેવીદાસ કોટડાના	૧
વોરા દયારામ રૂપજી નીરણના	૧

લાયજી.

જાડેજીશ્રી લાખાજી	૧
-------------------	-----	-----	-----	---

જાડેજશ્રી ગોડજી	૧
કુંઝશ્રી માનસંગજી... ..	૧
કુંઝશ્રી હમીરજી	૧
સોની ગોવિંદજી ટોપણ	૧
મેહેતાજી પરબુદાસ રણછોડજી	૧
„ મયારામ જગજીવન	૧
„ મગનલાલ રણછોડભાઈ	૧
„ મૂળજી લાલજી જોશી ખાચડ	૧
રા. રા. ગંગાશંકર અંબારામ લાખણિયા	૧
„ તુળજરામ રણછોડજી	૧
„ દલપતરામ મકનજી લાકડીયા	૧
„ ગુલાબરાય ઝીણાભાઈ આડેસર	૧
વેર્સાનેટર ગોવિંદજી કેશવજી ચિત્રોડ	૧

વાઈઆર.

કક્કર લંધા એતશી	૧
ભટ શામજી વીરજી	૧
„ કંજા રતનશી	૧
કક્કર રામદાસ જોરાજી મોટીખેરવાળા	૧
„ માવજી લંધા	૧

વાંકાનેર.

રા. રા. ચુનિલાલ આરાભાઈ વાંકાનેર સ્ટેટ તરફથી ...	૧૦
---	----

રાજકોટ.

કુમારશ્રી રાયસિંહજી માળીયા	૪
„ ભાવસિંહજી ભાવનગર	૨
„ બાવાવાળા વડિયા	૨
„ રામસિંહજી નાદોદ	૧
„ કાળાવાળા લુણી	૧
„ માધવસિંહજી વઢવાણ	૧

ગૃહસ્થોનાં નામ.				૨૦૧
કુમારશ્રી શિવસિંહજી	મુડેડી	૧
,, વિજયસિંહજી	ધોડાસર	૧
,, કિરતસિંહજી	નાંદોદ	૧
મી. ચેસ્ટર મેકનાટન સાહેબ	૧
કુમારશ્રી તખ્તસિંહજી	કટોસણા...	૧
,, બાલુબા	ગોંડળ	૧
,, તખ્તસિંહજી	વામણા...	૧
,, ગીગાવાળા	જેતપર	૧
,, સામતસિંહજી	ધ્રોલ	૧
,, રણુતસિંહજી	જમનગર	૧
,, સુરસિંહજી	લાઠી	૧
,, ગંભીરસિંહજી	પેથાપર....	૧
માસ્તર કાનજીભાઈ નયુભાઈ	૧
રા. રા. મુસાહેબ રામચંદ્ર ભાસ્કર	૧
નાંદોદ.				
મહારાણામી જીવસિંહજી	૪
મુંબઈ.				
રા. રા. ભાઈચંદ્ર નાનાભાઈ વકીલ	૧૦
શેઠ ત્રિભીવનદાસ રતનજી મોદી	૫
શેઠ મૂળજી ધંદરજી	૧

